



T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

CUMHURİYET DÖNEMİ MUHAFAZAKÂR
MİLLİYETÇİLİKTE MİLLET ANLAYIŞI

HÜSEYİN UKUŞLU

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER DALI

EYLÜL 2021

HÜSEYİN UKUŞLU

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER DALI

EYLÜL 2021



CUMHURİYET DÖNEMİ MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİKTE MİLLET ANLAYIŞI

Hüseyin UKUŞLU

DOKTORA TEZİ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hüseyin UKUŞLU

15.09.2021

CUMHURİYET DÖNEMİ MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİKTE MİLLET ANLAYIŞI

(Doktora Tezi)

Hüseyin UKUŞLU

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2021

ÖZET

Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak kavramlaştırmasının üzerinden bir asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen bugün bu üçlü terimin dışında muhafazakâr milliyetçiliğin millet anlayışında milli birliği sağlamak adına farklı çözüm geliştirilebilmiş değildir. Osmanlı'nın son döneminde pratik bir durumdan ortaya çıkan bu yaklaşım kendi içerisinde dönüşümler yaşayarak bugünlere gelmiştir. Bu üçlü tanımlamadan ilk ikisi 1970'lerde Türk-İslam sentezi tarzı uyarlamalarla bir döneme damgasını vurmuştur. Sonrasında Türk-İslam ülküsü etrafında yapılan çabaların tüm toplumu kucaklamada yetersiz kalması bu formülün gücünün zayıflığına işaret eder. Millet anlayışındaki çalışmalar daha çok kültür ve medeniyet etrafında sıkışmış, muasırlaşma ideali entelektüel düzeyden topluma inmede yetersiz kalmıştır. Yapılan bu üçlü kavramlaştırma içinde ulusu (milleti) tanımlarken özellikle din, resmi milliyetçilik ile muhafazakâr milliyetçilik arasında gerilim ve çatışma alanına dönüşür. Ulus devletinin kuruluşunun yüzüncü yılında milletin bileşenleri üzerinde hala tartışmaların devam ediyor olması milleti tanımlamada toplumdaki her kesimin farklı tarz görüşe sahip olduğunu gösterir. Muhafazakârlığın tali, milliyetçiliğin asli olarak ele alındığı 'muhafazakâr milliyetçilik'ten kasıt dini yadsımayan, gerektiğinde dini imgeleri vurgulamaktan çekinmeyen Turancılığı çağrıştırmamakla birlikte ona hep uzaktan göz kırpan geleneksel milliyetçiliktir. Gelişme yönleri ve zaman dilimi farklı olsa da Batıda muhafazakârlığı milliyetçilikle, Türkiye'de milliyetçiliği muhafazakârlıkla buluşturan amilin sosyalizm tehdit algısı olduğu bu tezin önermelerinden bir diğeridir. Ortak düşman sosyalizm, bir dönem milleti bir arada tutmanın aracı olur. Çalışmanın kapsamı muhafazakâr milliyetçi düşünceye kaynaklık eden iki ana düşünceden biri olan İslamcılık'tan ziyade muhafazakâr değerleri dışlamayan, hatta 70'ler sonrası bilinçli şekilde ona yaklaşan milliyetçilik ile sınırlıdır. Milleti tanımlarken tarih, gelenek, dil, din gibi milli kültür kavramlarına sık sık atıfta bulunan muhafazakâr milliyetçiliğin ezeli millet anlayışını ebedi yaşatılması ülküsü üzerinde durulacaktır. Muhafazakâr milliyetçilikteki millet anlayışının karakteristik özelliklerini tanımlanması bu alanda yapılan çalışmalarda ilk olma özelliğini taşımaktadır. Resmi milliyetçiliğin ulus anlayışındaki vatandaşlık temelli kimlik yorumunu yadsımayan muhafazakâr milliyetçilik seküler yorumun dışarıda bıraktığı alanı din başta olmak üzere kültür ile inşa ederek millet anlayışına ruh kazandırma iddiasındadır.

Bilim Kodu : 117111

Anahtar Kelimeler : Muhafazakârlık, Milliyetçilik, Millet, Milli Devlet, Kültür

Sayfa Adedi : 270

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tevfik ERDEM

NATION APPROACH IN CONSERVATIVE NATIONALISM IN THE REPUBLICAN PERIOD

(Ph. D. Thesis)

Hüseyin UKUŞLU

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

September 2021

ABSTRACT

Although more than a century has passed since the conceptualization of Turkism, Pan-Islamism, and Modernization, no new different solutions have been put forward in order to ensure national unity in the nation understanding of conservative nationalism so far. This approach, which emerged from a practical situation in the last period of the Ottoman Empire, has come to these days by experiencing transformations within itself. Of them, the first two had a great impact on a period with adaptations in the style of Turkish-Islamic synthesis in the 1970s. Afterwards, the inadequacy of the efforts made around the Turkish-Islamic Ideal to embrace the whole society points to the weakness of the power of this formula. Studies in the understanding of nation were mostly stuck around culture and civilization, and the modernization idea has been insufficient in descending from the intellectual level to the society. In this triple conception, while defining the nation, especially religion turns into an area of tension and conflict between official nationalism and conservative nationalism. In the centennial of the establishment of the nation-state, the ongoing debate on the components of the nation shows that every segment of the society has different perceptions in defining the nation. Conservative nationalism, in which conservatism is considered secondary and nationalism is fundamental, is traditional nationalism that always winks at it from afar, although it does not evoke Turanism, which does not deny religion and does not hesitate to emphasize religious images when necessary. It is another proposition of this thesis that the factor that brings conservatism together with nationalism in the West and the nationalism with conservatism in Turkey is the threat perception of socialism, although the development directions and the periods are different. The scope of the study is limited to nationalism that does not exclude conservative values, even consciously approaches it after the 70s, rather than Islamism, which is one of the two main ideas that originate conservative nationalist thought. While defining the nation, the idea of perpetuating the primordial nation understanding of conservative nationalism, which frequently refers to the concepts of national culture such as history, tradition, language, and religion, will be emphasized. Defining the characteristic features of the understanding of nation in conservative nationalism is the first of its kind in the studies conducted in this field. Conservative nationalism, which does not deny the citizenship-based interpretation of identity in the understanding of nation of official nationalism, claims to give spirit to the understanding of the nation by building the area that the secular interpretation lacks with culture, especially religion.

Science Code : 117111

Key Words : Conservatism, Nationalism, Nation, National State, Culture

Page Number : 270

Supervisor : Prof. Dr. Tevfik ERDEM

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasıyla ilişkili görüp de yer darlığı nedeniyle dâhil edemediğim ve adını burada zikretmediğim birçok düşünür kalmıştır. Muhafazakâr milliyetçiliğin sanat, musiki, mimari gibi güzel sanatlar alanları Gökâlp'in ifadesiyle bediiyat etrafıca değinilemeyen konular arasındadır. Ömrümün kabaca ikinci yarısının başlarına doğru tüm eksiklikleriyle de olsa bu çalışmayı bir yerde nihayete erdirmenin mutluluğunu ve gururunu yaşıyorum. Bir taraftan doktora çalışmamı geciktirdiğim her bir yılın arkasından hayıflanırken, diğer taraftan düşüncelerimin daha da olgunlaşmasına imkân sağladığından geride bıraktığım yılları hayırla yâd ediyorum. Tez konusunun çerçevesini belirleme konusunda başta fazlasıyla tereddüt yaşadım. Kaynaklara ulaştıkça bildiklerimin çok sınırlı olduğunu öğrenmek ve tez danışman hocamın en iyi olduğu alanda kalem oynatmaya girişmek endişemi daha da arttırdı. Ancak bu zorlu çalışma sürecinde tez danışmanım Prof. Dr. Tefvik Erdem hocam teşvik ve desteğini benden hiç esirgemedi. Hiç şüphesiz, seçilen konunun şumulünde ve yazımında var olan eksikliklerin sorumluluğu tümüyle bana aittir. Kalan eksikliklerden, düşük anlatımlardan, tamamlanamamış yorumlardan, maksadını aşan ifadelerden son kertede tez yazımı aşamasında bana yardım eden herkesi, tez ara değerlendirme komitesindeki hocalarımı, savunmamdaki jüri üyelerini varestede tutarım.

Öncelikle değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım tez danışmanım Prof. Dr. Tefvik Erdem'e tevazu ve yol göstericiliği için teşekkür ederim. Ayrıca, tez ara değerlendirmesini yapan kıymetli hocalarım Dr. Saim Şallı ve Dr. Gülsen Kaya Osmanbaşoğlu'na tezim için faydalı olacak tüm yönlendirmeleri ve eleştirileri için şükranlarımı sunarım. Doktora ders döneminde iyi ki dersini almışım dediğim sayın Doç. Dr. Ömer Keskinsoy hocamın hukukçu akademisyen kimliğinin ötesinde samimiyeti ve kıymetli destekleri için kendisine teşekkürlerimi arz ederim. Tezle ilgili asıl ve son sözüm aileme olacaktır. Bu çalışmayı tamamlamam konusunda anlayışı, sabrı ve desteği için eşime, bunaldığım zamanlarda sözleriyle bana destek veren kızlarım Elif ve Esma'ya, çalışma kitaplarımı elimden alarak kalemle önemli yerleri benim yerime çizen oğlum Emir'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hüseyin UKUŞLU

2021/İSTANBUL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK SINIFLANDIRMALARI VE MİLLETİ OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Milliyetçilik Sınıflandırmaları	11
1.2. Etnik ve Siyasi Milliyetçilik	13
1.2.1. Etnik-Kültürel Milliyetçilik	15
1.2.2. Siyasi-Sivil Milliyetçilik.....	16
1.3. Muhafazakâr Milliyetçiliğin Batıdaki Gelişimi	18
1.3.1. Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı	19
1.3.2. Muhafazakârlık Mefhumu ve Menşei	20
1.3.3. Muhafazakârlık ile Milliyetçiliğin Birbirine Eklemlenmesi	23
1.4. Kimlikle İlgili Kavramlar	24
1.4.1. Modernleşme	25
1.4.2. Kimlik.....	25
1.4.3. Ötekiler.....	26
1.4.4. Kültür.....	29
1.4.5. Kavim.....	30
1.4.6. Halk.....	32
1.5. Milliyet ve Millet	34

Sayfa

1.5.1. Milliyet.....	34
1.5.2. Millet	36
1.5.3. Milletin Unsurları	37
1.5.3.1. Vatan	39
1.5.3.2. Soy/Irk.....	40
1.5.3.3. Dil.....	41
1.5.3.4. Din ya da kutsallık.....	42
1.5.3.5. Ortak geçmiş ya da tarih.....	44
1.5.3.6. Gelecek tasavvuru	45

İKİNCİ BÖLÜM**TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI**

2.1. Milliyetçilik ve Ulusçuluk.....	47
2.2. Osmanlı Dönemi Düşünce Mirası.....	48
2.2.1. Osmanlıcılık	49
2.2.2. İslamcılık.....	50
2.2.2.1. İslamcılığın ilk oluşumu.....	51
2.2.2.2. II. Meşruiyet sonrası İslamcılık	52
2.2.3. Türkçülük.....	54
2.2.3.1. Kuzey Türkçüleri	55
2.2.3.2. Osmanlı Türkçüleri.....	56
2.2.3.3. Kuzey ve Osmanlı Türkçülerin farklılıkları	59
2.2.4. İslamcı ve Türkçülerin İlk Teması	60
2.2.5. Örgütlenme Girişimleri.....	62
2.2.5.1. Türk Derneği	62
2.2.5.2. Genç Kalemler	63

Sayfa

2.2.5.3. Türk Yurdu Cemiyeti	64
2.2.5.4. Türk Ocakları.....	64
2.2.5.5. Milli Türk Talebe Birliği	68
2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Evrilen Sol Yorumları.....	70
2.3.1. Resmi Milliyetçilik.....	71
2.3.2. Atatürk Milliyetçiliği	73
2.3.3. Kemalist Ulusçuluk	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİM DÖNEMLERİ**

3.1. Muhafazakâr Milliyetçiliğe Giriş.....	79
3.1.1. Sağ Düşünce Geleneği	80
3.1.2. Ara Akım Muhafazakâr Milliyetçilik	83
3.1.3. Yayın Faaliyetleri ve Sivil Oluşumlar.....	88
3.2. Erken Dönem Muhafazakâr Milliyetçilik (1920-1940)	91
3.2.1. Huzur Muhafazakârlığı	93
3.2.2. Cumhuriyetçi Muhafazakârlık	94
3.2.3. Ananecilik ve Gelenekçilik	96
3.3. Anadolu Milliyetçiliği (1920-1940).....	97
3.3.1. Türkçülükten Milliyetçiliğe Geçiş	101
3.3.2. İnsani Vatanseverlik	102
3.3.3. Ruhçu Milliyetçilik	103
3.3.4. Coğrafya Bazlı Yeni Milliyetçilik.....	106
3.4. İkinci Dönem Türkçülük (1940-1950).....	107
3.4.1. Turancılığın Kökeni	107
3.4.2. İkinci Kuşak Türkçülük Çalışmaları.....	108

Sayfa

3.4.3. Irkçılık-Turancılık Davası	109
3.4.4. Partileşme Çabaları	110
3.5. Kültür Milliyetçiliği (1950-1970)	112
3.5.1. Kültür Değişimleri	113
3.5.2. Milli Kültürün İnşası	114
3.5.3. Kültür İktidarı	117
3.6. Türk İslam Sentezi (1970-1980)	118
3.6.1. Aydınlar Ocağı	122
3.6.2. Ülkücü Hareket	123
3.6.3. Milli Görüş Hareketi	124
3.6.4. Milli Mücadele Birliği	125
3.6.5. Milli Cephe İttifakı	127
3.7. Milliyetçiliğin Devletleştirilmesi (1980-1990)	128
3.7.1. Milliyetçi Demokrasi Partisi Denemesi	129
3.7.2. Türk İslam Ülküsü (1980-1990)	131
3.8. Milliyetçiliğin Yükselmesi (1990-2000)	132
3.8.1. Muhafazakâr Milliyetçilerin Ayrılması	132
3.8.2. Kutsal İttifak	133
3.8.3. Üçüncü Dönem Türkçülük	134
3.9. Muhafazakârlık ve Milliyetçilikte Birleşmeler - Ayrışmalar Dönemi (2001-2021)	136
3.9.1. Muhafazakârlığın Yükselişi (2001-2010)	136
3.9.2. Cumhuriyet ve Millet İttifakı (2018-2021)	138
3.9.3. Milliyetçilerin Ayrışması (2001-2021)	140
3.9.4. Muhafazakârların Ayrışması (2010-2021)	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİKTE MİLLET ANLAYIŞI

4.1. Millet Anlayışına Giriş	143
4.2. Coğrafyanın Vatana Dönüşmesi.....	148
4.2.1. Vatan ve Vatanseverlik.....	149
4.2.2. Duygu Birliği Olarak Vatan	151
4.2.3. Müebbed Bir Ülke: Turan	152
4.2.4. Muayyen Bir Memleket: Anadolu	154
4.2.5. Mukaddes Vatan	156
4.3. Kültür Birliği.....	157
4.3.1. Dil ve Din Birliği	160
4.3.1.1. Dil birliği.....	161
4.3.1.2. Din birliği.....	163
4.3.2. Tarihsel Miras.....	166
4.3.2.1. Milli tarih şuuru	169
4.3.2.2. Büyük felaketler.....	170
4.3.2.3. Tarihsel anlatılar	172
4.3.3. Gelenek	174
4.4. İctimai Birlik.....	176
4.4.1. Devlet ve Teşkilatçılık	177
4.4.2. Bölünmez Bütünlük	180
4.4.3. Dayanışmacılık.....	181
4.4.4. Homojenlik	182
4.4.5. Hasım ve Hısım	185
4.4.5.1. Ezeli hasım: Komünizm	189

Sayfa

4.4.5.2. Bildik hasım: Kapitalizm.....	193
4.4.5.3. Gizli hasım: Yahudiler	195
4.4.5.4. İç hasım: Azınlıklar	197
4.4.5.5. Harici hasım: Göç ve ulusüstücülük.....	199
4.4.5.6. Tanımsız hasım: Dış mihraklar	200
4.5. Halkçılık ve Millilik Vurgusu	201
4.5.1. Halka Dayanma.....	202
4.5.2. Yerlilik Vurgusu.....	204
4.5.3. Mozaik Karşıtlığı	206
4.5.4. Evrensellik Karşıtlığı.....	207
4.5.5. Küreselleşme Karşıtlığı	210
4.6. Milli Kalkınma.....	212
4.6.1. Solidarist Korporatizm.....	213
4.6.2. Milliyetçi-Toplumcu Sistem.....	213
4.6.3. Üçüncü Yol: Dokuz Işık Yolu	214
4.6.4. Adil Ekonomik Düzen	215
4.7. Muasırlaşmak – Batılılaşmak.....	217
4.7.1. Batılılaşmanın Serüveni	217
4.7.2. Batılılaşmanın Ölçüsü	218
4.8. Mefkûre.....	222
4.8.1. İstirap.....	226
4.8.2. Milli His.....	227
4.8.3. Milli Şuurda İştirak	229
4.8.4. Mensubiyet Duygusu.....	231
4.9. Hareket ve Simgeler	232

	Sayfa
4.9.1. Hareket.....	232
4.9.2. Simgeler.....	235
SONUÇ.....	239
KAYNAKLAR.....	247
ÖZGEÇMİŞ.....	269
DİZİN.....	270



KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)
ANAP	Anavatan Patisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA Partisi)
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
GP	Gelecek Partisi
HP	Halkçı Parti
HSP	Halkın Sesi Partisi (HAS Parti)
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
İP	İYİ Parti
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MTTB	Milli Talebe Türk Birliği
RP	Refah Partisi
SP	Saadet Partisi
TDK	Türk Dil Kurumu
ZP	Zafer Partisi

GİRİŞ

Pratiği teorik yanından kuvvetli olan milliyetçiliğin bir teorisyeni olmadığı gibi tek bir gelişme eksenini bulunmamaktadır. Milliyetçilik *milletin refahını artırmak* için milleti merkezine alan en kudretli *ideoloji* (Smith, 1986:11; Kellas, 1991:20, Balibar, 1991:46), 19.yüzyılın başında Avrupa’da icat edilen bir *doktrin* (Kedourie, 1961:9), Avru Smith, 1986:11pa’nın dünyanın geri kalan kısmına verdiği bir *Üçüncü Dünya ürünü* (Chatterjee, 1993:4) ya da bilincimizi şekillendiren *söylemsel oluşumdur* (Calhoun, 1997:4). Diğer tarafta, milliyetçiliği ideoloji ve doktrin olarak değerlendirmeyenler (Hacıeminoğlu, 2004:22; Findley, 2010:10) de bulunur. Milliyetçilik tek bir kuramla açıklanamayacak kadar değişkendir. Milliyetçilik üzerine süregelen kadimlik - modernlik tartışması uzlaşıya varılamayan bir diğer konudur. Milliyetçilik kimilerince tarihi bir süreklilik içinde kadim ve evrim geçiren bir olgu iken, karşı kutupta olanlar için modern çağın özel koşullarının bir ürünü, orta yolculara göre ilk ikisinin sentezidir.

Muhafazakâr milliyetçiliğin en önde gelen düşünürlerinden Erol Güngör bile, milliyetçiliği, bir doktrin, dogmatik bir sistem ya da ideoloji olarak konumlandırmada net değildir. Güngör’e göre milliyetçilik, bir doktrin veya dogmatik bir sistem değildir. Milliyetçiliğin bütün teferruatıyla nizamlara bağlanmış yekpare bir bütün teşkil etmemesi, onun yeni durumlara intibak edebilecek bir genişliğe ve esnekliğe sahip olabilmesine imkân sağlar (2019:125). Başka deyişle milliyetçilik kitabı ve peygamberi bulunan bir doktrin değildir. Milliyetçilik farklı memlekette farklı şekilde cereyan edebilir. Bir memlekette milli kudreti geliştirici bir kültür ve medeniyet hareketi iken, başka yerde bağımsızlık hareketi olarak karşımıza çıkabileceği gibi bir başka yerde istilacı bir politikaya da imkân verebilir (Güngör, 1986:110). Bir başka yerde Erol Güngör Elie Kedourie’in “Avrupa’da Milliyetçilik” adlı kitabına yazdığı önsözünde, milliyetçiliği, kitlelerin millet olma çabalarına rehber edindikleri prensiplerin siyasi bir doktrin haline gelmesi şeklinde açıklar. Milliyetçilik, modernleşmenin, modern ve ileri bir millet olma çabasıdır (1971:VII-VIII). Yine Güngör, “Dünden Bugünden, Tarih-Kültür, Milliyetçilik” adlı diğer çalışmasında milliyetçiliği bir çeşit ideoloji hareketi olarak tanımlar (2019:123).

Milliyetçiliği tanımlamada kullanılan sömürgecilik ürünü ya da sömürgecilere karşı verilen bir mücadele milliyetçilik kavramının ne kadar kullanışlı olduğunu gösterir. Dahası milliyetçilik, doğaüstü dinlerin görece zayıfladığı bir dönemde kimliği güçlendirmek ve heterojen yapıli toplumlarda düzeni sağlamak için icat edilmiş kamusal ritüeller, siyasal ya da sivil tapınmalar ve sadakati yaygınlaştırmak maksadıyla toplum yaşamının belirli yönlerinin kutsanmasını sağlayan sivil din olarak görenler (Hayes, Bellah) de vardır. Milliyetçilik, tipik olarak ulus-devletleri kuran ya da hâlihazırda mevcut olan devletlerin istikrarını tehdit eden güç olarak görülür (Billig, 1995:43). Milliyetçilik ideolojisi modernlik-öncesi dönemde dinlerin yerine getirdiğı siyasi işlevi üstlenerek son iki yüzyılda siyasi kurumların *dünyevi* referans çerçevesi halini alır. Milliyetçiliğın tamamlayıcısı laiklik de paradoksal biçimde dinsel bir işlev görür. Nitekim ulus-devletin *sivil dininin* çekirdeğini laiklik oluşturur.

Milliyetçilik farklı zamanlarda etnik ve sivil, iyi ve kötü, müspet ve menfi, ilerlemeci ve gerici, birleştirici ve ayrıştırıcı, yapıcı ve yıkıcı, sömürgeci ve anti sömürgeci, demokratik ve otoriteryen, özgürleştirici ve baskıcı, solcu ve sağcı, batılı ve doğulu olarak karşımıza çıkar. Başka ifadeyle milliyetçilik, bir tarafta ulusal birlik ve bağımsız bir gelecek vaat eden kurucu, birleştirici, özgürleştirici, ilerlemeci bir lütuf olarak görülürken; öbür tarafta, siyasal liderlerin askeri yayılma ve ulus adına savaş siyasetleri gütmelerine imkân sağlayan irrasyonel ve gerici bir inanç, gerilim ve çatışma kaynağı, medeniliğı tahrip edici bir lanet olarak değerlendirilir.

Milliyetçilik düşüncesinin kökenleri on sekizinci yüzyıl sonlarına, Herder ve Fichte'ye, hatta Kant ve Rousseau'ya kadar götürölür (Özkırımlı, 2010:9-10). Modern bir olgu (Giddens, 2008:163) olarak milliyetçiliğın kökeni Fransız İhtilaline kadar götürölse de milliyetçilik ile ilgili çalışmalar oldukça yakın dönemde başlar. Milliyetçilik alanında ilk akademik çalışmalar Carleton J. Hayes (1926) ve Hans Kohn (1946) ile başlar. Bu çalışmalara Karl Wolfgang Deutsch'in 1953'te 'Milliyetçilik ve Sosyal İletişim (Nationalism and Social communication)'i, Elie Kedourie'nin 1960 tarihli 'Milliyetçilik (nationalism)'i takip eder. Sonrasında 1980'lerin ilk yarısında, bugün artık klasikleşmiş üç çalışmanın, Marksist ve İrlanda milliyetçisi Benedict Anderson'ın *Hayali Cemaatler*'i, Ernest Gellner'in *Uluslar ve Ulusçuluk* ve Eric J. Hobsbawm ile Terence Ranger'ın *Geleneğın İcadı*, aynı yıl içinde yayımlanmasıyla gelir.

Milliyetçilik, belli bir topluluktaki önemli sayıda insanın kendilerini *bir ulusmuş gibi düşünen ya da davranan toplum* (Seton-Watson, 1977:5); ortak kültür ve geçmiş, dil, din, ırk gibi belirli sosyolojik koşullar tarafından yaratılan ve bir daha değiştirilemeyecek şekilde biçimlendirilen ürünlere sahip olmasa da geleceğe dair *hayali cemaatler* (Anderson, 2006[1983]:6); inşa edilen iradi *yüksek ortak kültür* (Gellner, 1978:168:1983:142); eski gibi görünen ancak kökleri yakın geçmişe dayanan *geleneğin icadı* (Hobsbawm, 2000[1983]:1) kavramlarıyla açıklanmaya çalışılır.

1970 sonrası dönemde milliyetçilik sosyolojisi alanında etno-sembolist akımın öncülerinden İngiltere’li Anthony D. Smith’e göre milliyetçilik, bir ideoloji olarak 18. Yüzyılın sonlarına doğru siyasi arenada ortaya çıksa da görece moderndir (1986:11). İngiltere, Fransa ve Almanya’da olduğu gibi milliyet duygusu ve milli sınırlar, moderniteyle ortaya çıksa da her topluluğun modernite öncesine uzanan sembolleri, mitleri, değerleri, gelenekleri ve bütün bunları geçmişten geleceğe taşıyan dili vardır. Gellner gibi Smith milliyetçilik olgusunu modernleşme, sanayileşme süreçlerine bağımlı bir değişken olarak ele alır. Modern milletler, milliyetçiliğin ortaya çıkabilmesi için kültüre gereksinim duyar. Milliyetçilik modern çağın bir parçası olduğu kadar aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere dayanır. Modern öncesi etnik kimlikler bugünkü Avrupa milletleri ortaya çıkaran ana hattır. Milliyetçilik, bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimidir (Smith, 1991:71).

Modernist millet düşüncesine göre, milli kimliği yaratan milliyetçiliktir. Milliyetçilik siyasi iradeyle keşfedilmiş görece yeni bir olgu olup bugünkü modern dünya sisteminin temelini oluşturur. Uğruna mücadele edilen milliyetçilik kavramı ezelden gelmemiş olup oldukça yakın bir tarihi vardır. Modern siyasi kurumların şekillenmesinde, daha özel olarak da *ulus-devletin* ortaya çıkmasında hiçbir ideoloji milliyetçilik kadar etkili olmamıştır. Modern bir kavram olan milliyetçilik, kısa zamanda meydana getirdiği yeni devlet örgütlenmeleri göz önünde bulundurulduğunda bütün zamanların en etkili siyasi ideolojisi olup ana akım diğer ideolojileri yatay keser.

Batı'da Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkan ulus-devlet (millet-devlet), ulusal devlet (milli devlet)'ten farklıdır (Hocaoğlu, 2002:280). Ulusal (milli) devlet terimi, güçlü bir dilsel, dinsel ve sembolize edici kimliğe sahip ulus devlet anlamına gelmez (Tilly, 1990:2-3). Milli devletlerin, sosyolojik olarak milletlerin ortaya çıkış tarihi, ulus devletlerden daha erkendir (Vergin, 2008:216). Egemen ulus-devletlere dayalı bir düzen 1648 Vestfalya Barışına kadar gider. Vestfalya sonrası düzende ulus devletleri arasında yükselen duvarlara rağmen giderek yoğunlaşan sermaye, insan, fikir, mal, şiddet, siyasi ve dini bağlılıkların uluslararasıdaki akışları ulus-devletlerin varlığına gölge düşürerek egemenlerini zayıflatsa da (Brown, 2010:21-2) ulus devletler varlığını devam ettirir. Bugünkü uluslararası sistem, iki yüz seneyi aşkın bir süredir milliyetçilik fikrinin derinden etkilediği ulus-devlet temelinde kuruludur. Milliyetçiliğin eseri olan bugünkü ulus-devletler *ulus* ile özdeşir ya da özdeş olması arzulanır.

Milliyetçilik, mahiyeti ve içeriği itibariye çoğunlukla Fransız ihtilaline dayandırılır. Modern milliyetçilik, 18.yüzyılın sonlarında Amerikan Devrimi'nden ilham alan birtakım Fransız subay ve geniş halk kitleleri ile orta sınıf başkaldırısı sonucunda Fransız Devrimi ve sonrasında ortaya çıkar. Milletler çağı olarak bilinen 19.yüzyıl gibi, 20. yüzyıl da milliyetçilik düşüncelerinin egemen olduğu, her millete bir devlet ilkesinin benimsendiği bir çağ olur. Bugün toplumsal ve siyasal olgu olan milliyetçilik defalarca silinip gideceği söylense de hep ayakta kalarak (Arık, 1969:50) siyasal gündemde tarihin en dayanıklı fikri olmayı başarır. Milliyetçiler, ayakta kalması ve geçerliliğini koruması sebebiyle milliyetçiliği, milli toplum ve devleti insanoğlunun nihai olarak ulaştığı en yüksek aşama olarak görürler.

Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi köklü ülkelerde milliyetçiliği yüzlerce yıl geriye götürmek mümkün olmakla birlikte modern bir olgu olarak milliyetçilik ulusal basın kültürünün ve ulusal iletişimin ortaya çıkmasıyla biçimlenir. Marksistlere göre milliyetçilik feodal yapıya dayanan ilişkileri lağveden kapitalizmin ve bu sistemin hâkim sınıfı burjuvazinin kurduğu siyasal ve toplumsal yapının kodlarının bir ifadesidir (Hroch, 1985:5). Bu yaklaşıma göre milliyetçilik, modern devlet ve modern ekonomilerin inşa süreçlerinin ürünü ya da taşıyıcısı olarak basitleştirilir. Milliyetçi süreçler siyasal toplumun unsurları olarak takdim edilen, örneğin milli bir coğrafya, ekonomi ve yurttaşlık ve kitlesel eğitsel bir kültüre indirgenir.

Egemen bir düşünce olarak dünya gündemine giren milliyetçilikle ilgili her yerde benzer süreçlerin yaşandığı söylenemez. Asya'da Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası ortaya çıkan ulus devletler ile "yeni eski milletler" (Ersanlı, 1998:9) olarak nitelendirilen Ermenistan ile Gürcistan devletleri ve Afrika'da yaşananlar milliyetçi süreçleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde bağımsızlık hareketinin arkasında milliyetçi aydınların desteği vardır (Ülgener, 1983:74). Milliyetçilik, Avrupa'da daha ziyade faşizm olarak anılırken batı dışı dünyada sosyalizm ile ikiz kardeş olarak bir arada yaşar. Modern milliyetçilik anlayışı Batı'da ortaya çıkmasına rağmen, Batı dışı ülkelerde paradoksal bir şekilde, bu ülkelerin Batı'dan bağımsızlaşma mücadelelerinin temelini oluşturur.

Milliyetçilik çoğunlukla eski unsurları kendisine katarak yeni biçimlerde ortaya çıkar. Almanya ve İtalya gibi bazı Avrupa ülkelerinde 19.yüzyıldaki kültürel milliyetçilik bunun en iyi örneklerindendir. Kültürel milliyetçilik özellikle sanattaki romantizm akımıyla ilgilidir. XIX. yüzyıl ve onun ortası, romantizmin üstünlük sağladığı bir çağdır. Daha önce 1793 Fransız İhtilali ve 'İnsan Hakları Beyannamesi', Napolyon savaşları ile sarsılan Avrupa, hatta Amerika sanatta, edebiyatta egzotizm hareketi ile coşmaya başlar (Arık, 1981:13).

Aydınlanmanın akılcılığının aksine birey ve duyguyu vurgulayan Alman Romantizmi Alman milletini dil üzerinden tanımlar. Bir millete aidiyet isteğe bağlı değildir, millet doğal bir topluluk olduğundan doğum ile milletin bir üyesi olunur. Milliyetçilik anlatılarında geçmişe dair altın çağlar, mitler (efsaneler) keşfedilmemiş gelenekler, türküler, edebiyat milletin özüne ilişkin semboller olup milleti yaratmada önemli kaynak vazifesi görür. Milliyetçilik projesi sadece siyasi bağımsızlığın kazanılması ötesinde ulusun ortaya çıkarılmasını da gerektirir. Ulus'u kurmadan önce bunun hayal edilmesi gerekir. Modernistlere göre, ulus önce kendi devletini kurar, devlet eğitim marifetiyle kültürü homojenleştirme girişimleriyle ulusu oluşturur. Ulus, ulusçuluğun bir sonucu olup ulusçular tarafından inşa edilir.

Milliyetçilik son iki-üç yüzyıldır yükselerek tüm dünyayı etkisi altında almış durumdadır. Defalarca yok olup gideceği söylenen milliyetçilik zaman zaman yükselme ve sönümlenme dönemlerine girse de hala en güçlü ideoloji olarak varlığını devam ettirir. Bir önceki yüzyılın tanık olduğu iki dünya savaşının arkasında ekonomik, tarihi gibi farklı gerekçeler bulunsa da

savaşı çıkaranlar milliyetlerini *beynelmileliyet* yapma gayesiyle hareket ederek milliyetçilik yayılmacılık niteliğe dönüşür. Hobsbawm milliyetçiliğin açıkça ön planda olmasına rağmen tarihsel bakımından daha önemsiz hale geldiğini söyler (1992:191).

Fransız devrimi ile sanayi devriminin ortak bir ürünü olan milliyetçi hareketleri tasnif etmek, sebeplere bağlamak görüldüğü kadar çok kolay değildir. Başka deyişle milliyetçilik klasik şemalarla izah edilemeyecek kadar karışık ve mahiyeti sürekli değişen bir olgudur. Bu nedenle milliyetçiliği tek veya tutarlı bir siyasal olgu olarak görmek yerine bir milliyetçilikler dizisi olarak görmek daha yerinde olacaktır. Bu çalışma Batıda muhafazakârların başlangıçta tehdit olarak algıladıkları milliyetçileri yeni ortak düşman sosyalizmin yükselişi karşısında toplumu bir arada tutmanın reçetesi görmeye başladıkları 19.yüzyılın ikinci yarısından yaklaşık yüz yıl sonra bu sefer Türkiye Türkçülerin (milliyetçilerin), hatta resmi ideoloji savunucularının din başta olmak üzere muhafazakâr değerleri Türk-İslam sentezi etrafında toplumu birleştirici güç olarak görmesini ortaya çıkarması açısından önemlidir.

Bu tez çalışmasının konusu, Türkiye'deki muhafazakâr milliyetçiliğin karakteristik özelliklerini tanımlamaya çalışarak muhafazakâr milliyetçilikteki millet anlayışını ortaya çıkarmaktır. Tezin konusuyla ilgili çözülmek istenen problem sorularından ilki, daha çok sivil yanı güçlü olan muhafazakâr milliyetçiliğinin siyasetin merkezine taşınma sürecinde resmi milliyetçilik yörüngesine çeken saiklerin neler olduğudur. Muhafazakâr milliyetçiliğin tabanını teşkil eden çevrenin politika belirleyiciler tarafından kenardan merkeze taşınma sürecinde kullandığı zaman zaman resmi milliyetçiliğin millet söylemini andıran bir dil kullanması ele alınacak bir diğer sorudur. Türkçülük yanı ağır basan milliyetçilerin, dinin milleti bir arada tutma gücünü Türk-İslam etrafında sentezleyerek muhafazakâr çizgiye yaklaşımları üzerinde durulacak bir diğer alandır. Son olarak Türkiye'de sosyal, siyasal ve sembolik düzeyde parçalı görünüm arz eden muhafazakâr milliyetçilik ile milliyetçi muhafazakârlık arasında gözlemlenen rekabetin süreç içerisinde ittifak ile taçlanan beraberliğe dönüşmesinin gerekçeleri irdelenecektir.

Muhafazakâr milliyetçilikte aidiyetlerinin biçimleniş süreçlerinin anlaşılması muhafazakâr milliyetçi düşünce akımını belirlemede etkili olan bir dizi faktörü anlamak bakımından önem arz eder. Bu faktörleri anlamak, muhafazakâr milliyetçiliğin üreticileri olan aydınlar ve

taşıyıcı özneleri olan siyasetçileri vasıtasıyla Türkiye'nin siyasal kültüründe etkili olan muhafazakâr milliyetçiliğin millet anlayışını değerlendirebilmeye imkân tanıyacaktır. İlk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren modernleşme sürecinde yenilikçi bir anlayışa sahip olan, çeşitli toplumsal tarihlerde değişimleri yaratan, imparatorlukları yıkan, devrimlere yol açan milliyetçilik, nasıl olur da bir tutum olarak muhafazakârlığın savunduğu gelenekleri, değerleri, alışkanlıkları ve benzerlerini muhafaza etme, koruma davranışı olarak karşımıza çıkabilir? Yeniliği ve hareketi önceleyen muhafazakâr milliyetçi düşünce yapısı ve siyaset geleneği içerisinde milletin hangi unsurlarını korumak ister? Ya da millet anlayışında milliyetçilerin muhafazakârlaştıkları, muhafazakâr tutum takındıkları noktalar neresidir? Muhafazakâr milliyetçiler bir 'tarih bilincine', 'geleneğe' ve 'milli kültür' kavramlarına sık sık niye atıfta bulunurlar? Yoksa tüm bu çabaların hepsi ezeli millet anlayışının ebedi yaşatılması için midir?

İdeoloji olup olmadığı konusunda tartışmalar devam etmekle birlikte bir dönem Batıda birbirine rakip olan muhafazakârlık ve milliyetçilik akımları eklektik ve senkretik bir alışımlla varlığını sürdürür. Batıda ve Türkiye'de muhafazakâr milliyetçiliğin ortak düşman algısı *sosyalizm* olmakla birlikte, birbiriyle eklemlenme konusunda hareket noktaları farklılık arz eder. Batıda ilk ortaya çıktığında muhafazakârlar tarafından kuşkuyla bakılan milliyetçilik, sosyalist hareketlerin hız kazandığı 19.yüzyılın ortasından itibaren bu sefer düzenin teminatı olarak görülmesiyle birbirinden hoşlanmayan bu iki ideolojinin birbirine eklemlenmesi süreci yaşanır.

Gelişme ve birbirine eklemlenme yönleri farklı olmakla birlikte ortak kızıl düşman algısıyla Türkiye'deki milliyetçilerin muhafazakâr değerlere kapı aralamasıyla muhafazakâr milliyetçiliğin gelişiminin hızlandığı söylenebilir. Batıdaki aksine Türkiye'de milliyetçiler, 1980'lerde resmi ideoloji muhafazakâr değerlere sıcak bakar. Milleti meydana getiren unsurlardan dinin, toplumu bir arada tutma gücüne daha fazla önem veren Türk milliyetçileri muhafazakâr çevreye yaklaşarak kültür inşası üzerinden politika yapmayı hedefler. Resmi milliyetçiliğin ulus anlayışındaki vatandaşlık temelli kimlik yorumunu yadsımayan muhafazakâr milliyetçilik, seküler yorumun eksik bıraktığı bu alanı kültür ile inşa ederek millet anlayışına ruh kazandırmayı arzular.

Bu çalışma Cumhuriyet dönemi muhafazakâr milliyetçi düşünce geleneğinin millet anlayışı ile sınırlıdır. Çalışma boyunca takip edilecek ana hat Gökalp-Turhan-Güngör çizgisidir. Çalışmanın odak noktası Anadolu milliyetçiliği, kültür milliyetçiliği ve 1970'lerdeki Türk-İslam sentezi etrafında yapılan çalışmalardır. Muhafazakâr milliyetçiliğe katkı yapan dini cemaatler çalışmanın sınırı dışındadır. Muhafazakâr milliyetçilik haricindeki milliyetçilik türlerine çalışma bütünlüğü açısından yer yer kısaca değinilmekle birlikte, resmi milliyetçilik ile 1960 sonrası uzantısı olan Kemalist ulusçuluk ve Türk milliyetçiliğinin soya dayalı yorumu kabul edilen Turancılık bu çalışmanın sınırları dışındadır. Yine muasırlaşma, küreselleşme, ötekileşme sınırlı ölçüde ele alınacak diğer konulardır. Çalışma boyunca muhafazakâr milliyetçi düşünürlerin çoğunlukla fikri yönleri, sınırlı ölçüde siyasi tarafı ağır basan yazıları tercih edilecektir. Muhafazakâr milliyetçiliği besleyen damarlardan Türkçülük ve Muhafazakârlık (ilk haliyle İslamcılık, 1940'larda mukaddesatçılık) üzerine öne çıkan kişileri tek tek ele almadan, onların görüşlerini yansıtan belli başlı fikirlerine yer verilmeye çalışılacaktır.

Bu tezde literatür tarama değerlendirme metodu kullanılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak Türkiye'de muhafazakâr milliyetçi düşüncede öne çıkan aydınların eserlerine asıl kaynak olarak başvurulmuştur. İlave olarak Türkiye'de modernleşme sürecine yönelik araştırmalarıyla öne çıkan yerli ve yabancı aydınların konuyla ilgili çalışmalardan faydalanılmıştır. Tez çalışmasının başlığı şümüllü olmakla birlikte Cumhuriyet Dönemi muhafazakâr milliyetçiliğinde milleti meydana getiren unsurların baskın, ayırt edici özelliklerinin ortaya çıkarılması konusunda birkaç temel eser dışında genel çerçeveyi anlamak ve mukayese yapabilmek için çoğu eserin aslına ya da çevirisine ulaşılmıştır. Çalışma milliyetçilikle ilgili teorik tartışmaların ele alındığı giriş dışında dört ana bölümden oluşmaktadır.

Yukarıda sorunsallaştırılan konulara cevap bulmak amacıyla bu çalışma 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana tartışılan Osmanlılık, İslamcılık, milliyetçilik, mukaddesatçılık, muhafazakârlık, kültür, medeniyet, Batılaşma gibi konular etrafında inşa edilecektir. Milliyetçilik ile ilgili genel çerçevenin çizildiği 'Giriş' bölümünde teorik tartışmalar, akademik çalışmalardan bahsedilecektir. Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak temel milliyetçilik sınıflandırmaları ele alınacaktır. Sonrasında milliyetçiliğin Batı'da ortaya çıkışı,

muhafazakârlığın batıdaki fikri kökenine değinilecektir. Aynı bölüm altında eklemli ideoloji olan muhafazakârlık ile milliyetçiliğin batıda birbirine eklemleme süreci ele alınacaktır. Son olarak ise bölümde sıklıkla kullanılan kavramlara altlık teşkil etmesi maksadıyla modernleşme, kimlik, ötekiler, kültür, etnik grup, millet, halk, milliyet, aidiyet vb. temel kavramlar ile milleti oluşturan unsurlar ele alınacaktır.

İkinci bölümde, Cumhuriyet dönemi muhafazakâr milliyetçiliğinin kökenini anlayabilmek için Türk milliyetçiliğinin tarihsel arka plana gidilecektir. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu çöküşten çare olarak uygulanan Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük tecrübelerine kısaca değindikten sonra düşünce mirası olarak Osmanlı'dan devralınan ve Türkiye'deki Türkçü, kültürcü, resmi milliyetçilik türlerine kaynaklık eden akımların gelişimi özetlenecektir.

Muhafazakârlık ile milliyetçiliğin fikri kökeni ve tarihsel gelişiminin ele alındığı üçüncü bölüm çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bir sonraki bölüme altlık teşkil eden bu bölümde Cumhuriyet Dönemi muhafazakâr milliyetçiliğin Türkiye'deki fikri ve siyasi gelişimi dönemler içerisinde incelenecektir. Dönemlerin sınırlarının keskin hatlarla çizilemediği ve dönemler arası iç içe geçişlerin fazlaca olduğu bu bölümde ise muhafazakâr milliyetçi düşünürlerin çoğunlukla fikri yönleri, sınırlı ölçüde siyasi tarafı ağır basan yazıları tercih edilecektir. Muhafazakâr milliyetçiliği besleyen damarlardan Türkçülük ve Muhafazakârlık (ilk haliyle İslamcılık) alanında öne çıkan kişileri tek tek değerlendirmek yerine muhafazakâr milliyetçi düşünürlerin millet anlayışını yansıtan belli başlı temalar ele alınacaktır. Milliyetçi ile İslamcı gelenekteki kişilerin tek tek bu çalışmanın içeriğine dâhil edilememesi bu çalışmanın yetersiz kalmasının gerekçeleri arasında sayılabilir.

Çalışmanın asıl gövdesini teşkil eden dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilikteki millet anlayışının ayırt edici vasıflarını tanımlayan temalar, simgeler, sloganlar tasnif edilmeye çalışılacaktır. Bu tasnifte coğrafyanın kutsal vatana dönüşmesi, kültür birliği, içtimai birlik, milli ve yerlilik vurgusu, halka dayanma ihtiyacı, devlet eksenli milli kalkınma ve muasırlaşma, milli şuurda iştirak ve hareket temalarına başvurulacaktır.



BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİLİK SINIFLANDIRMALARI VE MİLLETİ OLUŞTURAN UNSURLAR

1.1. Milliyetçilik Sınıflandırmaları

Modern milliyetçilik kuramcılarının felsefi olarak dayanak noktaları Herder ve Fichte'ye kadar gider. Milliyetçilik, 19.yüzyıl dünyasını temelden etkileyen en önemli olgudur. Çıkan savaşların, yapılan devrimlerin, kurulan devletlerin, dağılan imparatorlukların, yeniden çizilen sınırların arkasında milliyetçilik vardır. On dokuzuncu yüzyılın ekonomi tarihi büyük ölçüde İngiliz Endüstri Devrimi ile belirlenirken, siyaset ve ideolojisi Fransız Devrimi tarafından şekillenir. Modası geçmiş eski gerekçelere dayanan yeni tür emperyalizm paradoksal olarak 1875-1914 arası dönemin imparatorluklar çağı olarak adlandırılmasına neden olur (Hobsbawm, 1989:56).

Milliyetçilik, ulus olmanın ve oluşturmanın bilincidir. Grup bilinci olarak milliyetçilik bir psikolojik ve sosyolojik olgudur. Milliyet davranışa dönüşen zihinsel bir devlet ya da toplumdur. Milliyetler, toplumun tarihi gelişimin bir ürünüdür (Kohn, 1946:10-13). Milliyetçilik, ideolojik içeriği itibarıyla, yekpare ve sabit değildir. Milliyetçilikler farklılaşsa da birbirleriyle benzer genel özellikler taşır (Findley, 2010:10).

Takip edilen düşünce kadar milliyetçilik türü karşımıza çıkar. Teoride milliyetçilik ile hiçbir şekilde bir arada düşünölemeyecek İslamcılık ile Komünizm ve bunların yumuşatılmış versiyonları milliyetçilikle ile çok rahat kol kola girdiği görülür. Sosyalist milliyetçiler, sosyal demokrat milliyetçiler, ilerici milliyetçiler, devrimci milliyetçiler, demokratik milliyetçiler, medeniyetçi milliyetçiler, insani milliyetçiler, aşırı milliyetçiler, ılımlı milliyetçiler, gerçek milliyetçiler, kapitalist milliyetçiler, muhafazakâr milliyetçiler, mukaddesatçı milliyetçiler, hatta komünist milliyetçiler bulunmaktadır (Erdem, 2008:75). Diğer tarafta milliyetçi çizgideki bir başka düşünür Hacıeminoğlu, milliyetçiliğin bir fikir sistemi ve dünya görüşü olduğundan mahiyeti icabı milliyetçilik için bu tür tanımlamaların yapılamayacağını söyler (2004:19). Ona göre demokratik milliyetçilik, insani milliyetçilik, ilmi milliyetçilik, kültür

milliyetçiliği, ekonomik milliyetçilik, milliyetçi sosyalizm yoktur. Milliyetçiliğin başına getirilen her sıfat, onun manasını daraltır (Hacıeminoğlu, 2004:24).

Denilebilir ki milliyetçiliğin üzerinde anlaşılmış, genel kabul görmüş bir tanımı olmadığı gibi, yapılmaya çalışılan milliyetçilik tanımlamaları farklı dönemlerde farklı yerlerde ortaya çıkmış milliyetçilikleri açıklayamamaktadır. Erol Güngör'ün de altını çizdiği üzere, milliyetçiliğin farklı ülkelerde birbirinden farklılık göstermesi milliyetçiliğin ideolojik bir dünya görüşünden ziyade sosyal gerçeklere dayanan bir siyasi - sosyal değişme akımı olduğunu da göstermektedir (1971:VIII). Özetle bütün milletler için müşterek bir milliyetçilik tarifi yoktur. Milliyetin kökeni milletten millete değişir: Amerika Birleşik Devletleri tabiiyeti, Fransızlar kültür ve vatandaşlığı, Almanlar ırkı, İsveçliler vatani, Romanyalılar dili, Avusturyalılar Alman Protestanlığına karşı varlıklarını muhafaza için Katolikliğe dayanan mezhebi esas almışlardır.

Milliyetçilik tek bir teori ile açıklanamayacak kadar çeşitlilik, çok boyutluluk arz eder (Calhoun, 1997:21). Milliyetçiliğin üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yapılamadığından milliyetçilik ile ilgili çok farklı sınıflandırma yapılır. Milliyetçiliğin tanımlanmasındaki bu temel güçlüğü aşmak için biri etnik, diğeri vatandaşlığa dayalı (civic) temel iki tür sınıflandırmaya gidilir (Smith, 1986:135). Elbette bütün milliyetçilik tiyolojileri etnik ve vatandaşlıkta olduğu gibi bu ikili ayrımlara dayanmaz.

Etnik ve vatandaşlık temelli sınıflandırma dışında Carlton Joseph Huntley Hayes'in (1931) insani, jakoben, geleneksel, liberal, bütünleyici (integral) ve ekonomik milliyetçik sınıflandırması; coğrafi bir sınıflandırmaya tabi tutan Louis Leo Snyder'in (1968:64-7) Avrupa'da bölünerek üreyen, Afrika'da siyah, Ortadoğu'daki siyasal-dini, Rusya'da kurtarıcı mesih, ABD'de eritici pota, Asya'daki sömürgecilik karşıtı ve Latin Amerika'da popülist milliyetçiliği gruplandırması; Hechter'in (2004:15-17) devlet-kurucu (state-creating), çevresel (peripheral), yayılmacı (irredentist) ve birleşmeci (unification) milliyetçilik tiyolojisi; Michael Mann'ın (1993:730) İngiltere ve Fransa'da örneğindeki gibi ulus oluşturma eğiliminde olan devlet tahkim edici (*state-reinforcing*), Almanya'da devlet yaratan (*state-creating*), Avusturya'da devlet yıkıcı (*state-subverting*) milliyetçilik çalışmaları gösterilebilir.

Yine Andrew Heywood'un (2012[1992]:181-193) liberal, muhafazakâr, yayılmacı, sömürgecilik karşıtı milliyetçilik türleri, Breuilly'in (1993:75) İtalya ve Almanya'da görülen birleştirici (*unifying*), Avusturya-Macaristan ile Osmanlı imparatorluklarındaki yıkıcı (*separatist*), Hindistan ve Kenya'da gözlemlenen anti-sömürgeci (*anti-colonial*), Türkiye, Çin ve Japonya'daki reformcu (*reform*) ve Sovyet Rusya'nın dağılması sonrasında tekrardan ortaya çıkan (*renewal, reunification*) yeniden birleştirici milliyetçilikleri; Brubaker'in (1996:4-7) yeni bağımsız devletlerin milletleştirici (*nationalizing*), dışardaki anavatanların sınır aşan ve milli azınlıkların otonomi talep eden milliyetçilikleri; milliyetçi projelerin çok yönlülüğünü işaret eden Yuval-Davis'in (1997:21) halkların (veya ırkların) kökeni esas alan soykütüksel (*volknation*), dil, din, gelenek, görenek gibi özellikleri ön plana çıkaran kültürcü (*kulturnation*), siyasi üyeliği temel alan ve belirli bir toprağa bağlılık ile doğrudan ilişkilendirilen vatandaşlığa dayalı (*staatsnation*) üç boyutlu milliyetçilik kuramları bu sınıflandırmalardan bazılarıdır.

1.2. Etnik ve Siyasi Milliyetçilik

Milliyetçiliğin kültürel mi yoksa siyasal bir kavram mı olduğuna dair tartışmalar devam etmektedir. Milliyetçilik sınıflandırmaları ırk, dil, tarih, kültür unsurlarına (hepsine, bir kaçına ya da özellikle birine) dayandırılan bir öz ile salt vatandaşlık bağına dayandırılan milliyet anlayışları arasında gider gelir. Başka ifadeyle milliyetçiliğin vatandaşlık esasını öne çıkaran sivil-siyasi yanı veya etno-kültürel veya ırkçı yanını gösteren bir yanı vardır. Bütün milliyetçi türleri bu iki uç arasında kendisine yer bulur. Kabaca milliyetçilik, yurttaşlık temelli (*civic*) veya medeni milliyetçilik ile etnik-kültürel milliyetçilik olarak ayrıma tabi tutulur. Vatandaşlığa bağlı milliyetçiliğin dışlayıcı olmaması ve herkese açık olması iddiasıyla iyi, kültürel bağlı etnik milliyetçiliğin kan, soy gibi doğuştan gelen özelliklere bağlı olması sebebiyle kötü olduğu varsayılır.

Vatandaşlık (*staatsnation*) ve etnik (*kulturnation*) temelli milliyetçilik ayrımının kökleri Alman tarihçi Friedrich Meinecke'nin ilk olarak 1907 yılında yayımlanan, 1970 yılında da İngilizceye çevrilen *Cosmopolitanism and the National State* adlı eserine kadar uzanır. Meinecke, milleti kültür (*cultural nation*) ile siyasi (*political nation*) olarak ana iki ana kategoriye ayırır. Bir milli kültürü yaratan ve bir arada tutan en önemli ve güçlü kültür

kaynakları arasında standart bir dil, ortak edebiyat ve din vardır. Bu iki kategoriye her türlü rezervin konulması mümkün olmakla birlikte kulturenation (kültür-millet) ve staatsnation (devlet-millet) olmak üzere iki tür milliyetçilik olduğundan söz eder. Kültürel ve politik milletleri birbirinden ayırt etmek kolay değildir. Farklı kültürel millete mensup olanlar gerçek siyasi millet olan İsviçre’de yaşayabilirken, kültürel bir millet olan Almanya da kendini farklı politik milletin içinde görebilir (1970:10-11).

Etnik (soykütüksel) ve vatandaşlık (toprağa bağlı) temelli bu tanımlama daha sonra Hans Kohn’un coğrafi ölçütlere dayalı Batılı ve Doğulu milliyetçilik biçimleri şeklinde yaptığı ayrım izler. Milliyetçiliğin modernist yaklaşımçılarından Kohn’a göre Batı dünyasında (ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda ve İsviçre) ortaya çıkan milliyetçilik ağırlıklı olarak siyasi bir olaydır. Millet, milliyetçilik doğmadan önce vardır. Milli karakterlerin oluşumu, milliyetçilik çağı olarak adlandırılan dönemden çok öncesine uzanır (Kohn, 1946:329). Milliyetçilik, milli devlet oluşumunu takip eder ya da millet devletle eş zamanlı ortaya çıkar. Batı dünyası dışında doğu olarak nitelendirilen Orta ve Doğu Avrupa’da ve Asya’da milliyetçilik sosyal ve politik gelişmenin daha geri bir aşamasında ortaya çıkar. Mevcut bir devletin sınırları ile yükselen bir milliyetin sınırları nadiren çakışır. Batı dünyası dışında yükselen milliyetçilik daha çok kendisini kültürel alanda ifade etme imkânı bulur. Milliyetçiliği destekleyecek bir kitle olmadığından milliyetçilik siyasetten ziyade önce aydınların, şairlerin eğitim ve propaganda çabalarıyla yaratılmaya çalışılır (Kohn, 1946:330).

Türkiye’de milliyetçilik, etnik bir anlayıştan ziyade siyasi katılıma dayanan millet anlayışına dayandığını iddia etse de vatandaşlık ve toprak temelli Fransız milliyetçilik ile Alman etnik ve kültür temelli milliyetçilik anlayışını bünyesinde barındırır. Türkiye’de ulus devletin oluşma süreci ile millet ve devlet olgularının ortaya çıkışındaki sıralama ne Fransa ne de Almanya’daki süreçlere benzemektedir. Ayşe Kadioğlu, ulus ile devletin eşzamanlı olarak ortaya çıktığı Fransa milliyetçiliği ile ulus’un devletinden yarım asır önce doğan Alman milliyetçiliğindeki “devletini arayan millet” anlayışından farklı olarak Türk Milliyetçiliği için “milletini arayan devlet”ten söz etmenin daha anlamlı olacağını söyler. Ulus devlet kurulduktan sonra Türk kimliğinin içeriği doldurulmaya çalışılır (Kadioğlu, 1993:104). Benzer şekilde Ferhat Kentel, Türk milliyetçiliğinin kuruluş döneminde etnik ve dinsel cemaatleri bir arada tutmak için yukarıdan aşağıya toprağa dayalı Fransız vatandaşlık modeli ile

aşağıdan yukarıya kan, ırk, etnik gibi kültürel aidiyete dayalı Alman milliyetçilik modelini birleştirmeye çalıştığını söyler (2009:21).

1.2.1. Etnik-Kültürel Milliyetçilik

Sübjektif milliyetçilik olan etnik milliyetçilik kültürel, kolektivist, organik, soyucu (genealogical) milliyetçiliktir. Milletin birliğini sağlayan dil, din, örf ve adetler halkın eskiden beri var olan nitelikleridir. Etnik milliyetçilikte millete üyelik bir irade meselesi olmayıp ancak doğumla, kan bağı ile edinilebilir. Etnik-kültürel milliyetçilik dışlayıcı, kavgacı, asimilasyoncu, entegrist karakteristik özellik gösterebilir. Etnik milliyetçilik, kan bağı ve kültürel benzerliği vurgular. Etnik milliyetçilikte, ulus, bir tarih ve kültür topluluğu olarak tasarlanır (Zubrzycki, 2006:36). Sübjektif millet anlayışını ilk defa ortaya koyanlardan birisi de Fransız düşünür Ernest Renan'dır. 1882 yılında "Ulus nedir" adlı konferansında, milletin, fertlerin arasındaki birlikte yaşama duygusuna, ortak kültüre, rızaya dayalı ruh birliğine (2016:49-50) dayandığını söyler. Millet olmanın sosyal dokusunu meydana getiren milli kültür ortak duyguyu, ortak bir kültürü yaşayanlarda ortaya çıkacaktır.

Etnik temelli milliyetçiliğin kökeni insan birlikteliğinin yasa yoluyla sağlanabilmesini öngören Fransız Aydınlanmacı filozofların yapay kimliklerini geçersiz kılan volk (halk) ve Volksgeist (halkın ruhu; millet ruhu) kavramlarının teorisyenleri olan Alman Romantiklerden Herder, Fichte'ye kadar uzanır (Bauman, 2004:59). Kültürel milliyetçiliğin kökeni dil ve kültüre dayalı Alman Romantizmin öncülerinden Johann Gottfried Herder'e kadar götürülür (Şallı, 2020:386). Fichte Immanuel Kant'ın izinden giden milliyetçi düşünür Johann Gottlieb Fichte'ye göre, ruhun kurtuluşu, bedenin kurtuluşundan çok daha önemli bir yere sahip olduğundan, öncelikle milli ruhun (Volksgeist) dirilişi sağlanmalıdır (Şallı, 2020:390). Rousseau ve Kant'ın öğrencisi olan Fichte, önceleri Fransız Devrimi'ni savunurken, Napolyon ordularının Alman topraklarını işgal etmesi üzerine görüşünü değiştirerek güçlü bir ulusal devlet görüşünü savunmaya başlar (Göze, 1989:232, Özkırımlı, 2010:33).

1.2.2. Siyasi-Sivil Milliyetçilik

Yurttaşlık temelli milliyetçilik, vatandaşlık esasını öne çıkaran vatandaşlığa bağlı milliyetçiliktir. Vatandaşlığa bağlı milliyetçilik; sivil (civic), siyasi, bireyci, gönüllü (voluntarist), toprağa bağlı (territorial) milliyetçilik olarak da isimlendirilir. Sivil (medeni) milliyetçilik, ulusu etnik kültürel olarak tanımlayan milliyetçilikten farklı olarak, siyasi ve hukuki bir statü olarak yurttaşlıkla bağdaştırarak yurttaşlığa dayalı siyasal aidiyetin evrensel vasfını temellendirmeye çalışır. Temel ahlaki ve normatif iddiaları kapsayıcı ve barışçı olan medeni milliyetçilik aynı zamanda demokratiktir, zira egemenlik yetkisini halkın tümüne verir. Millet; ırk, renk, inanç, cinsiyet, dil veya etnisiteye bakılmaksızın ortak bir siyasi pratikler ve değerler kümesine vatanseverce bağlılık esasında birleşmiş, eşit, hak sahibi vatandaşlar topluluğu olarak tasavvur edilir. Etnik milliyetçiliğin aksine sivil milliyetçilikte millet, ortak idealler üzerine inşa edilir. Milleti bir arada tutan kan bağı değil, demokrasi ve özgürlük gibi ortak idealleridir. Tam temsil etmese de Fransa ve ABD, vatandaşlık temelli milliyetçiliğe örnek gösterilir.

Yurttaşlık temelli milliyetçilik, kültürel milliyetçiliğe karşı bir alternatif değildir. Örnekleri Amerika ve Fransa’da görülen yurttaşlıkçı milliyetçilik tasavvuru aslında zımnen bir kültürel ulusun varlığının kabulüne dayanır. Medeni milliyetçilik hiçbir zaman sırf *yurttaşlık* temelli olmamıştır. Başka ifadeyle, *ulus* önceden ve kültürel olarak tanımlanmıştır, kültürel olana siyasi maskesi geçirilmiştir. Dolayısıyla, yurttaşlıkçı milliyetçiliğin ulusa atfettiği ortak veya paylaşılan siyasi ilkeler de aslında belli bir devlete özgü değildir. Bütün milliyetçilikler şu veya bu şekilde kültürel milliyetçiliği içerir. Türkiye’de resmi milliyetçilik söylemi 1921 hariç tüm Anayasalarında yer bulan yurttaşlık-temelli ulus tanımına rağmen, arka planda ve pratikte etnik-kültürel bir ulus anlayışına dayanmaktadır. Sivil/sivil milliyetçilik temel ahlaki ve normatif iddiaları bakımından etnik-kültürel milliyetçilikten farklı değildir. Milliyetçilik siyaset ve kültürün her ikisiyle ilişkili olup hem siyasetin “kültürel bir temele dayanmasını”, hem de “kültürün siyasileşmesini” içerir (Özkırımlı, 2005:21-22).

Tüm milletler tarihte kendilerine özgü bir yere ve belirli sınırlara sahip olma iddiasında olduklarından, tüm milli kimlikler ister istemez dışlayıcı olduklarından etnik-vatandaşlık temelli sınıflandırmada eksiklik vardır. Vatandaşlığa bağlı milliyetçilikte ortak kültüre

yapılan vurgu etnik milliyetçiliğin bir türlü uyarlamasıdır. Vatandaşlık temelli milliyetçiliğin temsilcisi kabul edilen Fransız milliyetçiliği, kültürel bir içeriğe de sahip olduğundan, bu husus Fransız milliyetçiliğinin vatandaşlık temelli olarak tanımlanmasını güçleştirmektedir. Gönüllü bir siyasi topluluk anlamında vatandaşlık temelli milliyetçilik düşüncesi bir kültür ve tarihe başvurma ihtiyacı hisseder. Katıksız vatandaşlık temelli bir milliyetçilik hiçbir yerde yoktur. Vatandaşlık temelli milliyetçilikler kültürel unsurlar içerir. Kısaca, tüm milliyetçilikler belirli ölçüde kültüre dayanır. Milliyetçilik, siyasi bir biçime bürünse de asıl olarak kültürel bir olgudur (Chatterjee, 1986:1).

Erken Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bile vatandaşlık temelli sivil milliyetçiliklerinin yurttaşlık anlayışından uzaklaşarak devlet milliyetçiliğine kolayca dönüştüğüne tanık olunur. Devlet milliyetçiliği devleti ulusla özdeşleştirdiği için devlete sadakat ile ulusa sadakat aynı şey haline gelir. Devlete sadakat borcu halkına hizmet sunmasından ziyade sırf ona mensubiyetinden kaynaklanıyorsa artık *devlet* milletin yerine geçerek uğruna mücadele edilmeye değer haline gelir. Nitekim II.Meşrutiyetin "tebadan vatandaşa geçiş" projesinde önemli bir yer tutan Malumat-ı Medeniye dersinin adı 1924'te Malumat-ı Vataniye olarak değiştirilir. 1926 İlk mektep Müfredat Programı'yla Malumat-ı Vataniye dersinin adı, bu kez Yurt Bilgisi olarak değiştirilir (Üstel, 2008:129-131).

Osmanlı'nın son döneminde, "makbul vatandaş" dinine bağlı, milliyetini tanıyan, eğitimli ve aydın bir vatanseverdir (Üstel, 2008:37). Cumhuriyet ile birlikte yeni rejimin ihtiyaç duyduğu insan ve yurttaşın yetiştirilmesi maksadıyla, öğretim programlarına giren Malumat-ı Medeniye dersi, reşit görmediği vatandaş "vazifelere borçlu" bir yurttaş tipi olarak yetiştirmeye çalışır. 1924-1926 dönemi Malumat-ı Vataniye kitaplarında yurttaşlar - II. Meşrutiyet dönemi ders kitaplarında da olduğu gibi- büyük bir ailenin bireyleri olarak yer alırken, 1926 İlk mektep Müfredat Programı ile yurttaşlık devlet eksenli militan bir nitelik kazanmaya başlar (Üstel, 2008:135). 1936 tarihli İlkokul Programı'nda Türklük vurgusunun öne çıktığı Yurt Bilgisi dersinde Türklük sözleşmecisi-siyasal yurttaşlık aleyhine mevzi kazanır. Yurttaşlık, devletle birey arasında hukuksal ve siyasi bir ilişkinin anlatımı olmanın ötesinde bağlanma-özveri-itaat sistematığına dayalı bir konum haline gelir (Üstel, 2008:141-142).

Sivil milliyetçiliğin devlet milliyetçiliğine evrilmesiyle yurtseverlik, sadakat, özveri gibi erdemlerle bütünleşen ve birey karşısında devletin bekasına öncelik veren “devlet için yurttaşlık ya da militan yurttaşlık” yorumu karşımıza çıkar. Yurttaşlığın yurtseverlikle örtüşmesi, yurtseverliğin de ulusçuluğun özel bir boyutu haline gelir. Resmi milliyetçilik söyleminde devletle birey arasındaki hukuksal-siyasal bağın ifadesi olan yurttaşlık kodunun, devletin teritoryal varlığına yönelik duygu (yurtseverlik) ve hâkim etnik topluluğun yüceltilmesine yönelik ideolojiyle (ulusçuluk) tahkim edilmesi sonucu, Cumhuriyetin temelinde bulunduğu iddia edilen Fransızvari sözleşmecî ulus (siyasal ulus) anlayışı giderek geçersiz hale gelir (Üstel, 1999:147-148). Devlet (resmi söylem) vatandaşlığının ölçüsü vatanperverliktir. Başka ifadeyle iyi vatandaşlığın ölçüsü vatanperverliğe bağlıdır. Böylelikle vatandaşlık, siyasal/hukuksal zeminden ‘değer yüklü’ kültürel zemine kayar. Makbul yurttaş yurtseverler, sivil yurttaşlıktan uzaklaşarak sadakat ve belirli kurallarla uyum içinde yaşayarak giderek depolitize olurken devletleştirilir.

1.3. Muhafazakâr Milliyetçiliğin Batıdaki Gelişimi

Milliyetçiliğin tanımlanamadığı bir ortamda muhafazakârlık ile milliyetçiliğin birbirine yaklaşmasıyla bu iki eklemlî ideolojiyi *muhafazakâr milliyetçilik* başlığı altında kavramlaştırmaya çalışmak aslında var olan tanımlama sorununu daha da çıkmaza sokar. Fransız devrimiyle ilk ortaya çıktığında muhafazakârlar, milliyetçiliğe pek sıcak bakmazlar. Ancak zamanla muhafazakârlar gelişim sürecinde devlet, otorite, tarih, geçmiş, gelenek konularında milliyetçilikle benzer yaklaşımlar sergilemeye başladıkça bu iki eklemlî ideolojinin bir araya gelmesi çok zor olmaz. Batı siyasi düşünce tarihinde muhafazakârlık ile milliyetçiliğin eklemlenmesi 19.yüzyılın ortalarında Avrupa ülkelerinde patlak veren 1848 işçi devrimi sonrası gelişmelere denk gelir.

Muhafazakâr milliyetçilik, ulus inşası sürecinde olanlardan ziyade yerleşik ulus-devletlerinde gelişme eğilimindedir. Muhafazakâr milliyetçilik evrensel bir ilke olan kendi kaderini tayin hakkını kutsayan liberal milliyetçilikten çok, ulusal yurtseverlik duygusunda somutlaşan sosyal bütünlük ve kamu düzenini önceler. Muhafazakâr milliyetçilik savaş dönemlerinde ya da milletlerarası bir kriz esnasında bir ‘millet’in ‘anavatan’ını (fatherland) vatansever duygularla koruması amacıyla seferber edilmesidir. Muhafazakâr milliyetçiler

göçmenleri, mültecileri ve yabancıları, genel anlamda, bir tehdit olarak görürken; kültürel saflığın ve kurulu geleneksel yapının korunması hususunda ısrar ederler (Heywood, 2012:186-7).

1.3.1. Milliyetçiliğin Ortaya Çıkışı

Avrupa’da 16.yüzyıldan 18.yüzyılın sonuna kadar olan dönem güvenle ticaret yapılabilecek bir ekonomik pazar için Orta Çağ üretim düzenini elinde bulunduran feodal beylerin zayıflaması, merkezde güçlü bir kralın belirmesi, kilisenin geri çekilmesi ile yeni sınıf burjuvazinin güç devşirmesi ile sonuçlanır. Fransa, 1789 öncesi geriye doğru 300 yıl boyunca mutlakiyet (monarşi) ile yönetile gelir. Devrim öncesi Fransa’da ruhbanlar (din adamları), soylular (aristokratlar) ve tüccarlar, iş adamları, meslek erbapları, zanaatkârlar ile toplumun diğer kesiminden oluşan halk olmak üzere kabaca üç sınıf bulunur (Acemoğlu ve Robinson, 2012:283).

Milliyetçilik ideolojisi, mutlak monarşinin devrilip yerine cumhuriyetin kurulması ile sonuçlanan Fransız Devrimi ile tarih sahnesinde gün yüzüne çıkar. Fransa’da ilk ortaya çıktığında [*equality*]eşitlik (beyaz), [*liberty*]özgürlük (mavi), [*fraternity*]kardeşlik (kırmızı) üçlemesine dayanan milliyetçilik, eşit yurttaşların katılımını esas alan liberal karakterli, iradi ve evrenselcidir. Fransız bayrağındaki renkleri ve Fransa devletinin dayandığı temelleri işaret eden bu ulusal slogan belki de dünya üzerindeki en hümanist ilkelerden birisidir. Milletler, aynen bireyler gibi eşit olduğundan özgürlüğe hak ederek kendi kendini yönetim hakkına sahiptir.

Milliyetçilik ideolojisinin ilk halinde dine hiç yer verilmezken sadece belirli bir toprak parçası üzerinde ortak tarihi, geçmişi paylaşan, aynı dili konuşan bireylerin oluşturduğu ulus-devlet vurgusu vardır. Fransa devrimi, milliyetçiliği ön plana çıkartırken dini arka plana almıştır. Modern bir olgu olarak milliyetçilik modern toplumlarda dinin yerine getirdiği kurumsal ikame görevini üstlenir. Dinin toplumda bütünleştirici özelliğinin zayıfladığı bir ortamda milliyetçiliğin gücü artmaya başlar. Hayes ve Bellah gibi birçok düşünürün ifadesiyle milliyetçilik devrimle birlikte yeni *sivil din* haline gelir.

1.3.2. Muhafazakârlık Mefhumu ve Menşei

Yükselen milletin iradesi karşısında siyasi ve ekonomik alanda güç kaybeden krallıklar ile aristokratlar (kendi sürekliliğini ve istikrarını isteyen ancien regime [Acemoğlu ve Robinson, 2012:283]) mevcut düzeni korumak için muhafazakârlığın savunucuları haline gelir. Düşünce ve siyasi tarihte sağ kanat siyasal ideoloji olarak kurumsallaşan muhafazakârlık, latince *conservare* kelimesinden türetilen *koruma* ve *muhafaza etme* anlamına gelir (Marshall, 2005:512). Bir ideoloji, düşünce geleneği, tutum olarak muhafazakârlık, tartışıla gelen Avrupa menşeli modern kavramdır. Klasik muhafazakârlık düşüncesi, milliyetçilik düşüncesine kaynaklık eden Fransız Devrimi'ne (Vergin, 2008:219) bir tepki olarak ilk defa 18.yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkıp buradan yayılır. Muhafazakâr romantizm (*conservative romantizm*) ise İngiliz ve Fransız ulusçuluğunun dışında toplumsal geleneği yeniden kurgulayarak yeni bir ulus yaratma düşüncesi Alman siyasi geleneği içinde gelişir.

Muhafazakârlık, felsefi alanda 18.yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin, siyasi ve sosyal alanda Fransız Devrimi'nin yarattığı değişime gösterilen tepkidir (Duman, 2013:158). Muhafazakârlık Fransız Devrimi'nin yıktığı *ancien regime*'in din, soy, mülk, hiyerarşi, gelenek ve aile gibi değerlerinin savunusu olarak doğar. Muhafazakârlık, modern siyaset düşüncesini ve politik tutumunu etkileyen liberalizm ve sosyalizm ile birlikte üç önemli düşünce geleneğinden biridir. Muhafazakârlık kavramının temelini Aristo'ya kadar götürmek mümkün görünse de siyasi bir akım olarak muhafazakâr düşünce, manevi değerleri, aristokrasiyi ve mülkiyet ilişkisini derinden sarsan Fransız Devrimi'ne yönelik bir tepkinin ürünüdür. Geleneğin yerine akıllı esas alan aydınlanma hareketi, toplumsal değişimleri hızlandıran Fransız devrimi, iş bölümü gibi piyasa ekonomisine zemin hazırlayan Sanayi Devrimi modern bir kavram olarak muhafazakârlığın oluşmasının arkasındaki etkenlerdir.

Devrimcilik karşıtı olarak bilinen muhafazakârlığın aslında kimliği yoktur. Fransa, Rus, İran, Türk gibi devrimlerin kendisi de devrim sonrası muhafazakâr bir tutum sergiler. Muhafazakârlık, homojen, yeknesak tek bir tip olarak her yerde yalın halde bulunmamaktadır. Süleyman Seyfi Öğün, muhafazakarlığı bir ideoloji olmaktan çok bir sendrom veya habitus olarak değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünür.

Muhafazakârlık, karşı devrimcilik ile devrimcilik, kapitalizm ile sosyalizm arasında bir üçüncü yol arayışı olarak tezahür eder (Öğün, 1998:78). Muhafazakârlık, evrensel ideolojilerin aksine genel geçer ideal bir toplum anlayışı sunmakta zorlanır. Muhafazakârlığın geleneğe olan vurgusunun güçlü olmasına karşın her ülkenin geleneğinin farklı olması sebebiyle (Erdoğan, 2004:5), liberalizm ve sosyalizm gibi siyasi, toplumsal ve ekonomik sorunlara evrensel, genel geçer çözümlere üretmede yetersiz kalması, ideoloji olarak görülmesini engeller.

Bir düşünce geleneği, bir siyasi ideoloji, felsefi ve edebi bir akım olarak muhafazakârlık, aydınlanmanın rasyonalizmine yönelik bir eleştiridir. İnsan, mükemmel olmayan sınırlı bir varlık olduğundan insanın ideal bir toplum veya ideal bir dünya kurmak için gerekli bilgiye sahip olduğu iddiasına şüpheyile bakar. Doğası veya yaratılışı gereği sınırlı bir kapasiteye sahip olan insan, ancak bir toplum içinde gerçek anlamını bulabilir (Özipek, 2004:5). Muhafazakârlık, statükoyu yaşatmak için günün şartlarına eklektik yorumlarla uyum sağlama çabasıdır (Türküne, 2004:84). Muhafazakârlık, toplumsal ilerleme için devrimsel bir dönüşüm yerine evrimsel bir iyileşmeyi gerekli görür. Devrimsel değişimin, kopuşun bir zorlama olduğu gerekçesiyle toplumun geleneksel kurumlarının ve kurallarının yaşayan gücüne güvenir.

Muhafazakârlar, önceden modernleşmenin sonuçlarıyla başa çıkamamaları da modernleşmenin sonuçlarından duydukları rahatsızlıkları iyi kötü dile getirirler. Muhafazakârlık, müesses nizama (kurulu düzen, kadim olan, yerleşik olan) bağlılık, geleneksel düşünceye sadakat, kutsal kabul edilenin sürdürülmesi istemi, illa değişim karşıtlığı olmasa da ani değişimle ilgili bir huzursuzluktur. Huzursuzluğun kaynağı, modernlik karşısındaki endişeler, modernliği gemleme, ehlileştirme arayışıdır. İdeal bir toplum projesi çizerek, otoriter aracılığıyla tüm toplumu dönüştürmeye öngören rasyonalist siyaseti ve onunla doğrudan ilişkili görülen devrim düşüncesine karşı çıkılır (Özipek, 2004:6). Muhafazakârlık, modernliğin aşırılıklarına karşı, daha kontrollü bir evrimdir. Modernizmin tahripkâr ya da kültürel açıdan yozlaştırıcı görülen tesirlerinin de önüne geçilmesi vaadinde bulunur.

Muhafazakârlığın muhafaza ettiği en önemli şey gelenektir. Bir başka deyişle gelenek, muhafazakârlığın temel referansıdır. Gelenek bir türlü bilgi ve bilgelik kaynağıdır. Gelenek, bireye belli bir aidiyet hissi veren, geçmiş ile bağ kurarak kendi kimliğinin bilincine varmasını sağlar. Geleneksel kurumlar arasında aile, din, vakıflar gibi sosyal kurumlar ve topluluklar yer alır (Erdoğan, 2004:5-6). Muhafazakârlık, modernliğin yapıcı, inşacı dinamiklerinin geleneğin muhafazasına ya da ihyasına destek olma üzere dönüştürülmesi ilkesine dayanır. Gelenek, geçmişin sürekliliğine dayalı tarihsici bir ilerleme projesi olarak zincir gibi kesintisizdir. Gelenek ve değişim birbirinden kopuk değildir.

Muhafazakârlık değişimin kendisine değil eski düzen ayrıcalıklarını son veren devrime karşıdır (Beriş, 2005:392). Mevcut toplumsal yapıda kargaşaya yaratacak, düzeni zedeleyecek siyasi tasarruflara karşı çıkılır. Muhafazakârlık, ani değişiklikler yerine istikrar ve devamlılığı vurgular. Değişimde itidal ve ölçülülük esastır. Sınırlı akı ve kusurlu doğası gereği insan mükemmel olmayan bir varlıktır. Bilginin kaynağı saf akıl değil, tecrübedir. Tüm bilgiler zaman içindeki deneyimlerden oluştuğu için toplum ve devletle ilgili politikaları geliştirirken tarihsel arka plan ile kültürel çerçeve içinde kalınmalıdır. Otorite aracılığıyla tüm toplumu dönüştürmeyi öngören toptancı siyaset onaylamadığından devrimci değil evrimcidir.

Muhafazakârlıkta din, birlik ve dayanışmayı sağlayan manevi bir bağıdır. Philippe Beneton, her muhafazakârın gelenekçi olduğu halde her gelenekçilerin mutlaka muhafazakâr olmadığını söyler. Muhafazakâr düşüncede gelenek önemli bir tema olup geçmişle ilintilidir (Beneton, 1991:113). Toplumsal istikrarın temelini oluşturan gelenek, toplumun tarihsel sürekliliğinin ifadesidir. Din gelenek ve göreneklerin oluşmasında önemli bir görev üstlenir. Dinin ritüelleri (dinsel törenlerde usul ve sıra), giysiler, dindarlığın önüne geçer (Beneton, 1991:110). Muhafazakârlık sadece dini, manevi değerlerle sınırlı değildir.

Muhafazakâr düşüncede, insan ancak bir toplum içinde aile, din gibi kurum ve değerlerle ilişkisi ölçüsünde gerçek anlamını bulabilir. Organik bir bütünlüğe sahip toplumda aile, din, toplum, ara kurumlar ve gelenek önemlidir. İnsan doğasını yetkin olmadığından devlet, hükümet gereklidir. Devlet, toplumun istikrarının ve bütünlüğünün güvencesi görülür. Muhafazakârlık, düzen ve otoriteye bağlı olmakla birlikte siyasal otoritenin (devletin veya

hükümetin) sınırlandırılmasını ister. Muhafazakârlığın otorite üzerindeki vurgusu, otoritenin sınırsız kullanımı anlamına gelmez (Özipek, 2004:7-8).

Muhafazakârlık içinde demokrasiyi savunan gelenekler olduğu gibi otoriteryen tarzı farklı renkleri de vardır. Kanun hâkimiyeti yoluyla sınırlı devleti savunmasına rağmen muhafazakârlık, otoriteryen olma eleştirisinden kurtulamaz. Klasik muhafazakârlığın dengeli anayasa, parlamenter yönetim, demokratik, ılımlı ve sınırlı siyaset geleneği söylem düzeyinde kalmakta, somut uygulamada karşımıza katı, çatışmacı şekilde çıkabilmektedir. Yeni-muhafazakârlık (noe-cons) yeni (neo) kapitalizmin meşrulaştırıcı temellerini oluşturduğu eleştirisine maruz kalır.

1.3.3. Muhafazakârlık ile Milliyetçiliğin Birbirine Eklemlenmesi

Liberalizm ve sosyalizm gibi bütüncül bir ideoloji olarak tanımlan(a)mayan milliyetçilik bir fikir sistemi olarak birbirinden farklı akımlara eklemlenmede zorlanmaz. Milliyetçilik eklemlendiği yapıya göre belirli şekiller alır. Muhafazakârlık ve milliyetçilik dünyaya ve hayata dair kendinden menkul mutlak gerçeklik iddiaları sunamasa da kuvvetli ideolojik karakteri ile toplumsal gruplar tarafından benimsenmekte ve onlara ilham vererek kitleleri peşine takıp sürükleyebilmektedir. İki farklı akım olan muhafazakârlık ve milliyetçilik batı sivil uygarlığının ve kapitalizmin temelini oluşturur.

19. Yüzyıl'ın başlarında evrensel bir ilke olarak görülen liberal milliyetçiliğin güç topladığı dönemde muhafazakârlar milliyetçiliği, düzene ve siyasi istikrara tehdit olarak görürler (Heywood, 2012:185). Muhafazakârlar, milletin yeni ve daha dayanıklı cemaat (Anderson) biçimi olduğuna veya daha keskin bir ifadeyle 'milliyetçiliğin' yeni din (Hayes) olduğuna kanaat getirmeleri için 19.yüzyılın ortalarına kadar beklemeleri gerekmektedir (Bora, 2007:62). Muhafazakârlar, sosyal düzeni korumada ve geleneksel kurumları savunmada milliyetçilik ile iş birliği yapma ihtiyacı hisseder. 1815-1848 yılları arasında krallıklara dayalı statükoyu yıkarak, ulus-devletin inşasını sağlamak için var olan milliyetçilik, 1848'den sonra ulus-devlete dayalı statükoyu korumak için muhafazakâr ideolojiyle birleşmede zorlanmaz.

Milliyetçilik, on dokuzuncu yüzyılın başında yenilik ve değişim anlamında daha liberal bir rotada hareket ederken, aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyalist hareketler ve

işçilerin demokratik talepleri karşısında statükoyu korumak için muhafazakârlıkla ittifaka girer (Bora, 2003:61). İngiltere’de Benjamin Disraeli, Prusya’da Bismark, Rusya’da Çar III. Alexander gibi muhafazakâr devlet adamları, 1848 devrimi sonrası milliyetçiliği sosyal düzeni korumada ve geleneksel kurumları savunmada doğal bir müttefik olarak görmeye başlar. Takip eden 20.yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de Margaret Thatcher, Amerika’da Ronald Reagan, Fransa’da Charles De Gaulle milli değerlerin savunuculuğunu yaparlar (Heywood, 2012:186).

Muhafazakârlık ile milliyetçiliğin asıl buluşması 1848 devrimi sonrası gelişmelerle gerçekleşir. Alman Karl, Marx ve Friedrich Engels’in birlikte yazdığı Komünist Manifesto’nun evrenselliğinin 1 Şubat 1848’de ilan edilmesi ve 1870’li yıllarda Marksizm’in ülkelerin sendikal hareketlerini ve toplumların entelektüel gelişimlerini etkilemesi milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın birbirine yakınlaşmasına neden olur. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyalist hareketler ve demokratik talepler karşısında mevcut düzeni korumak isteyen muhafazakârlar milliyetçiliği kurtarıcı olarak görmeye başlar (Ergüç, 2013:31-32). Milliyetçilikten beklenen yeni rol toplumun istikrarı ve devlet otoritesinin devamı için yurttaşlık bilincinin gelişmesiyle birlik ve dayanışmayı sağlaması toplumu bir arada tutmasıdır. Düne kadar muhafazakârlıktan umut edilen doğal düzeni ve toplumsal ahengi sağlama, yurttaşlık bilinci geliştirme görevi milliyetçiliğe devredilir.

1.4. Kimlikle İlgili Kavramlar

Muhafazakâr milliyetçilik ilgili temel kavramlar, millet anlayışı ve milleti meydana getiren unsurları detaya girmeden ele alınacaktır. Tanımlama, ötekileştirmenin ilk durağıdır. Tanımlamak soyutlama, kategorileştirmeye, ayrıştırmaya sebep verdiğinden sakıncalı görülsede kavramların anlaşılabilir olmasını sağlayarak basitleştireceğinden vazgeçilemez analiz araçlarıdır. Kavramlar (kategoriler) sayesinde tanımlayamadığımız *şeyleri* düşünebilir ve algılayabiliriz. Cemil Meriç’in ifadesiyle "kelimeleri tarif etmeden girişilecek her tartışma kısır kalmağa mahkûm" (2005:54) olduğundan çalışmada milliyetçilikle ilgili kavramlar, milliyetçilik türleri sıklıkla yer alacağından kavram çeşitliliği ile dağınık konuları bütünlük kurmak maksadıyla bunlara kısaca değinilecektir.

1.4.1. Modernleşme

Modernleşme, klasik anlamda, gelişmiş toplumun özelliklerinin az gelişmiş bir toplum tarafından alınmasıdır (Ortaylı, 1987:12). Sosyal, kültürel (değişme), siyasal (çağdaşlaşma), askeri (teknik), ekonomik (gelişme), psikolojik (yabancılaşma), teolojik (yozlaşma) gibi zihniyet *değişimlerinin* yönünü betimlemek amacıyla modernleşme anlamca birbirlerine yakın olan çağdaşlaşma, muasırlaşma, asrileşme, garplılaşma, batılılaşma, Avrupalılaşma kavramlarıyla da ifade edilir (Erdem, 2018:447; Sarıbay, 1985:11). Batılılaşma, batı dışı toplumların batı karşısında içinde düştükleri durumdan çıkış olarak başvurdukları siyasal/fikir ve uygulamalarıdır (Bilgin, 2002:66). Modern kelimesi çoğunlukla geleneksel olmayan, batılı anlamında kullanılmıştır (Pamuk, 1995:32).

1.4.2. Kimlik

Latince identiastan, İngilizce identiy, Fransızca identité karşılık gelen kimlik, insanın veya inş topluluklarının başkalarıyla olan aynılıklarını, özdeşliklerini, birliklerini, benzerliklerini ifade eder. Kimlik için ötekinin varlığı elzemdir. Başka deyişle her kimliğin bir ötekisi vardır (Vatandaş, 2004:15-7). Kimlik, kolektif aidiyetlerden katıldıklarımız, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama-ilişki kurma-tanınma bilincimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır. Bireyler toplumsal hayata meslek, gelir, yaş, cinsiyet kimlikleriyle katılırlar. Kimliklerin sadece bizim tarafımızdan ifade edilmesi yetmez, ancak başkaları tarafından da teyit edilmesi halinde belli bir tutarlılık kazanır ve tasdik edilir. Geleneksel toplumda *verili* kabul edilen kimlik, modern dünyada toplumsal mobilité imkânları, yaygın enformasyon, eşitlikçi anlayışlar, temel hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması vb gelişmelerle önemli ölçüde *kazanılma* ile değiştirilebilmektedir (Bostancı, 1999:17).

Alt-kimlik, esas olarak, bireyin içinde doğduğu grubun kimliğidir ve dolayısıyla da objektif kimliğe denk düşer. Bireyin çok sayıda etnik, dinsel, politik, cinsel alt-kimliği olabilir. Birey bu çeşitli alt-kimliklerin bir veya birkaçını duruma göre ön plana çıkarabilir. Dinsel alt kimliği değiştirilebilirken, etnik alt kimlik değiştirilemez. *Üst-kimlik* ise vatandaşlığa (anayasal vatandaşlık) denk düşer ve ulusal bütünleşmeyi sağlamak amacıyla devletin vatandaşına

dayattığı ya da vatandaşın rızasıyla benimsediği kimliktir. Sübjektif kimlik ise iradidir, insanın belli bir olgunluğa geldikten sonra isteyerek seçtiği kimliktir. Birey objektif kimliği olan alt-kimliğini reddederek devletin kendisine vermek istediği sübjektif üst kimliği tercih edebilir. Örneğin Romanlar (Çingeleler) kendini Türk olarak hissedebilir. Özetle alt kimlik, daha çok bireyin mensup olduğu etno-dinsel grubun kimlik iken üst kimlik, birlik ve beraberliğin sağlanması için bireye devlet tarafından dayatılan kimliktir (Oran, 2010:27).

Milli kimlik, bir kişiyi başka milletlere mensup olanlardan ayıran ve onu dil, din, müzik v.b. kültürel özelliklerle farklılaştıran, bir millete mensubiyetin özellikleridir. Bu özelliklerden bir veya bir kaç bile bir insanın milliyetini/kimliğini anlamamıza yardımcı olur. Milli kimlik, milli kültürle örtüşür (Kösoğlu, 2005:83). Milli kimlik, aidiyetin en güçlü ve en külli formlarındandır. Milli kimlik, tarih vasıtasıyla hak edilmiş bir vatan toprağı (milli coğrafya) üzerinde ortak dil, inanç ve hafıza üzerinden inşa edilen bir olgudur. Milli kimlik inşasında tarih ne kadar geriye doğru götürülür ve kolektif hafızada yüceltilirse; milli coğrafya ile bütünleşirse milli kimlik o kadar derin ve zengin olur (Çalık, 2016:21).

İmparatorluk toplumu olan Osmanlı'da modern anlamada milliyet duygusu doğal olarak güçlü olmadığından etnik bir terim olarak *Türk* ifadesinin kullanımı da çok yaygın değildir (Lewis, 1968:1; Kushner, 1977:2; Berkes, 1975:64). Türk milli kimliği batı dünyasında Müslümanlığı içinde barındıracak şekilde kullanılır. İslam'ı içerecek şekilde Türk milli kimliği ve vatan olarak Türkiye dışarıdan adlandırılmıştır. Türkçe konuşan Anadolu'ya Türkiye adı ilk fethinden sonra Avrupalılar tarafından verilmiştir. Anadolu'da başlayan fetihlerden sonra Haçlılar bugünkü Güneydoğu Anadolu'dan *Turcomania* (Türkmenili), Anadolu'dan da *Türkiye* olarak bahseder. Avrupalılar, Osmanlı İmparatorluğu için 14.yüzyıldan bu yana *Türkiye* adını kullanır. *Türk* adını Çinliler vermiştir (Oran, 2016:254).

1.4.3. Ötekiler

Her bir tanımlama; kategorize etmeyi, soyutlamayı, sınır çizmeyi, ötekileştirmeyi doğası gereği bünyesinde taşır. Tanımlamayla ilgili bu gerçek bilinmekle birlikte Nuri Bilgin'e göre insanlara atfedilen herhangi bir özellik, ancak karşıtı ile birlikte alındığında daha kolay algılanabilir, kavranabilir ve yargılanabilir olmaktadır. İnsan zihni, çeşitli uyaran ve olguları,

bizatihi kendi özelliklerinde kavramaktan ziyade karşıtlarıyla birlikte değerlendirerek daha kolay kavramaktadır. Özetle, ötekiler kimliğin zorunlu fazlasıdır (Bilgin, 2007:165). Tanımlamanın istenmeyen sonucu ötekileştirme; toplumsal kutuplaşma, ihtilaflara ve çatışmaların büyümesine, keskinleşmesine neden olur.

Milliyetçi söylemin var olması için içine her şeyin doldurulabileceği, tabularasa gibi boş bir biçim vazifesi görülebilecek bir ötekinin varlığıdır. Milliyetçiliğin can bulduğu ana kaynak ötekidir. Ötekinin varlığı bizim sınırını çizer. Milliyetçi söylem, diğerlerini kendisine benzemeyip özdeş bir imgeyi kırılmaya uğrattıkları için nefret etmektedir. Bu nefret edilen öteki, son zamanlarda Avrupa’da göçmenlere yönelik ortaya çıkan ırkçılıkta görüldüğü gibi ya çalışmayıp başkasının emeğiyle geçinen bir aylak ya da çalıştığında iş çalan bir işkolik olarak resmedilir (Zizek, 2002:215). Ulus kendini tanımlarken dış düşmanların doğurduğu tehlikeye ve bu düşmanlara karşı verilmiş mücadeleye gönderme yapar. Ateş çemberi altında olan bir ülkeden sürekli bahsedilir.

Nazi iktidarının baş hukukçusu, Hegel’den beslenen düşünür Carl Schmitt, 1927 yılında ilk kez yayımladığı ‘Siyasal Kavram’ adlı eserinde siyasal kavramın devlet kavramından önce geldiğini belirterek siyasal eylem ve saikleri ahlakta (iyi-kötü), estetikte (güzel-çirkin), ve ekonomide (yararlı-zararlı ya da kâr-zarar) içerikten bağımsız, formel olarak “dost-düşman” kavramları ile tanımlar. Siyasal düşman, yabancı ve ötekilerdir. Siyasal düşmanın ahlaki açıdan kötü, estetik açıdan çirkin ya da ekonomik anlamda rakip olması gerekmez. Siyasal düşmanın öteki, yabancı, başka bir varlık olması yeterlidir. Düşmanın gerçek bir tehdit oluşturması şart değildir. Düşman sadece, gerçek bir *olasılık* olarak, insanlardan oluşan bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütündür. Aynı şekilde ahlaki açıdan iyi, estetik olarak güzel ve ekonomi açıdan yararlı olmak siyasal anlamda dost olmayı gerektirmez. Düşman *hostis*’tir, dost *homojenliği* ifade eder (2012:56-59). Hiçleştirici bir ötekilik biçiminde düşünüldüğünde, düşman sadece dışarıda değil, aynı zamanda içeride de bulunur. Düşman bulunamadığında, yeniden yaratılır.

Batıda Yunanca kökenli Xenophobia (yabancı düşmanlığı) modern dünyada bütün kötülüklerin yükleneceği ortak bir düşman veya öteki anlamında günah keçisi olarak karşımıza çıkar. Yabancı düşmanlığı, sorunla karşılaşıldığı durumda biz duygusunu

oluşturmak maksadıyla çoğunluk içinde sayıca az olanların varlığı üzerinden ötekine düşmanlık inşa etmek demektir. Düşman bulma ihtiyacı sıkıntılarımızın büyüklüğüyle doğru orantılıdır (Türküne, 2012:184). Yabancı düşmanlığı, modern aydının vatanperverlik özelliğidir. Alman aydınları, modern aydının vatanperver fanatizmine yol açanlardır. Milliyetçi aydın esasen Alman icadıdır (Benda, 2017:47-8).

Yabancılar düşman olma, aynı milletin fertleri arasındaki duygu ortaklığından doğar (Seignobos, 1960:401). Şiddet ve kine dair soykırım, işkence, gündelik aşağılamaların ortak noktası ötekinden nefret etme duygusudur. Arı olmayıp lekeli görülen öteki, insanlık dışı durumuna indirgenir (Gruen, 2016:21). Birleştirici unsurlar içinde nefret hem en kolay ulaşılır hem de en kapsayıcıdır. Ortak nefret, en heterojen unsurları birleştirir (Hoffer, 1951:89-92). 1967 yılında Berkeley Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olarak görev alan ve "sivil din" görüşünün savunucularından Robert N. Bellah, grup içi dayanışma ve grup dışı husumetin, avcı toplumlarından okul öğrencilerine ve ulus-devletlere kadar her düzeyde görülen insan imkânları olduğunu söyler (2011:94).

Milliyetçilik, aşırı sağın sahiplendiği bir ideoloji olmaya başladığı Fransa'da 19.yüzyılın sonlarına doğru antisemitizm tabanında yükselir. 1894 yılında yaşanan Dreyfüs olayında, Yahudi kökenli bir subay olan Alfred Dreyfus, düşman Almanya'ya gizli belgeler sızdırmakla suçlanır. Aydınlanma, dünya vatandaşlığı, kozmopolitlik gibi kavramlar ulusun birliği ve uyumu için bir tehdit olarak algılanır. Yahudi bizzat kozmopolit ve vatansız olduğu için doğal olarak vatanın düşmanı ilan edilir (Çiftçi, 2020:396). Fransa İhtilali'nin bütün milletler için evrensel bir kazanım olma iddiası, Fransız İmparatorluğunu işgalci saldırılarıyla yerini milliyetçi bir yaklaşıma bırakır. Fransa'nın işgaline bir tepki olarak ortaya çıkan Alman milliyetçiliğinin karşı kutbu Fransa ve Fransızlardır. Ötekileştirilen Fransızlar dış düşman imgeleridir (Şallı, 2020:390).

Alman milliyetçiliğinde iç düşman olarak Yahudi düşmanlığı en baştan beri güçlü bir şekilde bulunur. Alman varlığını tehdit eden iç düşman olarak konumlandırılan Yahudiler, en tehlikeli iç düşman olup kısa sürede Alman topraklarından uzaklaştırılması gerekir. Yahudiler, Yahudilik dışındaki her türlü milliyeti reddettiğinden Yahudilerin hiçbir zaman Alman olmaları beklenemez. Yahudiler Alman milleti içinde her zaman yabancı kalmaya

mahkûmdurlar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ötekileştirme daha yoğun bir hal alır. Hitler önderliğindeki Nasyonal Sosyalist hareketin ırk politikası dâhili öteki olan Yahudilerin devletten tasfiye edilmesi, ekonomiden dışlanması, Almanlarla evliliğin yasaklanması gibi düşmanlık uygulamaları ile zirve yapar (Şallı; 2020:393).

1.4.4. Kültür

Sosyal bilimde kültür, insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeydir (Marshall, 2005:442). Kültür bir tarih süreçte oluşup gelişir. Kültür ile ilgili en eski ve en yaygın kullanılagelen tanımlardan biri İngiliz Antropolog Edward B.Tylor tarafından 1871 tarihinde yapılmıştır. Tylor, kültür ile uygarlığı bir ve aynı şey olarak tanımlar. Kültür ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun edindiği bilgi, sanat, inanç, ahlak gelenek-görenek ve benzeri yetenek beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Tylor, 1871).

Kültür, Fransızca kökenli bir kelime olup Latince *cultura* kelimesinden türemiştir. Kültür, toprağı sürmek, zirai mahsul elde etmek ve onları geliştirmek manalarına gelir. Kültür toprağı sürme anlamında Anadolu'da zirai işlerle uğraşanlar arasında hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Kültür kelimesinin kök manasına uygun olan *ekin* kelimesi de aynı anlamda kullanılsa da çok yaygınlık kazanmaz. Kültür kelimesinin maddi anlamı "insan vücudunu ve ruhunu terbiye etme", "sanat ve fikri eserlerini geliştirme" manalarını içine alacak şekilde genişler. Kültür maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. Kısaca kültür bir milletin tarih boyunca dil, edebiyat, musiki (Ersöz, 1987:122), mimari, devlet kurumları alanında yarattığı eserlerdir.

Türkiye'de ilk kez milli varlığın temeli anlamında kültür kavramına karşılık olmak üzere *hars* kelimesini Ziya Gökalp kullanır (Kaplan, 1977:4-5). Birçokları için Türk milliyetçiliğın manevi babası görülen (Heyd, 1950:IX) Gökalp Fransızca kökenli *culture* kelimesini iki ayrı anlamı içerecek şekilde hars ve tehzib kavramları ile açıklar. Hars milli kültürü ifade ederken, tehzib yalnız yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir eğitim ile yetişmiş gerçek aydınlara özgüdür. Halka dayanması sebebiyle hars demokratik; özel bir eğitim ile meydana gelmiş, özel bir duyuş düşünüş ve yasayış biçimi olan tehzib ise aristokratiktir. Hars milli ve tehzib

milletlerarası özelliğe sahiptir. Millet, aynı harsta ortak olan fertlerin bütünüdür. Milletlerarasılık, aynı medeniyete ortak olan milletlerin bütünüdür (Gökalp, 1968:93-94). Milli kültürün kaynağı duygularımız, tehzibin kaynağı ise bilgilerdir. Değişmeye açık olan milli kültür değil, tehziptir veya Gökalp'in ifadesiyle "Enderun kültürüdür" (Türkdoğan, 1999:119-120).

Mümtaz Turhan, herkesi tatmin edecek bir 'kültür' tanımı yapmanın zor olduğunu belirtir. Kültür ile ilgili batı ve yerli tüm tanımları verdikten sonra kültürü, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden bir bütün şeklinde tanımlar. Toplum içinde mevcut her tür bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, kıymet ölçülerini, genel tutumları, görüş ve zihniyet ile her tür davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının çoğunluğunda müşterek olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder (1972:56). Kültür, ferdin mensup olduğu millet denilen büyük grubun benimsediği din, ahlak, tarih, töre, anane ve sanat anlayışı gibi manevi unsurlarla maddi mahiyetteki sosyal yapı unsurlarının bütününden meydana gelir. Kan beraberliğine rağmen, müşterek gayeleri ve ortak idealleri olmayan grupları aynı millettten saymak mümkün değildir. Millet olmanın esaslı şartı manevi kültür beraberliğidir (Kurtkan, 2000:6).

1.4.5. Kavim

Kavim, aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu olup eski Türkçe'de karşılığı budun'dur. Etnik grup yerine kavim kelimesi kullanılır. Etnik olan, kavimle ilgili olandır. Türkçe'de 'etnisite' diye bir terim yoktur. Sıfat olarak kullanılan 'etnik' kelimesi ise, en azından Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından, kavimle ilgili, kavmi, budunsal anlamında hem ırk-kan bağı, hem de kültürü içerecek şekilde tanımlanır. Kavim bir gruptur ve nesebe, kan hısımlığına olduğu kadar komşuluk esasına da dayanabilir (Freyer, 1964:46). Arapçada, *kavim* genellikle kabileden küçük, aralarında kan bağı bulunan aileler, *klan* anlamında, Türkçe karşılığı *sop* anlamında kullanılır (Öksüz, 2018:162).

Türkçe'de kavim sözüne karşılık halk anlamına gelecek şekilde Fransızca'da *peuple*, İngilizce'de *folk*, Almanca'da *volk* kelimeleri vardır (Arsal, 1975:66; Safa, 1975:64-5;

Bauman, 2004:59 ve Hobsbawm,1995:188). Eski Türkçe’de halka kavim anlamında *budun* denilmektedir (Kafesoğlu, 1970:264-265). Kafesoğlu’nun aksine Ülken ise kavmi milletten daha üst bir yerde konumlandırır. Ona göre milletten daha geniş olan zümreler kavim, ırk, ümmet, medeniyet dairesi ve insanlık; ondan daha dar olan cemiyetler ise etnik zümre; dini cemaat, içtimai sınıftır (2008:186). Benzer şekilde Danişmend, milliyet yahut etnik kavmiyeti milletten (nation) daha geniş tanımlar (1983:14).

Etniklik, ayırt edici bir takım kültürel özellikleri yansıtır. Bir toplumda dil, siyasal, sosyal, ekonomik düzenleme, beslenme gelenekleri, kumaş stilleri, giyinme tarzları ve aile kalıpları gibi ayırt edici kültürel farklılaşmalar etnikliği belirler. (Türkdoğan, 2003:39-40). Etnik grup (ethnos), daha büyük bir nüfusun bazı normatif davranış ya da kültür kalıplarını paylaşan ve devlet gibi bir sosyal sistem çerçevesinde bir iç ilişkiler ağına sahip olan insanlar topluluğudur. Etnik grubun sözlük anlamı Yunanca *etnostan* gelmekte olup, ilk özgün halinde *halkın* karşılığına denk gelmektedir. Etnisite, sözlük anlamından öte çağrışımları ve politik duruşuyla birlikte var olmuştur. Etnisite, zamanla *halk* kelimesinin ötesine geçmiş ve çatısı altında toplama iddiası olduğu kesimin ortak/özgün çıkarlarını dile getiren gelecek projesini bünyesinde taşır hale gelmiştir (Bostancı, 1999:16).

Etnisite (kavmiyet); aşiret, kabile veya oymağın kan bağı ve yahut töresine atfedilen aşırı bir değer ve bundan üretilen kolektif gururla sınırlı ham bir envantere sahiptir. Etnisite, soy bağı ya da kültürel özellikleriyle ana gövdeyi oluşturan toplumdan ayrılan insan topluluğudur. Soy kadar kültüre de gönderme yapan bir anlam ifade eden *etnik* terimi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra *ırksal* teriminin yerine kullanılmaya başlanır. Bu sıfat *etnik* kelimesinin isim biçimi Fransızcada *etni* (ethnie), İngilizcede *etnisite* (ethnicity) olarak ifade edilir.

Kavim ile etnik grup aynı olmakla birlikte Afrika çalışmalarında daha çok *kabilecilik* olarak karşımıza çıkar. Bu tanım etnik olarak tanımlanmayan toplulukları da kapsayacak derece çok geniştir (Cohen, 1976:92). Bu arada ‘kavim’ kavramını daha çok etnik (kavmi) varlık ile millet (nation) bilinci ayrımını bıçak sırtı gibi düşünmemek gerekir. Kavmiye terimi Arapçada etnik milliyet veya milliyetçilik ve özellikle de pan-Arap anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Klasik Ortadoğu literatüründe etniklik tartışmaları genellikle aşiret veya

köleler bağlamındadır. Bunlardan biri eski zamanlarda aşiret veya etnik dayanışma için pozitif olarak kullanılan asabiyya'dır.

Gökalp kavmi “aynı ana-babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış aynı kandan bir topluluk” olarak tanımlar. Milletin en eski zamanlarında bile saf bir kavmin bulunduğunu söylemek güçtür. Başka deyişle toplumlar tarih öncesi zamanlarda bile, kavmiyetçe saf değildiler. Dolayısıyla kavmiyetin milli karakter bakımından da hiç bir rolü yoktur (Gökalp, 1968:16). Irk meselesinde millet ve etnik grup (kavim) arasında bulunan münasebete rağmen önemli mahiyet farkı vardır. Millet, üst kimlik iken etnik grup alt kimliktir. Kavimden millete geçiş için uzun bir zamana ihtiyaç vardır. Millet ile kavim arasında ince bir fark vardır. Millet, Avrupa dillerindeki *nationalite* karşılığı olarak kullanılırken, kavim tabiri *halk* (ethnos, peuple, volk) manasına gelir. Her millet bir kavmin inkişaf etmiş halidir (Arsal, 1975:67). Üstün ırk teorisinin tenkidini yapan Arsal, ırkı zoolojik manada, millet ise sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanan bir kavram olarak ele alır (1975:37).

1.4.6. Halk

Daha az kimliksiz bir ifade olan populus, peuple, people, popolo ve pueblo kavramlarına karşılık gelecek şekilde *halk* (Seton-Watson, 1977:8), vatan üzerinde yaşayan geçmişten geleceğe doğru bir zaman akışı içinde ortak yaşam istek ve amacına bağlanan kültür ve ülkü birliğine dayanan *millet* kavramından ayrılır (Seton-Watson, 1977:13). Millet, geçmiş ve gelecek nesilleri kapsayan manevi bir varlıktır. Millet yaşayanların yanında ölmüş ve doğacak olanları da ifade eder. Millet; yaşayanlardan, ölmüşlerden ve doğacaklardan oluşan manevi bir bütün oluşturma özelliğini taşımaktadır.

Halk, belli bir zaman diliminde şu anda yaşayan insan topluluğunu ifade eder. *Halk* terimi, sosyal bilim mensuplarınca bir memleketin bütün inşalarını ifade edecek şekilde *milli* terimiyle eşdeğerde kullanılır (Güngör, 1971:5). TDK, *halkı* aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, *milleti* çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus şeklinde tanımlar. Resmîyette halk ile millet aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip insan topluluğu şeklinde tanımlansa da milletin sınırı halkı aşmaktadır.

Diğer tarafta farklı ırktan (veya soydan) oluşan heterojen yapıdaki halk, aynı ırk (veya soydan) gelen etnik gruptan farklıdır (Erdem, 2018:46-7).

Halkın millete eşdeğer kullanımının yanı sıra gündelik hayatta, *halk* basit insan kalabalığını da ifade eder. Sınırları belli köy, kasaba, belde, ilçe, il ve bölge gibi daha dar bir yerleşim yerinin sakinleri için halk ifadesi kullanılır. Başka deyişle halk belli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahalidir. Mahalli idarelerce sunulan ekmek, ulaşım gibi hizmetler halk ön takısı ile birlikte kullanılır. Yine taşrada bulunan kütüphaneler halk ile anılırken, başkent Ankara'da bulunan merkez kütüphanesinin adı milli kütüphane'dir. Kısaca muhiti (yerel) olan *halk*, umumi (genel) olan milli, *millet* ile ifade edilir.

Halk (demos), sol düşüncede milletten daha soyut, daha kapsayıcı, daha bir kimliksiz olmayı ifade eder. Marksistler millet gerçeğini kabul etmedikleri için maksatlı olarak ısrarla halk kelimesini kullanırlar. Halk tabiri, kimlik belirsizliğini, rengi ve hüviyeti tayin edilmemiş şahsiyetsiz bir kalabalığı, rastgele bir insan yığını ifade eder (Hacıeminoğlu, 2004:13). Halk, resmi ideoloji ve sol düşünce akımda bir milletin paylaşımlarını aşarak tüm halkları da içine aldığı ve birlikte var olabildiği *halkların uyanışı*, *halk savaşı*, *halkların kurtuluşu* anlamında kimlikten soyutlanarak daha da kapsayıcı olma iddiasındadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki halk ifadesi ve halkçılık ilkesi toplumdaki tüm kesimleri içerecek şekilde bilinçli şekilde tercih edilmiştir. Türk Ocakları'nın 1931'de yerini halk evlerine bıraktırılmasının arkasında yatan gerekçelerden birisi de budur. Bir toplumun hâkim unsurlarından ziyade tüm unsurlarını içine alması amaçlanmıştır. Sağ düşünce mozaikliğine aksine daha homojen bir yapı olarak devlet ile milletin bütünlüğünü arzu ederken, sol düşüncede ise farklılıkların yok olmadan bir arada yaşadığı, zenginlik olarak kabul edildiği, ancak tüm halkların (Türk toplumunu meydana getiren tüm unsurların) vatandaşlık ekseninde devlet ile bütünleşmesi istenilmektedir.

Güngör'e göre halk Marksistlerin belirttiği bir iktisadi sınıf değildir. Halk aile, kılan, aşiret gibi bir sosyolojik kategori değildir. Halk sosyal bir tabaka da değildir. Halk terimi milletlerin teşekkülünden önce idareci tabakanın dışındaki geniş kitleyi ifade etmek için kullanılır. Osmanlı döneminde benzer şekilde halka karşılık gelecek şekilde reaya ve ahali (bazen her

ikisi birlikte) idare edilenler için kullanılır. İdare edilen kitleye halk denmesi anlayışı çok partili sisteme geçişin yaşandığı 1950'lere kadar devam edegelir (1971:5).

Milliyetçiliği reddeden Marksist sosyalizmin sloganlarının büyük kısmı halkçılık teması etrafında toplanır. Halkların uyanışı, halk savaşı, halk kurtuluş ordusu gibi ifadelerde milli terimi yerine ısrarla halk kelimesi kullanılır (Güngör, 1986:24). Halk kelimesinin daha çok solu çağrıştırması hasebiyle muhafazakâr milliyetçilik, millet yerine ikame edilmeye çalışılan halk kavramına karşı çıkar. Bütün insanlığın tek tipten insanlardan ve tek tipte gruplardan kurulu hale getirilmesi ideali gerçekleşmesi imkânsız bir hayaldir. Ayrıca zıtların birleşmesinden doğan dünya ahengine de aykırıdır (Arsal, 1975:194).

1.5. Milliyet ve Millet

Ulusal kimliğin öznesi ulus (millet), doğum ya da ırk anlamında Latince *natio* kelimesinden gelmekte olup, gerçek veya hayali kan topluluğuna dayanan ve muhtemelen dil birliğine sahip olan bir kabile veya sosyal gruplaşmayı ifade eder (Hayes, 1926:4). İngilizce, Almanca ve Fransızca'da nation kelimesini Türkçede karşılayan 'millet' ya da 'ulus' olmak üzere eşanlamli iki sözcük bulunmaktadır. Nation kelimesi, Latince kökenli doğmak, doğmuş anlamına gelen *nascere*, *natus*, *naturaj* ve doğum yeri itibariyle bir yere ya da bir şeye bağlı olmak anlamına gelen *natio* kelimelerinden türemiştir. Natio sözlük anlamında millet (nation), soy, ocak, klan, aşiret kabile, ilk kavim, kan kavmi, kan halkı anlamında kullanılmıştır (Türkdoğan, 2003:6). Millet, milliyetçiliğin malzemesidir (Niyazi, 1979:43).

1.5.1. Milliyet

Millet, esas olarak egemen bir siyasi devletin vatandaşlarını ifade ederken, *milliyet* (*ulusallık*) aynı dili konuşan ve aynı gelenekleri yerine getiren bir insan topluluğudur. Milliyet siyasi birlik olmadan da var olabilir (Hayes, 1926:4-5). Milliyet (nationalite) milletin (nation) temelidir (Ersöz, 1987:61). Millet olgu, milliyet idealdir (İzzet, 1981:44). Millet dil, örf ve adet, dünya görüşü, din, sanat, tarih gibi kültür unsurlarla birbirine bağlanan fertlerin meydana getirdiği insan topluluğu; milliyet ise milleti teşkil eden milli akrabalık, sosyal akrabalık demektir (Ergin, 1975:11).

Milletten (nasyon) çok daha az belirsiz olan *milliyet (nasyonalite)*, aynı dili veya yakından ilişkili lehçeleri konuşan ve ortak tarihsel gelenekleri besleyen ve bunların ayrı bir kültürel toplum oluşturduğunu düşünen bir grup insanı belirtmek için kullanılır. Milliyeti olup millet haline gelememiş, dağınık halde bulunan toplulukların varlığı mümkündür. Bugün aynı milliyete mensup komşu devletlerden Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Mısır ayrı ayrı devletler halinde birer millettirler. Devleti olmayan topluluklar millet olamaz görüşü hem pratik (tarihi tecrübe) hem teori tarafından yalanlanır. Millet fikri ve milliyetçilik ideolojisi devletten önce geldiği gibi devleti olmayan topluluklar arasında da milliyetçilik ideolojileri de boy gösterebilir.

İsmail Hakkı Danişmend, resmi ya da özel *milliyet* tariflerinde bugüne kadar tabiiyet, dil, kültür, ideal, vatan, tarih birliği, Turanlılık, Anadoluluk ilkeleri kullanıldığını söyler. Ona göre her yerde olduğu gibi bizde de milliyet fikrinin *milli bir iman* haline alabilmesinin genel ve milli bir tarife ihtiyaç vardır (Danişmend, 1983:10). Milliyet tarifi bir siyaset meselesi değil, bir ilim meselesidir. Millet (nation), yalnız siyasi ve yapay bir oluşuma karşılık gelirken, milliyet (nationalite) yahut kavmiyet (ethnic) tabii bir teşekkül ifade eder. Millet suni bir bağ, milliyet ebedidir. Millet, yalnız bir bağla, milliyet ise muhtelif bağlarla birbirine bağlanmış fertlerden oluşan bir topluluktur. Bu gerekçeyle ırk birliği, dil birliği, kültür birliği, vatan birliği, din birliği ve tarih birliğiyle birbirine bağlanmış fertlerden oluşan Türkiye Türklüğü millet değil, milliyet yahut diğer ismiyle Ethnic Kavmiyet'tir. Türklüğü yalnız bir tek milliyet esasına müstenid saymakla onu sun'i ve siyasi bir teşekkül gibi göstermiş ve zayıflatmış olacağını söyler. Tabii ve tarihi bir oluşumun sonucu oluşan Türk milletinin temelinde milliyet denilen unsurlar bulunmaktadır (Danişmend, 1983:13-14).

Millet olmanın şartı devlete sahip olmadır. Nitekim Birleşmiş Milletler (United Nations) örgütü devlet yapısına sahip toplulukları millet olarak kabul eder. Bir milliyetin olması bir toplumu millet haline getirmeye yetmeyebilir. Bir toplumda bir milliyetin teşekkülü, millet olmaya yeterli olmayabilir. Türk milliyeti, Arap milliyeti gibi milliyeti bulunan bir toplumun millet haline gelebilmesi bir vatan üzerinde bağımsızlığına sahip bir devlete (Türkiye, Suudi Arabistan vs.) sahip olmalarına bağlıdır. Siyasi organizasyon olarak düne kadar devleti olmayan Yahudi milliyetine mensup İsrail milleti dünyanın muhtelif yerlerinde dağınık haldeydiler. Bir başka ifadeyle siyasi organizasyonu olmayan İsrail milleti, millet olma

şuurunu (milliyet) hiçbir zaman yitirmemiştir. Bir millet devletini savaş, istila gibi nedenlerle kaybederse millet anlamından uzaklaşması kolaydır. Devlet bu anlamda millet'i koruyan bir kalkan vazifesi görür. Ama milliyet daimidir. Yeniden millet olabilme imkânı devam eder (Topçu, 1978:19-20).

1.5.2. Millet

Modern zamanların en dayanıklı aidiyet biçimlerinden olan millet terimi, Arami kökenli *logas*'a karşılık olarak Arapça 'milla'dan gelmekte olup 'bir söz' anlamında vahyi kabul eden insan topluluğu için kullanılmıştır (Lewis, 1988:38). Farsça 'millat' ve Türkçe 'millet' uzun bir süre (Lewis, 1999:83) Kuran'da Allah kelamını belirli bir yolda izleyen anlamında Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar gibi *dini bir gruba* anlatır. Daha özel olarak da 'İbrahim'in dini' (millat İbrahim) olarak Hz. İbrahim tarafından kurulan ve Hz. Muhammed tarafından nihai mükemmeliyetine getirilen din için kullanılır. *Ümmet* (umma), İslam hukukunun hüküm sürdüğü ve Müslüman idarenin kurulduğu bütün toprakları içine alan tek bir evrensel İslam Cemaatine denir (Lewis, 1988:32).

Modern milliyetçi fikirlerin gelişmesiyle öncesinde Osmanlı'da dini bir topluluk için kullanılan millet, Osmanlı döneminin sonlarına doğru etnik kimliğin üstünde ulus (nation) anlamında milleti belirtmek için benimsenen sözcük olmuş, buna milli, milliyet ve milliyetçi sözcükleri eklenmiştir (Lewis, 1899:83). Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki komitesinin temelleri üzerine kurulan ulusalcı hareketin İslam'ın Türk toplumundaki etkisini, azami birliği sağlamadaki gücünü bildiklerini söyler. Ahmad'a göre ulusalcılar, ulus (nation), ulusal (national), ulusalcılığı (nationalism) betimlemek için Arapça kökenli dini cemaat anlamına gelen *millet* sözcüğü bilinçli şekilde kullandılar. Kuruluş sürecinde İslam'ın toplum içindeki birleştirici gücünü bilen ulusal hareketin seküler bir imaj tasarlamak istemediğini belirtir (Ahmad, 1993:48).

Millet, Ortadoğu'da birçok ülkede sınırlarının dışındakileri kapsayacak şekilde dini anlamda kullanılır (Vatikiotis,1998:20). Osmanlı döneminde millet sözcüğü, ümmet anlamında kullanılır. Osmanlı içinde devlete en fazla yabancılaşma ihtimali bulunan farklı dine mensup tabaların sisteme entegrasyonunda bir döneme kadar başarılı bir şekilde uygulanan millet

sistemiyle (Meri, 2020:1021) Devlet'i Aliye içinde Ortodoks Milleti, Katolik Milleti, Protestan Milleti, Yahudi Milleti, Ermeni Milleti gibi ümmetler kastedilir (Öksüz, 2018:161; Lewis, 1999:83). Başka deyişle Osmanlılar, millet kavramını sistemleştirerek dini unsurları *millet* tabiriyle tanımlar. Teknik terim olarak millet denildiğinde Müslümanlıktan gayri dinden olan halkları ifade eden *dini bir toplum* kastedilir (Berkes, 1975:239 ve 1997a:83).

1.5.3. Milletin Unsurları

Milleti gelenekçi, özcü (essentialist), ilkçi (primordialist), eskilci (perennialist), ezelici, evveliyatçı, kadimci, tarihdışı gibi tarihi bir süreklilik içinde doğal bir varlık olarak düşünenler olduğu gibi durumsalcı, araçsalcı (instrumentalist), işlevsel bir ürün olarak değerlendiren modernist yaklaşımlar vardır. Araçsalcı yaklaşım, insanların sabit bir kimliklerinin olmadığını, sahip olduğu sınıfsal, etnik ve dinsel ilişkilerden kaynaklı kimliklerden duruma göre kendisine uyanı seçebileceğini söyler (Brass, 1991:70). "Nerede devlet varsa orada millet ve milli devletler vardır" diyen Azar Gat (2013:4) yanında kültürel çalışmalarıyla Edward Shils (1957:142) ile kan bağı, din, dil ve toplumsal alışkanlıklardan oluşan toplumsal yaşamın verili olduğunu söyleyen Clifford Geertz (1973:259) gibi ilkçi yaklaşımclar milletin doğal, verili ve süregiden niteliğini öne çıkararak milletleri doğal bir öze sahip, tarih sahnesinin her devresinde görülmüş verili topluluklar olarak tanımlar.

Benzer özellikler taşısa da tamamen türdeş olmayan ilkçiler kendi içerisinde doğalcı, eskilci, sosyo-biyolog, kültürel yaklaşım şeklinde farklılaşır. İlkçiliğin en aşırı versiyonu olan *doğalcı* yaklaşım milliyeti, cinsiyet gibi doğuştan gelen bir özellik görür. *Eskilciler*, milletlerin eskiden beri var olduğunu söyler. *Sosyo-biyolog* yaklaşım, etnik bağlılıkları genetik özellikler ve içgüdülerle açıklamaya çalışır. *Kültürel* yaklaşım ise din, dil, ortak geçmiş gibi etnik bağlılıklarda inancı ön plana çıkarır. Başka deyişle milleti tanımlamada esas olan ortak geçmiş değil, ortak geçmişe duyulan inançtır. Ortak bir geçmişe sahip olduğuna inanan insan topluluğu millet olarak tanımlanır. Genel olarak ilkçilere göre bugünün milletleri yeni olmayıp yüzyıllardır hep vardır. Ulusal bilinç zamanın dışında bütün insanlık tarihi boyunca değişmeksizin doğal olarak mevcuttur. Sadece millet haline gelişte rol oynayan faktörler milletlere göre değişiklik arz eder. Ortak bir kültür, tarih, dil, din ve toprak toplumdaki birlikteliği sağlar. Milleti meydana getiren milli bilinç, milliyetçilik, milli irade ve ruhani

güçler olduğu şeklindeki öznelci anlayışın tersine Miroslav Hroch, milleti toplumsal gerçekliğin tarihsel kökene sahip bir bileşeni olarak düşünmekte, milliyetçiliği de milletin varoluşundan meydana gelen bir olgusu olarak kabul etmektedir (1985:3).

Modernist yaklaşımın temsilcilerinden Karl Deutsch (1953), yine modernist akımın öncülerinden Elie Kedourie (1960), Ernest Gellner (1983) gibi düşünürler milliyetçiliğin modernleşmeyle ve özellikle endüstrileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, sekülerleşme süreciyle doğrudan bağlantılı bir olgu olduğuna dikkat çeker. Millet, tarih öncesi zamanlardan değil, modern zamanlara özgü biçimde, bizatihi milliyetçiliklerce inşa edilen, modernleşmenin doğrudan ürünüdür. Modernistlere göre, milletleri yaratan milliyetçiliktir. Gellner, milliyetçilik olgusunu uluslaşma süreciyle yani sanayileşme döneminde gereksinim sonucu iktidara geçen kültür olarak açıklar. Milliyetçilik, insanlık tarihinin sanayileşme aşmasında şekillenen bir olgudur. Modernistlere göre millet, milliyetçiliğin bir nedeni değil bir sonucudur.

Etno-sembolcü yaklaşımın yükselişiyle birlikte bir yandan, millet ve milliyetçiliklerin modern nitelikleri ve moderniteye özgü yapısal karakterleri teslim edilirken, diğer yandan, milletlerin modern öncesi temellerinin ihmal edilmemesi gereği vurgulanmıştır. John Alexander Armstrong, modern bir olgu olan ulusun modern öncesi dönemde derin köklere sahip olduğunu söyler (1982:7). Etno-sembolcü yaklaşım, milletlerin etnik aidiyetinin modernite öncesine uzanan daimiliğini vurgular. Etno-sembolist Anthony D. Smith (1986) *The Ethnic Origins of Nations (Ulusların Etnik Kökeni)* adlı eserinde modern milletler ve “etni” diye adlandırdığı modern öncesi etnik topluluklar arasındaki sürekliliği vurgular. Milliyetçilik, etnik topluluğa (ethnie) ilişkin aidiyet biçimlerini modern zamanlara uyarlar. Bütün etnik gruplar, millet olma eğiliminde değildir. Bir etnik grup, ulus olmak istediğinde giderek daha fazla vatandaşlık temelli unsurları bünyesine katmaya çalışır (Smith, 1986; 154).

Milleti tasavvurunda vatan, soy/ırk, dil, din ya da kutsallık, ortak geçmiş gibi niteliklerinin hepsinin bir arada bulunması zordur. Milletlerin devamlılığını sağlayan unsurlar değişiklik gösterdiğinden, her millet kendi gerçeklerine uyan, sıralanan telakkilerden birini veya ikisini muteber saymaktadır. Milleti meydana getiren unsurlardan bazıları belli bir millet için çok

önemli bir rol oynarken diğer millet açısından tali olabilmektedir. Milleti millet yapan unsurlar, toplumbilimcilerin her birinden diğerine farklılaşabilmektedir. Milliyetçilik üzerinde kafa yoranlar milleti yahut milliyetçilik duygusunu oluşturan unsurları araştırırken, önce kendi milletlerini göz önünde tutar, kendi milletin fiili durumuna ve menfaatlerine göre bir tarif getirmeye çalışır.

Ortak yaşam alanı, saf ırka dayalı millet olmadığından ortak soy, ortak ya da benzer kan bağı, ortak dil, ortak bir entelektüel yaşam, ortak devlet ya da birkaç benzer devletlerin federasyon yapısı bir millet için gerekli şartlardır. Fakat bu şartların hepsinin bir millette aynı anda bulunması gerekmez (Meinecke, 1970:9). Milletleri sadece nesnel ölçütler veya öznel duygular temelinde tanımlamak yeterli olmaz. Herhangi milliyetçiliğin hangi kategoriye ait olduğunu saptamanın objektif-nesnel bir ölçütü yoktur (Smith, 1986:3). Bir ulus ulus yapanın ne olduğunu tanımlamanın nesnel hiçbir yöntemi yoktur (Calhoun, 1997:99). Milletler, en karmaşık gruplar olup kesin olarak tanımlanamaz. Milletlerin çoğu ortak geçmiş, dil, toprak, siyasi varlık, gelenek ve görenekler veya din gibi diğer uluslardan ayırt eden belirli nesnel ölçütlere sahip olsa da bu özelliklerin hiçbirisi bir ulusun varlığı veya tanımı için yeterli olmayabilir. Örneğin Amerika ve İsviçre için bu bahsedilen ölçütler geçerli değildir (Kohn, 1965:9).

Özetle farklı toplumlar için ortak bir milliyet tarifi geliştirilemediği gibi, tarihinin her dönemini kapsayacak şekilde, tek bir millet tarifi yapılamaz. Her toplum, kendi varlığını açıklayacak, temellendirecek, birliğini güçlendirecek tarifi benimser ve benimsediği bu tarifi milli iman olarak eğitim gibi araçlarla yerleştirmeye çalışır. Bir milleti tanımlamanın sistematik bir yolu yoktur. Bir toplumun fertleri, kendilerini bir arada tutan vatan, soy, dil, din, tarih, kültür, aidiyet gibi paylaşımlardan sadece biri veya birkaçı olduğunu görüp, bunun kendilerini millet yaptığına inanırlarsa, o topluluk millet olur.

1.5.3.1. Vatan

Milliyetçilik mekânla ilişki kurmak ister. Toprak, üzerinde yaşayan milletin üyelerine varlığını veren, birlikteliğini sağlayan hayat alanıdır. Toprak, ulusal mirasta kültürel ürünlerin kaynağıdır (Poole, 1991:83). Milliyetçi söylem, 'milli' coğrafyanın sınırlarını çizen haritalar,

kâğıt paralar, posterler, pullar aracılığıyla kutsal vatan bilincini oluşturmaya çalışır, farklı vatan önerilerini reddeder, dışlar. Vatan'sız bir milletin olamayacağı varsayılır. Bu görüş, düne kadar bir devleti olmayan İsrail dışındaki diğer milletler için geçerlidir. İsviçreliler için vatan, üzerinde ortak yaşayan insan topluluğunu millet yapar. Bazen de bir vatanın her zaman elde edilmiş olması şart değildir, hayal edilmesi yeterlidir.

Milliyetçi söylemde vatan, mensubiyet duygusu oluşturarak milleti oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Milletler hareketli, toprak ise sabittir. Her milletin tarih içindeki macerası, diğerlerinden farklıdır. Fransızlar, İngilizler öteden beri aynı topraklar üzerinde kurulan, yine o toprak üzerinde gelişen, bugün de aynı topraklar üzerinde yaşamakta olan milletlerdir. Türkler gibi doğduğu topraklardan yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılan milletler de vardır.

1.5.3.2. Soy/Irk

Milleti oluşturan unsurlardan biri aynı soydan gelmek olsa da millet olmak için ırk ne zaruri ne de kâfidir. Alman birliğinin oluşumunda kültür yerine soy/kan yahut ırk zaruri bir unsur iken Amerikan ve Fransız milleti için ise aynı kökten gelme tali bir konu olmuştur. Amerika, bugün ayrı ırklardan geldikleri halde Amerikan millet birliğini meydana getirmiştir. Amerikan millîliğinin temelinde İngiltere'yle çelişen ekonomik çıkarlar ve sonrasında gelişen bağımsızlık mücadelesi vardır. Başka deyişle, Amerikan milletin oluşumunda ana dinamik ekonomi olmuştur. Dünya yüzünde çeşitli kavimlerin bazı vasıfların birleşmesinden doğan milletler vardır.

Bugünkü modern uluslar kendilerini bir soya dayandırma çabası içinde olsalar bile aslında bunun temelinde ırk birliği yoktur. Gittikçe önemini yitiren *ırk olgusu*, milleti meydana getiren unsurların belki de en zayıf olanıdır. Gerçekte saf bir ırkın olmadığını vurgulayan Ernest Renan, etnografik tasavvurların modern ulusların kuruluşunda hiçbir önemi olmadığını söyler. Ona göre en asil ülkeler arasında gösterilen İngiltere, Fransa, İtalya bile kanın en çok karıştığı ülkelerdir. Fransa, Kelt, İber ve Cermenlerden; Almanya Cermen, Kelt ve Slavlardan; İtalya Galyalılar, Etrüskler, Pelasglar, Yunanlardan; İngiltere Kelt ve Cermen'lerden oluşur (Renan, 2016:42-3).

1.5.3.3. Dil

Ulus kültürçü bir yaklaşımla açıklayan Ross Poole, bir ulusu oluşturan unsurun kültür ve özellikle dilin aynı olmasıyla açıklar (1999:31). Dil, bir tarafta ayrılıkçı kolektif hareketlere hayat verirken diğer tarafta yerel dillerin ulusal pota içinde normalleştirilip ulusal kimliğe bağlanmasına hizmet eder. Millet, aynı dili konuşan bir toplulukla da özdeş değildir. Tek bir dilin varlığı milletin göstereni olmadığından A.D.Smith'in millet tanımında dil yoktur (1991: Smith:14). Tarih bakımından yeni bir millet olan Romanyalılar için milletin esası dildir. Dilin kendisi de tarih içinde oluşup ve değişeceğinden dil verili bir kategori değildir. Durağan varlık olmayan ve sürekli değişen toplumlar gibi, dil de değişmektedir. Nitekim bugün konuşulan Türkçe, Göktürk abidelerindeki Türkçe'den çok çok farklıdır.

Millet ile dil arasında her zaman sıkı bir bağ olduğu düşünüldüğünden dil, genellikle ulusun bir göstereni olarak ele alınır. Alman romantik milliyetçiliğinde dil, millet ve devleti birleştiren ana etmendir. Diller de tıpkı insanlar gibi canlı varlıktır. Zamanla gelişir, büyür, zenginleşirler. Başka ifadeyle verili bir kategori olmayan dil tarih içinde doğar, değişir ve zenginleşir (Songar, 1986:99).

Dil her zaman tek başına milletin göstereni olmaz. Fransa'da ulusçuluk hareketleri başladığında Fransızca konuşanların oranı %10 civarı, geç milli devlet olan İtalya'da İtalyan'ca konuşanların oranı %2,5 olduğundan dil birliği yerine kültür birliği üzerinden millet oluşturma sürecine girilmiştir. Amerika'da halk genelde Anglosaksonlarla, Brezilyalılar Portekizlilerle aynı kökenden gelmekle ve aynı dili konuşmakla birlikte imparatorluk merkezine karşı bağımsızlık mücadelesi vermişler ve ayrı birer millet olma yoluna gitmişlerdir (Bostancı, 1999:16-17). Bir ulusu birleşmeye davet eden dil tek başına bir ulus oluşturmaz (Renan, 2016;45). Amerika ile İngiltere, Latin Amerika ile İspanya, iki dil konuşan Belçika, üç dilli İsviçre, hatta soyca da aynı bulunan Norveç ile Danimarka dilin tek başına yeterli olmadığının kanıtıdır.

Yine de dil, çoğunlukla bir milleti var eden özellikler arasında sayılır. Dil yeteneğine sahip olma kültür üretmeye imkân verir. Dil kültürün üretiminde belirleyici, merkezi bir konuma sahiptir. Diller, farklı kültürlerin, farklı kültürler farklı milletlerin var olmasına sebep olur.

Dilin oluşu tarihle, gelenekle ve tecrübeyle ilgilidir. Dil yaşantıyı, yaşantı dili etkiler. Bir milletin tarifine esas olan dil, bütün milletlere uygulanamaz. Fransız, Alman milletinde dil Fransızca ve Almancayı merkezi bir konuma getirir. Alman düşünürlerinden Herder'de dil, ancak topluluk içerisinde öğrenilebilecek insanı insan yapan şey; Ficht'de ulusal ruhun aynasıdır (Ünver Noi, 2007:36).

Fin milleti, Fince konuşan insan topluluğu iken Yahudi milleti, yalnızca İbranice konuşan insan kitlesinden oluşmamaktadır. Bütün Finler, Fince konuşur, Finler dışında kalan hiçbir topluluk, Fince konuşamaz. Fince konuşan herkes, kendisini Fin milletinden sayarken, Fince konuşmadığı halde, kendisini Fin sayan, kimse yoktur. Diğer tarafta Yahudi milletinde dil birliği yoktur. İbranice konuşmadığı halde kendisini Yahudi sayan insanlar vardır (Erdem, 2008:91-92).

1.5.3.4. Din ya da kutsallık

Milliyetçiliğin daimici (perennialistlerden) teorisyenlerinden Adrian Hastings, İngiliz ve Yahudi kimliğini açıklarken dinin ulus inşasına güçlü bir şekilde katkıda bulunduğunu söyler. Ona göre dinin birçok etnik topluluk, kültür ve devlette bütünleştirici bir rolü vardır. Hristiyanlık ve İslam'ın evrenselci ve anti-milliyetçi boyutlarını tartışan Hastings, her etnisitenin, tıpkı dilde olduğu gibi önemli ölçüde din tarafından da şekillendiğini savunur. Protestan milliyetçisi İngiltere, Katolik milliyetçisi İrlanda, Ortodoks milliyetçisi Sırbistan'ın kimliği dine dayanan milliyetçilik örnekleridir (2001:185). Etnik kimliğe dayanan Yahudi milliyetçiliği din ve milliyetçilik kesişmesinin en bilindik örneğidir.

Milliyetçilik modern bilincin sınır dışı ettiği dinin geri dönüşüdür (Bilici, 1995:55). Modernleşmenin beraberinde getirdiği dünyevileşme, metalaşma karşısında milliyetçilik yeni bir ruhani sığınak vazifesi görür. Milli devletin kurucularını, milli günlerini, törenlerini, temel kitaplarını, şehitlerini, taraftarlarına yönelik ebedilik vaadine benzer dinlerin kategorileri vardır. Dinin kutsal günleri gibi milliyetçiliğin de milli günleri ve bayramları vardır. Dinin kutsal mekânları olan camiler gibi milliyetçiliğin kendisine ait Anıtkabir gibi kutsal tapınakları vardır.

Din ile milliyetçilik birbirini hasım görseler de iç içe geçmeleri mümkündür. Din bir tarafta milleti bütünleştirirken diğer tarafta ayrılıkların, çatışmaların, parçalanmanın kaynağıdır. Aynı dinin mezhepleri bazen bölünmeye sebep olabilir. İrlandalıların Katolik, İngilizlerin Protestan olmaları mezhep farklılıkları üzerinden İrlanda ve İngiliz olmak üzere iki farklı milliyetçiliğin doğmasına neden olur. Yine Sırp milliyetçiliğinde ortodoksluk, Hırvatlarda Katolikler, Boşnaklarda ise Müslümanlık belirleyici olur. Din, Pakistan'ın kuruluşunda birleştirici maya iken Hindistan açısından yıkıcı bir unsurdur. Nitekim Pakistan'ın kurtuluşunda M. Ali Cinnah milletin birleştiricisi dini esaslı bir unsur olarak kullanır. Katolik Avusturyalılar, kendilerini Protestan Almanlardan ayıran, farklılaştıran temel unsur, mezhep olduğu için, milliyetlerini mezhebe dayandırır.

Modern ulus devletlerinde millet ile din arasında ilke olarak doğrudan bir ilişki kurulmaz. Modern devlette yan yana gelmesi beklenmeyen dinsel aidiyet, örtük bir şekilde milletin karakterini belirleyen bir kültürel unsur olarak görülür. Laiklik ilkesi üzerine kurgulanan modern ulus devletlerinde din, milletin üyeleri arasında aidiyet oluşturarak milli bağlılığı sağlayacak bir güç görülse de ön milliyetçilik açısından *paradoksal bir çimentodur* (Hobsbawm, 1992:68). Diğer tarafta Meinecke, 1907 yılında yazdığı *Kozmopolitizm ve Ulusal Devlet* adlı kitabında din, devlet ve milliyetçilik arasında yakın bir ilişki olduğunu söyler (1970:11). Benzer şekilde İskender Öksüz dinin birleştirme rolünün milliyetle birlikte olursa ortaya çıkacağını söyler (2018:169).

Rousseau, "temelinde din olmayan hiçbir devletin kurulmadığını" söyler. Rousseau'nun İnsan dini (doğal din ya da teizm), Pagan dini, Papaz dini dışında önerdiği din, Yurttaşlık dinidir (2013:129). Yurttaşlık dini, yurttaş dininden farklı olarak bir devlet dini olup toplum sözleşmesiyle olan yapıyı destekler. Yurttaşlık dininin temel hedefi bireyleri gerçek yurttaşlar haline dönüştürülme. İnanç temelinde bir duygudaşlığın yaratılması, yurttaşlar arasında birlik ve devlete bağlılığın sağlanması amaçlanır. Toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik olan, daha açıkçası her bireyin ahlaklı bir insan olmasını ve yurttaşlık görevlerini sevmesini sağlayan bir dindir (Ağaoğulları, 2010:160-164). Başka ifadeyle din milliyetçiliğin kurucu unsuru olmaktan çıkıp bizatihi bir milliyetçilik haline dönüşür.

Milliyetçiliğin dinselleşmesini ele alan Carlton J. Hayes, modern milliyetçiliğin bir din mahiyetini kazandığını söyler. Her din gibi, milliyetçilik de sadece iradeye değil; akla, hayale ve duygulara seslenmektedir. Tıpkı evrensel dinlerde olduğu gibi, milli devlete ölümsüzlük ideali atfedilmektedir. Millet baki kabul edilmekte, sadık evlatlarının ölümü olsa olsa onun ölümsüz ihtişamını arttırmaktadır. Kâr amacı gütmese de milli devletin rolü, ekonomik olduğu kadar manevidir, hatta uhrevidir ve itici gücü kolektif imanıdır (1960:164-5). Hayes, modern ve çağdaş milliyetçiliğin insanın "din duygusu"na seslendiğini söyler. Milliyetçiliğin kendisi de aynı zamanda tutucu bir dindir. Dünyevi nitelikteki milliyetçilik, kendisine modern laiklik (sekülerizm) dinini referans alır. Milliyetçilik, laik devletin yüceltilmesi ve ilâhlaştırılmasının yegâne biçimidir (Hayes, 1960:176-9).

Kutsal olan şeyler, bir milletin belleğinde hatırlanmaya değer olduğu için, tekrarlanma ve canlandırmayla değişmezliği vurgulanarak günümüze kadar taşınır (Assmann, 2015:24). Din yerine milleti kendi eksenine alan milliyetçiliğin laik karakterine rağmen milliyetçi ve kutsal değerler arasında her zaman uzlaşmaz çelişkilerin yaşanması gerekmez (Bostancı, 1999:52). Kutsallığın yerine rasyonaliteyi ikame eden bilimin kendisi bile daha sonra kutsal olarak görülmeye başlanır. Kutsallık denilince çoğunlukla ilk akla din gelse de devlet, vatan, bayrak, aile, töre, namus gibi kavramların her biri yerine göre kutsallık atfedilir. Vatan gibi millet ideali, devlet ideali, ümmet ideali kutsal görülür (Ülken, 1979:325).

1.5.3.5. Ortak geçmiş ya da tarih

Modernist milliyetçilik kuramcılarının Marksist tarihçi Eric J. Hobsbawm, mevcut durumu meşrulaştırmak ve sisteme entegre olmasını sağlamak amacıyla ulus devletlerin kendilerine uygun bir geçmiş (gelenek) icat ettiğini söyler. Bütün icat edilen, uydurulan gelenek, yapılan eylemlerin meşrulaştırıcısı ve grup uyumunun çimentosu olarak tarihi kullanır (Hobsbawm, 2000:12). Etno-sembolcu yaklaşımın aksine milliyetçilik, uzun bir geçmişe sahip değildir. Geçmiş şimdi tarafından kullanılır. Etno-sembolist milliyetçi kuramcılardan sayılan Anthony D. Smith'e göre millet, tarihi bir toprağı paylaşan, ortak mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kültürü, ortak bir kamu kültürü ortak ekonomisi, tüm üyeler için geçerli hak ve ödevleri ve belirli bir ismi olan insan topluluğudur (1991:14 ve 2010:117).

Hobsbawm'ın aksine Smith'te uzun kültürel ve toplumsal bağların kurulmasında tarih ve geçmişe daha yoğun bir vurgu vardır.

Milliyetçilik, ortak bir geçmişin keşfi ya da yaratımıdır. Tarih, milletin üyelerine kimlik sağlar. Millet, zaferlerin, galibiyetlerin, yenilgilerin tarihidir (Poole, 1991:83) Tarih, bir milleti diğerleri karşısında meşru kılar. Geçmiş önemli olduğundan milletin tarihinin çoğunlukla gerçek tarihe dayanması istenir. Bazen, milleti birleştireceğine inanılan bir olay, 'milli' tarihin parçası sayılır. 'Milli bütünlüğü' tehdit edebilecek olaylar ise 'milli' tarihten dışlanır (Renan 1990 [1882]).

1.5.3.6. Gelecek tasavvuru

Gelecek tasavvuru için ilk önce toplumdaki bir ferdin kendisini içinde yaşadığı topluma, millete mensup hissetmesi gerekir. Başka deyişle, mensubiyet duygusu olmayan bir milletin fertlerinde gelecek tasavvurunun da olması beklenmez. İnsanlar arasındaki soy, dil, tarih, kültür, devlet, vatan, din, âdet ve gelenek vb. ortaklıklar mensubiyet duygusunun oluşmasına katkı sağlar. Ancak bunların hepsinin bir arada bulunması gerekmez. Bazen bunların birisinin varlığı, mensubiyet duygusu için yeterli olabilir.

Milliyetçilik milli bilinç ya da hissiyatla ilgilidir. Milliyetçilik, bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmaktır. Bir toplum milliyetçi bir hareket, milli ideoloji veya doktrin türü bir şeye sahip olmadan da yüksek düzeyde bir milli bilinç sergileyebilir. Bir başka deyişle, çok az veya hiç milli bilinç ya da hissiyatı olmayan toplumda milliyetçi ideolojiler ve hareketleri görmek mümkündür (Smith, 1991:72).

Max Weber milleti kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliği şeklinde tanımlar. Ona göre millet, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimini taşıyan bir topluluktur (Weber, 2004:263). Sosyal bir birim olarak millet, üyelerinin çoğu birbiriyle doğrudan temas etmemiş olsa da milletin ortak bir kimliğe sahip oldukları yönünde fikirleri taşıması yeterlidir (Findley, 2020:10).

Bir millet oluşumunda belirli bir toprak parçası yanında *ulusal bilinç* anahtar bir rol üstlenir. Ulusun kendisinin ulus olduğunun bilincine sahip olması gerekir (Davis, 1978:8). Davis,

ulusun kendi kendini yaratmayacağını yaratılması gerektiğini söyler (1978:12). Kader birliği, kederi ve mutluluğu paylaşmak, el birliğiyle mutlu yarınlara doğru yürümek, milliyetçi söylemin en çok kullandığı sloganlardan biridir. Örneğin M. Gandhi, Hind toprakları üzerinde birlikte 'yaşama ortaklığını' tek bir millet olmak için yeter sayar. Treitschke ulusu "ortak bir kültürü paylaşan, sınırları tartışmaya yer bırakmayacak bir biçimde belirlenmiş bir toprağa bağlı ve *ortak bir gelecek projesi* ile kendini yönetme hakkı iddiasında bir topluluk oluşturma bilincine sahip bir insan grubu" olarak tanımlar (Guibernau, 1997:163). Ona göre samimi yurtseverlik, geçmişteki başarılarla kök salan düzenli bir hükümet altında birleşerek bunu gelecek kuşaklara aktarma bilincinde birleşmektir (Guibernau, 1997:11).

Renan'a göre, ulus bir hissiyat, ruhani bir ilkedir. Millet anlayışındaki hissiyatı, geçmiş ve şimdiki zaman birlikte oluşturur. Geçmişten kalma ortak bir tarihsel miras ve bugün ortak karara varma, birlikte yaşama iradesi bu hissiyatı canlı tutar. Millet, uzun bir gayret, fedakârlık ve özverinin bir sonucudur. Geçmişte ortak zaferlere, şimdi ortak bir iradeye sahip olmak; hep beraber büyük işler yapmak ve daha da yapmak istemek, işte bunlar bir halk olmanın başlıca şartlarıdır (Renan, 2016[1882]:50). Ona göre geçmişten gelen ortak tarihsel miras ile bugün var olan beraber yaşama arzusunun bir araya gelmesinden millet doğar (Renan, 2016[1882]:54). Başka ifadeyle millet, geçmişte beraberce yapılan şeylerin hatırasından ve bunları istikbalde de beraberce yapmak arzusundan doğan topluluktur.

Coğrafyanın ulusların bölünmesinde kesinlikle önemli bir payı vardır. Ancak coğrafya, tarihin en önemli unsurlarından biri olmakla birlikte coğrafya birliği ulus için yeterli değildir (Renan, 2016:49). Irk gibi toprağın kendisi ulusu oluşturmaz. Millet'te *duygusal* bir taraf vardır. Millet, tarihin derin karışıklıklarının sonucu doğan *ruhani* bir ilkedir. Millet aynı anda beden ve ruhtur, gümrük birliği anlamında vatan değildir. Hissi bir bağlılık ifade eden vatan mefhumu dışında, bir jeoloji mevzuu olarak coğrafya büyük bir değer taşımaz (Renan, 2016:48-9). Kısaca millet, tarihin derinliklerinden gelen manevi bir varlıktır. Milleti bir ruh olarak tanımlayan Renan millet olgusu içerisinde ırk, dil, din yakınlığı, menfaat birliği (ticari anlaşmalar), coğrafya ve askeri gibi zaruretleri değerlendirmiş ancak bunların hiç birini tek başına bir milletin var olması için yeterli görmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Milliyetçilik ve Ulusçuluk

TDK tarafından yapılan resmi tanımda ulusçuluk, ulusalcılık, nasyonalizm ile eş anlama gelen milliyetçilik, maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışıdır (1988:1565). Değer yüklü kavramlar olan milliyetçilik ya da ulusçuluk taraftarlarında farklı duyguları çağrıştırıyor olsa da esasında kastedilen Türk milliyetçiliğinden başkası değildir. Başka ifadeyle Türkiye’de sağ düşünce geleneğinde milliyetçilik ile ifade edilen, solda kendisini ulusçuluk içinde bulur. Varılan, varılmak istenen yer aynıdır: Türk milliyetçiliği.

Türkiye’de sağ siyasal düşünce geleneğinde milliyetçilik fikirleri, ismiyle özdeşleşen yalnız tek bir partiyle siyasette temsil edilmez. Türkiye’de tutum ve duruş olarak milliyetçilik, sağdan sola bütün partilerde farklı tonlarda bulunur. Başka deyişle Türkiye’de bugün her parti farklı derecede kendisini milliyetçi ve(ya) ulusalcı olarak tanımlama gayreti içine girer. Türkiye’de kitlesel bir tabanı olan milliyetçiliğin farklı damarlardan beslenen milliyetçilik telakkileri mevcuttur. Sağ cenaha atfedilen milliyetçilik kavramı, sol düşüncede farklı değer yüküyle ulusçuluk/ulusalcılık şeklinde karşımıza çıkar.

Türkiye’de pratik zorunluluklar yüzünden *millet* adını verdiğimiz topluluk, batı tarihindeki sosyo-politik ve ekonomik süreçlerden geçmemiştir. Batıdaki gibi nitelikli bir orta sınıf Türk burjuvazisi oluşmamıştır (Çelenk, 2018:156). Başka ifadeyle işçi sınıfının olmadığı bir toplumda batı tipi burjuvazinin taleplerini yansıtan milliyetçilik (Güler, 2012:47) gelişmemiştir. Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişim çizgisinde burjuva sınıfının olmayışı mülkiyetin doğumunu engellediğinden büyük endüstri hareketi de yaşanmaz. Türkiye, Mısır gibi ülkelerde millet olma süreci 19.yüzyılın sonlarına doğru çok yakın zamanlarda başlar (Türkdoğan, 2003:3). Milliyetçilik fikrinin pozitivist fikriyatın bir devlet felsefesi olarak kabulü ile içtimai ebe veya sosyal laborantlar gibi iktidar, seçkinler eliyle vaktinden evvel doğumuna zorlanılır (Alkan, 1998:176).

Batıdan yükselen milliyetçilik rüzgârının Osmanlı'da ilk yansıması özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğine denk gelir (Berktaş, 1983:152). Osmanlı devleti içindeki hâkim Türk unsuru, öncelikle Osmanlı devletinin devamını arzuladığından Türklerde batılı anlamda aidiyet anlamında milliyetçilik fikrinin gelişmesi uzun süre alır, hatta Arap ve Arnavut milliyetçiliğinden sonra ortaya çıkar (Berkes, 1975:65). Osmanlı Devleti'nin Türkler kurduğundan, milliyet fikrinin en son Türkler'de ortaya çıkması anlaşılırdır (Gökalp, 1976a:2). Milliyetçilik, Batılaşma hareketleri içerisinde kültürel bir hareket olarak Türkçecilikten Türkçülüğe geçerek önce kültürel alanda etkinlik kazanan ve sonra da tarihi bir buhran aşamasında siyasallaşan bir akımdır. Türkiye'de milliyetçiliğin oluşumunu, kuruluşunu birbirini takip eden aşağıdaki düşünce akımlarında izleyebiliriz.

2.2. Osmanlı Dönemi Düşünce Mirası

Osmanlı ülkesi ve toplumu, birçok kavmin birçok kültürün iç içe yaşadığı bir ülke ve toplumdur. Osmanlı İmparatorluğunun, içinde barındırdığı çok çeşitli dini cemaatleri yönetmek için kullandığı 'millet sistemi', 1789 sonrası gelen milliyetçilik fikrinin etkisiyle kullanışlılığını yitirmeye başlar. İmparatorluk teb'asının kendisini ortodoks olarak değil de Yunanlı veya Bulgar şeklinde tanımlamaya başlaması hatta bu çeşit kimlik kazanmanın Arap ve Arnavutlar gibi Müslüman unsurlar arasında da yayılmaya başlaması, sistemi tamamen çökme tehlikesiyle karşı karşıya bırakır (Hanioglu, 1985:70). Devletin varlığını ve bütünlüğünü korumak isteyen Osmanlı düşünürleri Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık gibi bütüncül politikalar denemişlerdir.

Azınlık milliyetçiliklerine meşruiyet kazandırmamak gayesiyle 19.yüzyılın sonlarına kadar Türk kelimesi sarıh bir şekilde telaffuz edilmez. Türk kelimesi ilk kez Mehmet Emin Yurdakul tarafında 1897 yılında Türk-Yunan harbi öncesinde yazdığı *Cenge Giderken* adlı şiirinde "ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur" şeklinde geçer (Ayvazoğlu, 2013:83). İlk kez 19.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan milliyetçilik (ilk haliyle Türkçülük) ve İslamcılık akımları birbirleriyle ihtilaf veya ittifak halinde bulunur. Osmanlıcılık gibi devletin bekasını korumaya dönük ittifad-ı İslam (İslam Birliği) fikri daha sonra milliyetçiliğe dönüşür. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Türkçülük anlayışı, İslamcılığı da barındıran bir tür sentezdir (Karakaş, 2006:67).

2.2.1. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık, çok uluslu imparatorluğun etnik unsurlarının birliğini korumak amaçlı geliştirilen ideolojik bir formüldür (Tunaya, 1994:369). Osmanlı'nın 19. yüzyıl boyunca geri çekilmesiyle devletin nasıl kurtulacağı sorusuna çözüm aranır. Osmanlı devletini *Osmanlı Milleti* altında bir arada tutmak gayesiyle cins, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin Osmanlı halklarını ortak bir vatan kavramı etrafında eşit duruma getirmek için uygulanacak politikalardan ilki İttihad-ı anasır denilen Osmanlılık'tır. Osmanlılık ideali bütün yurttaşları içine almayı hedefler (Brockelmann, 2002:319)

Osmanlılık ile milliyetçiliğin neden olduğu yeni kimlikleri aşan birer üst-kimlik yaratmayı amaçlayan Osmanlı vatandaşlığının yaratılması amaçlanır. Amerikalılık gibi, vatan ve vatandaşlık esasına dayalı bir Osmanlı milleti yaratılmak istenir. Osmanlılık; çok dinli, çok dilli, çok etnikli Osmanlı tebaasını hiçbir farklılığa dayalı ayrım gözetmeksizin bir arada tutma anlayışıdır. Bir başka deyişle, Osmanlılık, devlet ricali tarafından Osmanlı devletini millet haline getirmek için üretilen milliyet prensibinin adıdır. Osmanlı milleti deyimi, sadece Türkleri veya Müslümanları değil, Sırp, Bulgar, Rum ve diğer azınlıkları da içine alır.

Osmanlı, yüzyıllardır uyguladığı siyasetini 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarıyla İttihad-ı Anasır – Osmanlı Birliği yahut Osmanlıcılık ile resmi bir devlet politikası haline dönüştürmek ister. Mustafa Reşat Paşa'nın öncülüğünde Tanzimat'ın getirdiği kısıtlı hürriyetin aksine 1865'lere doğru Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi Yeni Osmanlılar (Genç Osmanlılar) hürriyetin anayasaya dayalı parlamento ile sağlanabileceğini düşünürler (Mardin, 1991:87). Yeni Osmanlılar müslim, gayrimüslim, Türk, gayr-ı Türk bütün Osmanlı tebaasını düşünce olarak bir millet farz ettiklerinden Fransızca *Les Jeunes Turcs* karşılık gelen Genç Türkler'i kullanmayı tercih etmezler (Akçura, 1978:45-6). Tanzimat ile başlayan, 1856 Islahat Fermanıyla takip eden düzenlemelerle, 1864 yılında çıkarılan vatandaşlık kanunu ile dini kimliğe dayalı millet sisteminin yerine bütün tebaayı kapsayıcı olarak düşünülen, Osmanlı ülkesinde yaşayan insanları vatandaşlık ekseninde tanımlayan Osmanlılık kavramı geçer (Karpas, 2009:64).

Osmanlılık, Türk milliyetçiliğine aykırı değildir, İslamcılığı da reddetmez (Öztuna, 1999:423). Erol Güngör, sıklıkla birbiri yerine kullanılan Osmanlılık ile Osmanlıcılık kavramlarını birbirinden ayırır. Ona göre, Osmanlılığın bir siyasi hareketin şuurlu başı olması, bir ideoloji haline yükselmesi Tanzimat'a kadar götürülebilir. Osmanlıcılık, Tanzimat sonrası ortaya çıkan yarı fikir, yarı siyasi akımdır. Osmanlılık Türk medeniyetinin ve Türk devletinin mensubu olmak, Osmanlıcılık ise bu medeniyete Avrupa'nın dayattığı bazı unsurları sokmak manasına gelir. Osmanlıcılar inkılapçıların öncüleri sayılabilir (Güngör, 1986:16).

II. Meşruiyetin resmi ideolojisi olan Osmanlılık (Erdem, 2020:342), Birinci Dünya Savaşına kadar - hatta Yeni Osmanlılar diye, zaman zaman yenilenerek- süregelir. 1912'deki Balkan Savaşı, Osmanlılık idealini ilk kesin darbeyi vurur. Balkan Harbi bir nevi deprem vazifesi görür. Bu deprem, imparatorluğun ideali olan Osmanlılığının da çürüklüğünü gösterir. Balkan savaşındaki yenilgi, Müslüman, fakat Türk olmayan Arnavutlar gibi kütlelerde de ayrı müstakil güç olmak hevesini körükler. Bir idealin düşüşe geçtiği bir dönemde Türkçülük ideali siyasi bir kuvvet haline yükselmeye başlar. Milliyetçiliğin siyasi bir şuurla doğması Balkan savaşı sıralarına denk gelir. Türkçüler, tutunacak manevi bir destek aradıklarında kendilerinin varlığından başka bir kuvvetin kalmadığını anladılar (Arık, 1981:9-12).

2.2.2. İslamcılık

İslamcılık, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ahlak, felsefe, devlet, siyaset, hukuk, eğitim, ekonomi...) *yeniden* hayata hâkim kılmak ve Müslümanlar arasında birlik ve dayanışma tesis ederek İslam dünyasını, batı karşısındaki çok yönlü mağlubiyetten kurtarmak, kalkındırmak uğruna yapılan bir harekettir (Kara, 1997:16). İslam dini, siyasi ve ekonomik bir düzenine inanan içinde yaşadığı toplumu ve devleti kendi yöntem ve örgütlenme biçimiyle değiştirmeye çalışanlara *siyasal İslamcı*, sahip olduğu ideolojilere ise *siyasal İslamcılık* (political islam, el-İslamu's Siyas) denilir (Manaz, 1998:32). Entelektüel bir özellik taşıyan İslamcılık, bir dünya görüşü olup İslam ile özdeş değildir (Tekin, 2019:9). Bir din olarak İslam, inanç esaslarının yanında dünyevi bir takım hükümler de koyar (Ateş, 2017:216). İslamcılık, İslam'ın bütüncül bir proje olarak dünya ile irtibatını kurmaya çalışan dünya görüşüdür. İslam, ideoloji haline getirilip devlete egemen kılmaya çalışılır.

İslamcılık için İslam dünyasında tecdid, ıslah, ittihad-ı islam, ihya gibi kelimelerle ifade edilirken batıda Panislamizm gibi terkipler kullanılmaktadır. İslamcılık akımındaki daha önceki tecdid-teceddüd (yenileme-yenilenme) hareketlerinden farklı olarak anahtar kelime *yenidendir*. İçten içe yenilenme, geriye dönüş, kaynaklara yaklaşma anlamına gelen *tecdidten* farklı olarak İslamcılığın, genel olarak içe doğru yenilenmeye uzak kaldığı söylenebilir. Geriye bakmaktan çok ileriye bakarak bir kurtuluş, kalkınma, iktidar ve hâkimiyet peşinde olduklarından ilerleme (terakki) fikrine çok önem verilir (Kara, 1997:16-17). İslam içtihadıdır, ilhamı vahiy kaynağı olan Kur'an'dan alıp İslam'ı çağın insanlarına açıklamakla gerçekleşir. Toplumun temeli olan İslam ilkelerine sıkı sıkıya sarılmak, yeni ve taze bir ruhla İslam'ı, çağın teknik ve maddi güçleriyle de donandıktan sonra içimizde ve dışımızda ihya etmektir (Karakoç, 1987:34).

Mısır'da ittihad-ı İslam düşüncesini savunan aslen İran'lı Cemaleddin Efgani (1839-1897), ve onun sadık talebesi Muhammed Abduh (1845-1905), Hindistan'da Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Seyyid Emir Ali (1849-1928) İslamcılığın önde gelen kişileridir. Yine İslami kaynaktaki boşluk 1928'de Mısır'da Müslüman Kardeşler (İhvânü'l-Müslimin) hareketini kuran Hasan El Benna ile Benna'dan sonra Müslüman Kardeşleri fikren yeniden diriltiren ve biraz da radikalleştiren Seyit Kutup gibi düşünürlerin (Manaz, 1998:125-7) ve Pakistan kökenli Mevdudi, 1980'lerden sonra İran kökenli Ali Şeriatî'nin eserlerinin tercüme edilmesiyle İslam kendisine özgü, kapsamlı bir devlet modeli öngörerek ideoloji ve doktrin haline gelir. Pakistanlı ilim ve fikir adamı Fazlur Rahman (1919-1988) ilmi çalışmaların fikri cihadla (eylemle) dengeli bir şekilde sürdürülmesini vurgular. Dini geleneğin sonraki nesillerin sağlıklı düşünme ve gelişmelerine katkıda bulunabilmesi için yeniden hayatiyet kazandırılması ve ıslah edilmesi gerekir (Açıkgenç, 1995:280-1).

2.2.2.1. İslamcılığın ilk oluşumu

İslam dünyasında İslam birliği cereyanı ile milliyetçilik hareketleri aynı zamana rastlar. 19.yüzyılın son yarısı ile yirminci yüzyılın başlarında her iki hareket Batı'ya bir tepki olarak ortaya çıktığı için milliyetçilikle ittihad-ı İslam fikri veya hilafet siyaseti, birbiriyle çatışmadan, hatta bazen birbirini destekleyecek şekilde cereyan eder (Güngör, 1997:131). İslam dünyasında milliyetçilik, Batı devletlerinin emperyalist baskılarının iyice şiddetlendiği bir

zamanda hem Batılıların sayesinde hem de onlara rağmen uyanmaya başlar. İslam âleminin tek devleti Osmanlı İmparatorluğudur. İslamcıların 19. yüzyılda en büyük motivasyonu İslam'ı asrın idrakine söyletmektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış yıllarına kadar İslamcı politika milliyetçilikten çok fazla etkili iken İmparatorluğun dağılmasından sonra milliyetçiliğin gitgide kuvvet kazanır.

İslamcılık fikrinin Osmanlı'da II. Meşrutiyet sonrası dönemde (Kara, 1997:7) ortaya çıktığı yaygın olarak kabul edilir. II. Meşrutiyet sonrası İslamcılığı, özellikle Türkçülük gibi karşı akımlar karşısında tezlerini sistemleştirerek derinleştirirler. Ancak Mümtaz'er Türköne bir akım olarak İslamcılığın II. Meşrutiyet dönemi sonrasında başlatmanın bir tarihlendirme hatası olduğu söyler (Türköne, 1990:16). Ona göre İslamcılık, II. Abdülhamid'den önce Tanzimat'la birlikte şekillenmeye başlar. İslam ve milliyetçilik, Türk siyasi düşünce tarihinde 1860'ların ikinci yansından itibaren, Yeni Osmanlılarla birlikte tartışılmaya başlar.

İslamcılık, (ittihat-ı İslam ya da uhuvvet-i siyasiye), devleti kurtarmak gayesiyle savunulan politikalardan biridir. Rusya'nın Kırım Harbi'nde (1853-56) yenilgisi, Panslavizm'in bir Rus ideali olarak gelişmesine ve 1877-78 Osmanlı-Rus harbinin çıkmasına yol açmıştır. 78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Rumeli'deki Osmanlı topraklarının elden çıkmasıyla Arap ve Müslüman unsurun eskisine nazaran daha çok ağırlık kazanmasına ve yavaş yavaş Osmanlılık yerine İslamcılık politikasına zemin hazırlamıştır. Prusya'nın 1870-71'de Fransa'yı yenmesi, bir tarafta batıda ırka dayalı milliyet anlayışının gelişmesine zemin hazırlarken, diğer tarafta evrenselciliğe dayanan kozmopolitinizim gibi politikaların sorgulanmasına neden olur. 1870'den sonra Avrupa'da oluşmaya başlayan *Pan* milliyetçiliklere karşı II. Abdülhamid, Panislamizm'i bir tepki olarak uygulamaya çalışmıştır. Padişah II. Abdülhamid, Panislamizm'i içte Osmanlı Müslüman teb'asını İslam bayrağı altında toplama, dışta Müslümanlarının Halifelik makamı etrafında toplama gayesiyle uygulamıştır.

2.2.2.2. II. Meşrutiyet sonrası İslamcılık

İslamcılık düşüncesi, çağdaş Türk düşüncesi içinde ayrı ve belirgin bir fikir hareketi olarak II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkmıştır. Başka ifadeyle İslamcılık asıl derinliğine II. Meşrutiyet

sonrası ulaşır. Osmanlının son döneminde sivil düşünce olarak ortaya çıkan İslamcılık II. Abdülhamit dönemine karşı eleştirel bir tutum ve muhalif bir duruş sergiler. Meşrutiyet devri İslamcılarının düşünceleri, özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra izlerini ve etkisini net bir şekilde görmeye başlanılan Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ile daha da güçlenen milliyetçi fikriyatın dinle, İslamiyet ile uzlaştırılmış, kuşatılmış bir milliyetçiliktir (Kara, 1998:6).

1916'da Arnavutluk isyanı ve Arap milliyetçiliğinin gelişmesi ve Arap isyanı İslamcıların son umutlarını da yok eder (Çetinsaya, 2005:420). Arap isyanından sonra herkes Türkün yalnız Türklüğüne ve kendi milliyetine dayanmasından başka bir kurtuluş olmadığını anlamaya başlar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İslamcılık (ya da İslam milleti) fikri zeminini tamamen yitirmiş ve İslamcılar (İsmail Kara'nın ifadesiyle) İslamiyet'le birleştirilmiş milliyetçilik ya da bir tür İslamcı-Türkçü noktasına gelmişlerdir.

Bugün Mehmet Akif, Necip Fazıl gibi İslamcı diye adlandırılan birçok kişi kendi dönemlerinde muhafazakâr milliyetçi olarak tanınmış, mücadelelerini bu çerçevede yürütmüşlerdir (Kara, 1998:6). 1918 sonrasında İslamcılar Türkçülere yaklaşıırken, Türk milliyetçileri de İslam'a daha çok önem vermeye başlamışlardır. 1924 sonrası erken dönem Cumhuriyet döneminde İslamcılık hareketinden bahsetmek pek mümkün değildir. Cumhuriyet devri İslamcıları, uzun süre Türkçülük değilse de Milliyetçilik çerçevesinde yaşam alanı bulmaya çalışır (Kara, 1997:8).

İslamcılık Türkiye'de Sirat-i müstakim-Sebilurreşad, Beyanu'l-hak, İslam mecmuası, Volkan gibi dergilerde bir araya gelen kişilerin öncülüğünde ortaya çıkar ve gelişir (Gökalp, 1976a:1; Kara, 1997:16, Manaz, 1998:77). Türkiye'de İslamcılık düşüncesine katkıda bulunmuş kişiler Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Şeyhülislam Musa Kazım, Said Halim Paşa, Seyyid Bey, İskilipli Mehmed Atıf, Babanzade Ahmed Naim, Mehmed Akif Ersoy, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Ferit Kam, Mehmed Ali Ayni, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Fenni Ertugrul, Ahmed Hamdi Akseki, Şeyhülislam Mustafa Sabri, Bediüzzaman Said Nursi, M.Şemseddin Günaltay, Eşref Edip, Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, İsmet Özel, Hayrettin Karaman ile sınırlandırılmayacak kadar geniş olmakla birlikte bu isimler İslamcılık düşüncesinde öne çıkan kişilerdir (Kara, 1997:7).

Said Halim Paşa'ya göre, her milletin ayrı bir devlet kurması, dünyadaki İslam topluluklarının en mükemmel teşkilat şeklidir. Millet sistemi, İslam gerçeklerinin en açık bir tarzda meydana çıkmasına ve tatbik olunmasına imkân verir. Ona göre İslam esasları milliyeti inkâr etmediği gibi zayıflatmaz. İslam, milliyet gerçeğine karşı çıkmaz. İslam'ın karşı çıktığı milliyetçilik değil, ırkçılığın sapıklığı, hurafeleri, taassubu ve bencilliyidir. İnsanlık, İslam'ın esasları sayesinde bir gün en doğru ve faydalı milliyetçiliğin nasıl olacağını anlayacaktır. İslamiyet'i, bütünü ile milliyetçiliğe muhalif görmek çok büyük bir hatadır. Milli ve Müslümanlar arası dayanışma birbirinin tamamlayıcısıdır; Müslüman bir fert, "kendi milli dayanışmasına verdiği ehemmiyet kadar, İslam milletleri arasındaki dayanışmaya da önem verirse, ancak o zaman iyi bir Türk, iyi bir Arap, iyi bir İranlı olacaktır (Halim Paşa, 1973:227-228).

2.2.3. Türkçülük

Türk milliyetçiliği, Batı'ya nazaran tarih sahnesine geç çıkmış bir olgudur (Berktaş, 1983:114). Tanzimat döneminde Türk, Türklük, Türk milleti, Türk milliyeti gibi ifadeler doğrudan rastlanmaması milli duygu ve düşüncenin büsbütün yok olduğunu göstermez (Akçura, 1978:46). Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde birçok etken rol oynamıştır. Bunlardan ilki Avrupa'da gelişen Türkoloji çalışmalarıdır. Avrupa'daki bu çalışmalardan etkilenen Türk aydınları ülkeye milli şuurla dönmüşlerdir. Milliyetçiliğin gelişmesindeki etmenlerden ikincisi göç hareketleridir. Bu göç hareketlerinden birisi ise 1783 yılında Rusya tarafından işgal edilen Kırım'dan gerçekleşen Türk göçüdür.

Milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı'nın son döneminde ilk olarak *Türkçülük* olarak ortaya çıkar. *Türkçülük* 19.yüzyılda Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Necip Asım gibi isimlerle bir bilim ve kültür hareketi olarak başlar. Türkçülük, diğer milliyetçilerde olmayan sadece Türk milliyetçiliğine karşımıza çıkan isimdir. Türkçülük, milliyetçiliğini yaptığı ulusa bizzat kendi adını vermiştir. Osmanlı ve İslam kimliğiyle birlikte milleti fikirlerinden ayırt etmek için bilinçli şekilde Türkçülük ismi verilir (Türküne, 2003:650). Türkçülük, Osmanlılık kimliğinin bir milleti tanımlayamadığı savından hareket ederek yaşanan krizden kurtuluşun reçetesinin *Türk milleti* olabilmekten geçtiğini savunur.

Türkçülük, Türk milliyetçiliğinin kısa adıdır. Türkçülük, ilk defa bir program hâlinde Ziya Gökalp tarafından *Türkçülüğün Esasları* kitabıyla sistemleştirilir. Osmanlı Devlet’inde milliyetçilik kavramının tezahürü Türkçülük fikir akımı, meşrutiyet sonrasının baskın öznesi haline gelir. II. Meşrutiyet öncesinde ırka dayalı bir milliyetçilik takip etmek çok uluslu imparatorluğun dağılışını hızlandıracağı endişesiyle sakıncalı görüldüğünden Türkçülük siyasi bir akım haline dönüş(e)memiştir. Bu dönemde Türkçülük kendisini yayın organlarından *İkdam* gazetesi aracılığıyla ifade etmeye çalışır (Sarıay, 1994:94). Meşrutiyet yıllarında daha çok bir kültür hareketi olarak varlığını sürdüren Türkçülük, Cumhuriyet yıllarında CHP’nin altı okuna *milliyetçilik* adıyla girer ve Cumhuriyet’in temel ideolojisi olur.

Türkçülük, siyasi bir niteliğe bürünmeden önce milli bir şuur aşılamaaya çalışan kültürel akım olarak doğar. Geleneksel milliyetçilik olarak Türkçülük, ülkücü hareketin ön-tarihini, beslenme kaynağını oluşturur. Geleneksel Türkçü milliyetçiliğin kaynağı Gökalp-Akçura çizgisidir. Bu arada Gökalp’in İslam dışındaki Türkleşme ve Batılaşma konularındaki görüşleri resmi milliyetçiliğin kuruluş felsefesine kaynaklık eder. Kabaca dil, din, estetik milliyetçiliğine dayanan Gökalp’in milliyetçiliği, liberal, ırki, coğrafi, Osmanlıcı millet tanımlarından farklı olarak kültür(hars) temellidir. Ona göre millet, ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça (estetik, güzel sanatlar) müşterek olan, yâni aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir (Gökalp, 1968:15-20).

2.2.3.1. Kuzey Türkçüleri

Fransa nasıl milliyetçiliğin anavatanı ise, 1860 sonrası Çarlık Rusya’sı da Türk milliyetçiliğin (Türkçülüğün) doğum yeridir. Çarlık Rusya’sının Batı’ya daha açık olmaları ve Rusya’daki Türklerin kendilerini Osmanlı olarak görmemeleri ulusçuluğun kuzeyde daha erken gelişmesini açıklar (Hilav, 1989:360). Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında itibaren ‘Türk aydınlanması’ olarak adlandırılabilir fikri-kültürel hareket olarak milliyetçilik (ilk haliyle Türkçülük), Türk dünyasının Kırım, Azerbaycan, Tatar gibi Osmanlı’nın kuzey çevresinden gelen aydınların ‘ceditçilik’ akımıyla görülmeye başlar. Tanzimatçıların hazırladığı zemin üzerinde bir akım, bir ideoloji olarak Türkçülüğün şekillenmesinde Osmanlılık kimliğinden

epey bir uzak çevrede Çarlık Rusya'sının yayılmacı tutumuna maruz kalan Türk aydınları, hareketin ismini belirler. Yenileşme hareketinin Türkiye'ye taşınmasıyla Türkçülük akımına katkı sağlanır.

Osmanlı İmparatorluğu dışındaki Türklerin (Kuzey Türkleri) daha çok, dil ve tarih konularıyla ilgilenirler. Kırım'lı İsmail Gaspıralı, 1883'ten itibaren Tercüman gazetesinde İslami bağların bir harç olabileceğini düşünerek "dilde, fikirde ve işte birlik" sloganıyla Rusya Müslümanlarının ve Türklerin birleşmesi fikrini savunur (Mardin, 1991:97). 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (ilk adı İttihad-ı Osmani) kuruluşunda önemli görev alan, ilk *Turan* şirini yazan ve Türkçülerden Azeri Hüseyinzade Ali Turan Müslümanların ve Türklerin kalkınması ve modernleşmesinde "Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak" ilkesinin ilk savunucusudur. Tatar Türklerinden Yusuf Akçura üç meslek-i siyasi olarak nitelediği Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikir akımlarının yararlarını ve sakıncalarını etraflıca ele aldığı *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı makalesi ilk defa 1904 yılında Mısır'da Türk Gazetesi'nde yayımlanır. Akçura siyasi bir program olarak ileri sürülen bu çalışmasında geçen "ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek" görüşüyle Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde Türklük veya Türkçülüğün savunucuları arasında yer alır (1976:19)

2.2.3.2. Osmanlı Türkçüleri

Osmanlı imparatorluğunda 19. yüzyıl sonlarına doğru, Yunan, Ermeni, Bulgar milliyetçilikleri mevcutken, *Türklüğe* dair kimlik öğeleri (özellikle dil) saptanabilirse de, Türk milliyetçiliğinin varlığından açıkça söz edilemez. 1908'den sonra din, vatan, milliyet fikirleri, Tanzimat devrindekinden daha kuvvetli olarak görülmeğe başlar. Edebiyat, filoloji, tarih alanında Tanzimat'la başlayan Türkçecilik, vatan, millet, milliyet gibi milliyetçiliğe ait kavramlar üzerindeki tartışmalar Tanzimat döneminden Jön Türk hareketine düşünce ve siyasi hayatta milliyetçi ideolojinin zeminini hazırlar. Milliyetçilik akımı II. Abdülhamid döneminin yasaklarına rağmen 1894 ve sonrası Ahmet Cevdet'in çıkardığı *İkdam* gazetesi etrafında toplanarak *kültür Türkçülüğü* gelişmeye başlar (Mardin, 1991:95; İnalçık, 2016:161).

Panslavizm'e tepki olarak gelişen ve Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasını Türk unsuruna bağlayan Kültür Türkçülüğü başlangıçta Batı aleyhtarı değildir. 1908'e kadar devam eden

bu zaviye laik bir muhtevaya sahip olmayıp İslamiyet'e saygıyı esas alır. 23 Ocak 1913 günü Enver Bey ve Talat Bey'in başını çektiği bir grup İttihat ve Terakki üyelerinin gerçekleştirdiği Bab-ı Ali Baskını sonrası Türkçülük de devletin resmi söylemi haline gelir. Balkan Savaşları ile Türkçülük hareketi daha belirgin hale gelir. İttihat ve Terakki'nin politikalarıyla Türkçülük artık ideolojik bir hal alır. Turan denilen imgesel bir bölgedeki Türklerin birleştirilmesi olarak 'Pantürkizm' ideali Enver Paşa'nın önderliğindeki Kafkasya harekâtının Sarıkamış felaketi ile olumsuz sonuçlanması yeni dönemde Türkçülüğün Pan-ulusçu karakterinin terkedilmesine ve Anadolu coğrafyasıyla sınırlı bir Türkçülüğün gelişmesine neden olur (Karakaş, 2006:63).

Gerçekleştirilen II. Meşrutiyetle yapılan siyasal devrimin yeterli olmadığı iktisat, hukuk, ahlak, sanat, siyaset, aile gibi çeşitli alanlarda toplumsal bir devrimin yapılması gerektiği düşünülür. Yeni bir yaşam yaratmak yeni değerler, yeni idealler ile mümkündür. Uzmanlık alanlarından yola çıkarak Türk toplumundaki aksayan, hastalıklı yanları saptamak için kurtuluş reçetesi olarak *Yeni Hayat* düşüncesi ortaya atılır. Toplumun değerler ve idealler tarafından belirlendiğini düşünen Gökalp, bu amaç doğrultusunda İslamcı ve Batıcılardan ayrılır. Gökalp'e göre Türk Toplumu artık dine dayalı ümmet sisteminden millet dönemine geçmekte olduğundan İslamcılık artık demode olmuştur. Yine Türk kültürünün geliştirilmesi için Batının kültürünü dışarıda bırakarak sadece bilimini ve tekniğini olduğu gibi model olarak Batılılaşmadan çağdaşlaşma yolunda gerçek bir reform yapmak gereklidir (Hilav, 1989-363-4).

Tanzimat'tan beri Osmanlı yurttaşlığı aidiyeti yaratmak amacıyla Osmanlıcılık ve gayrimüslimlerin ayrılıkçı eğilimlerine karşı imparatorluk dâhilindeki Müslümanların birliğini sağlamak maksadıyla geliştirilen İslamcılık politikaları başarılı olamayınca Türkçülük bir nevi önceki bu akımlara bir tepki olarak doğar. Türkçülük isimli yeni milliyetçilik anlayışı, Osmanlıcılık ve İslamcılıktan ve onların dayandığı temelden farkını ortaya koyabilmek kaygısıyla verilir. Yirminci yüzyılın başlarında bir fikir ve edebiyat hareketi olarak gelişen Türkçülük, 1940 sonrasında sosyolojik alanda gelişmeye devam eder.

Namık Kemal ve Ziya Gökalp Türk milliyetçiliğinin dolaysız atalarıdır (Deringil, 2007:271). Ziya Gökalp'te milliyetçiliğin adı Türkçülük'tür. Gökalp, badire içindeki topluma kimlik tanımlı getirmek için geliştirdiği "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp

medeniyetindenim” formülüyle ün yapmış üçlü kavramlaştırmasının yanı sıra sosyal tekâmülde milletin ümmetten daha ileri olması gerektiğini vurgulamak için Türklük milletimiz, İslamın ise beynelmilel milletimiz olduğunu söyler. Bu üçlü kimlik tanımından ilk ikisi mevcudu temsil ederken, sonuncusu ise olmak istediğimiz medeniyeti işaret etmektedir. Türkçülük, Ziya Gökalp’in ortaya attığı milliyetçilik görüşü olmakla birlikte çok sonraları Rıza Nur’un şahsı ve fikirleri etrafında kümeleşen bir grubun yürüttüğü harekete verilen addır (Güngör, 2019:120).

Gökalp, Türklük akımının, Osmanlılığın rakibi olmadığını gerçekte en kuvvetli yardımcısı olduğunu söyler. Ona göre Türklük kozmopolitliğe karşı İslamiyet ve Osmanlılığın hakiki dayanağıdır (1976:7). Yine Türklüğün İslamcılığa muhalif olmadığını, Türkçülerin millet mefkûresinin Türklükse, ümmet mefkûresinin de İslamcılık olduğunu, Türkçülerin gayesinin, muasır bir İslam Türklüğü olduğunu söyler (Gökalp, 1976:53). Gökalp’in milliyetçilik anlayışı kesinlikle ve açıkça dil ve kültür milliyetçiliğine dayanır. 1914'te Kızıl Elma adı altında toplamış olduğu şiirlerinde geçen Türkçü ve Turancı mitler, masallar, sloganlar ve metaforlar tüm Türk grupları için birleştirici bir etmen olarak dil ve hars milliyetçisidir. Başka ifadeyle halkın birlik ve dayanışmasını güçlendirmek için ulusal kültürü idealleştirerek hayal âleminde bir ideal yaratmaya çalışır. Özetle Türk milliyetçiliğinin ırkçı ve irredantist bir biçimi olan siyasi Turancılık, Gökalp'in bu döneminde yayımlanmış makale ve denemelerinde görülmez (Parla, 1985:34-35).

Gökalp'in Türkçülüğün yöntemi ve programı üzerinde yazıları Türkçülüğün Esasları'nda (1923) toplanmıştır. *Türkçülük Nedir?* (1923) adlı yazıda da Gökalp, "millet adı verilen zümrenin" ırkı, kavmi, coğrafi, Osmanlı, İslamcı ve bireyci tanımlarını sırasıyla eleştirerek Türkçülüğü "Türk milletini yükseltmek" olarak tanımlar. Her ulusun içinde, türlü oranlarda farklı ırktan bireyler olduğun söyleyerek Türkçülük hareketindeki ırkçı milliyetçileri eleştirir. Aynı anadan, aynı babadan üremiş; içine hiç yabancı karışmamış kandaş bir topluluk olan kavmi Türkçülüğü eleştirir. Tarih öncesi zamanlarda bile saf kavim bulunmazken, savaş, evlenme, göç asimilasyon gibi olgular yüzünden tarihsel dönemlerdeki kavimsel karışmalardan sonra, artık saf bir kavim aramak anlamsızdır. Bir ülkede (üç dilli, iki dinli, üç ırkı olan İsviçre) türlü uluslar (Alman, Fransız ve İtalyan) olduğu gibi, bir ulus (Türkler) türlü ülkelere (Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harzem ülkeleri) dağılmış bulunabileceğinden

Coğrafya Türkçülerinin aynı ülkede oturan halkların toplamı anlamındaki ulus tanımı eksiktir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan bütün uyrukları içine alan Osmanlılık, İslam birliğine ve Müslümanların toplamına dayanan İslamcıların, bir insanın kendisini bağlı saydığı herhangi bir toplum anlamındaki bireycilerin ulus kavramlarını eleştirir. Özetle millet ne ırksal ne kavimsel, ne coğrafyasal, ne siyasal, ne de istemsel bir topluluk değildir. Millet; dil, din, ahlâk ve sanat bakımlarından ortak olan, yâni *aynı eğitimi almış* bireylerden oluşan bir topluluktur (Gökalp, 1968:15-20).

Gerçekte, bir kimse kan bakımından ortak bulunduğu insanlardan çok, dilde ve dinde ortak bulunduğu insanlarla birlikte yaşamak ister; çünkü insansal kişiliğimiz bedenimizde değil, ruhumuzdadır. İnsan için, ruhsal varlık, maddesel varlıktan önce geldiğinden milliyetçilikte soy sop aranmayacağını söyler. Atlarda soy sop önemlidir, insanlarda ise ırkın toplumsal iyi niteliklere hiç bir etkisi olmadığı için, soy sop aramak doğru değildir. Kültürün (sonraki kuşaklara) aktarılma aracı eğitim olduğu için, kandaşlıkla hiç bir ilgisi yoktur. *Türküm* diyen her insanı Türk tanımak lazım (1968: 21). Özetle Gökalp'te ırkçılık, hayvanat ilminin konusunu teşkil eder. Gökalp, çok milletli imparatorlukta Müslüman ve muasır (çağdaş) bir Türklüğü arzular.

2.2.3.3. Kuzey ve Osmanlı Türkçülerin farklılıkları

Yenilikçi bir hareket olarak doğan Meşrutiyet dönemi Türkçülüğü Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi fikir adamlarınca temsil edilmiştir. Kuzey Türkçüleri arasında Yusuf Akçura öne çıkarken Osmanlı Türkçülüğünün en önemli temsilcisi Ziya Gökalp'tir. Kuzey Türkçülerinden Akçura, Gökalp'in romantik Turancılığının aksine gerçeğe uygun bir Pantürkizm'i savunur (Ayvazoğlu, 2013:84-5). Osmanlı Türkleri, Türkçülük konusunda çekingen iken Rusya Türkleri ise bir o kadar cesurdur. Yusuf Akura, Osmanlı'daki ilk Panktürkizm manifestosunu ilan eden Kırım Türkü'dür. Gökalp açısından Osmanlı Devletini bir süredir mikrop gibi içeriden parçalayan milliyetçilik düşüncesini devletin kurtuluş reçetesi olarak savunmak kolay değildir. Ancak ümitsiz olmaya gerek yoktur.

Kültürel milliyetçiliğin temsilcisi Gökalp, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde kültürel sorunları, öz-kültür ve Batı uygarlığı ilişkileri içinde

ele alır. Niyazi Berkes'in deyimiyle 'Unutulan Adam' Akçura, Batılılaşma içerisinde, tanımlarını ve önerilerini Türk toplumuna bağlı olarak yaparken, Gökalp ise yine Batılı düşünce çerçevesinde devlete (Osmanlı'ya) dayanarak yapar. Gökalp gençliğinde bir Osmanlı milliyetçisi olup, 1909 sonrası *Genç Kalemler* ile Türkçü kimliğe kayar, en nihayetinde siyasi pragmatizm ile Atatürkçü çizgiye yaklaşır (İnalcık, 2016:162).

Akçura'nın millet tanımında soy ve dil birliği esas iken (1978:35) Gökalp'te dil, din, ahlak, estetik bakımından müşterek olan kendisinin *hars* dediği kültür birliği (1968:20) önemli yer tutar. Akçura'nın milletin tanımında din bulunmamakla birlikte İslâm dini, Türklüğün birleşmesinde önemli rol üstlenebilir. Gökalp'ın millet tanımında kültürün bir unsuru olarak yer alan din Türk kimliği kadar önemlidir. Akçura Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumdan çıkarmak için Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikirlerini birbirlerinin alternatifleri görürken Gökalp meşhur teslisinde Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak kavramlarını birbirinin tamamlayıcı görür. Osmanlılık kültürüyle yoğrulan Ziya Gökalp, Akçura'nın ırki Türkçülüğü'nün (Berkes, 1976:195) aksine Durkheim'in de etkisiyle Türk-İslam sentezine daha yakın bir yerde durur.

2.2.4. İslamcı ve Türkçülerin İlk Teması

Türklük ile İslam'ın bağdaştırılması Türkçüler için başından itibaren üzerinde kafa yorulan konudur. Gökalp "Türkçüleri, tamamen Türk ve Müslüman kalmak şartıyla Garp medeniyetine tam ve kat'i bir surette girmek isteyenler" şeklinde tanımlar (1968:41). 1911/12 yıllarında Türkçülüğün ana temsilcilerinin din ve milliyetçilik arasında bir karşıtlıktan ziyade bir *sentezi* kabul ettikleri görülür. Milliyetçiler İslamcıların Türklüğünü, İslamcılar da milliyetçilerin Müslümanlığını yetersiz görürler. Aralarındaki farklılık sadece tercihlerin sırasıdır. İslamcıların önceliğinde Türklük ikinci sırada yer alırken, Kültürel Türkçüler için Türklük birinci sırada yer alır (Çetinsaya, 2005:420).

Osmanlı'da milliyetçiliğin ile İslamcılığın şekillenmeye başladığı 19.yüzyılın sonlarında Türkçülük ve İslam iç içe geçmiştir. Türkçüler içinde İslam'ı reddedenler ya da İslamcılar içinde Türkçülüğü reddedenler istisna olup, bunlar çoğunluğu temsil etmez. İslamcı düşünürler, 1912/13'e kadar Türkçülere esaslı bir karşı çıkışta bulunmazlar. Aksine

İslamcılar ile Türkçüler tüm görüş ayrılıklarına rağmen aralarında bir uzlaşma ve iş birliği vardır. İslam ve milliyetçilik üzerindeki tartışma, teorik ya da ideolojik temelde olmaktan ziyade, 'İslam'ın son sığınağı' olan İmparatorluğu içinde bulunduğu çöküntüden kurtarmaya yöneliktir. 1960 sonrasında yaygınlık kazanan Türk İslam sentezi fikrinin başlangıcını 1860'lı yılların sonu ve 1870'li yılların başına kadar götürmek mümkündür (Çetinsaya, 1999:351).

İslamcılar ile Türkçüler arasında 1908-1911/12 döneminde de facto bir ittifak olduğu söylenebilir. Türkçülerin önde gelenlerinden Akçura ve Ağaoğlu, İslamcıların yayın organı olan *Sırat-ı Müstakim*'de uzun süre yazarlar (Çetinsaya, 2005:421). Türkçülerin *Türk Yurdu* dergisi ile İslamcıların 'Sırat-ı Müstakim' dergisi arasında kendini konumlandıran *İslam Mecmuası* dergisi Türkçülerle İslamcıları uzlaştırmaya çalışır (Atabay, 2008:515 ve Ayvazoğlu, 2013:85-6). 12 Şubat 1914-30 Ekim 1918 tarihleri arasında olan "dinli bir hayat, hayatlı bir din" şiarıyla yayımlanan İslâm Mecmuası, modern İslâm ve Türk milliyetçiliğinin bir sentezini yapmaya çalışır (Çetinsaya,2005:432).

Türk siyasi düşünce hayatında, din ile milliyetçilik arasında zaman zaman ayrışmalar, sürtüşmeler olsa da esaslı bir çatışma yaşanmaz. Türkçülük ve İslamcılık ana akım düşüncesi birbiriyle temasa geçmede çok zorlanmazlar. Meşrutiyet yıllarında Türkçülerle İslamcılar arsında kesin çizgiler yoktur. İslamcılar toplumun başat dinamiğinin İslamlık olduğundan hareket ederken Türkçüler Türklüğü başat konuma yerleştirmektedirler. Başka deyişle İslamcılıkta din Türklüğün önüne geçerken, Türkçülükte ikinci planda kalmaktadır. Örneğin İslamcı düşünürlerden Said Halim Paşa, hayatın bir gerçeği olarak milliyetçiliğin ortadan kalkmayacağını ve gelecekte beynelminelci akım içinde bile kaybolmayacağını söyler. Dünya Savaşı'nın da milliyetçilikten ziyade ırkçı milletler yüzünden çıktığını söyler (1973:225-6).

Balkan Savaşı kayıplarıyla Türkçüler ile İslamcıların arası açılmaya başlar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İslamcılık (ya da İslam milleti) fikri zeminini tamamen yitirmiş ve İslamcılar 'İslamiyet'le birleştirilmiş milliyetçilik' ya da bir tür İslamcı-Türkçü noktasına gelmiştir. 1918 sonrasında İslamcılar Türkçülere yaklaşıırken, Türk milliyetçileri de İslam'a daha çok önem vermeye başlar. Tek parti döneminde Türkçülük, resmi milliyetçiliğin hizmetine girerken, İslamcılık varlığını daha çok maneviyatçı-mukaddesatçı bir muhafazakâr

çizgide devam ettirir. Özetle ayrı/bağımsız siyasi/entelektüel gruplar olarak ortaya çıkan İslamcılar ve Kültürel Türkçüler akımı, 1970'lere kadar hiçbir zaman birbirinin 'can düşmanı' ya da 'ezeli ve ebedi' bir çatışma içinde de olmamıştır. (Çetinsaya, 2005:420) .

2.2.5. Örgütlenme Girişimleri

İmparatorluğun son döneminde 1908 yılına kadar milliyet esasına dayalı dernek kurmak mümkün değildir. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1909 değişikliğiyle tehlikeli görülen millet esasına göre örgütlenmelerin ve dernek kurmanın yasaklı faaliyetlerden çıkarılmasıyla cemiyetlerin (derneklerin) kurulabilmesinin önü açılır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında özellikle II. Meşrutiyet sonrası dönemde fikir hareketliliği yaşanır. Cumhuriyete zengin bir fikir mirası devredilir. Aynı değişiklikle toplanma özgürlüğüne de imkân tanınır (Tunaya, 1988:367-8; Hilav, 1989:361). Türk milliyetçiliği, 19. yüzyılın ikinci yarısında ilk olarak dil, edebiyat ve tarih alanında başlayıp 20. yüzyılın başlarında ete kemiğe bürünerek kurumsallaşmaya başlar. Diğer akımlar gibi Türkçü milliyetçi fikirler 1908 yılından itibaren Meşrutiyet'in siyasal hayatında yeşermeye başlar (Sarınay, 1994:94).

2.2.5.1. Türk Derneği

Türk Derneği, Türkçülükte teşkilatlanma devresinin ilk girişimidir (Akçura, 1978:220). İlmi Türkçülük'ü kültürel anlamda yayma amaçlanır. Meşrutiyet'in ilk milliyetçi derneği olan Türk Derneği, Ahmet Midhat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Asım Korkmazoğlu Celil, Yusuf Akçura, Veled Çelebi, Akyığıtoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik ve Ahmet Ferit (Tek) beylerin öncülüğünde 25 Aralık 1908'te İstanbul'da kurulur (Üstel, 2004:15). Derneğin amacı siyasi olmayıp kültürel ve bilimseldir. Başlangıçta *Sırat-ı Müstakim* dergisini yayın organı olarak seçen Türk Derneği daha sonra *Türk Derneği* adıyla bir dergi çıkarır (Sarınay 1994:96).

Dernek, Osmanlıcılığın gölgesinde kaldığı için istenilen başarıyı yakalayamasa da dernek İsmail Bey Gasprinski, Hüseyinzade Ali, Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Köprülüzade Mehmet Fuat, Ahmet Ağaoğlu gibi önemli kişileri bünyesinde toparlamayı başarır. Daha etkili çalışan Türk Ocağı dolayısıyla (Brockelmann, 2002:225) dağılma sürecine giren Türk Derneği 1912'de kapanır, kapanan derneğin kalan üyeleri Türk Ocağı'na katılırlar (Tunaya, 1988:414-415).

2.2.5.2. Genç Kalemler

Gökalp başta olmak üzere birçok Osmanlı düşünürleri dağılmaya sebep olur endişesiyle ilk başlarda Türk milliyetçiliğine karşı idiler. Meşrutiyet yanlıları Osmanlı Devleti'nin ancak Türk milletine dayanarak varlığını devam ettireceğini düşündüler (Ülken, 1979:393). Meşruiyetin ilk yıllarında Batıdaki milliyetçiliğin Osmanlı'da tezahür etmiş hali olan Türkçülük, halkçılık gibi görüşlere Selanik ev sahipliği yapmıştır. Küçük genç grupları fikirlerini yaymak için 'Yeni Felsefe Mecmuası' ve 'Genç Kalemler Dergisi' aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışırlar. Genç Kalemler, devletle halk ya da aydınla halk arasındaki uçurumun dilden kaynaklandığını düşünürler. Halka doğru hareketini geliştirerek aydınların halk diline dönmesi gerektiğini savunurlar. Genç Kalemler, Türkçülük fikrinin öncüsü görülse de asıl yansıttığı fikir halkçılıktır (Berkes, 1975:61-2).

Genç Kalemler dergisi, öncülüğünü Ali Canip'in yaptığı *Hüsn-ü Şiir* derginin devamı niteliğindedir. Hüsn-ü Şiir dergisinin adı Akil Koyuncu'nun önerisiyle *Genç Kalemler* olarak değiştirilir (Arai, 1994:50). Genç Kalemler dergisi etrafında 1910 yılında milli bir edebiyatın ancak milli bir dille yaratılacağını düşünen Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp, Kazım Nami, Akil Koyuncu gibi yazarlar 'Yeni Lisan Akımı' başlatırlar (Songar, 1986:103). Yeni Lisan Akımı, Osmanlıca adı verilen Arapça ve Acemce karışımı kozmopolit Türkçe'ye karşı, günlük dili yazı dili haline getirmeyi savunan bir akımdır (Seyfettin, 1990:30).

Dilde milliyetçiliğin organı diye bilinen Genç Kalemler dergisi, Osmanlıca'nın sadeleştirilmesini ve arılaştırılmasını savunur. Halkın kullandığı dilin aslının Türkçe olduğunu söyler (Arai, 1994:56). Genç Kalemler etrafında toplananların birleştikleri nokta dilde Türkçülük (Ülken, 1979:306) olup dilde Türkçülük yapmaya girişirler (Akçura, 1978:220). Dergi dilde tasfiye (saf Türkçe) hareketini savunur (İnalcık, 2016:162). Yazı dilini halk diline yakınlaştırmayı isteyen Genç Kalemler, dilde milliyetçiliği savunsalar bile Osmanlı Devleti'nin birliğine önem verilir. Osmanlılık şuuru hâkim olan Türk milletine, Türklük şuurunu aşıl原因 yazılar ve şiirler yayınlanır (Darendelioğlu, 1977:87).

Genç Kalemler ile Jön Türkler (İttihat ve Terakki Cemiyeti) arasında resmi ilişki olmasa da derginin önde gelen yazarlarından Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'in cemiyette önemli

görevleri vardır (Arai, 1994:75). Edebiyat ve dilde milliyetçiliğe yönelen Genç Kalemler 1912'de Selanik'in Yunan orduları tarafından alınmasından sonra İstanbul'da bir araya gelerek milliyetçilik akımını desteklemeye devam ederler (Georgeon, 1986:54).

2.2.5.3. Türk Yurdu Cemiyeti

Türkçülüğün teşkilatlanma dönemi açısından önem taşıyan ikinci dernek 31 Ağustos 1911'de İstanbul'da kurulan *Türk Yurdu Cemiyeti*'dir. Daha önce kurulan Türk Derneği'ne göre Türk Yurdu Cemiyeti'nde Rusya'dan gelen göçmenler, çok daha aktif bir rol üstlenirler (Arai, 1994:82). Türk Yurdu Cemiyeti'nin kuruluşuna şair Mehmet Emin Yurdakul öncülük eder. Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali (Turan), Yusuf Akçura ve Dr. Âkil Muhtar (Özden) gibi Türkçülük hareketinin isimleri kuruluş sürecinde yer alır.

Yusuf Akçura İstanbul'da meşruiyet başlarında "Türklerin faidesine çalışır" ibaresiyle yayın hayatına başlayan *Türk Yurdu* dergisini çıkarmaya başlar, aralıksız dergiye yıllarca yönetir (Ülken, 1979:387). Türk Yurdu dergisi Genç Kalemler gibi olabildiğince daha çok Türk'e dergiye ulaştırabilmek için dilde sadeleşmeyi savunur. Türk Derneği ve Genç Kalemler'den farklı olarak, *Türk Yurdu dergisi* Osmanlıcı olmayan ve Pantürkist bir çizgidedir (Arai 1994:85). Türk Yurdu mecmuası daha sonra Türk Ocağı'na devredilir. Cemiyetin tüm üyeleri Türk Ocağı'na katılır (Danişmend, 1955:387 ve Tunaya, 1988:415-416).

2.2.5.4. Türk Ocakları

Türk milliyetçiliğinin entelektüel anlamda gelişme ivmelerinden birini Türk Ocakları oluşturur. Gayr-i siyasi kültür cemiyetleri olan Türk Ocakları vatanın içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtuluş arayışıyla 190 Askeri Tıbbiyeli gencin öncülüğünde fiili olarak 3 Temmuz 1911 yılında, resmi olarak da 25 Mart 1912 yılında Mehmet Emin Yurdakul başkanlığında kurulur. Türk Ocaklarının kuruluşunda, Osmanlı topraklarına Türkçülük akımını getiren Tatar Yusuf Akçura gibi Kuzey Türkçülerinin önemli katkıları olur. Türk Ocağı'nın kurucu heyeti Mehmet Emin, Ahmet Ferit, Azeri Hüseyinzade Ali ile Ahmet Ağaoğlu ve Fuat Sabit; geçici idare heyeti Mehmet Emin (Reis), Yusuf Akçura (II. Reis), M. Ali Tevfik gibi aydınlardan oluşur. Osmanlı kozmopolit iklimi içerisinde tepkisel biçimde oluşan milliyetçilik akımının

bilinçlendirilmesi ilk kez Türk Ocağı ile gerçekleşir (Danişmend, 1955:387 ve Tunaya, 1988:433)

Ahmet Ferit (Tek) ocağın ilk başkanıdır. Ahmet Ferit Tek'in Milli Meşrutiyet Fırkasını kurmak üzere Ocağın başkanlığından ayrılması ile 18 Mayıs 1913'te yapılan kongre sonucunda Hamdullah Suphi büyük bir çoğunluğun tercihi doğrultusunda başkan, Yusuf Akçura II. Başkan seçilir. Cumhuriyet Türkiye'sinin en fazla üyesi bulunan derneği haline gelmiştir. 1930'lara gelindiğinde Ocağın 250'yi aşkın şubesi ve 30.000'den fazla üyesi bulunmaktadır.

Türk Ocağı'nın üyesi olan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Tekin Alp, Hamdullah Suphi gibi Türk aydınları, ocağın "tüm Türk dünyası için bir okul" olması gerektiğini düşünürler. Örgüt yöneticileri, daha Türk Ocağı'nın doğuşunda gözlemlenen bu pantürkist yöneliş konusunda aynı fikirde değildir. Örneğin ilk başkanı olan Ahmed Ferid, Türk Ocağı'nın kendini, Anadolu Türklerine hasretmesi gerektiğini, Ocağın maceracılıktan ve özellikle de "gerçekleşmesi olanaksız Turan düşü"nden uzak durmasını savunur (Georgeon, 2006:61).

Yine Turancıları hayalperestlik ve maceracılıkla suçlayan Halide Edip, 1918'deki Türk Ocağı Kongresi'nde, Ocağın etkinlik alanını "bilhassa Türkiye" olarak saptamanın yerinde olacağını önerir (Üstel, 2004:97). Türk Ocakları, Türkçülerin farklı eğilimlerinin toplandığı bir merkez görünümündedir. Bir tarafta milletin coğrafi ve siyasi sınırlara bağlı olmadığını savunan Türk Ocağı aydınları Türklüğü bir bütün olarak görmektedirler. Bu tarz Pantürkist bir eğilimle, ulusun Anadolu Türkleri'nden oluştuğuna inanan "memleketçilik" adı verilebilecek bir eğilim Türk Ocağı bünyesinde bir arada bulunmaktadır (Georgeon, 2006:61).

Türk Ocakları, Anadolu'da Misak-ı Milli ilkelerine göre kurulan yeni Türk devleti döneminde Cumhuriyetin ilanının arifesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde hızla ikinci kez örgütlenerek 1923'ten itibaren yeniden kurulmaya başlanır. Türk Ocağı meşrutiyet döneminde kendi yayın organına sahip değildir. Ancak şubelerinin İstanbul'da *Yeni Mecmua*, Adana'da *Altın Yurd*, Sinop'ta *Türk Bahçesi* dergileri bulunmaktadır (Üstel, 2004:125). Türk Ocaklarının öncülüğünde, dışarıdaki Türk topluluklarının kültürel yaşamı ve bilimsel etkinlikleri hakkında haberler yayımlayan *Türk Yurdu* dergisi ile 1926'da Yusuf Akçura'nın sorumluluğunda hazırlanmaya başlanan *Türk Yılı* Türk Ocakları'ndaki Pantürkist ve kültürel

eğilimin dışavurumudur. Türk Ocak'larının 1927 yılındaki Kurultayı'nda "Türk Ocakları'nın etkinlik alanı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindedir" ifadesi, değişiklik önerisi olarak bütün Kurultay üyelerinin oylarıyla ve tartışılmadan kabul edilir. Ancak dış propagandayla görevli Türk Yurdu dergisi ile 1928'deki ilk cildin ardından bir daha çıkmayan Türk Yılı 1929'dan itibaren yok olur (Georgeon, 2006:63).

Milli mücadeleye aktif olarak katılan Türk Ocakları, Kemalist Devrim'in büyük ilkelerine kendini adayarak halkın devrimi içselleştirmesini sağlamada önemli bir görev üstlenir. Türk Ocakları tarafından açılan okullar ve halk kursları sayesinde yeni latin harfleri ile halkın okuryazar hale gelmesi için çaba sarf edilir. Kurtuluş savaşı sonrasında Türk Ocakları inkılabın bekçiliğini üstlenir. Hatta Trabzon Ocağı'nda, "inkılap işleri"yle ilgilenen bir "irşad heyeti" bulunmaktadır. Türk Ocakları, Şeyh Sait İsyanı sonrasında kimi yerlerde irticayı lanetlerken, kimi yerde hükümetin emrine tabi olduklarını beyan eder (Üstel, 2004:166). Türk Ocakları, merkez heyeti ve hars hayatı organlarıyla devrimi savunmada gönüllü görev alırlar. Kemalist devrimlerin kitleye yayılması konusunda Türk ocakları bir köprü vazifesi görür. Başka ifadeyle, reformların kaynağı hükümet iken bu reformların halka naklini Ocaklar gerçekleştirir (Georgeon, 2006: 64-66).

Türk Ocakları içinde Ocakların öncelikle birer *hars merkezi* olmalarını amaçlayan yaklaşımına ilave olarak *halka doğru* gitmek yaklaşımının en somut örneği Türk Ocağı üyelerinden bir bölümünün fiilen 1918, resmen 1919 yılında kurdukları Köycüler Cemiyeti'dir. Köycülük hareketi, Türk Ocağı içindeki *Halka Doğru* gitmek, Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkar. Fiilen önderliğini Reşit Galip'in, başkanlığını Halide Edip Adıvar'ın yaptığı Köycüler Cemiyeti'nin amacı Köylüler arasında insani bir tarzda çalışma ortamı sağlamak ve sağlık, maarif alanlarında kendilerine yardım etmektir. Köycülükten esinlenen Osmanlı halkçıları Türk Yurdu'nun yanı sıra, Halka Doğru dergileriyle bu hareketi yaymaya çalışırlar. Ayrıca Türkçülük hareketi ve Türk Ocağı içinde yer alan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan vb göçmenler halkçılığın Osmanlı arasında tanıtılmasına katkıda bulunurlar. Halkçılığın kurumsal düzeyde algılanmasını eleştiren Yusuf Akçura gibi Halide Edip de halkçılığın fikirden ziyade bir fiil olmasını, kurumsal alandan çıkarılarak uygulamaya konulmasını savunur (Üstel, 2004:111-113).

Türk milliyetçiliğinin kurumsallaşmasını sağlayan aynı zamanda uluslaşma sürecinde ve Cumhuriyetin kuruluşunda büyük rol üstlenen, Cumhuriyet inkılâplarının yerleşmesi için yoğun bir çaba gösteren Türk Ocakları'nın, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 Büyük kongresinde başkan Hamdullah Suphi'nin karşı çıkmasına rağmen parti denetiminde bir kuruluş sayılarak özerkliği sona erdirilir (Tunçay, 1981:296). Bir süre sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın desteklediği ve bir çeşit muhalefet merkezi görülme, aynı cinsten olan kuvvetleri halk evleri altında birleştirme gibi gerekçelerle 1931 yılında feshe zorlanılır. Ocakların kapatılması resmileştirilen milliyetçiliğin devlet işi olarak görülerek halk evleri aracılığıyla yapılmak istenilmesi anlamına gelir (Erdem, 2020:349). Geleneksel milliyetçiliğin taşıyıcısı Türk Ocakları bir anlamda cumhuriyetin ötekisi ilan edilerek tasfiye edilir. Türk Ocaklarının kapatılması, resmi ve geleneksel milliyetçilik arasında yaşanan ayrışmanın dışavurumu olarak okunabilir. Ocakların kapatılmasıyla, Türk milliyetçiliği yarı resmi bir mahiyet arz etmeye devam eder.

Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla ilgili ileri sürülen tezlerden ilki olan, Rus-Türk dostluğu üzerinde bir tehdit oluşturan Pantürkizm, Mustafa Kemal tarafından hayata geçirilen Anadolu Türk devleti anlayışıyla çelişmektedir (Georgeon, 2006: 72). Türk Ocakları'nın kapatılmasının arkasındaki bir başka neden ise ocağın Cumhuriyet Halk Fırkasının, siyasal sınıf ve organik aydınları tarafından taşrada ayrı ve güçlü bir iktidar odağı olarak görülmeye başlanmasıdır. Atatürk, tek parti rejiminin kurulmasına paralel olarak, İttihad ve Terakki'nin bir uzantısı olarak gördüğü Türk Ocakları'nı kapatma yoluna gider ve Halk Evleri'ni ihdas ederek Türk Ocakları'nın bundan sonra Halk Evleri bünyesinde faaliyet göstermesini ister. Türk Ocaklarının Turancı hedeflerden vazgeçmemesi ve dil, kültür ve tarih mevzularında cumhuriyetle ters düşmesi, bürokrasi kadrolarında ağırlığının olması kapatılmasının belli başlı sebepleridir. Türk Ocaklarının 1931'de kapatılmasıyla seküler, pozitivist milliyetçiliğin savunuculuğu kadro hareketi ve Halkevleri tarafından yapılmaya başlanır.

Hamdullah Suphi'nin başkanlık yaptığı, 1931 yılında kendisini feshetmek zorunda bırakılan Türk Ocağı, 1947 yılında CHP'den istifa eden Hamdullah Suphi tarafından 1949'da yeniden kurulur (Karpaz; 2010:333-4). Kuruluş amacı "Türklüğün kuvvetlenmesine, yükselmesine çalışmak; milli harsın, bütün sahalarında, gelişmesini temin etmek" olarak belirlenmiş olan Türk Ocağı, 1949'daki ikinci kuruluşundan sonra gelen ilk yıllarda ilgi çekici bir varlık

gösteremez. 1950-1960 döneminde Türk Ocağı'na, sırası ile Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Prof. Dr. Osman Turan reislik eder (Sefercioğlu, 1999:296). Türk Ocakları, etkinliğini kaybetse de varlığını bugüne kadar sürdürmeyi başarır.

2.2.5.5. Milli Türk Talebe Birliği

İttihat ve Terakki iktidarı tarafından 1916 yılında kurulan Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) başlangıcı Türkçülük ekseninde olsa da geldiği nihai nokta muhafazakârlıktır. MTTB milliyetçi ve mukaddesatçı bir yapısıyla Türkiye tarihinin en eski Dar'ül Fünun (üniversite) öğrenci kuruluşudur (Oruç, 2009:703). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan (Türk, 2014:367) başta olmak üzere, bir dönem TBMM başkanlığı yapan İsmail Kahraman (Ağırel, 2020:52) Türkiye'yi yöneten birçok milliyetçi muhafazakâr MTTB çizgisi etrafında yetişmiştir. Abdullah Gül, Necip Fazıl Kısakürek, Ali Bulaç, Fehmi Kuru MTTB geleneğinden gelen diğer siyasetçi ve yazarlardır (Ağırel, 2020:79). Türk siyasal yaşamı ile doğru orantılı olarak MTTB'nin savunduğu siyasi görüşler sürekli değişir. MTTB, 27 Mayıs sonrası beş yıllık kısa dönem hariç tutulursa kurulduğu tarihten itibaren bütün dönemlerde içeriği değişen milliyetçiliği bünyesinde hep barındırmıştır (Oruç, 2009:708).

MTTB, ilk kez kurulduğu 1916 yılından 1936 tarihine kadar Türkçü, milliyetçi ve Atatürkçü fikirlerin temsilcisi olur. Cumhuriyet döneminde resmi ideoloji ile ortak tavır izleyen MTTB bu dönem içerisinde etkinliklerini genelde Türk Ocakları ile işbirliği içinde yürütmüştür. İleride Demokrat Parti (DP) döneminde Milli Eğitim Bakanlığı yapacak olan Tevfik İleri'nin başkanlık yaptığı 1931-1933 yıllarında MTTB *Birlik* dergisini çıkarır (Oruç, 2009:704; Ağırel, 2020:28).

Cumhuriyet döneminde MTTB tek parti siyasi düşüncesi ile örtüşen bir görüş sergiler. Türk Ocakları gibi Osmanlının son döneminde Pan-Türkist bir çizgide iken erken Cumhuriyet döneminde resmi ideolojisinin hizmetine girer. Türk Ocakları gibi tüm örgütlü yapıların kaldırıldığı bu dönemde MTTB devletten himaye görerek varlığını Hatay mitinginin yapıldığı 1936 yılına kadar devam ettirir. Koyu bir milliyetçi politika izleyen MTTB kendine 1933'te kendisine sembol olarak Türkçü-Turancı önemli bir imge olan Bozkurt'u seçer (Oruçun,

2009:704). MTTB tarafından ana motto olarak kullanılan “mazimiz istikbale aynadır” cümlesi, Türk sağıının tarih anlayışının yansıtır.

Milliyetçiliğin ana mecrasında kendine yer seçen MTTB, on yıllık bir ara dönemden sonra Türk Talebe Birliği adıyla 1946’da yeniden kurulur. Çok zaman geçmeden isminin başına tekrardan *Milli* ibaresini alır. Çok partili hayata geçiş sonrası 1946-1960 tarihleri arasında MTTB milliyetçi, maneviyatçı çizgide devam eder. 1950’lerde Türk sağıındaki hâkim antikomünizm MTTB ideolojisine de yansır (Oruç, 2009:708). 27 Mayıs ihtilalin ardından 1960-1965 arasındaki kısa dönemde önce Faruk Narin, sonrasında Yüksel Çengel yönetimindeki MTTB’nin faaliyetlerinde sol görüş ağırlık kazanır. 1961 Anayasası'na evet denilmesi için çalışan MTTB 1960 yılından 1965 yılına kadar rejimi koruyan bir görev üstlendiğinden kendini sol cenahta konumlandırır (Ağırel, 2020:50). Bu dönem MTTB tarihinde istisnai bir durum teşkil eder.

1965’te Rasim Cinisli'nin genel başkanlığa seçilmesiyle tekrardan milliyetçi yapıya dönüşen MTTB, siyasi liderlere mesafeli durmaya çalışır, tekrardan öğrenci birliği olması için çabalar (Ağırel, 2020:54). Daha ziyade milliyetçi politikaların uygulandığı 1965-66 arası Cinisli döneminde *Milli Gençlik Dergisi* çıkarılır (Ağırel, 2020:56). Türkiye’de bir bütün olarak Türk sağıında yaşanan *İslamileşme* sürecinin bir benzeri 1969’da İsmail Kahraman’ın MTTB genel başkanlığına gelmesiyle yaşanır (Ağırel, 2020:58). 1965-1980 döneminde Türklük içeriği gittikçe artan oranda dine dönüşmeye başlar (Oruç, 2009:706). 1965 sonrası dönemde yine komünizme, Yahudilere, masonlara karşı mücadele MTTB’nin ana uğraş alanları olur. MTTB, İslamlaşma sürecine kaysa da Türklük tamamen dışlanmamaktadır.

1975 yılında Rüştü Ecevit’in başkanlık yaptığı 53. dönemde kurt başı (bozkurt) olan amblemi "hilal içinde kitap" ile değiştirilir. Bu dönemde MTTB bir öğrenci hareketi olmaktan çıkartılıp Türk siyasetinin aktörlerini yetiştiren bir okula dönüşür (Ağırel, 2020:81). MTTB, bu amblem değişikliği ile milli kimliğin asli unsuru olarak İslam’ı benimser. Etnik vurgusu yüksek milliyetçi çevreler ile İslam vurgusu yüksek milliyetçi çevreler arasındaki ayrışma belirginleşmiş olur. Bu ayrışma ülkücülerin desteklediği MHP’nin politikada MSP’den ayrışmasının işaretidir. 1980 darbesi ile kapatılan MTTB, 27 Mart 2006’da yeniden kurulduktan sonra 58. dönemdeki toplantısında ise bu sefer kitap’tan bayrak figürüne geçer

(MTTB, 2020). Faaliyetlerine günümüzde devam ettirse de eski etkinliğini yitirmiş durumdadır.

2.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliği ve Evrilen Sol Yorumları

Milliyetçilik, imparatorluktan ulus devlet sürecine geçişte, Türk toplumunun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde etkin bir rol oynar. Milliyetçilik, erken dönem cumhuriyetten bu yana Cumhuriyetin temel ilkelerinden biridir. Nitekim Erol Güngör, Türkiye'de milliyetçilik makbul bir değer olduğundan inkılapçıların da kendilerini milliyetçi olarak tanımlama gereği hissettiklerini söyler (1986:16). Böylece rejimin yaptığı yanlışlar milliyetçilik şemsiyesi altında yok sayılır, devlet milliyetçiliği kullanarak kendisini hep haklı çıkarmaya çalışılır. Milliyetçi kimlik altında sorunların görünmemesi istenir.

Osmanlıdan arta kalan bakiye üzerinde, milliyetçilik ile birlikte daha çok yurtseverlik anlayışı etrafında Müslüman Türkler ve Kürtler yeni bir devlet kurmaya çalışır. Yeni oluşum süreci Türklük, Kürtlük davasından ziyade Anadolu'yu düşmandan temizleme davasına dayanırken zamanla rejim gitgide laik-seküler bir milliyetçi politika izlemeye başlar. Cumhuriyet ideolojisi, üst kimlik belirlemede Gökalp'in meşruiyet ortamında Türkçülüğün yayın organı *Türk Yurdu* dergisinde 1912-1919 yılları arasında kaleme aldığı makalelerin toplandığı *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı (İnalçık, 2016:161; Ülken, 1979:312) medeniyet projesindeki İslamcılığı çıkartarak kalan diğer ikisini resmi politikaya dönüştürerek uygular. Osmanlı kavramı yerine Türkü ikame ederek milliyetçilik temeline dayanan ulus inşa sürecinde bu kavramın içini hâkim kültürün değerleriyle doldurarak, onun parlak geçmişini temel tarih referansı haline getirerek alt kimliklerin hareket alanını, daha fazla sınırlar, onları tamamen folklorik düzeye indirgemeye girişir. Nitekim 1937 yılında Türk milliyetçiliğinin Anayasa'ya eklenmesiyle bir partinin ilkeleri, devletin ilkeleri haline gelir.

Resmi milliyetçilik, ümmet toplumundan (Osmanlı imparatorluğundan) millet toplumuna (ulus devlete) geçiş aşamasında milli şuur ve idrak kazandırma iddiasıyla devletin benimsediği, vatandaşlar tarafından da benimsenmesi istenen milliyetçilik anlayışdır. Resmi milliyetçilik kültürel veya etnik bağlar ile siyasi/hukuki bağları makbul vatandaşlık

etrafında birleştirerek toplumsal bir mutabakat oluşturmaya hedefler. Devletin milli devlet, toplumun da millet olarak yeniden örgütlenmesi istenir. Cumhuriyet tarihi boyunca farklı dönemlerde karşımıza çıkan laik milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği, Kemalist ulusçuluk kendisini resmi milliyetçilik ile tanımlamayı çalışır. Türkiye’de milliyetçilik, Atatürkçülük, Kemalizm ile birlikte resmî ideolojinin ana eksenini oluşturur. Cumhuriyetin kurucu ideolojisi içinde önemli bir unsur olması nedeniyle milliyetçilik başlangıçtan itibaren korunaklıdır. Milliyetçilik çok büyük kalabalıklar tarafından, neredeyse bütün partiler tarafından sahiplenilen bir kimliktir. Atatürkçülük ve/ya Kemalizm ile milliyetçilik, birçok durumda iç içe geçen ideolojik referanslardır.

2.3.1. Resmi Milliyetçilik

Resmi milliyetçilik, Atatürk’ün millet ve milliyetçilik anlayışını temele alır. Resmi milliyetçilik, devlet temelli bir milliyetçilik kurmayı amaçlar. Resmi milliyetçilik, üstünde yaşanan toprak parçasını temel alarak bireylerin din, dil, ırk gibi farklılıklarından ziyade ortak bir vatandaşlık bağıyla bir arada tutulduklarını savunduğundan daha çok vatandaşlığa dayalı milliyetçiliği esas almayı vaat eder. Dünyada daha çok Fransız tarzı milliyetçilik olarak anılan, Alman tarzı kültürel milliyetçilikten farklı olarak devletin yurttaşı olmayı yeterli sayan, etnik köken ve dini ikinci plana atarak kader birliğini paylaşmayı yeterli sayan bir milliyetçilik anlayışıdır. Resmi milliyetçilik “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur” ifade biçimiyle ilk olarak 1924 Anayasasının 88.maddesinde yer bulur. Resmi milliyetçilik vatandaşlık – tabiiyete dayandığından ırk, din, dil, kültür gibi esasların milliyetin tayininde hiçbir değeri yoktur. “Devletin dini İslam’dır” anlayışı yerine getirilen laiklik ilkesi resmi milliyetçiliğinin inşa ve tahkim edildiği bir evrede din ikamesi olarak algılanır.

Kökleri *Türk* dergisine giden seküler, din karşıtı milliyetçiliğin yükselişi ve yeni ulus inşasında kullanılması Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleşir (Hanioğlu, 2013). Cumhuriyetin ilk döneminde ortaya çıkan resmi milliyetçilik, laiklik ve pozitivizm ekseninde yeniden inşa etme eğiliminde olunan bir milliyetçilik tipolojisidir. Resmî ideoloji, tek-parti dönemi boyunca milliyetçiliği katı ve laisist yorumlar. Sürekli bir beka kaygısı ve tehdit algısı olan ‘kurucu’ milliyetçilik, gün geçtikçe laiklik ilkesine daha çok vurgu yapar. Resmi milliyetçiliği en bariz karakteristiklerini, dil (Türk Dil Kurumu), tarih (Türk Tarih Kurumu) ve coğrafya (Dil

ve Tarih Coğrafya Fakültesi) anlayışında yerleştirmeye çalışır. Misak-ı sınırlar içindeki vatanda kök salma gayesiyle Sümerbank, Etibank gibi kuruluşlara verilen isimlerle Anadolu toprağında tarihi bir derinleşmenin ve kökleşmenin gerekçelerini bulmaya çalışır. Misak-ı Milli sınırlarındaki Türk yurdunu kuşkulu bir toprak parçası olmaktan çıkarmak için DTCF'yi kurar (Tanyol, 1993:9-10). 1920'lerin ikinci yansında formüle edilen resmi milliyetçilik, etkisini İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam ettirir.

Cumhuriyet ve onun sahibi militer bürokrasi, milliyetçiliği kendi ideolojisini tanımlamada kullanır. Birçok ulus-devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti de homojen ve yekpare bir millet yaratmak için uğraşır. Milliyetçiliği, yönettiğini düşündüğü bireylerin toplamı olarak değil, yeni yaratmak istediği ulusun bir ideolojisi olarak görür. Resmi milliyetçilik herkesi aynı düzlem üzerinde aynılaştırmak ister. Erken cumhuriyet döneminde uygulanan resmi milliyetçilik, sadece Kürt veya herhangi bir etnik grubun kimliğini değil, her türlü farklılığı reddeder. Resmî ideolojinin inşa etmek istediği kimlik *Türk Milli kimliği* olsa da oluşturulmaya çalışan bu total kimlik kabı ne kültürcü Türkçülerin ne de Turancıların çizgisindeki bir kalıba benzemektedir. Resmi milliyetçiliğin kendisi de zaman zaman ırkçı sapmalar göstermiş olsa da Tek-Parti ideolojisi Türklük kavramını daha çok ırk esasına dayandırmaya meyilli Türkçülük hareketine hep şüphe ile bakar.

Resmi milliyetçilik, üst kimlik belirlerken Osmanlı kavramının yerine Türkü ikame eder. Resmi milliyetçilik, 'vatandaşlığa' dayalı olduğunu iddia etmekle birlikte bu vatandaşlığı yine 'Türklük' temelinde tanımlar. Milliyetçilik temeline dayanan ulus inşası sürecinde bu kavramın içini bu kez bütünüyle hâkim kültürün değerleriyle doldurmaya çalışır. Türkiye'de devlet tarafından benimsenen milliyetçilik anlayışının fikri düzeyde 'etnik' olmadığı iddia edilse de gerek söylem gerekse uygulama düzeyinde Türklüğü ön plana çıkardığından kimlik içeriğini zımnen bünyesinde barındırır. Türklük hiçbir zaman sadece 'vatandaşlık' temelinde tanımlanmaz, mutlaka 'kültür' boyutunu içerir. Devlet hiçbir dönemde sistematik bir ırkçılık politikası gütmese de Türklüğün ırka, kan bağına dayalı olarak anlaşıldığı istisnai dönemler de olmuştur (Özkırımlı, 2008:43). Resmi milliyetçilik, öncesinde sınırları belirlenmiş milliyetçiliğin dışına taşma temayülü gösteren çabalarla mücadele etmeyi kendisine görevli sayar.

2.3.2. Atatürk Milliyetçiliği

Atatürk milliyetçiliği, erken dönem Cumhuriyet döneminde uygulanan resmi milliyetçiliğin 1970'lerdeki adıdır. Aslında 'Atatürk milliyetçiliği' terimi ilk olarak Marksist ihtilal girişimlerine karşı 12 Mart 1971 muhtırası sonrası alınan tedbirler kapsamında ortaya atılır. Atatürk milliyetçiliği ile milli birliğin korunmasında ortak bir nokta bulmak maksadıyla Türk milliyetçiliği ile Marksist milliyetçiliği (ulusalcılık) karmaşasının önüne geçilmek istenir. Kemalizm'den farklı olan Atatürk milliyetçiliği uygulamada aşırılıklara engel olmak ve plüralist demokrasinin ayakta kalmasını sağlamayı amaçlayan bir siyasi tedbirden öteye geçememiştir. Erol Güngör Atat rk  milliyet liğini yine de manasız bir gayret olarak görmenin doğru olmayacağını söyler. Atat rk l k yaşama, hayata tutunma çabasını temsil eder. Solun u  noktalarda gezinmesi ve sağın da üzerinde tařıdėđ endişeleri gidermede başarısız olması en azından 1970'lerde hala tek çıkar yol olarak Atatürk milliyet liğini göstermektedir (Güngör, 1986:19-20).

Atatürk milliyet liėđ, 1980'lerden sonra daha yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanır. Cumhuriyet dönemi 1982 dışındaki diğer tüm Anayasa'larında Atatürk milliyet liėđinin ismi dahi yer almaz iken son Anayasa'da ikisi başlangıç metninde, diğeri değiştirilemeyecek, hatta değiştirilmesi dahi teklif edilemeyecek Cumhuriyet'in nitelikleri bölümünde olmak üzere toplam üç yerde *Atatürk milliyet liėđi'nin* ismi yer alır. Yürürlükteki 1982 Anayasa'sında 'Atatürk milliyet liėđi'nin tanımı yapılmadıėđ gibi kendisinden ne kastedildiėđi açıkça belirtilmez. Vatandaşlık bağını belirleyen altmış altıncı maddede yer alan; 'Türk Devletine vatandaşlık baėđ ile baėđlı olan herkes Türk'tür' ifadesi Atatürk milliyet liėđin ipuçlarını vermektedir. Bu ifade 1921 dışındaki diğer anayasa metinlerinde de yer almaktadır. Hiçbir Anayasa'da Türklük, en azından resmi düzeyde, 'Türk ırkına mensup olmak' şeklinde tanımlanmamıştır.

Milli devletin inşa ve beka misyonuna odaklanan resmi milliyetçilik ya da Atatürk milliyet liėđi, Türk milliyet liėđinin kök-dilidir (Bora, 1994:14). Cumhuriyetçi devlet yapısını korumak ve toplumun siyasi birlik şuuruna kavuşmasını sağlamak gayesiyle oluşturulan milliyetçilik, 1937'de kabul edilen Kemalist Altı Ok'un amir ilkelerinden biridir. Atatürk cemaat yerine 'hayali cemaat' olarak millet kavramını ikame etmeye çalışır. Atatürk'ün

farklı konulardaki notlarını içeren, daha sonra Afet İnan tarafından *Vatandaş için Medeni Bilgiler* (1930) adıyla kitaplaştırılan çalışmada Atatürk, “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk Milleti denir” diyerek millet kavramını tüm halkların birlikte oluşturduğu bir üst kimlik haline getirir (2010:40).

Türk milletinin oluşumunda etkili olduğu görülen tabii ve tarihi gerçekler arasında siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi yakınlık, ahlaki yakınlık yer alır. Bir topluma millet diyebilmek için bu şartların tamamı ya da bir kısmının bir arada bulunması gerekir (İnan, 2010:44-5). Sübjektif bir millet anlayışını benimseyen Atatürk’e göre millet zengin bir geçmiş mirasına sahip, birlikte yaşamak hususunda ortak arzusu olan, sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan toplumdur. Özetle milletin en kısa tanımı ‘bir kültürden olan insanlardan oluşmuş topluluktur’ (İnan, 2010:47). Gökalp gibi Atatürk de milleti oluşturan unsurlar arasında toprağı saymaz. Coğrafi sınırlar millet’ten çok devletin sınırlarını çizer. Türk milletinin oluşumunda mevcut olan bu şartların hepsini birden diğer milletlerde görmek mümkün olmayabilir (İnan, 2010:50).

Atatürk milliyetçiliğinde, ‘ırk ve menşe birliği’ de milleti millet yapan özellikler arasında sayılır, ancak ‘ırk’ unsuru, en azından retorik düzeyde, daha sonraki yıllarda fazla vurgulanmaz. ‘Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışı’ sadece vatandaşlık bağına dayanmaz; dil ve kültür birliği gibi ‘nesnel’, genelde doğuştan kazanılan unsurları da kapsar. Ancak Türk milletinin kökleşmesinde etkili olan doğal ve tarihi gerçekler arasında din birliği sayılmaz. Hatta İslam’ı kabul etmeden önce Türkler’in büyük bir millet olduğu, dini kabul ettikten sonra Türk milletinin milli duygularını, milli heyecanını uyuşturduğundan sanılanın aksine din birliği bir millet oluşumunda etkili değildir (İnan, 2010:44).

Atatürk Türk’ü tanımlarken kan değil, gönüllülük esasına göre tanımlar. Atatürk’ün “ne mutlu Türk’üm diyene” ilkesiyle *olana* veya *doğana* kastetmez. Atatürk objektif kimlik kavramını değil sübjektif kimlik kavramını kullanır, *Türk* üst kimlik olarak kabul eder. Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal bir topluluktur. Atatürk’ün “ne mutlu Türküm diyene” ifadesi Kürt ve Türk’ün ayrılması ya da Kürt’ün dışlanması anlamına gelmez. Bu ifade bir taraftan Gökalp’in belirttiği gibi soydan

ziyade duygu birliğini ihtiva ederken diğer tarafta Kürt'ün Türk olma, Türklüğü benimsemek koşulunu içerir. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye Halkına Türk Milleti denir" şeklinde tanımlaması Türk milletinin kapsayıcılığına vurgu yapar (İnan, 2010: 40).

Atatürk milliyetçiliği ile Atatürkçülüğün üst kimlik yapılması ile Cumhuriyet döneminde rejim kendisi için belirlediği Türklük, hâkim kültür olan üst kimlik olarak ön plana çıkarılır. Cumhuriyetçi bürokrasince, ırkçılık çağrıştıran Türkçülük yerine daha kolay hazmedilir bir kelime olan milliyetçilik seçilir. Birey ülkede milliyetçilik adına her türlü zorluğun altında tutularak, rejim kendi ırkçılığa kaçan bazı uygulamalarını milliyetçilik adı altına gizler. Bu uygulama Etienne Balibar'ın "ırk ve ulus söylemleri bir inkâr biçiminde de olsa hiçbir zaman birbirinden çok uzak olmamıştır" (1991: 37) sözünü daha iyi açıklar.

Başlangıçta Türk milli kimliğinin ve vatandaşlığının yegâne temeli olarak kabul edilen aynı toprak parçası üzerinde yaşıyor olma ilkesi zamanla yerini uygulamada kimliğin ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilen Türk ırkı ve Türk diline bırakır. Resmi Türk kimliği merkezi devletin tayin ettiği yörüngede gelişir ve bu kimliğin dışında kendisini algılayan unsurlar devletin mevcudiyetine bir tehdit olarak algılanır. Resmi milliyetçilikte baskın olan eğilim, vatandaşlık temelinde, Cumhuriyetçi bir anlayıştan uzaklaşarak, etno-kültürel göndermeleri içeren otoriter bir devlet zihniyeti ve homojen bir toplum tasarımıyla birleşen bir anlayışa kayar. Devletin resmi milliyetçi karakteri her ne kadar anayasal bir vatandaşlık düzlemine oturtulması amaçlansa da vatandaşlık ilkesinin uygulaması başlangıcından bu yana vaat edilen ilkeden uzak kalmıştır.

2.3.3. Kemalist Ulusçuluk

Kemalist ulusçuluk ve/ya ulusalcılık sol düşünce akımında ulusçuluk ya da ulusalcılık kavramlarıyla kendini sağ cenahtan ayrı konumlandırmak ve sağın milliyetçilik ile doldurduğu alanı kendi değerleriyle inşa etmek için bilinçli olarak kullanılmaya başlanır. Ulusçuluk veya ulusalcılık, 1970'lerde, milliyetçilik kavramının 'öz' Türkçe karşılığı olarak, sol ve akademik muhitlerde kullanılmaya başlanır. Ulusalcı düşüncenin kökenleri 1920'lerin Kadroculuğuna, 60'ların Yön ve Milli Demokratik Devrim hareketlerine, daha sonra ise

Aydınlık Dergisi'ne kadar götürülebilir. Ulusalçılık, miras alınan milliyetçi sol gelenek ile Kemalist söylemin harmanlamasıdır.

Ulusçuluk millet, milli gibi eski kelimeleri ikame etme çabasıdır. Ulusçuluk, milliyetçiliğin aksine şovenist olmayan, ılımlı bir milliyetçilik anlayışını vurguladığını iddia eder. Ulusçuluk, sağ cephenin milliyetçiliğine mesafe koyarak çağdaş bir toplum olma yolunda her şeyden önce laik bir milliyetçiliği hedefler. Ulusçuluk, Atatürk milliyetçiliğinin toprak/vatan ve vatandaşlık bağına dayalı bir vatandaş toplumuna dönüşme, hümanist-evrenselci kolunu sahiplenir. Ulusçuluk, ırkçılığa-şovenizme uzaklığından daha çok, Kemalizmin anti-emperyalist misyonuna dayanarak, ilerici ve solcu olma iddiasındadır (Bora, 2017:258).

Kemalist ulusçuluk, İslam temalı bir milliyetçilikten laik bir ulusçuluğa, başka bir deyişle, dini çağrışımları olan millet kavramından, seküler ulus anlayışına geçişi temsil eder. Türkiye'de sol düşünce, özellikle dini çağrışımlar yaptığı gerekçesiyle milliyetçilik kavramına tamamen mesafeli durur. Millet kavramı yerine *ulus* kavramı icat edilir. *Ulusçuluk* terimi de *sol* milliyetçiliği *sağ* milliyetçilikten ayırt etmek için üretilir. Türkiye'de sosyalizm ile ulusçuluk yakınlaşması erken Cumhuriyet döneminde başlasa da 1960 sonrası dönemde daha belirgin hale gelmeye başlar. Ulus kavramı öncesinde millet yerine daha çok Marksist literatüre (sosyalist sola) uygun olan yurtseverlik kavramı kullanılır. 1980 öncesinde sağ akımlar (örneğin ülkücüler) 'milliyetçi' terimini kullandıklarından sol akımlar kendilerini 'ulusçu' ya da 'yurtsever' olarak nitelerler.

Ulusçuluk, Ecevit milliyetçiliği olarak da bilinir. 1960'ların sol Kemalizm'ine dayanan Kemalist ulusçuluk ise resmi milliyetçiliğin 'sol' iddialı bir versiyonudur. CHP'nin altı okundan biri milliyetçilik olsa da 1960 sonrasında milliyetçilik vurgusunun yerini sol düşüncenin klasik kavramı olan ulusçuluk almaya başlar. 1960 ve 1970'lerde sol Kemalizm'in dayandığı anti-emperyalizm ve bağımsızlık gibi ilkelerin yerine 'laikliği' ön plana çıkarır. Laikliğe verdiği önem, dini bir boyutu olan 'millet' kavramı yerine 'ulus'u tercih etmesini de açıklar (Bora, 1994:14). Kemalist milliyetçilikte 1960 sonrasında, anti-emperyalist karakteri olan genel bir 'Batı karşıtlığı' alır. 'Ulusçuluk' Batı'nın modernleştirici yönüne değil, 'sömürgeleştirici' yönüne odaklanır, özelleştirmeye karşı çıkarılır.

Sol düşüncede Kemalist milliyetçiliğe karşılık gelecek şekilde ulusçuluk gibi ‘ulusalcılık’ diye bilinen akım, daha çok geçmişte kendini ‘yurtsever’ ya da ‘ulusçu’ olarak tanımlayanlar tarafından tercih edilir. ‘Kemalist ulusçuluk’ resmi milliyetçiliğe eklemleme çabası içinde ‘ulusalcılık’ adıyla anılan yeni milliyetçilik biçimi şeklinde ortaya çıkar. Ulusalcılık, resmi milliyetçiliğin bayrak, Cumhuriyet mitingleri, Atatürk porteleri gibi sembollerini kullanır. Ulusalcılıkla resmi milliyetçiliği bir araya getiren en önemli unsur Türkiye’yi bölmeye çalışan Avrupa Birliği, İslamcılar, Kürtler ve katıksız Liberal aydınlar gibi ortak düşman figürleridir. Ulusalcı milliyetçiliğin savunucuları; askeri ve sivil bürokrasinin yanı sıra CHP gibi siyasi partiler, medyanın önemli bir kesimi ile kentli üst-orta ve varsıl sınıflardır (Bora, 1994:14).

12 Eylül darbesi sonrası Atatürk milliyetçiliği etrafında Türk İslam sentezine dayalı kültürel milliyetçiliğin ön plana çıkması sonucunda marjinal bir çizgiye kayan bu ideoloji nihayet kendisine *ulusalcılık* adını uygun görür (Hanioglu, 2013). Başka deyişle devlet eliyle Türk-İslam sentezinin Atatürk milliyetçiliği yoluyla görünür hale gelmesiyle, kendisini resmi milliyetçiliğin gerçek hamisi olarak gören sol düşünce, ulusalcılık adıyla yeniden tanımlama ihtiyacı hisseder. 1982 Anayasası’nda Atatürk Milliyetçiliği olarak tanımlanan milliyetçilik, sol düşüncede kendini Kemalist olarak konumlandıranlar için ‘ulusalcılık’ olarak karşımıza çıkar. Ulusalcılık; ‘aşırı’, ‘radikal sağ’ milliyetçilikten ayırt etmek için sol düşünce dünyasında kullanılır. Ulusalcılık terimi, sol kesimin kendi milliyetçiliklerini meşru kılmak, diğerlerini ise haksız göstermek amacıyla üretilen kavramlardan birisidir. TDK’nın sözlüğünde millet ile ulus aynıanlama gelmekle birlikte, Arapça kökenli millet pratikte dini de çağrıştırdığından laiklik vurgusunu öne çıkarmak maksadıyla ulus kelimesi bilinçli şekilde kullanılır.

Özetle sağ kesimde yükselen milliyetçi duyarlılık sol siyasette ulusalcılık şeklinde kendisini gösterir. Ulusalcılık, laikliğe ağırlık veren ve vatandaşlık esasına dayanan bir milliyetçilik anlayışını muhafazakâr ve etnik temelli milliyetçilikten ayırt etmek maksadıyla kullanılır. Ulusalcılık, Cumhuriyetçi bir milliyetçilik anlayışı olarak kendini ayırtırmayı dener. Cumhuriyetçi vatanseverliğin ‘cemaati’ vatandaşlar toplumdur. Tahsilli, şehirli, çoğunlukla laik orta sınıflardır. Ulusalcılık, Modern ulusu laikliğin, kalkınmanın, gelişmenin, bağımsızlığın, anti-emperyalizmin hatta kimi örneklerde özgün/yerli bir sosyalizmin inşasının tarihsel öznesi olarak gören bir bakıştır.

Sol düşüncedeki ulusalcılık tek tip değildir. CHP'nin tutumu daha çok resmi milliyetçilik çizgisine yakın konumlanırken 1985 yılında kurulan DSP, merkeze uzak olmayan bir ayrışmanın ilk işaretidir. Demokratik solu 'ortanın solu' ile bir düşünsel akım ve siyasal hareket olarak başlangıcı 1960'lara kadar götürmek mümkündür. CHP ve DSP'de çok daha ılımlı bir dille ulusalcı söylemin izlerini görmek mümkündür. Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Parti'sine yakın bir gazeteci-aydın çevresinin 1997'de çıkartmaya başladığı *Ulusal dergisi*, *Sultangaliyefçiliği* ve *Avrasyacılığı* gündeme getirir. Anıl Çeçen, Bolşevik Devrimi sırasında Türk halklarının özerk milli devrimi için mücadele eden Sultangaliyef'in "Doğu Türklüğü" adına üstlendiği rolü, Mustafa Kemal'in "bağımsız Türk devletini" kuran misyonu ile yan yana koyar (Bora, 2017:259).

Ulusalcılık şemsiyesinin aşırı ucunda yer alan *Türk Solu*, Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu 1970'lerdeki yayın organı olan '*İleri*' dergisinin adını miras alarak 2000'de aynı isimle 2 aylık gençlik ve siyaset dergisini, 2002'de Türk Solu gazetesini çıkarmaya başlar. Türk Solu, içinden çıktığı Aydınlık Hareketi/işçi Partisinin ulusalcılık kimliğini hararetle sahiplenerek milliyetçiliği açık ırkçılığa ve faşizme vardırır (Bora, 2017:259). Türk Solu, Mustafa Kemal ile Sultan Galiyef arasında ulusal kurtuluşçu ve sosyalist temelde anti sömürgeci çizgide bir bağ kurmaya çalışır.

Türk solunda Atatürkçülük ve Galiyefçilik birbirinden ayrı düşünülemez. Atatürkçülük, Galiyefçilik ve Kadroculuk aynı mazlum millet ideolojisi olan Kuvayı Milliye'nin birbirinden bağımsız referanslarıdır. Tatar-Türk devrimci Galiyef, enternasyonal sosyalist teoriyi sorgulamaya girer, temel tenakuz proletarya ile burjuvazi arasında değil, ezen milletler ile ezilen milletler arasında olduğunu söyler. Türk devriminin tek ve ebedi lideri Mustafa Kemal, tüm dünyanın kurtuluşu için mazlum millet devrimciliğinin başlatıcısıdır. Nihayetinde sağcılık uluslararası sömürgeci sistemde ezen tarafı simgelerken ulusçuluk, sömürgeciliğe karşı ezilen milletlerin kurtuluş ideolojisidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİM DÖNEMLERİ

3.1. Muhafazakâr Milliyetçiliğe Giriş

Türkiye’de muhafazakârlık ile milliyetçilik akımının fikri kökeni ve tarihsel gelişiminin ele alındığı bu bölümde takip edilen ana hat Gökalp-Turhan-Güngör çizgisidir. Muhafazakâr milliyetçiliğe katkı yapan İslamcı gelenekteki milli görüş hareketine çalışma içinde yer yer değinilse de çalışmanın asıl sınırına dâhil değildir. Muhafazakâr milliyetçiliğin gelişim dönemlerine ait sınırlarının keskin hatlarla çizilemediği ve dönemler arası iç içe geçişlerin fazlaca olduğu bu bölümde muhafazakâr milliyetçi düşünürlerin çoğunlukla fikri yönleri, sınırlı ölçüde siyasi tarafı ağır basan yazıları üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Bu sayede muhafazakâr milliyetçiliğin üreticileri olan aydınlar ve taşıyıcı özneleri olan siyasetçiler vasıtasıyla Türkiye’nin siyasal kültüründe etkili olan muhafazakâr milliyetçilikteki millet anlayışı tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla ilk olarak Türkiye’de sağ düşünce geleneğinin kısa bir özeti, ara akım düşünce geleneği olarak muhafazakâr milliyetçiliğin ortaya çıkışı, Türkçü ve İslamcı çizgideki yayın faaliyetleri ve sivil toplum kuruluşlarından bahsedilecektir. Akabinde erken Cumhuriyet dönemi muhafazakâr milliyetçilikten kısaca bahsedildikten sonra sırasıyla Anadolu milliyetçiliği, kültür milliyetçiliği ve 1970’lerdeki Türk-İslam sentezi etrafında yapılan çalışmalar üzerinde durulacaktır. Son olarak 1980 sonrası milliyetçiliğin geçirdiği merhaleler, muhafazakârlık ve milliyetçilikteki birleşmeler ve ayrışmalar analiz edilmeye çalışılacaktır. Güçlü düşünce geleneği ve ocak tarzı sivil oluşumlar ile 1970’lerde adından fazlasıyla söz ettiren muhafazakâr milliyetçiliğinin tarihsel düşünce arka planı irdelenerek siyasetin merkezine taşınma sürecinde resmi milliyetçilikle çatışan ve/veya uyuşan yanları tarihsel dönemler içerisinde aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Sağ Düşünce Geleneği

Türkiye’de sağ düşünce kendisini doğrudan sağcı olarak tanımlama yerine daha çok milli ve yerli kavramları kullanmayı tercih eder. Sağcılık ifadesi daha çok dünyada soğuk savaşın yaşandığı bir ortamda Türkiye’de çoklu partili sisteme geçişle birlikte sol karşıtlığı üzerinden tanımlanır. Millet sisteminin hâkim olduğu Osmanlı’da devleti çöküşten kurtarmak maksadıyla ortaya atılan Osmanlılık ile birlikte İslamcılık ve Türkçülük akımları, birbiriyle yakın bir ilişki içerisinde Türkiye’de sağ düşünce ve siyaset geleneğinin temellerini oluşturur. Türkiye’de sağ düşünce geleneğinin tarihsel gelişiminde İslamcılık ve Türkçülük iki ana akımı etkili olur. Cumhuriyet sonrası dönemde ilk başta mukaddesatçılık, maneviyatçılık çizgisinde gelişen muhafazakârlık çok partili hayata geçişle birlikte sağ siyasal düşünce geleneğinde artık merkezi bir konum edinir. Sağ çizgide 1970’lerde İslamcılık milli görüş çizgisiyle, Türkçülük ise ülkücü hareket ile tarih sahnesine çıkar. Sağ düşünce geleneğinde muhafazakârlık ile İslamcılığın kesiştiği birçok ortak nokta bulunmakla birlikte muhafazakârlık sadece İslamcılık ile açıklanamaz.

Cumhuriyet döneminde Takrir-i Sükûn Kanunu’ndan sonra İslamcılar sahneden çekilmek zorunda kalır. Resmi ideolojinin ve Türk milliyetçiliğinin baskın olduğu Cumhuriyet’in ilk yıllarında İslamcılık kendisini mukaddesatçılık-maneviyatçılık üzerinden tanımlar. Mukaddesatçılık-maneviyatçılık akımı Cumhuriyetin katı ulus-devlet sistemine geçiş sürecinde siyasal konum edinmeye çalışır. Türkiye’de milliyetçi-mukaddesatçı gelenek Türklük ile İslam’ı, milliyet ile geleneği harmanlayan ve bunların birbirlerinden ayırt edilemeyeceğini savunan bir ideolojidir. Türkiye’de sağ düşünce geleneğinin tarihsel gelişiminde milliyetçi-mukaddesatçı düşünürler ister Türkçü ister İslamcı tarafa yakın dursunlar, aynı dergilerde kaleme aldıkları yazılarla hem sağ düşüncesinin ortak algılarının hem de gelecekte yaşayacağı ayrışmaların temellerini atarlar.

İlk olarak kültür milliyetçiliği olarak doğan Türkçülük, 1912’de Türk Ocakları ile kurumsal bir hüviyete bürünür. Türkçülük akımının bayraktarlığını yapan Türk Ocakları’nın 1931’de kapatılmasıyla (Keyder, 2014:126) Türkçülük akımı, kendini daha çok resmi milliyetçiliğin hizmetine adar. 1940’lara damgasını vuran ve resmi milliyetçilikle fikir ayrılığına düşen

Türkçülük, çok partili sistem sonrasında kurulan yeni partiler aracılığıyla varlığını sürdürmeye çalışır.

Cumhuriyet ile birlikte Türkçülük muteber kabul edilirken, İslamcılık daha çok maneviyatçılık, mukaddesatçılık altında 1970'lere kadar varlığını daha çok muhafazakâr kimlik altında sürdürmüştür. 1950'lere kadar İslamcılar ciddi bir muhalefet geliştirmezler. Mukaddesatçılık 1950 sonrasında Türkçüler gibi yine daha çok merkez partisi olan Demokrat Partisi ve Adalet Partisi ile fikirlerini daha rahat ifade edebilme şansı bulur.

Milliyetçi-mukaddesatçı akım, 1940'lardan günümüze, içerisinde hem İslamcı hem de Türkçü aydınları zorlanmadan bir arada tutan temel kaygının izlerini Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışında bulur. Gökalp'in meşhur üçlü sınıflandırmasından sonra milliyetçiliği İslam ile buluşturma konusunda atılan adımların izini somut olarak ilk kez 1920'lerde memleketçilik hareketinde görmek mümkündür.

Milliyetçiler, 1940'ların ikinci yarısından itibaren muhafazakârlarla dirsek teması hâlinde sivil bir muhalefet oluşturmaya başlar. 1940'ların ikinci yarısında başlayan milliyetçi-mukaddesatçı iş birliği gittikçe dozunu artırır. 1940 sonrası dönemde birçok konuda fikir ayrılıklarına rağmen, hem Türkçü hem de İslami kanat Cumhuriyetin bazı düzenlemeleri konusunda belli ortak kaygıları paylaşır. Her iki kesim de Cumhuriyetin ilk yıllarını kıyasıya eleştirir. Bu dönemi İslamcılar, İslam'ın topyekûn unutulduğu bir dönem olarak algılar. Türkçülerden Nihal Atsız Güneş Dil Teorisini "gülünç bir mübalağalı" (Ayvazoğlu 2002:549) olarak nitelendirerek bu tezlerin kabulüyle, Türklüğün özünden uzaklaştırıldığı ve Batılı normlara tabi tutulduğu algısıyla eleştirir.

Muhafazakârlık ve milliyetçilik Cumhuriyet döneminde zaman zaman birbiriyle kesişse de iki farklı damarda gelişir. Birincisi *Ön Asya'da* görülen Anadolu Türk milliyetçiliğinde İslam'ın vurgulanması, ikincisi Türkçülük akımını yeniden ortaya çıkarmak yoluyla Türk-İslam sentezine ulaşma çabasıdır. Birincisinde İslamcılık hâkim iken, ikincisinde Türkçülük baskındır. Buradan yola çıkarak İslamcıların ağırlıklı olduğu kanadı milliyetçi muhafazakârlık, milliyetçilerin ağırlıklı olduğu kanadı ise muhafazakâr milliyetçilik olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Milliyetçi muhafazakârlık, “İslamı birincil milliyet unsuru olarak görme” halidir (Bora, 2003:127). İslamcılıkta *milli* sadece ulusal demek değildir, aynı zamanda dinsel kimliği ifade eder. *Milli* ve “dini olarak tanımlanmış topluluk” birbirinin yerine kolaylıkla kullanılabilir (Yavuz, 2003:208). 1950'lerde başlayan kırdan kente göç ve şehirleşme ile birlikte 1960'ların sonları ve 70'li yıllarla beraber sol hareketin güç kazanması, bu hareket içinde yer alan Alevilerin ve Kürtlerin kendi kimliklerini keşfetmelerine yol açar. İslami hareket de sol harekete karşı alternatif bir hareket olma yolunda, dünyadaki eşdeğerleri gibi İslam dinini sol söylemle harmanlayarak devlet ideolojisine karşı bir alternatif olma yolunda politize olur (Dönmez 2000).

Muhafazakâr milliyetçilik, çoğunlukla İslam ile etkileşim halinde, dini milli kimliğin asli ya da “eşitler arasında birinci” unsuru olarak görür. Milliyetçilik, geleneği yeniden inşa yolu olarak anlamlandırmaya çalışır. Almanya tipi Avrupa milliyetçiliğinde dil ve kültür (Ünver Noi,2007:36) ön planda iken Türkiye’deki muhafazakâr milliyetçilikte temel hareket noktası din olur. Asırlar boyunca İslam’ın bayraktarlığını yapan Türk milleti İslam’la özdeşleştirilir. Bütün dünya Türk ismini, Arap milletinde olduğu gibi Müslüman olarak algılamaktadır (Özkırımlı, 2008:53).

Türkiye’de İslamcılık düşüncesi üzerinde en çok tesiri oldukları düşünülen Mehmet Akif, Necip Fazıl gibi sağ cenahın düşünürleri İslam ile milliyetçiliği bağdaştırmayı çalışır. 1965 öncesi İslami harekette milliyetçilik karşıtı radikal bir söylemin izine rastlanmaz. İslamcıların önde gelenlerinden Bediüzzaman Said Nursi, İslam’la uzlaştırılmış müspet milliyetçiliği olumlar (Ayvazoğlu, 2013:99). Başka deyişle İslamcılık ile milliyetçilik akımlarını bıçak sırtı düşünerek ikisi arasına kalın bir çizgi çekmek pek mümkün değildir. Osmanlı’nın son döneminde toplumun içinde yaşadığı badireye çözüm önerisi olarak uygulanan Osmanlıcılık’tan sonra, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının savunucularının fikir dünyaları özellikle 1970’li yıllara kadar çok keskin hatlarla ayrışmamıştır.

1950'ler sonrasında İslami kanada baktığımızda ortaya çıkan temel görüş Türkçülük-İslamcılık ayrımının kabul edilemez olduğudur. Türkçülük-İslamcılık ekseninde ayrışmalar, kopmalar yaşanmış olsa da gerek İslamcı gerekse Türkçü kanat birbirlerini fazla yadırgamazlar. Necip Fazıl Kısakürek gibi İslamcı düşünürler *kavmiyetçiliği* reddetmemekle

beraber, kavmin İslam'a tabi olduğu bir anlayışı savunurlar. Kısakürek'e göre, "tohuma değil ağaca bakmak gerekmektedir". Dolayısıyla kökenimizin ne olduğundan ziyade bugün geldiğimiz noktadaki durumumuz (İslam) önemlidir (Çetinsaya, 2005: 437-441). Aslında azınlıkta olan ırkçı-Türkçüler bir kenara ayrıldığında İslam'ı sosyopolitik alandan uzaklaştırmak suretiyle Türklükten ayırmaya çalışan resmi ideolojiye karşı durmak İslamcısı ve Türkçüsüyle bütün milliyetçi-mukaddesatçı kanadın temel hedefi olarak ortaya çıkar (Ayvazoğlu 2002: 573-4). Bu tarihî süreç içinde, özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren milliyetçiliğin bir kültür meselesi olduğu unutulmaya başlanır.

3.1.2. Ara Akım Muhafazakâr Milliyetçilik

Türk sağ siyasetine yön veren dört ana akımdan ikisi olan muhafazakârlık ve milliyetçiliğin birbirine yaklaşmasıyla ara siyasal akım olarak muhafazakâr milliyetçilik ortaya çıkar. Batıdaki aksine Türkiye'de muhafazakârlık ile milliyetçiliğin istikameti, kaygıları benzer olduğundan birbirine yaklaşımları ve eklemlenmeleri de kolay olur (Çaha, 2001:122). Türk sağının iki baskın ideolojisi olan muhafazakârlık ve milliyetçilik arasında geçişler çok belirgindir (Beriş, 2005:390-391). Başka deyişle Türkiye'de muhafazakârlık ile milliyetçilik birbirine kolayca eklemlenebilen, daha doğrusu birbirinin yerini ikame edebilen akımlardır. Muhafazakârlık ile milliyetçilik akımının birbirine yaklaşması keskin olmayan aradaki çizginin daha da belirsizleşmesine neden olur.

Muhafazakâr milliyetçilik, dinden arındırılmış seküler milliyetçiliğe bir tepki olarak din ile milliyetçilik arasındaki gerilimi azaltmaya ve her ikisini de aynı noktada buluşturmaya çalışan kültürel milliyetçilik ile tanımlanmaya çalışılır (Ete, Taşdelen ve Ersay; 2014:22). Muhafazakârlık ve/ya muhafazakâr milliyetçilik, Türkiye'nin hâkim siyasal kültürünü oluşturur. İlk zamanlarda *mukaddesatçı-milliyetçilik* denilen iki farklı akım, 1960-70'lerden sonra *muhafazakâr-milliyetçilik* adını alır. Muhafazakârlardan ve milliyetçilerden oluşan muhafazakâr-milliyetçilik iki farklı akımın bir araya gelmesinden öte bir terkip olarak kendisi ayrı bir çizgi olarak da görülebilir. Uzun yıllar boyunca beka söylemiyle anti-komünizm temelinde, buna bağlı olarak da devlete ve rejimine sahip çıkan bir kuvvet olma iddiasında olan bir birlikteliktir. 1940'lardan sonra ve asıl olarak da Soğuk Savaş'ın iyice sertleştiği dönemdeki anti-komünist strateji, bu iki hattı büyük ölçüde yapıştırmıştır.

Muhafazakâr milliyetçilik, tipik olarak milletin içeriden veya dışarıdan bir şekilde tehdit altında olduğu algısından beslenir. Muhafazakâr milliyetçilik, bir soğuk savaş ideolojisi olarak algılanır. Korkuları baskın olduğundan komünizm gibi düşmanlara karşı tetikte olma idrakiyle hareket eder. Batıda yurtsever bağlılıklar sınıf dayanışmasından daha güçlü olduğu zaman, işçi sınıfı kendiliğinden millete entegre olacağı düşüncesiyle muhafazakârlar milliyetçiliği sosyalizmin panzehiri olarak görür.

Türkiye'deki muhafazakâr milliyetçiliğin batıdaki aksine iktisadi değişimden daha çok siyasi değişime karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, kültür unsurlarını ön plana alan, bunları sosyal hayatın temeli sayan fikir akımıdır. Muhafazakâr milliyetçilikte Türk milleti, siyasi bir isim değil vatan, dil, din, ortak geçmiş, kültür, mensubiyet duygusu vb. müşterek değerler üzerinden tarif edilir. Muhafazakâr milliyetçilik, tarihi ve sosyal şartların zorlaması ile milli kültürü sağlamak, manevi ve dini değerleri muhafaza etmeyi kendine görev edinmesinde dolayı daha çok siyasi sağın uhdesinde anılır hale gelmiştir. Türkiye'de muhafazakâr milliyetçiliğin fikir sisteminin gayesi Türk milletinin ebedi varlığıdır.

Muhafazakâr milliyetçilik, ideolojik düzeyde ırkçı etmenlerden arınarak, daha çok tarih ve kültüre dayanır. Kültürü milli kimliğin malzemesi görür. Irkçılık çoğunlukla günah keçisi, istenilmeyen ilan edilirken milliyetçilik kendisini 'rasyonel, modern, medeni, ilerici, demokratik, onurlandırıcı' olarak tanımlar. Nitekim kendini muhafazakâr milliyetçi olarak tanımlayan kişilerde ırkçılık şeklini almayan milliyetçiliğin iyi olduğu fikri vardır. Milliyetçiliğin hiçbir şekilde ırkçılık olmadığı ısrarla vurgulanır. Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, Turancılığı doğrudan çağrıştırmamakla birlikte ona hep uzaktan göz kırpan, Türkçülük ile arasındaki mesafeyi hiç açmayan geleneksel milliyetçiliktir.

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, dini ve kutsal değerleri yadsımaz, gerektiğinde dini imgeleri vurgulamaktan çekinmez. 1950 öncesi dönemde *maneviyat* ve *mukaddesat* kavramları sadece dini değerleri ifade etmez; *milli ve dini değerler* için de kullanılır (Ercilasun, 2020). Milliyetçilik 1970'lerden sonra İslam'ı ve kutsal değerleri ihmal etmeyen bir söylem benimseyerek, siyasetin merkezinde görev almaya ve oy oranlarını arttırmaya çalışır ve 1977 seçimlerinde olduğu gibi bunda bir derece başarılı olur. Din, milliyetçilerde

daha çok kimlik çimentosu vazifesi görür. Din, devletin bekası için birleştirici maya olarak değerlendirir. Muhafazakâr milliyetçilik, solun yükselişini önlemenin yolunu milli kimliği İslami değerlerle güçlendirmede görür.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik, milliyetçiliğin muhafazakâr yorumudur. Bir başka ifadeyle muhafazakâr milliyetçilik, milliyetçiliğin dine yakınlaşması, dini değerlere verilen önem oranında milliyetçiliğin muhafazakârlaşmasıdır. Türk milliyetçiliği denilince daha çok kendini ülkücü olarak tanımlayan grubun milliyetçiliği (Erdem, 2020:329) anlaşılabilir da bu damar, bünyesinde muhafazakâr milliyetçilik karakteri taşır. Dini değerleri, kültürel kökleri ve geçmişinin kurumlarını model olarak güçlü bir medeniyet inşa etmeyi arzular.

Muhafazakâr milliyetçilik, aslında dini ikinci plana alan seküler milliyetçiliğe bir tepkidir. Cumhuriyet dönemi resmi milliyetçiliğini yeniden inşa etmeyi arzular. Resmi milliyetçilikte dışlanan din ve diğer kutsallara, İslamcı ve Türkçü milliyetçiler aracılığıyla İslam motifiyle sahip çıkılmak istenir. Türkiye’de *muhafazakâr* kelimesi bir yönüyle *ırkçı-Turancı-Türkçü* akımdan ayrılarak örtük olarak dini öğeleri içerir. Milliyetçi muhafazakârlıkta Türklük karşısında İslam ikinci planda kalırken, muhafazakâr milliyetçilikte İslam, Türklük’ün önüne geçer. Muhafazakâr milliyetçilik, çok partili hayatla birlikte resmi ideoloji karşısında bir yandan İslam’la diğer yandan milliyetçi hareketlerle bütünleştikçe güç devşirmeye devam eder. Aslında milliyetçilik, İslam’ı öne çıkartan İslamcılık akımlarında bile hiçbir zaman tam anlamıyla ikinci planda kalmamıştır.

Muhafazakâr milliyetçilerin önde gelen düşünürlerinden Amiran Kurtkan, Hucurât suresinin 13’ncü ayetinde “ey insanlar! Tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık” şeklinde geçen ifadeden yola çıkarak milliyetçiliğin din ile çatışmadığını, aksine milliyetçiliği tahkim ettiğini söyler (1977:66). Ayette geçen ayrı kavim ve kabileler ifadesinin milli birlik realitesini açıkça ifade ettiği düşünülür. Dindeki tevhit akidesi milli birlik duygusunu perçinleyeceğinden, hatta bütün mezhep ayrılıklarını dahi ortadan kaldırma ihtimali olduğundan milletleri yok olma tehlikesinden koruyacağı düşünülür. Laiklik uğruna İslam’ın özünde var olan vahdet anlayışının heba edilmesi, milliyet duygularını sağlamlaştırmak isteyen İslam milletleri için en büyük sosyal kayıp olacağı düşünülür (Kurtkan, 1977:81).

Muhafazakâr milliyetçilikte, okullarda ahlak ve felsefe derslerinin içeriğine Japonya eğitim sisteminde olduğu gibi milli birlik ve bütünleştirici konuların dâhil edilmesiyle oluşturulan manevi eğitim politikası ile dindarlıkla milliyetçiliğin bir arada var olabileceği düşünülür. Milli çapta milliyetçilik ile dindarlık çok uzak kavramlar değildir. Hatta milli kalkınma konusunda dine ve milli töreye ağırlık veren gruplar arasındaki ayrılıkların yüzeysel olduğu iddia edilir. Milliyetçi ve İslamcılar özde aynı idealde birleşen gruplardır (Kurtkan, 1977:134-136).

Türk milliyetçiliğin din ve muhafazakâr değerlere yaklaşmasının sebeplerinden birisi, ortak düşman komünizmin tehlike olarak algılanmasıdır. Batıda başlangıçta milliyetçiliğe şüphe ile yaklaşan muhafazakârlık 19.yüzyılın ikinci yarısında tehdit olarak algıladığı komünizme karşı toplum düzeni sağlamada milliyetçiliği kullanışlı bir araç olarak görür. Başka ifadeyle batıda toplumsal düzeni sağlamada muhafazakârlık milliyetçiliğe yaklaşırken, Türkiye’de ise batıdaki aksine milliyetçilik muhafazakâr değerleri, özellikle dini, toplumun bütünlüğünü sağlamada bir araç olarak görür. Hem batıda hem Türkiye’de komünizm tehlikesi muhafazakârlığı milliyetçiliğe, milliyetçiliği muhafazakârlığa yaklaştıran ana etmendir.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçiliğinden kasıt, Turancılık çizgisindeki Türkçülük’ten farklı olarak din ile dirsek temasını kesmeyen (ya da geçmişteki din ile bağını tekrardan hatırlayan) muhafazakâr yanı ağır basan geleneksel milliyetçiliktir. Pantürkizme ve Turancılığa sırt çeviren resmi milliyetçiliğin aksine geleneksel Türk milliyetçiliği, Türkiye sınırları dışındaki Türklere yönelik ırkçılığa varmayan akımları dışlamadan uzak bir mefkûre olarak görür. Vatandaşlık bağıyla yetinen, sırtını sadece vatandaşlar cemaatine yaslayan resmi milliyetçiliğin hem eksik hem ruhsuz olarak kalacağı düşünülür. Milleti dil, kültür, din gibi sübjektif öğeler ekseninde tanımlayan geleneksel milliyetçilik, resmi milliyetçilik anlayışının tarih ve kültür geleneklerinden koptuğunu söyler.

Muhafazakâr milliyetçilik düşüncesi Türkiye siyasi kültüründe devamlılığı olan, muhafazakâr ve milliyetçi zihniyetin inşasında merkezi bir öneme sahiptir. Muhafazakâr milliyetçilik, Türk modernleşirmesinin kurucu aktörlerine, özellikle resmi ideolojinin laiklik söylemine el altından muhalefet eder; resmi ideolojinin dini dışarıda tutarak oluşturmaya çalıştığı milliyetçiliğe bir tepki gösterir. Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik, İslam’ı temel alarak

milliyetçiliği yeniden yorumlar. İslam, Türk milletinin asli bir unsuru olarak kabul edilerek Türklük ile birleşmekte ve Türklük ile İslamlık birbirini tamamlamaktadır. Türk-İslam ülküsü ya da davası muhafazakâr milliyetçiliğin çıkış noktasıdır. Türk sağ siyasi düşüncesi de ağırlıklı olarak mukaddesatçı (muhafazakâr) milliyetçiliğe veya Türk-İslam çizgisine dayanır.

Muhafazakâr milliyetçiliğin beslenme kaynaklarından biri olan İslamcılık, erken Cumhuriyet döneminde uzun süre sessizliğini korur. 1944 Türkçülük-Turancılık Davası'nda milliyetçiliğin ilk hali Türkçülük büyük ölçüde tasfiye edilir. İki zayıf düşmüş akımın çok partili dönemde yeni yeni ortaya çıkmaya başlaması, tekrar alan tutmaya çalışması, birbirlerinden güç alarak alan kapma mücadelesiyle birliktelikleri başlar. Türklüğü geri plana atan resmi milliyetçiliğin çağdaşlaşma yolunda attığı adımlarla 1940'lı yıllarda milli tarih, maneviyat, mukaddesatın ihmal edilmesi Türk milliyetçileri ile muhafazakârlarında tepkiye neden olur. Milliyetçi ve mukaddesatçı hareketlenme 1940'ların ortalarından itibaren kendini hissettirmeye başlar. Hükümet politikaların desteklediği hümanizm Türklüğü ve diğer manevi değerlere tehdit olarak algılanır. Aynı dönemde Sosyalizm milli ve dini değerlere muhalif görülür. Bu şartlar altında milliyetçiler tarafından savunulmaya başlanan *maneviyat* ve *mukaddesat* kavramları sadece dini değerleri ifade etmez, milli ve dini değerler için kullanılır (Ercilasun, 2020).

Kutsallık gibi gelenek, Türkiye'de muhafazakârlık ile milliyetçiliğin kesişme noktalarından birisi olur. Muhafazakârlığın geleneğe olan bakış açısı milliyetçilikle olan temasını kolaylaştırır (Acar, 2018:219). Muhafazakârlık ve milliyetçilik kavramlarının üzerinde uzlaşma gösterdikleri konulardan birisi geleneğe sahip çıkmaktır. Muhafazakâr milliyetçilik, milli devlet ülküsü, milli kültür, milli sınırla da çakışan bir sentez arzular. Resmi milliyetçilikteki kolektivist fikriyatı, otoriter devlet anlayışı muhafazakâr milliyetçilikte karşımıza çıkar. Politika yürütücüsü olarak milliyetçiler dinin toplumsal içeriğinden, birleştiriciliğinden yararlanmak isterler.

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'lere kadar toplumun her kesiminde milliyetçi kişilere rastlansa bile milliyetçiliği temel bir prensip olarak ileri süren hiçbir sivil organizasyon bulunmaz (Güngör, 2019:124). Geleneksel milliyetçiliğin temsilcisi kabul edilebilecek sivil karakterli Türk Ocaklarının 1931'de kendini feshe zorlanmasıyla İslamcı milliyetçi çizgi

dışındakilerin çoğu kendilerini resmi milliyetçiliğin emrine verir. Tek başına, yalnız bir mecrada devam eden Anadoluçuluk akımı altında muhafazakârlık-milliyetçilik çok partili hayata geçiş dönemine kadar devam eder. Bu dönemdeki muhafazakârlık-milliyetçilik farklı dergiler etrafında bir araya gelseler de bir ana akım olamamıştır.

3.1.3. Yayın Faaliyetleri ve Sivil Oluşumlar

Muhafazakâr milliyetçiliğin ilk temsilcilerinden sayabileceğimiz Anadoluçular tarafından, 1924-1925 yılları arasında *Anadolu Mecmuası* adıyla İstanbul'da 12 sayı olarak dergi çıkarılır. Nurettin Topçu'nun "millet mistiği" dediği Remzi Oğuz Arık, Hıfzı Oğuz Bekata tarafından 1930'larda *Çığır* dergisi yayımlanmaya başlar. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde görevli, sosyalizme yakın duran Şevket Raşit Hatiboğlu tarafından 1932 Haziran ayında aylık yayımlanmaya başlanan *Dönüm* dergisinde köy, köycülük gibi daha somut memleket/Anadolu meseleleri ele alınır. Vatan fikri etrafında milliyetçilik anlayışını savunan Remzi Oğuz Arık, Hüseyin Avni Göktürk'le birlikte 1943'ün Nisan ayından 1944'ün Mayıs ayına kadar 24 sayıdan oluşan *Millet* dergisini çıkarır.

Galatasaray Lisesinde felsefe öğretmeni iken İzmir'e sürülen Nurettin Topçu'nun 1939'da çıkarmaya başladığı *Hareket* dergisi İslami ve mistik bir açıdan milliyetçiliği konu eder. 1966-1975 yıllarının *Hareket* dergisinde İslamcı içeriğiyle bir Anadoluçuluk savunulur. Anadolu milliyetçiliği Mümtaz Turhan 1950'den sonra pozitif ilimci görüşle 1957'de *Ölçü*, 1960'dan sonra *Yol* dergilerinde işlenir. Türkçülüğü ve dilde sadeleşmeyi savunan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu *Yeni Adam* haftalık dergisini 1934'te çıkarmaya başlar, ideal modern insanı yeni adam modeli üzerinde savunan dergi 1938 yılında kapatılır.

İslamcılık, tek parti döneminde daha çok maneviyatçı-mukaddesatçı fikir etrafında varlığını devam ettirir. Mukaddesatçılık varlığını 1939 yılının Şubat ayında Nurettin Topçu'nun *Hareket dergisi*, 1948-1966 yıllarında çok partili dönemin getirdiği nisbi bir serbestlik ortamında Eşref Edip öncülüğünde tekrardan *Sebilürreşad* dergisi, Necip Fazıl Kısıkürek'in yayımladığı *Ağaç* ve 17 Eylül 1943'ten itibaren *Büyük Doğu* gibi dergiler etrafında sürdürmeye çalışır. Sebilürreşad'ın 1925'te kapatılması sonrası İslami duyarlığa sahip Necip

Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* mecmuası 5 Haziran 1978'e kadar aralıklarla yayın hayatına devam eder.

Ziya Gökalp çizgisinde olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk Ocakları'na başkanlık yaptığı 1931 yılına kadar olan dönemde dine karşı cephe alıp dile ve kültüre dayanan bir milliyetçiliği savunur. 1947 yılında Halkevlerini yönelik yaptığı eleştiri sonrası sert tepkilere maruz kalarak CHP'den istifa ettiği dönemde milli gücün kaynaklarının tarihte, özellikle Osmanlı tarihinde bulunduğunu iddia ederek milliyetçiliğinin yeni yorumunu yapar. Tanrıöver, milliyetçiliğin ayrıca dogmatizmin, ırkçılığın, materyalizmin, Turancılığın, Anadoluçuluğun, yabancı ve azınlık düşmanlığının etkisinden kurtarılıp gelenekçi, tarihi ve dini-hissi nitelikler kazanmasını talep eder. Dışarıdan liberal görünen yeni milliyetçilik, eski materyalist ve rasyonalist milliyetçiliğin başarıyla mücadele edemediği komünizmle savaşmayı gaye edinir. Tarih ve din arasındaki ilişkinin varlığını vurgulayan Tanrıöver, nihayet 10 Mayıs 1949'da Türk Ocakları'nı yeniden kurar (Karpas, 2010:333-4).

İslam'a daha önceki Türkçü dergilerden daha yakın duran *Kızılelma* dergisi, Müftüoğlu Mustafa tarafından 1947 yılında yayımlanmaya başlar. 1950 sonrası mistizme yönelen Peyami Sefa 1953 yılında çıkarmaya başladığı *Türk Düşüncesi* dergisi, doğu-batı (ruh-madde) sentezi anlayışıyla milliyetçi-muhafazakâr çizgide 1960 yılı Mayıs ayına kadar devam eder (Ayvazoğlu, 2013:106).

Osman Yüksel'in 1947 yılında yayımlamaya başladığı *Serdengeçti* dergisi Türkçü dergilerle Büyük Doğu'nun sentezi gibidir. Serdengeçti dergisi bir dönem İslamcılar ile Türkçüler arasındaki köprü vazifesi gören *İslam Mecmuası*'nın üstlendiği uzlaştırma vazifesini yerine getirir. Derginin ilk sayısında yer alan yine kendisinin yazdığı ilk makalesinde kendi milliyetçiliğini CHP milliyetçiliğinden ayırmak amacıyla "Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız" terkinini oluşturur. Kesintiler sebebiyle on beş yılda otuz üç sayı çıkarabilen derginin muhafazakâr milliyetçi çizgisi "Allaha, Millete, Vatana koşanların dergisi" başlıklı serlevhasında görülebilir (1947:3-4).

1949 yılı Necip Fazıl Kısakürek için de kritik bir eşiktir. İslamcılık-milliyetçilik-popülizm üçlüsünü birleştiren ve "Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk Sakarya!" diyerek politik

mobilizasyon yaratmayı amaçlayan ünlü *Sakarya Türküsü* ilk defa o yıl yayınlar. Bu yoğunlaşma döneminde Büyük Doğu ve Sebilürreşad'da ortaya çıkan daha popülist yayın çizgisi de çeşitli eserlerin doğumuna zemin oluşturur (Aksakal, 2017:169). Türk'ün, Müslüman olduktan sonra gerçek kimliği olan Türk olduğunu ve kalabildiğini (1976:361) söyleyen Necip Fazıl Kısakürek *İdeolocya Örgüsü*'nde (kendi ideal sisteminin temel prensiplerden biri olarak kabul ettiği) İslam inkılabında milliyetçiliği ikiye ayırır. Bir yanda sahte (zarf, kap, madde, mekân) hor ve kaba milliyetçilikler, diğer yanda gerçek (mazruf, muhteva, ruh, zaman) milliyetçilik vardır. Türkçülük matbu olmak yerine tâbi, İslam da tâbi olmak yerine metbu olursa makbuldür; gerçek milliyetçilik İslami milliyetçilik ya da İslam'a tâbi milliyetçiliktir. Peygamberin "kişi kavmini sevdiği için suçlanamaz" mealindeki hadisine atfen İslam'da milliyetçilik vardır ama bu belirli sınırları olan bir milliyetçiliktir görüşünü savunur (Kısakürek, 2018:234-236).

Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in da girişimiyle Cemal Gürsel'in 1960'larda kurdurduğu Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmaya başlanan *Türk Kültürü* dergisi, milli kültür inşasına hizmet edecek yazarları ve eserleri bir araya getirir. 1980 sonrası 12 Eylül döneminde ülkücü hareket görüşlerini *Bakış*, *Yeni Hamle*, *Yeni Düşünce* gibi yayın organları ile duyurur. Yine Ülkücü Hareket 1983- 1993 arasında *Bizim Ocak* aracılığı ile görüşlerini yaşatmaya çalışılır. Eski ülkücülerden *Müslümanlar* adlı bir grup 1986/87'de 12 sayılık Yazı dergisini çıkarır (Bora ve Can, 2000:305). Soy Türkçüler kendilerini Atsız çizgisinde yayımlamaya başladıkları *Yeni Orkun* dergisiyle ifade ederler. *Türkiye Günlüğü* dergisi, 1980'ler sonrası Türkiye'sinde yeni sağın küreselleşmeye karşılık millilik ve yerelleşme gibi konuları ele alır.

1980'li yılların sonlarından itibaren uluslararası ilişkilerde Avrasya eksenli köklü bir değişim sürecinin yaşandığı bir ortamdır. Türk dilini, tarihini, düşüncesini, hayat tarzını, kültürünü incelemek ve araştırmak maksadıyla Mehmet Cihat Özönder tarafından KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV) hükümet dışı teşkilat olarak 1991'de kurulur. Türkiye'nin jeopolitik konumunu değerlendirmek, Türk toplumunun maddi ve manevi yönleriyle ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini araştırmak amacıyla 1993 yılında Şaban Gülbahar'ın başkanlığında İstanbul'da Avrupa Asya Birliği Türk Ekonomik-Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Vakfı (Avrasya-Bir Vakfı) kurulur. Bu vakıf Türkiye'nin çevre bölgesi hakkında

çalışmalar yürütmek maksadıyla ileride Avrasya Bir Vakfı bünyesinde 1999'da Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) adını alır. Muhafazakâr milliyetçi çizgide 1990'larda Hacı Arif Bey, Erol Güngör, Seyyid Ahmet Arvasi'yi kendisine rehber edinerek Türk Milleti'ne ve O'nun değerlerine saygıyı temel hedef edinen vakıf olarak Kültür Ocağı (KOCAV) kurulur.

21.yüzyılın ilk çeyreğinde Türk ve İslam dünyasıyla ilgili düşünce kuruluşlarının oluşumu devam eder. 2004'te Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), 2004'te Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi(TÜRKSAM), 2005'te Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2006'da Ahmet Tarık Çelenk koordinatörlüğünde Ekopolitik Düşünce Merkezi, 2006'da 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (21YYTE) ve Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM), 2007'de Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi (TURAN –SAM), 2009'da Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), 2009'de Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), 2012'de Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırma Vakfı (TASAV), 2013'te Yeni Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (YTSAM), 2014'te İstanbul Stratejik Düşünce ve Araştırma Merkezi (İSDAM) kurulur. Milliyetçi hareketi doğuran milli şuuru ve ülküyü düstur edinen Milli Düşünce Merkezi 2012'de yayın hayatına başlar.

3.2. Erken Dönem Muhafazakâr Milliyetçilik (1920-1940)

Muhafazakârlık, Batıda sağ düşünce terimi ile birlikte sermayecilik, kapitalizm, liberalizm, burjuvazizm, aristokrasi, modernizme muhalefet, kilise değerleri, conservatism gibi anlam paketleri içinde değerlendirilirken bizde tamamen yerli, milli bir anlama bürünerek kültürel miras, din gayreti, şanlı geçmiş, gelenek, vatan, millet, bayrak aşkı gibi etiketlerle birlikte anılır. Türkiye'de muhafazakârlık batıdaki ortaya çıkış sürecinden farklı olarak daha çok dini bir muhteviyata sahiptir. Siyasetteki sağcılık ile Kuran'da geçen *Ashab-ı Meymene* terimiyle doğrudan bir bağ olmasa da Türkiye'de önemli bir kesim kendisini sağcı cemahta konumlandırır. Nitekim Allah'ın hoşnutluğuna uygun olan hayat tarzları dolayısıyla hesap gününde amel defterleri sağ taraflarından verilecek olanlar gerçek manada kurtuluşa erenler olduğundan sağ tarafta olmak iyi kabul edilir. Son olarak Türk sağının coşkulu şairlerinden Necip Fazıl'ın 1970'lerde kaleme aldığı aşağıdaki dizeleri sağcılık fikrini en iyi özetler: "Kalbimi ve aklımı hep sağ elime verdim; Görevi olmasaydı sol elimi keserdim...."

Türkiye’de sol düşünce akımında gericilik, hurafecilik, dincilik, karşı-devrimcilik, statükoculuk olarak tanımlanan muhafazakârlık, sağ düşüncede ise gelenekçilik anlamında sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş var olan dengeleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza etmek (Genç, 1999:58), kadimden gelene aykırı bir iş yapılmaması (Genç, 1999:60), üstünlüğü ispatlanmış parlak geçmişe özlem (Genç, 1999:333), hızlı sosyal değişmeye direnme ve geleneksel normları destekleme (Erdoğan, 2004:5), köklerinden kopmamış kendimizi, bizi biz yapan değerlerimizi dönüştürerek geçmişten geleceğe korumak (İnam, 2017:56), ılımlı, itidalli, ölçülü, orta yolcu (Öğün, 1998:78), var olanı koruyarak ölçülü değişim, değişime temkinli yaklaşım, geleneğe sahip çıkmakla birlikte yeniliğe direnmeyen bir düşünce sistemi, dindarlık anlamında kullanılır. *Hıfz* kökünden türeyen muhafazakârlığın kelime anlamı saklama, koruma olsa da bugün daha çok değişim karşıtlığı olarak değil, makul değişiklikleri destekleyen bir yaklaşım olarak savunulur.

Muhafazakâr düşünce geleneğini, Tanzimat dönemi gazeteci ve yazarlarında Ahmet Mithat Efendiye kadar götürmek mümkündür. Ahmet Mithat *Felâtun bey ile Râkım Efendi* adlı romanında (2019) karakterlerden batılılaşma düşkünü Felâtün beyi sefa hayatı peşinde koşan biri olarak tanımlarken, Râkım efendi ise çalışkan, tutumlu, sorumlu, görgülü, saygılı, geleneklerine sadık olarak resmedilir. Dahası batı düşkünü Felâtün bey romanın sonunda dostluk, güven dâhil maddi her şeyini yitirirken, diğer tarafta Râkım efendi çevresindeki Frenk dostlarını arttırır, kızlarına eğitim verdiği İngiliz ailesinin güvenini ve dostluğunu kazanır. Roman karakterlerinden ‘bey’ ifadesi batı karakterini temsil ederken, ‘efendi’ ise Osmanlı kültürün sembolüdür.

1905-1918 arası hüküm sürmüş olan pozitivizm ve mekanik evrimcilik akımına tepki olarak gelişen Bergsonizm, 1921-24 arası dönemde çıkartılan *Dergah* dergisi (Ülken, 1979:375) etrafında muhafazakar milliyetçi eğilimli İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Türkçü çizgideki Mehmet Emin gibi genç aydınlar tarafından sistemli olarak savunulur. Dergâh etrafında toplanan düşünürlerin ortak vasfı pozitivizme karşı cephe almalarıdır. Gökalp karşıtlığı ve Kurtuluş Savaşı cephesinde birleşme bir diğer ortak noktalarıdır. Dergâh etrafındaki fikri hareketin edebiyat alanında Yahya Kemal ile Yakup Kadri, tenkit cephesinde Fevzi Lutfi, batı felsefesi ile halk ruhunu birleştirmede Rıza

Tevfik, bergsonizm temsilcisi Mustafa Şekip ve İsmayıl Hakkı, pragmatizme kayan Mehmet Emin sayılabilir (Ülken, 1979:375).

Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’de muhafazakârlarında ölçülü seçkincilik hâkimdir. Devrim olan Türk inkılabıyla ilgili esaslı bir sorunu bulunmamaktadır. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, ruhçu-romantik eğilimlere dayanarak, hümanist anlayışa göre yürütölmeye çalışılır. Bergsonculuk ve Fransız ruhçu felsefesi ve Alman romantizmine yönelerek, bu hareketlerin kendiliğindenci ve iradeci felsefelerini Milli Mücadelenin özgürlükçü hedefleri ile birleştirmeye çalışır. Bu gruba dâhil edilebilecek diğer kişiler Ahmed Ağaoğlu ve Peyami Safa’dır (İrem, 2002:44). Spiritüalizm-maneviyatçılık-mistisizm üçlemesi başta Mustafa Şekip Tunç ve Peyami Safa gelmek üzere, birçok muhafazakâr entelektüelin eserlerine konu edilen temalardır. Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu adlı güçlü psikolojik romanı, 1945-50 dönemindeki muhafazakâr kültürel yükselişin önemli başyapıtlarından birisidir (Aksakal, 2017:168).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa, Remzi Oğuz Arık, Türkiye’de milliyetçi-muhafazakârlığın ön tarihine yerleştirebilecek düşünce adamlarıdır. Remzi Oğuz Arık ise muhafazakâr milliyetçiliğin siyaseten aktif, fakat popüler milliyetçi cereyanın kıyısında kalmış bir şahsiyettir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, modern halta modernist anlamda muhafazakârlığın ‘hakkını’ veren bir düşünce adamıdır (Bora, 2003:73-74). Yine 1960 sonrası dönemde Fethi Gemuhluoğlu, muhafazakâr milliyetçilik çevresinde abi saygısı gören kişilerdendir (Hüdavendigar, 2009:37).

3.2.1. Huzur Muhafazakârlığı

Yahya Kemal’in öğrencisi Ahmet Hamdi Tanpınar, "maziye dönüş, mazinin zihniyetine dönüş olmamalıdır" diyerek “eskiyi aramak ve duymak zevki”ni dile getirerek kültürde radikal bir kopuş yerine devamlılık olması gerektiğini telkin eder (Ayvazoğlu, 2006:513). Tanpınar’da *devam* ve *tarihilik* kavramları sıklıkla karşımıza çıkar. Tanpınar’ın devamlılık düşüncesi büyük ölçüde Bergson’un *durée* (süre) fikrinden beslenir. Geçmiş şimdije taşıyan süre, geçmişin daimi bir ilerlemesidir. Şimdiki hal geçmişin şimdi üzerinde tesiridir

(Bergson, 1947:16). Bergson, insan ruhunda ilerleme olduğunu söyler. Her duyum tekerrür etmekle değişir (Bergson, 1990:121).

Tanpınar'da milli hayat devamdır. Devam ederek değişmek, değişerek devam etmektir. Tanpınar'a göre umumi hayat değiştikçe medeniyetler de müesseseleri ve değer hükümleriyle birlikte değişir. Değişme insanın dışında meydana gelmez (Ayvazoğlu, 1997:223-4). Tanpınar ve Beyatlı'nın 1940'ların başından itibaren yerli ve geleneksele daha sıkı tutunmaları 1939'daki Tanzimat'ın 100. yıldönümünün etkisiyle ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin yirmi yıla ulaşan iktidarının muhasebesinin birikmesiyle ilişkilendirilebilir. Tanzimat'ın kendi özünü reddetmeden ama Batılı temel gereksinimleri de kabullenerek sürdürmeye çalıştıkları türden düalist, denge arayışı içinde ilerleyen, geleneği de hafızasında taşıyan bir modernleşmedir.

Muhafazakâr tutumun kendisini Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "temadi ederek değişmek, değişerek temadi etmek" şeklinde ifade edilen mottosunda görmek mümkündür. Tanpınar'ın Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilen Huzur adlı romanı, Edebiyat Üzerine Notlar 1945-50 dönemindeki muhafazakâr kültürel yükselişin önemli başyapıtlarındandır. Tanpınar'ın Beş Şehir'i (1946) mutedil muhafazakâr yönelimleri pekiştiren metinlerdendir. Aynı şekilde Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Huzur adlı eserleri dinginliği ifade eder. Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi gibi isimlerin metinlerinde "değişim içinde devam" ederken, "devamlılık içinde değişim"i gerçekleştirebilmek gibi yorumlara imkân oluşturur (Aksakal, 2017:168).

3.2.2. Cumhuriyetçi Muhafazakârlık

Cumhuriyetçi muhafazakâr milliyetçilik, kabaca Kemalist modernlik hareketini kültürcü temeller üzerine bina etme çabasıdır. Cumhuriyetçi muhafazakâr milliyetçilik çatısı altında sınıflandırılabilircek çalışmalar değerlendirildiğinde klasik Kemalist modernlik siyaseti içinde en azından fikri düzeyde başlayan kopuşların daha tek parti döneminde başladığı görülmektedir (İrem, 2002:44). Kültürel bir yoğunluk taşıyan erken dönem Türkiye'deki muhafazakârlık, siyasi ve iktisadi temeller üzerinde yoğunlaşan Batı muhafazakârlığından ayrışır. Başka deyişle batıdaki muhafazakârlık mülkiyet, Türkiye'deki muhafazakârlık ise

kültür üzerinden hegemonya mücadelesine girer (Karagöz, 2014:216). Kültür, Türkiye’deki muhafazakârlığın en fazla yücelttiği bir kavramdan biridir. Muhafazakârlık, kültürü öncelikle bir saflık olarak görme eğilimindedir. Türk sağı, taklitçi bir batılılaşmadan sorumlu tuttıkları üst sınıfların neden olduğu kültür yozlaşması üzerinde hararetle durur (Öğün, 1998:80).

Özü itibariyle Türkçü, milliyetçi hassasiyetleri yansıtan Cumhuriyetçi muhafazakârlık, 1920’lerin ikinci yarısından itibaren hızlanan siyasal ve kültürel reformlara gösterilen dinsel ve/veya Osmanlıcı tepkilerin canlandığı milliyetçi ortam içinde doğar. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, felsefi olarak materyalizm, pozitivizm, akılcılık ve hümanizm karşısında Fransız ruhçu, Alman romantik ve Bergsoncu bir akım olarak ortaya çıkar. Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi hareketler karşısında cumhuriyetçi ve milliyetçi bir siyasal mecrada gelişir. Cumhuriyetçi muhafazakârlar Osmanlıcı ve İslamcı aydınların yanı sıra evrenselci Cumhuriyetçi seçkinlerle de karşı karşıya gelir (İrem, 2009:108). Cumhuriyetçi muhafazakârlık, 1930’lara doğru liberalizm ve sosyalizm karşısı bir siyasal konuma yerleşir. Yeni bir Kemalizm yorumu olarak Türk inkılabını Liberalizm ve Sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak görmek ister (İrem, 2009:106). Başka ifadeyle Türk inkılabı, liberalizm ve sosyalizm ideolojilerine kapalı bir hareket olarak görülür.

Cumhuriyet dönemi muhafazakâr yazar ve düşünürlerden Peyami Safa, CHP’ye yakınlık duyduğu 1938 yılında yazdığı *Türk İnkılabına Bakışlar* adlı eserinde Kemalist milliyetçiliği, kadrocuların Marksist yorumuna karşı bir savunur. Safa’ya göre Mustafa Kemal’in Cumhuriyetin 10. Yıldönümü nutkunun sonunda söylediği “Ne mutlu Türküm diyene” sözü milli mücadelenin ilk yollarındaki gibi kucaklayıcı bir ifadedir. Safa, Osmanlı Türkçülüğü ile Osmanlı Garpcılığının kangren olmuş Osmanlılık sıfatını Atatürk’ün kesip attığını söyler. Ona göre milliyetçilik, medeniyetçilik Atatürk inkılabının değişmez iki prensibidir. Milliyetçilik kökü Türk milletini Orta Asya ve şark menşesine, tarihine, dil birliğine götürür. Medeniyetçilik ise Türk milletini Avrupa ve batı metoduna, düşüncesine, muaşeretine götürür (Safa, 1981:84-5).

Cumhuriyetçi muhafazakârlar Kemalist İnkılapçılığı desteklemekle kalmaz, sosyalistlerin (kadrocuların) aşırı devletçiliğine karşı çıkmakla birlikte gerektiği ve ihtiyaç duyulduğu zaman farklılıkları bertaraf etmek ve içtimai nizamı korumak maksadıyla devlete müdahale

etme hakkını tanır (Ağaoğlu, 1933:72-3). Erken dönem Cumhuriyet döneminde "fert yok, cemiyet var, hak yok, vazife var" prensibinin terk edilmesini savunan Ahmet Ağaoğlu (2013[1927]:68) ile "fert devlet için değil, bilakis devlet fert içindir" diyen Sadri Maksudi Arsal (1975:178) liberal milliyetçilik çizgisinde görüş zikreden düşünürlerdir.

Türkiye’de muhafazakârlık, en kolay liberal düşünceyle eklemlenir. 1930’lu ve 40’lı yıllarda inkılapçı ve devlet eksenli bir duruş sergileyen, çok partili hayata geçişle demokrasi ve hürriyeti savunan Ali Fuad Başgil, “ahlaki bir düzen” anlayışı etrafında muhafazakârlık ile liberalizmi buluşturmaya çalışır. Liberal demokrasinin birey hakkındaki görüşü muhafazakârlığın öngördüğü moral/manevi bir nizamın ahlakiliğini ihtiva etmektedir (Önder, 2009:301). Türkiye’de muhafazakârlık, liberalizmin ahlaki felsefesi olan ferdiyetçiliği bir tür bencillik görmesi sebebiyle evrenselciliğe aykırı bir kültürel özgünlük, özgürlük yerine ‘disiplinli hürriyet’e dayanır (İrem, 2011:36).

3.2.3. Ananecilik ve Gelenekçilik

İsmayıl Halkkı Baltacıoğlu geleneklere bağlı, Batılaşmacı, Atatürkçü, Cumhuriyetçi yeni insan modelidir (Karagöz, 2014:103). Baltacıoğlu, resmi modernleşmeye doğrudan karşı çıkmadan, *karşıtlık ve direnişe* varmadan ciddi bir karşılık verir. Başka deyişle devrimlere karşı karşıtlık içermeyen karşılık verir (Karagöz, 2014:213). Baltacıoğlu, *Türke Doğru* kitabının ikinci baskısı için kaleme aldığı önsözünde açık ve yaygın bir milliyetçiliğin her şeyden önce gelenekçilikten başka bir şey olmadığını, geleneklerinden kopan milletlerin kökünden ayrılmış bitkiler gibi solup kuruyacağını, her türlü kültürel ve medeni kalkınmanın başı ulusal geleneklere sarılmak olduğunu söyler (1943:4). Milli kültürün değişmeyen temeli, değeri gelenektir. Gelenek milletin özüdür. Gelenekler, milletin ömrü boyunca yaşayıp gelen şeylerdir. Kültür ile gelenek bir millete mahsustur, millidir. Medeniyet ise milletlerarasıdır (Baltacıoğlu, 1943:20-21).

Baltacıoğlu, *Çocuğumun Kitapları* serisi için yazdığı *Ben Bir Türküm* kitabında yer alan ‘Yurdumu Severim’ başlıklı yazısında Türk yurdunu, Türkiye olduğunu söyler. Türkiye yeryüzünde Türk ulusunun yaşadığı, Türk bayrağının dalgalandığı, Türk gönlünün coştığı yerdir (1949:6). Yine ‘Bayrağımı Severim’ başlıklı bir başka yazısında bayrağın kendisine

Türkü Türkiye'yi, Türklüğü düşündürdüğünü söyler (1949:8-9). Baltacıoğlu'nun Türkiye sınırları algısı Anadolu hareketin anlayışla örtüşmektedir. Aynı kitaptaki diğer yazılar ise Ben Bir Türküm, Niçin Türküm, Huyum Türk Huyudur, Askerim, Ödevimi Yaparım, Bağımsız Türkiye, Bağımsız Yaşarım, Atatürk'ü Severim, İnönü Bendendir yazıları çocuklara belli bir bilinç kazandırma gayesiyle kaleme alınmış öğüt veren şiirimsi yazılardır.

Türkiye'de pedagoji ve sosyolojinin önemli temsilcilerinden biri olan Baltacıoğlu'nun öğütlemeleri, coşkulu, hamaset içeren yazıları sadece çocuklar ile sınırlı değildir. Köylü'ye cahil denilmesine karşı çıkararak gerçek üretici, çocuk yetiştirici, yeri geldiğinde savaşçı, ülkücü olduğunu belirterek, kendi milletini başka milletlerden aşağı görmeyerek öz milliyetçidir. Köylü kuvvetlidir, canlı varlıklar arasında kolektif ruhunu en iyi temsil edebilen kurta benzer, kurt efsanesinden çıkar. Köylü *Allah, cennet, vatan, millet* dediği sürece sırtı yere gelmez (1943:5-6).

1934'ten sonra çıkarmaya başladığı *Yeni Adam* dergisinde Cumhuriyet'in siyasal içeriği olan devrim ile toplumun değerler bütünü olan evrimi buluşturmaya çalışır. Başka ifadeyle *Yeni Adam* dergisi tarihsel olanla devrimsel olanı buluşturma projesidir (Karagöz, 2014:115). 24 Nisan 1941 tarihinde Yeni Adam dergisinde *Vazifeni Yap!* başlıklı yayınlanan bir başka yazısında; "Ey, insan denilen ağaç! Üzerinde yaşadığın toprağa kök sal! Ye, iç, büyü, yemiş ver! Yalnız dirin değil, ölün bile işe yarasın! Olduğun vakit yurdunun toprağına toprak kat; yurdunun toprağı seninle çoğalsın!..." sözleri işe yaramaya, üretmeye yönelik teşvik edici çağrılaridir. Ona göre vazifesini yapanlar samimi, töreli insanlardır. Vazife bizi sürünmekten kurtarıp ülkeye ulaştırır (Baltacıoğlu, 1943:11).

3.3. Anadolu Milliyetçiliği (1920-1940)

Anadolu milliyetçiliği, muhafazakâr milliyetçiliğin ete kemiğe bürünerek somut bir varlık, cisim olarak karşımıza çıkmış halidir. Yerli ve İslami değerlerden gücünü alan Anadolu Milliyetçiliği, Anadoluçuluk, memleketçilik olarak da adlandırılır. Memleketçilik, başka deyişle Anadolu milliyetçilik, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerin Turancı milliyetçiliğine ve Pantürkist anlayışa bir tepki olarak ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle Anadoluçuluk, Gökalp'in düşüncelerinin bir antitezidir. Memleketçilik imparatorluk yıkıldığını

dönemde Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi yaygın siyasal ideolojileri güncelliğini yitirince, 1920 sonrasında, Türkçülüğün ve İslamcılığın soyut vatan anlayışına karşı bir nevi tepki olarak doğar.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kaybedenler safında yer alan Türkler için artık İmparatorluğun korunması yerine Türklerin kendi varlığını korumaya yönelik ortaya çıkacak bir siyaset önem kazanır. Türkçülük, Pantürkizm ve Turancılık gibi kavramlar terk edilerek Türk milliyetçiliği kavramına geçilir. Ulus-devletler çağında Anadolu coğrafyası üzerinde teritoryal bir çerçevede Türk milliyetçiliği dönüşmeye başlar (Karakaş, 2006:67-8). Anadoluculuk, o güne kadar hakim ideolojilerin hayali vatan anlayışına, maceracı, gerçekten uzak tutumuna karşı ortaya çıkar.

Anadoluculuk, Atatürk Milliyetçiliği ile Turancılığa alternatif bir akımdır. Anadoluculuk milliyetçiliğine göre *Anadolu halkı* coğrafyanın yarattığı gerçektir. Turancıları hayalcilikle eleştiren Anadoluculara göre gerçek vatan Anadolu'dur. Başka deyişle Turancılığın irredantist söylemlerine karşı Anadolucular yerliliği ve yerelciliği (territoryalizm) öne çıkarır. Anadoluculuk hareketi, Türkçü-Turancı hareketin yeniden üretilmiş halidir. Anadoluculara göre 'Anadolu milletini' Anadolu'nun yani üzerinde yaşanan coğrafya yaratır (Bingöl ve Pakiş, 2016:11).

Anadolu milliyetçilik fikriyatının ekseninde Anadolu coğrafyası bulunur. Anadolu, Türklüğün kendisini bir yurt kılmasıyla, Türklük de Anadolu'nun kendisini bir millet kılmasıyla birlikte var olur. Anadolu toprakları üzerinde yaşayan Müslüman Türk milleti anlayışına dayanır. Türk tarihi yeni bir ruhla Anadolu'da tekrardan başlar ve millet ve yurt tarih ile yoğrularak Anadolu'nun vatana dönüşmesi ile neticelenir. Anadolu milliyetçilerinde pergelin sabit ayağı ve merkezi tartışılmaz tarzda Anadolu'dadır. Remzi Oğuz Arık, Mükrimin Halil Yınanç, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan Anadoluculuk akımının önde gelen düşünürlerindendir.

Anadolucuların temeli Nüzhet Sabit'in 1911'de kendi çıkardığı *Vazife* dergisinde görülür. Milliyetçi, vatancı, idealist, sosyalist, insani vatancı olan Nüzhet insanlık gayesi için vatan gerçeğine dayanır. Anadolu sevgisine sahip olup Anadolu'yu kurtarmak ilk hedefidir (Ülken,

1979:343). Kökü mazide bir ati olan Yahya Kemal, yukarıda Anadolucular diye adlandırılan kişilerden önce Meşrutiyet ve Mütareke yıllarında benzer bir görüşü savunur. Fransa dönüşü 1912 yılında coğrafya ile millet arasındaki ilişkiyi dile getiren Yahya Kemal Anadolucu düşüncenin esin kaynakları arasında sayılır. Yine 1913'ten yayın hayatına başlayan *İslam Mecmuası*'nda yazı yazmaya başlayan Musa Kazım, Mehmet Şemsettin Günaltay ve Halim Sabit gibi yazarlar İslamcılık-Türkçülük karışımı yazılarıyla Anadolucu'ğun başlatıcılarıdır (Atabay, 2008:515).

Yahya Kemal Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak görür (Ayvazoğlu, 1997:221). Fransız Michelet'den etkilenen Yahya Kemal, Gökalp'in aksine milli tarihin başlangıcını, Orta Asya'da aramak yerine Türkler'in Anadolu'ya girdiği 1071 Malazgirt zaferiyle başlatır. Ancak Yahya Kemal 1908'lerde kafasında geçirdiği bu fikirlerini ilmi ve naziri olarak ifade etmez (Kaplan, 2019a [1967]:189). Yahya Kemal, Malazgirt zaferini milat kabul ederek Türk tarihini ikiye ayırarak öncesine irki tarih adını verir, sonrasını millet ile toprağın bir bütün olarak gördüğünden milli tarih olarak adlandırır (Kaplan, 2019a [1967]:43). Ona göre Malazgirt Savaşı, yalnız bir savaş değil yeni bir milletin, medeniyetin başlangıcıdır.

Anadoluculuk hareketin ilk nüvesi Türk Ocağı içinde büyük Türkçülüğe karşı *Küçük Türkçülük* veya *Türkiyecilik* şeklinde 1917'de atılır (Ülken, 1979:77). Anadoluculuk ilk önce kültür hareketi olarak ortaya çıkar. Anadoluculuk fikir akımı, Anadolu'yu Türk kültür ve medeniyetinin esas kaynağı kabul eder. Hilmi Ziya arkadaşı Reşat Kayı ile birlikte mülkiyede öğrencilik döneminde 1918-1919 yıllarında *Anadolu* isimli el yazma 12 sayı süren bir dergi çıkarır (Ülken, 1979:477). Anadolucuların millet anlayışı her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan anlayışına dayanır. Ümmet ve Turan anlayışındaki sınırsız topraklar bir vatan değildir (Ülken, 1979:80).

Anadoluculuk, daha sistemli olarak Kurtuluş Savaşı yıllarında ilk olarak (1924-1925) tarihleri arasında on iki sayı çıkan *Anadolu Mecmuası* etrafında toplanan Hilmi Ziya Ülken, Mükrimin Halil Yınanç, Mehmed Halid ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun ortaklaşa çabaları ile kendinden söz ettirir. Ahmet Hamdi Tanpınar, Faruk Nafiz Çamlıbel gibi kalemler derginin şair kadrosunda yer alır. 1930'ların sonları ve özellikle de 1940'larda Remzi Oğuz Arık,

Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan'ın yazılarında belirgin bir şekilde kendini gösteren ikinci dalga Anadoluçuluğu izlemek mümkündür.

Mükrimin Halil Anadoluçuluk düşüncesini kültürel hareket olmaktan çıkararak yarı siyasal bir hareket konumuna getirir (Atabay, 2008:516). Selçukludan Osmanlı'ya ve bugünün Anadolu'suna uzanan tarihte millet aynı millet, devlet aynı devlettir. Osmanlı Türkü, Selçuklu Türkü tabirleri manasızdır. Türk Tarihinden farklı olan Anadolu Türkleri Tarihi, Türklerin Anadolu'ya girişi ile başlar (Yınanç, 1969:14-15). Anadolu'nun en eski sakinlerinden Hititlilerin Hindu kavimlerinden olması ve İskitliler'in İran asıllı olmaları sebebiyle Anadolu Türkleri tarihi içinde değerlendirilmez (Yınanç, 1969:19-20) .

Anadolucular, Anadolu köylüsünün üretici zümre olarak bir sınıf hale gelmesinde ve ahlaki hayat içinde toplumun başına geçmesinde görür. Anadoluçular, sonra ulusal davanın köy davası olduğunu düşünürler. Anadoluçular *Kadro* dergisine bir alternatif olarak *Dönüm* dergisini çıkarırlar. Dönüm'de, genellikle tarım ve köy konuları ile Türk insanının refahının sağlanması için çözüm önerileri ortaya konulur. Anadoluçuluk düşüncesinin sosyal, kültürel ve siyasal görüşleri Dergâh, Dönüm, Dikmen, Çığır, Hareket ve Millet dergilerinde takip edilebilir (Atabay, 2008:518).

Anadolucular, vatanın ve ulusun oluşumunda ulusal coğrafya özel önem verirler. Birliği oluşturan coğrafyadır. Kutsal bir vatan olarak coğrafya, ulusal gelişimin her düzeydeki kaynağıdır. Milliyetçiliği bir tarih bilinci olarak ele alan Anadoluçuluk'ta, Anadolu toprakları üzerinde gelişen Türk tarihi esastır. 1071 yılı, kavmi tarihten ulusal tarihe geçiş noktasıdır. 1071'den sonra kurulan Anadolu düzeninin ruhi kuvvetini İslam, maddi kuvvetini ise üzerinde yaşanan mümbit topraklar oluşturur (Atabay, 2008:528).

Anadoluçuluk, kültürel milliyetçilik üzerine kuruludur. Millet olma ideali soy, vatan/coğrafya, dil, din, tarih, kültür ve ahlak birlikteliği üzerine inşa edilir. Anadoluçular, Cumhuriyet'ten sonra Anadolu'yu doğacak kültürün kaynağı ve hedefi olarak görürler. Anadoluçuların hareket noktası, Türk milletinin İslâmiyet'i Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken kabulü sonrası 1071 Malazgirt Zaferi'yle Anadolu'da kurdukları yeni medeniyettir. Malazgirt zaferi, bugünkü vatan için gerçekçi bir tarih başlangıcına işaret eder. Nitekim

günümüz Anadolu Milliyetçiliğinin temsilcilerinden sayılan Taha Akyol'a göre Malazgirt vatanımızın kuruluşu, Büyük Zafer ise vatanımızın kurtuluşudur. Ona göre Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihimizin üç ana dönemini oluşturur. Bugünkü varlığımız, bu bin yıllık tarihimizin eseridir (Akyol, 2020).

3.3.1. Türkçülükten Milliyetçiliğe Geçiş

Türkçü kökenden gelip Anadolu Milliyetçiliğinde karar kılan Remzi Oğuz Arık, Türkiye'de milliyetçilik ideolojisinin gelişimini üç dönemde inceler. Tanzimat ile beliren (1981:14) ve 1908'de II. Meşrutiyeti ile ikinci merhalesine giren (1981:16) Türk milliyetçiliğinin bu dönemdeki en belirgin karakteri Japon denizi ile Endülüs yaylaları arasında, geniş bir Türk'lük âlemini kucaklamasıdır (1981:18). İkinci dönemde milliyetçilik idealinin ağırlık merkezi, Anavatan dışındadır (1981:19). Bugünkü Türkiye'de Anadolu merkezli Türk milliyetçiliğinin bir ideal olması, bir ideal kuvvetiyle Türklüğe dayanak olması *yeni bir olaydır* (1981:5). Birinci Dünya Savaşı sonunda İmparatorluğun yıkıldığı sırada, Anadolu Kurtuluş Savaşlarının eşiğinde milliyetçiliğin üçüncü merhalesine geçilir. Artık; vatan, Türk vatanı; millet, Türk milleti; devlet, Türk devletidir. Türkçülük yerini alan milliyetçilik, bütün açıklığı ile ana vatana, Türkiye'ye yönelir. Siyasi hareketin çerçevesi Türkiye'dir (Arık, 1981:21-24).

Muhafazakâr bir milliyetçilik anlayışıyla gerek resmi milliyetçilik anlayışından gerekse Türkçülükten ayrılan Arık, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İslamcılık ile Osmanlıcılık akımının iflasını ilan eder. Turancılık da hak ve mukadder yol Anadolu milliyetçiliğine uzanan yolda geçilmesi gereken köprü olup vazifesini tamamlamıştır (1967:46). Arık, Türk milliyetçiliğinin merkezi Anadolu olan Türk milliyetçiliğini benimser. Ona göre milliyetçilik anlayışı *realizm* vurgusuna dayanır. Anadolu milliyetçiliği, topluluğun, toprağın, tarihin gerçeklerine uyan bir realistliktir. Milliyetçiliğimiz ne yalnız başına his ne yalnız başına kan, ne yalnız başına toprak birliğine dayanmaz. Bu realitelerin başında Türkiye'ye adını veren, Türkiye'nin dünyada hiçbir değerle ölçemeyeceği Türk kütlesi vardır (Arık, 1967:47). Arık, milleti yalnızca soy esasına göre kurmaz. Türk milleti, Türk (Türkmen) soyundan gelenlerle birlikte, bu soyun yarattığı kültürü benimsemiş olanlardan meydana gelir. Millet oluşta, kütleden millete geçişte kültür birliği önemlidir.

3.3.2. İnsani Vatanseverlik

Anadolu milliyetçilerinden Hilmi Ziya Ülken, 1933 yılında yazdığı *İnsani Vatanperverlik* adlı eserinde *olgu* ile *ideal* inanç ayrımını yapar. Bizi gerçekliğe bağlayan olgu inancı bizi aynı hal içinde kalmaya zorladığından muhafazakârdır. Tutucu ve gelenekçi olan olgu inancı tek başına bir topluma gelişme ve ilerleme vermez. Bizi yetkine, kazanılacak olana, olması gereken, birliğe götüren ideal inancı ise inkılapçıdır. İdeal inancı gerçekliği ihmal eder, toprakla ve gerçeğin çeşitleriyle temasın kaybederek hayal dünyasında dolaşır. İşte insani vatanseverlik bütün toplumlar ve türlü uygarlık şekilleri için gerçek ideal ile olgunun birliğidir. *İnsani vatanseverlik*, insani ideale vatan gerçeğinden başlayarak gerçekleştirmek ve vatanın kendine vergi olan rengiyle insanlığa girerek yeni bir kişilik halini almaktadır. Olgu inancında ilerleme imkânsızlığı görenler yalnız ideal inancına saplanarak, hayalcilik (ütopyacılık) ve milliyetsizlik (kozmpolitiklik) düşerler. Hakikat yerle göğün, olanla olması gerekenin, gerçek ile idealin birliğindedir. Irk gibi millet de bir olgudur, inanç ideali değildir. Turancılık, Sılavcılık gibi sınırsız milliyetçilik kendi kendini düzeltme zorunda kalarak belirli bir vatan gerçeğiyle ilgili olan bir memleketçilik haline gelmiştir. Büyük milletler, ancak insani bir ideal yaratan ve bunu kendi vatanının rengi ve özelliğiyle ifadeyi başaranlardır. İnsani vatanseverlik Muhammed’de, Sokrat’ta, Goethe’de, Tolstoy’da görülür (Ülken, 1998:47-56).

Hilmi Ziya Ülken, *Maksad* başlığını taşıyan çıkış yazısında, temelleri Sümer’de atılan ilmin Yunan’da geliştirildiğini ve İslam dünyası tarafından işlenip genişletilerek Avrupa’ya aktarıldığını, Piri Reis’in Kitüb-ı Bahriye’yi yazdığı tarihte bütün dünya ile temasta olduğumuzu, fakat zamanla içimize kapanarak “insani medeniyetin inkişâfı ile bağlarımızı kestiğimizi”, bu tarihten sonra boş kelimeciliğin ve mücerret mefhumculuğun bizi öldürdüğünü ileri sürer yeni dönemde Türkiye’nin asıl manasında bir Rönesans yapmakta olduğunu ve dünya kervanına yeniden katıldığımızı söyler (Ayvazoğlu, 2006:512).

1938 yılı başlarında, Nurullah Ataç, Hilmi Ziya Ülken, Sabahattin Eyüboğlu ve Muzaffer Şerif tarafından *İnsan dergisi* kurulur. Hilmi Ziya'nın Leninizmle ilgisini yitirip maneviyatçılıkla ilgilenmeye başladığı 1945 sonrasında milliyetçi-muhafazakâr temalara yoğunlaştığı

görülür. İslam Düşüncesi (1946) , Ahlak (1946), Millet ve Tarih Şuuru (1948) bu dönemin çalışmalarıdır (Aksakal, 2017:170).

3.3.3. Ruhçu Milliyetçilik

Anadolucuların önde gelen düşünürlerinden Nurettin Topçu, İslami temel alan, ruhçu sosyalizmden beslenerek otoriter ama mesuliyet sahibi bir devlet anlayışını savunur. İslami bir kaynaktan beslendiğinden materyalist değil, metafiziksel, idealist, ruhçudur. Topçu'nun İslam vurgusu, siyasal İslamcı çizgi olmayıp milliyetçiliği de ne ulusalcı ne de Turancılığa benzer. Düşüncesi ferdiyetçi değil şahsiyetçi (1978:120); faşizm ya da komünizm totaliterliğine değil otoriter devletçiliğe; Marksizm'e değil ruhçu sosyalizmi esas alır. Milli varlığı esas alması yönüyle 'enternasyonal' değil milliyetçidir. Topçu'nun milliyetçiliği, Pan-Türkçü, Pan-İslamcı, Pan-Sosyalist gibi tüm pan-hareketlerinden farklıdır. Milliyetçilik İslam davasından ayrılamaz, milletle din iç içe kavramlardır. Milliyetçiliği misak-ı milli sınırlar içinde coğrafi bir gerçekliğe oturtan tek parti dönemindeki resmi milliyetçilik anlayışı ile başka hiçbir ortak noktası yoktur.

İslamcılık, Osmanlılık, Türkçülük peşinde koşanları gafil (1939:76) olarak niteleyen Nurettin Topçu'ya göre milliyetçiliğin başlangıcı Müslüman Türk'ün Anadolu coğrafyasındaki macerasının da başlangıcı olan 1071 Malazgirt zaferidir. Büyük Selçuklu devletinden sonra Anadolu Selçuklularının ettikleri milliyetçilik tohumları, meyvesini Osmanlılar devrinde vermeye başlar. Osmanlılar, Anadolu'nun coğrafyasında İslam'ın ruhuna dayanan bir milli devlet kurdular. Osmanlıların takip ettiği milliyetçilik, Türkleştirme ve İslamlaştırma siyaseti ile insanlık davasını yan yana yürüten *ruhçu milliyetçiliktir*. İttihatçı ve Terakki çetesinin propagandacısı Ziya Gökalp'ın ümmetçilikten milliyetçiliğe geçişi aslında ruhçu milliyetçilikten maddeci milliyetçiliğe geçiştir (1978:32-33).

Topçu için Osmanlı, Anadolu milliyetçiliğinin mükemmel bir aşamasıdır. Nurettin Topçu milliyetçilik anlayışını altı ilkede toplar. Bu ilkelere ilki, "millet dini, onun ahlakını, örfünü, kalbini yoğurmuş, Türk-İslam medeniyetine yön ve kaynak olmuş İslam dinidir". İkincisi, "büyük vatan Anadolu toprağıdır". Üçüncüsü, "soyumuz, Oğuz çocuklarının, Anadolu'nun 900 yıllık tarihi içinde bu topraklarda kaynaşmalarla eriyip aslını kaybetmeyen Türk

soyudur". Dördüncüsü, "dilimiz bu ülkede yüzyıllar boyunca devam edegelen tarihi olgunlaşma içinde varlık kazanan müşahhas ve zengin Türk dilidir,". Beşincisine göre, "devlet, büyük çoğunluğu köylü olan kütlenin iradesini yaşatan merkeziyetçi, otoriteli ve mesuliyeti devlettir". Altıncısı göre, "iktisadi sistemimiz, halkın bütün içtimai ihtiyaçlarını karşılayan ve her ferdi iş ahlakıyla seferber eden asrın geçer deyimiyle ruhçu sosyalist sistemdir" (1978:63-64).

Nurettin Topçu, Türkiye Cumhuriyeti erken dönem muhafazakârları gibi Bergson etkisi altında kalarak mistizmi benimser. Topçu'nun milliyetçilik anlayışında Türklük ve İslam sentezi hâkimdir. Türk milletinin hayati kuvvet kaynağı dindir. Türk milletinin ruhu İslam ile yoğrulmuştur. Türklüğün yapısından İslam'ı ayırmak mümkün değildir. İslam zorla ayrılırsa Türklük yok olur. Ruhu olan İslam dini Türklük bedeninden zorla ayrıldığında ortada ölü bir ceset kalır. Madde ruhtan ayrılamaz. Türk milleti Oğuzlar ve İslam dini olmak üzere iki kaynaktan doğmuştur. Oğuzlar, Türk milletinin maddi yapısını teşkil ederken, İslam dini ruhunu meydana getirir. Samimi ama varlıksız *din adamları sınıfı* ruhu, sözde *inkılâpçılar* (Kemalistler) ise millet varlığı diye bir iskeletten ibaret ruhsuz bedeni yaşatmak istemektedirler. Aslında her ikisi birbirinden tehlikeli olup İslam'a büyük zarar verirler (1978:19-20).

Türk asıl kendini İslam dininde bulur, kendi cevherini belirtecek hayat unsurunu bulur. İslam'ın Türk ile birleşmesi dünya tarihinin belki de en büyük harikasıdır. İslamiyet Türk'e ilahi bir ruh bağışlar. İlahi ruh olan İslam, yeryüzünde kendi barınacağı vücudu Türk'te bulur (Topçu, 1978:24-25). İslam dini, Türk'e ebedilik sevdası aşlamıştır. Türk milletinin ebedi hayata sahip olması yine İslam sayesinde. Türklüğü yeryüzünde büyük varlık yapan kudret, İslam'ın ebediliği fethedici ruhu ile yoğurulmasıdır. Türk dünyası birlik içinde kurtuluşunu ararken İslam'ın birleştirici ruhuna ihtiyaç duyar. Müslüman milletler gerçekte İslam ruhunu kaybetmiş olduklarından parça parça perişan yaşamaktadır (Topçu, 1978:27).

Milliyetçiliği bir ideal, milleti ise bir realite olarak gören Nurettin Topçu'da millet, kökleri mazide, gövdesi halde bulunan dalları ve yaprakları istikbale uzanan, geçmişte, halde ve gelecekte hatıraları, temayülleri ve tasavvurlarıyla birleşmiş olan varlıktır. Maziden gelip halden geçerek istikbale akan bir nehir gibidir. Milleti yaşatan hayati kuvvetler onun

mazisinde gömülüdür. Bu kuvvetler halin hayat tarlasını suladıktan sonra yine kaybolmaz, toprağa gömülmezler, istikbali de onlar yaratırlar (Topçu, 1978:17).

Nurettin Topçu için millet, Allah'a yönelen insan iradesinin dinlendiği durakların birisidir. Millet de insan gibidir; onun da bir vücudu ve ruhu vardır. Millet vücudunu teşkil eden unsurlar: coğrafya (veya toprak), tarih ve güzel sanatlardır. Milletin dayandığı en esaslı realite vatan denilen milli coğrafyadır. Bu unsur milli vücudun iskeletidir. Toprak ırkı tayin eder; toprak şartları ırkları yaratır. Millet vücudundaki iskeleti kaplayan uzviyete *milli tarih* denilir. Tarih, bir millet ruhunun kaynağıdır. Millet fizik ve sırf mekanik bir unsur değil, ancak zaman içinde tasavvur edilen dinamik bir varlık olarak akan bir nehre benzetilir. Güzel sanatlar ise, millet ağacının çiçekleri veya millet vücudunun nefesleridir. Bu nefesler, milli ruhun ifade vasıtalarıdır (1998:30-32).

Topçu'ya göre, millet devri medeniyetini yaşatan dünyamızda devlet iradesinin kaynağı millettir. Ancak bu kaynak, milletin mevcut madde ve ruh değerlerinin sahasından çok geniştir. Milli tarih ve mukaddesat, destanlardan fışkıran mitolojik hüviyet, hep bu kaynağın içerisinde. Tam manasıyla millet bu sahanın bütününe kaplayan varlığın adıdır. Millet ne yalnız coğrafya ve ırk, ne de sadece dil ve din beraberliğidir. O, haldeki bu unsurların mazideki köklerini de içerisine alır ve istikbale ait bir iradenin başlangıcı olur (1998: 33,51).

Topçu soydan ve vatandan ayrı bir İslamcılığa da, vatan toprağından kaçan Turancılığa da karşıdır. Topçu "bu milletin halkını bu toprak meydana getirir" ya da "milliyet, toprak ve tarih şuurudur" ifadesiyle Anadoluculuğun temel düsturlarından birini telaffuz eder. Anadoluculukta temel unsurlar olarak İslamiyet, toprak ve tarihi sayar. Topçu aynı zamanda *cemaatçi milliyetçidir*, milliyetçiliğe içtimai bir muhteva vermek (bir tür İslami sosyalizm) ister. Topçu'nun milliyetçilik anlayışındaki kahramanı "Türkün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslam'dan ayrılmayacağını bize öğreten" kişi olarak Mehmet Akif'tir. Milliyetçiliğin gayesi, insanlığı Allah'a doğru yüceltmektir.

Muhafazakârlık yalnız din sahasında değil, milliyet sahasında da muhafazakârlık vardır. Milliyet, muhafazakârlıkla beraberdir ve gerçek milliyetçi ister istemez muhafazakârdır. Milliyetçinin muhafazakâr olmadığını söylemek, millet hayatında ne ırk ne vatan, ne

ekonomi beraberliği, ne dil, ne de din mukaddesliğini tanımamak demektir. Nitekim Tanzimatçılar, Turancılar, İnkılapçılar milleti kuran kaynakları kurutması gerekçesiyle Topçu'nun eleştirilerinden nasibini alır. Ona göre İnkılaplar ruhlarda beklenen hareketi doğurmamış, basit bir taklitten öteye gidememiştir. Hakiki manada inkılapçılık, muhafazakârlığa zıt bir temayül değil, onu tamamlayıcı bir cevherdir (1978:222-224). Topçu, Tanzimat'ın ve Kemalizm'in modernleşme projesine gerçek bir hesaplaşma içerisine girmekten çekinmez. Tanzimatçılar ve sonradan onların bu hareket tarzını tekrarlayan inkılâpçılar, millet hayatımızdaki gevşeyişin ve bugünkü perişanlığımızın sebebdirler (1978:224).

3.3.4. Coğrafya Bazlı Yeni Milliyetçilik

Mehmet Kaplan'ın *yeni Türk milliyetçiliği*, Türkiye coğrafyasını esas alır. Coğrafya milletlerin sanayi, ekonomik, ticari, siyasi ve kültürel hayatı üzerinde en mühim rol oynar. Nasıl ruh vücudun üzerinde yükseliyorsa Türkiye'yi esas olarak kabul etmeyen ütöpik anlayış zayıf kalır. İdeolojilere, hayallere yeni milliyetçilik anlayışında yer yoktur. Yeni milliyetçiliğin ikinci esası topraklar üzerinde gelişen Türk tarihidir. Milliyetçilik coğrafya mefhumundan ayrılamaz. Oğuz Türkleri ile Anadolu Toprağı Malazgirt zaferi ile kaynaşır ve yekpare bir vücut haline gelir. Türkiye tarihinin başlangıcı Malazgirt zaferidir. 1071'den öncesi kavmi tarih, sonrası milli tarihtir (Kaplan, 2019a:34-5).

Yeni milliyetçilikte Oğuzlar önemli bir yer teşkil eder. Anadolu halkı ırken karışık olsa da bu karışma hiçbir zaman asıl hamuru bozacak mahiyette değildir. Yeni milliyetçilik anlayışın terkiibi, Anadolu toprakları üzerinde Türkler tarafından vücuda getirilen kültür bütünlüğüdür. Yeni Türk milliyetçiliğinin esas temelini coğrafya, tarih ve coğrafya ile tarihin birlikte olgunlaştırdığı soy birliği, nihayetinde oluşan soy birliği tarafından vücuda getirilen maddi ve manevi kültür oluşturur. Garpçılığı savunan yeni milliyetçilik Garp'ı bir maymun gibi taklit etmeyi değil, batıyı anlamayı, batıdan kendi inkişafına yarayacak unsurları seçmeyi ve kendi bünyesinde eritmeyi esas alır. İnsaniyetçi olan yeni milliyetçilik sadece tüketici, yararlanıcı değil aynı zamanda medeniyet alemine yeni kıymetler ilave eden yaratıcı bir varlık olmak ister (Kaplan, 2019a :36-37).

Yeni milliyetçilik Turancıların anladığı manada ırkçı değildir. Turancılığın aksine yeni milliyetçilik mekân ve zaman tanır. Yeni milliyetçilik komünizmin aksine coğrafya, tarih, millet realitesini dikkate alır. İttihad-İslamcılar ve Turancı-Türkçüler coğrafi şartlarının millet hayatındaki ehemmiyetini tanımazlar. Yeryüzünün dümdüz olacağını betimleyen “dünya işçileri birleşin...” sloganı gerçek olaylara aykırı bir düşüncedir (Kaplan, 2019a:52). Komünistler, insanlar arasındaki ırk, millet, vatan, dil gibi farkları kaldırmak isterler. Milletleri birbirinde ayıran gerçek farkları inkâr ederek dünyayı dümdüz zannetmek ütopyeden farkı değildir. Milli konular, şahsiyet denilen şeydir. Şahsiyetin kaldırılması insanın varlığına aykırıdır (Kaplan, 2019a:88).

3.4. İkinci Dönem Türkçülük (1940-1950)

Osmanlı devletini yıkılmaktan kurtaramayan *Osmanlılık* fikri yerine ittihad-ı İslam fikrini savunan İslamcılık’ın yanında Rusya’nın Pan-Slavizmi ve Bismark Almanya’sının siyasi ideolojisi olan Pan-Cermenizm’in bir adaptasyonu olarak II.Meşrutiyet dönemi sonrasında Pan-Turanizm ortaya çıkar. Pantürkizm, Türk halklarının tümünü, sadece Türkiye değil Çin, İran, Irak ve özellikle de Rusya Türklerini de dikkate alan, bu halkların yakın ya da uzak vadede gerçekleşecek birliğine temel oluşturabilecek ortak kültürel ve toplumsal özelliklerini öne çıkartmaya çalışan bir milliyetçilik türüdür (Georgeon, 1986:8; 2006:60). Turancılık, Pan-Türkizm, Türk Birliği kavramları, aynı içeriğe ve aynı anlama tekabül eden, fakat küçük farkları olan kavramlar setidir. Avrupa’da milliyetçiliklerin *Pan* niteliği ile anılmasının Osmanlı Türk milliyetçiliğindeki yansımaları Pan-Türkizm’dir.

3.4.1. Turancılığın Kökeni

Türkçülük, Cumhuriyetin kuruluşuna kadar bilinmeyen ortak bir gayeye tekabül eden *Kızılma* ideali etrafında büyük bir Türk birliği fikrine dayanır. Turan, Kızılma, Türk milletinin milli ülküsü görülür. Kızılma, bir coğrafi bölge veya bir istikamet değildir. Zamanın ruhuna göre değişen istikametleri, memleketleri ifade eder. Ömer Seyfettin’in 1917 yılında yazdığı meşhur hikâyesinde anlattığı Kızılma, Ziya Gökalp’le Turan hedefine dönüşür. Turancılık, Cumhuriyetin kurulmasına paralel olarak Türk milliyetçiliğinden ayrıştırılarak terk edilir. 1920’lerden sonra Türk milliyetçilerinin fikri platformu olan Türk

Ocakları'nın 1931'de kapatılıp yerine Halk Evleri'nin kurulmasıyla ilk kuşak Türkçülük resmi milliyetçiliğin hizmetine girer.

Turancılık, sivil-medeni bir milliyetçilik iddiasıyla resmi milliyetçilik/Atatürk milliyetçiliğinin karşı kutbunda bulunan ve ana damarını Türkçü akımda bulan, Türklüğü kültürel temelinde tanımlayan, popülist karakteri güçlü akımdır. Turancılık, Türk milliyetçilik hareketi içerisinde yer almakla birlikte Anadoluculuk ideolojik-düşünsel zeminde karşıt olarak konumlanır. 1940 sonrası Türkçülük ırkçılıktan uzak önceki dönem kuşak arasında romantik bağ vardır. İkinci dönem Turancılık akımının fikir babaları yine birinci dönemdeki kültürcü ve/veya Türkçü Gökâlp ve Akçura'dır. Anadolu milliyetçiliği gibi Türkçülüğün kaynağı da Gökâlp'e uzanır.

3.4.2. İkinci Kuşak Türkçülük Çalışmaları

İkinci kuşak Türkçülük, 1940'larda Hüseyin Nihal Atsız ile 'Atsız Mecmua' etrafında Cumhuriyet öncesi Turancı milliyetçilik anlayışını yeniden canlandırmaya çalışır. Hüseyin Nihal Atsız tarafından 15 Mayıs 1931 yılında çıkmaya başlayan, Türkçülük ve köycülük ilkelerini benimseyen *Atsız Mecmua* toplam 17 sayı çıkartarak 25 Eylül 1932'de kapatılır. Kapatılan Atsız Mecmua'nın devamı sayılan *Orhun* dergisi, Edirne'de edebiyat öğretmenliği yaparken 5 Kasım 1933 tarihinde Hüseyin Atsız tarafından çıkarılır. Milliyetçiliğin Kemalist yorumundan gitgide uzaklaşan Atsız'ın Türkçülüğü ile şekillenen *Orhun*'un ömrü uzun olmaz, 9 sayı sonra Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılır.

İsmail Hami Danişmend'in başyazarlık yaptığı ırkçı, dilci, kültürcü, vatancı çizgide *Türklük* mecmuası 1 Nisan 1939'da yayına başlar. Yine Türkçü bir politika takip eden *Çınaraltı* dergisi 1941 Ağustos'ta yayınlanır. Nihal Atsız'ın dört büyük Türk'ten biri saydığı, milliyeti kültür meselesi yerine ırk ve kan meselesi olarak gören Dr.Rıza Nur 8 Mayıs-4 Eylül 1942 tarihleri arasında haftalık sürelerle toplamda on sekiz sayı yayımlanan *Tanrıdağı* dergisi ilmi, edebi, Türkçü dergi anlayışıyla Türkçülük konusunu ele alırlar. Türk Ocakları'nın 1931'de kapatılmasından yaklaşık on sene sonra ırkçı-Türkçülük anlayışını benimseyen *Türk Yurdu* dergisi 1942 yılında yeniden yayımlanmaya başlar.

Reha Oğuz Türkkan tarafından yeniden dirilişi hayata geçirebilmek için Ergenekon Destanı'nı ön plana çıkartılarak 1938'de çıkartılan ve künyesinde "Türk ırkı bütün ırklardan üstündür" ifadesi bulunan *Ergenekon* dergisi denge politikasının uygulandığı dönemde 10.02.1939 tarihinde kapatılır. Yerine Mayıs 1939'da yine Reha Oğuz Türkkan tarafından çıkarılmağa başlanan bir başka Türkçü çizgideki *Bozkurt* dergisi, aşırı Türkçü bulunarak sürekli kapatılmak zorunda kalır, ancak 1972'de tekrardan yayın hayatına başlar. Parti devlet bütünleşmesinin ve tek partili sistemin iyice otoriterleşmeye başladığı bir dönemde Reha Oğuz Türkkan tarafından Türkçülüğün mecmuası olarak kapanan Bozkurt Dergisinin ardından 1942 yılında çıkartılan *Gök-Börü* dergisi yayınlanan toplam 13 sayı sonrası 1943'te kapanır. Nihal Atsız, Fethi Gemuhluoğlu, Sait Bilgiç, Nejdett Sançar ve Remzi Oğuz Arık gibi Türkçü kişiler 1947'de Türkçülüğün ideologu Ziya Gökalp'i çizgisinde *Altınışik* dergisini çıkarır. Türkçüler için bir üs olan bu dergiyi *Orkun* (1950-52) ve *Ötüken* (1952-64) takip eder (Aksakal, 2017:161).

Turancı fikir önderleri arasında bulunan Fethi Tevetoğlu'nun Samsun'da 1943'te *Kopuz* mecmuasını çıkarmaya başlar. Turancılık, "her ırkın üstünde Türk ırkı!" mottosu ile Türk soyunun ve milletin kabiliyet ve yaradılış bakımından, her soy ve millete üstün olduğu savunur. Din olgusunu soy kavramının arkasında gören Turancılık, 1960'lara kadar entelektüel bir milliyetçi çevrede varlığını sürdürür. Zeki Velidi Togan, Nejdett Sançar, Hüseyin Namık Orkun, Nurullah Barıman Türkçülük çizgisinin önde olan diğer isimleridir.

3.4.3. Irkçılık-Turancılık Davası

İkinci dönem Türkçülük'ün aslı Gökalp'in çizgisi içinde bulunmakla beraber Atsız ve Rıza Nur'un etrafında Gökalp'ten daha radikal, daha sert bir tavır takınırlar. Rıza Nur ve Atsız çizgisindeki Türkçülük çizgisi CHP'nin milli şeflik idaresi devrinde ırkçı-Turancı diye isimlendirilir (Güngör, 2019:120). Siyasal tarihimizde 1944 yılı Irkçılık-Turancılık davasıyla, Turancılık ve Turancılar milli şef yönetimince II.Dünya Savaşı atmosferi altında gözetilen denge siyaseti sebebiyle tehlikeli olarak gösterilir.

Her yıl 3 Mayıs'ın *Türkçülük Günü* olarak kutlanmasına neden olan Turancılık-Irkçılık davasının gerekçelerinden biri olarak gösterilen Hüseyin Nihal Atsız-Sabahattin Ali davası

adiyla siyasal tarihimize geçen 1944 olayları, milliyetçiler (daha doğrusu Türkçüler) ile devlet arasında bir süredir devam eden ayrışmayı gün yüzüne çıkarır. Dava ile sonuçlanan bu süreç devlet ile Türkçülük arasındaki ayrışmanın somut halidir. Aslında Türkçüler ile resmi ideoloji arasında yaşanan bu gerginlik ilk değildir. Türk Ocakları'nın 1930'larda daha önce Halk Fırkasının bir organı haline getirilmesi, sonrasında tamamen kapatılması Türkçü çizgideki hareketin başına ileride geleceklerin ön habercisi gibidir.

İrkçılık – Turancılık Davası, çoğunlukla hükümetin dış politikasıyla ilişkili kurulur. Siyasal iktidarın Turancı harekete karşı tutumu ülkenin uluslararası konjonktüre bağlı olarak değişkenlik gösterir. 1941 ve 1943 yılları arasındaki dönemde, Türkiye'de yoğun bir Alman propagandası yürütülür ve Pan-Türkçü temalar iki ülke arasında önemli bir diplomatik konu haline gelir. Bu dönem Almanya'yla dostane ilişkilerin kurulduğu dönemdir. Almanya'nın savaşta aldığı galibiyetler devam ettiği sürece Turancı hareket 1943 yılının sonlarına kadar resmi ideoloji tarafından hoşgörüyle karşılanır.

Savaşın kaderi 1943'te Almanya aleyhine dönünce Sovyetler'i yatıştırmak için Pan-Türkçü amaçlar gütmek, cezalandırılması gereken siyasal bir suç görülmeye başlanır. Almanya'yla ilişkilerin kesildiği 1944 yılında Turancı hareketin tasfiye edilmesi gündeme gelir. Reha Oğuz Türkkan ise davanın açılmasını "İnönü'nün Türkçüleri kendi iktidarına karşı gerçek bir güç görmesi ve sahiden kendini devirecekler korkusuna" bağlar (Türkkan, 1975:37). Uğur Mumcu'nun ifadesiyle tekrar edecek olursak "1944 ırkçılık – Turancılık davası kanıtsız, belgesi açılmış bir dava olduğundan nereden bakılırsa bakılsın bir siyasal davadır" (Mumcu, 1996:70). Berkes'e göre ırkçılık-Turancılık davası, savaşın sonunda Milli Şef İsmet İnönü'nün eşsiz zekâsıyla kendini Turancılık hareketinin dışında gösterebilmek için kurguladığı bir komlodur (1997b:208).

3.4.4. Partileşme Çabaları

Muhafazakâr milliyetçilik, 1950'li yıllara kadar partilerin dışında daha çok yayın hayatında varlığını sürdürür gelir. İlk defa 12 Aralık 1947 tarihli Kızılelma dergisinin 7.sayısında *Milliyetçi Partinin Temel Taşı* başlıklı bir yazı ile milliyetçi bir partiyi hayata geçirme niyeti açık edilir. Yine aynı derginin 26 Aralık 1947 tarihli 9.sayısında milliyetçilerin, milliyetçi bir

parti kuruluncaya kadar Demokrat Parti'ye CHP'yi yenilgiye uğratmak uğruna desteklemeleri gerektiği fikri işlenir (Ayvazoğlu, 2013:142-3). 1950-1960 arasında Türk milliyetçiliği siyasi aksiyona dönüşmesi arzu edilmekle birlikte hareket varlığını daha çok dernek ve yayın faaliyetleri çerçevesinde sürdürür. Milliyetçiler arasında ilk kayda değer hareket, kısmi hürriyet ortamının yaşandığı 1950 seçimlerinden sonra gerçekleşir.

Partilerin kuruluşunu düzenleyen Dernekler Yasasının esnetilmesiyle çok partili hayata geçişle birlikte milliyetçi gelenekte partileşme çabaları başlar. 1948 yılında Demokrat Parti'den ayrılan Fevzi Çakmak, Osman Bölükbaşı gibi bazı milletvekilleri ile kurulan Millet Partisi, 1953 yılında kapatılır. Kapatılan Millet Partisi, Osman Bölükbaşı tarafından 1954 yılında Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeniden kurulur. Köy meselelerine öteden beri büyük önem veren Remzi Oğuz Arık, milletvekili olduğu Demokrat Parti'den istifa ederek 1952'de Türkiye Köylü Partisi'ni kurar (Ayvazoğlu, 2013:117). Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi, Arık'ın kurduğu Köylü Millet Partisi'yle 1958'de birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) haline dönüşür (Kaynar, 2007:102). Türkiye'de muhafazakâr milliyetçiliklerinin gelişiminde Demokrat Parti iktidarının hüküm sürdüğü devri bir ara dönem olarak görülebilir.

Osman Bölükbaşı CKMP genel başkanlığından 1962 yılında istifa etmesiyle birlikte Alparslan Türkeş siyaset sahnesinde yerini alır. 27 Mayıs darbesinin mimarları Milli Birlik Komitesi'nden tasfiye dilen 14'ler olarak bilinen Türkçü subayları toplu olarak CKMP'ye geçerek yönetime hâkim olurlar. 1944 yılında Irkçılık-Turancılık davasında tutuklanarak işkence gören, *Tabutluk Olayı* diye anılan işkenceye maruz kalan, 27 Mayıs darbesinin fiilen lideri (Turgut, 1995:128) olan Alparslan Türkeş meşru olmayan yoldan siyaset yapmanın sıkıntısını acı bir şekilde tecrübe eder. Aksak da olsa 'her türlü hukuk düzenin, en iyi ihtimal düzeninden daha üstün olduğunu' görerek geri kalan siyasi hayatında millete demokrasi ile hizmet etmeyi yeğler (Turgut, 1995:405-6).

1970'li yıllara doğru Türkeş kendisinin fikir, çocuklarının isim babası olarak gördüğü Nihal Atsız ile yolları özellikle İslam ve Kürtler konularında ayrılır (Turgut, 1995:409). MHP'yi bir kitle partisine dönüştürmeyi hedefleyen Türkeş, İslam unsurunun Türk seçmenine hitap etmekteki gücünü keşfeder. Takip edilen Türkçülük çizgisiyle başarılı olunamayacağını

farkına varan Türkeş, CKMP içinde Rıza Nur-Nihal Atsız Türkçülük çizgisi ile mücadeleye girer. Kongre muhafazakâr milliyetçi geleneğinin galibiyeti ile sonuçlanır. Muhafazakâr kimlikleriyle bilinen Dünder Taşer ve Ahmet Er Alparslan Türkeş ile birlikte partide kalırlarken, Nihal Atsız çizgisindeki diğer Türkçü 14'lü subaylar ile yollar ayrılır (Ayvazoğlu, 2013:154-5).

9 Şubat 1969 günü Adana Kongresi'nde alınan karar ile CKMP'nin ismi MHP olarak değiştirilir. 1969 Kongresi ırkçı, Turancılar ile İslami vurguyu savunanların mücadelesini tanıklık eder. Kongrede milliyetçi geleneğin söyleminin ve sembollerinin nasıl olacağına yönelik tartışmalar yoğun yaşanır. Her iki grup arasındaki çekişme parti ve ülkü ocaklarının amblemine bile sirayet eder. Orta yol bulmak adına İslami çağrışımları olan 'üç hilal' partinin, 'hilal içinde bozkurt' figürü de Ülkü Ocaklarının amblemi olur (Ete, Taşdelen ve Ersay, 2014:22). Kongre sonrası CKMP yerine geçen MHP'nin parti programı, Türkçülük çizgisinden ayrılarak Gökalp'in kültür, dil ve ortak ülküye dayalı bir milliyetçilik tanımına kayar.

1960'ların ikinci yarısından başlayarak Türkiye'de sosyal tabakalaşma ve siyasi farklılaşma artar. O güne kadar aynı dernek ve dergilerde (milliyetçi-muhafazakâr ya da milliyetçi-mukaddesatçı şemsiyesi altında) işbirliği ve güç birliği yapan İslamcılar ve Türkçüler farklı zeminlerde faaliyet göstermeye başlarlar. Hatta öncesinde Demokrat Parti, akabinde Adalet Partisi içinde temsil edilen bu iki akım ayrı partiler halinde örgütlenerek siyasi hayata dâhil olurlar. Ancak aralarındaki ortak söylem ve bağlantılar kopmamıştır. Her şeyden önemlisi her ikisi de aynı tabana hitap etmeye devam ederler. Zaman içerisinde Türkçü, Ülkücü hareket İslami unsura daha çok ağırlık verirken, İslamcılarının büyük çoğunluğu da milliyetçilikle barışık hale gelirler. Şüphesiz İslami cephe içinde milliyetçiliği reddedenler ya da lanetleyenler de bulunmaktadır.

3.5. Kültür Milliyetçiliği (1950-1970)

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, milleti kültürel bir topluluk olarak görür. Kültürel milliyetçilik, etnik milliyetçiliğin törpülenmiş halidir. Etnik milliyetçilikteki milleti meydana getiren en önemli unsurdan soy ortaklığına sahip olmak gerekmez. Ortak vatan, ortak tarih

(geçmiş), ortak dil, ortak soy, ortak gelecek tasavvurunun (ortak ölkü birliğinin) bulunması bir millet için yeterli olabilir. Her millet için bütün bu ortak değerlerin aynı anda bir arada bulunması gerekmez. Bazen bunlardan biri, birkaçı bile bir millet olmak için yeterlidir. Toplulukta bir mensubiyettik şuuru varsa o topluluğu millet haline getirmek için kâfidir. Ortak bağların çokluğu var olan milletin dayanıklılık gücünü artırır.

Kültür milliyetçiliği, bir milletin kültürünü muhafaza etme, geliştirme, medeni dünyada diğer milletlerin sevgi ve ilgisini çekme idealidir (Bilgiç, 1977:3). Resmi milliyetçilik siyasal millet anlayışı ve seküler toplum gibi özellikleriyle öne çıkarken kültürel Türkçüler ise kültürel millet anlayışı ve dini motifleri içinde barındıran, geleneksel, muhafazakâr değerlere vurgu yapan milliyetçilik türüdür. Kültürel milliyetçiliğin kökeni Yusuf Akçura’dan ziyade Ziya Gökalp’e dayanır. Gökalp’in takipçileri arasında sırayla Mümtaz Turhan ve Erol Güngör bulunur. Yine aynı çizgide Nevzat Kösoğlu gösterilir.

3.5.1. Kültür Değişimleri

Mümtaz Turhan, 1951 yılında yayımladığı *Kültür Değişimleri* çalışmasında toplumun gelişmesinde en esaslı faktör (1972:7) olan kültür değişmelerini serbest ve mecburi kültür değişimleri (1972:60) çerçevesinde açıklar. Değişikliklerin halkın kendisinin istemesi ve başlatması ya da yönetim tarafından başlatılan değişikliğin kabulü için halkın zorlanmaması serbest kültür değişmelerinin ölçütüdür (1972:61). Mümtaz Turhan, Lale Devri’nden cumhuriyetin ilanına kadar geçen iki yüz yılı aşkın süredeki kültür değişmelerini tarihi gelişimini inceler. Ona göre Lale devrinden III.Selim dönemine kadar serbest kültür değişimleri, III.Selim dönemi geçiş dönemi, II.Mahmut’tan Cumhuriyet ilanına kadar olan dönem ise mecburi kültür değişmelerinin yaşandığı dönemdir (Turhan, 1972:226).

Mümtaz Turhan “mecburi kültür değişimleri”ne, devrime karşı çıkmakta, gönüllü kültür değişmelerinin, evrimin daha sağlıklı bir modernleşmeyi sağlayacağını savunur. Jakoben düşüncüyü ve Tek Parti dönemindeki mecburi kültür değişmelerini eleştirir. Mümtaz Turhan’ın milliyetçilik görüşü öğrencisi Erol Güngör’e göre ılımlı olup Kemalizm politikaları ile daha barışıktır. Turhan’da din yine milli kimliğin önemli bir unsuru olmakla birlikte, İslam

vurgusu Güngör'deki kadar belirgin değildir. Mümtaz Turhan seçkinci olup halka değil, seğkinlere eğilmek ve toplumu da seçkinler eliyle yukarılara taşımak düşüncesindedir.

3.5.2. Milli Kültürün İnşası

Ziya Gökalp-Mümtaz Turhan çizgisinde değerlendirilen Güngör' n düşünce hayatında milliyetçilik, milli kültür, kültür değişmeleri, aydınlar, modernleşme esaslı yer tutar. Güngör, Türkiye'de milliyetçilik hareketlerinin tarihi çok eskilere götürülebileceğini söylemekle birlikte modern bir millet olma yolunda rehber teşkil edecek bir fikir ve inanç sistemi olarak Ziya Gökalp ile başlatır (2019:119). Milletin tarihsel sürekliliğini modernist bir yoruma tabi tutar. Türklük ve İşlam, milli kültürün iki esaslı öğesidir. Daha çok sivil ve modernleşme ile uyumlu milliyetçilik için çabalar. Milliyetçilik anlayışında İşlami ve demokratik unsurlar esaslı yer tutar. Milliyetçilik ve demokrasi ilişkisi geçici olmayıp zorunlu birlikteliktir. Milliyetçilik, milli iradeye azami serbestlik tanımak yani demokratik olmak zorundadır. Demokrasi milliyetçiliğin vazgeçilmez bir parçasıdır (Güngör, 1986:11).

Erol Güngör' n milliyetçiliği, milli kültürü esas alan ve bu kültür içinde İşlam dinine ağırlık veren bir milliyetçiliktir. Erol Güngör, ırk esasını reddederek Anadolu'daki bin yıllık hayatımız boyunca teşekkül etmiş milli hafızaya ağırlık veren Anadolucuların tezini daha gerçekçi bulur. Güngör, milli sınırların ötesinde bir İşlam birliği fikrinin taraftarları olsa da bu fikri romantik bulur. Milliyet farklarını hesaba katmayan bir İşlam düşüncesi, kaynağını İşlam dininden ziyade siyasi şartlardan kaynaklanmaktadır. İşlam doktrininde hiçbir zaman tek devlet fikri işlenmemiştir (1997:157-8). Milliyetçiliğe memleketin modernleşmesi için bir kuvvet kaynağı olması hasebiyle olumlu bakar. Ancak modernleşme esnasında kaybolan milli hüviyeti bir a  sembolik şey etrafında muhafaza etmek endişesinden ibarettir (Güngör, 1986:70).

Milliyetçilik, her memlekette aynı karakteri göstermez. Milliyetçilik o memleketin kendine has şartları içinde gelişir ve şekillenir. Arap sosyalizmi Arap milliyetçiliğinde önemli bir unsur olduğu halde Türkiye'de sosyalizm milliyetçilik karşısında bir antitez durumunda olur (Güngör, 1986:9). Milliyetçiliğinin yeni devletlerin en kuvvetli ve ortak vasıfları olduğunu belirten Erol Güngör, milliyetçilik bir dış mesele olarak ele alındığında, yerli kültürün yabancı

kültürler karşısında ayakta tutulması; bir iç mesele olduğu zaman ise ülkede milli birliği bozucu kültürel, iktisadi ve sosyal farklılaşmaların asgariye indirilmesi olarak tanımlanır. Nasıl ele alınırsa alınsın milliyetçilik milli bir birlik ve homojenlik kazanılması davasıdır (1997:110). Milliyetçilik, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz değişimleri açık pazar yeri halinden kurtarmak hareketidir. Milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır. Milliyetçilerin milli kültür davası soysuzlaşmayı önlemeyi hedefler (Güngör, 1986:113).

Güngör, çağdaş bir Türk milli kültürü kurmanın gereği ve bunun yollarını arar. Güngör'de milli tarih ve milli kültür bir bütündür. Milliyetçilik, milli kültürün modern imkânlarla geliştirilmesi olup halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır. Milliyetçiliği her şeyden önce halkçılık meselesi halinde ele alır. Milliyetçiliğin dayanağı olan milli kültürün taşıyıcısı da halktır. Milliyetçilik halka dayanan harekettir (Güngör, 1986:11). Erol Güngör'ün milliyetçiliği dine önemli bir rol veren, Osmanlı geçmişini dışlamayan, hatta süreklilik bağı kurarak Osmanlı sarayındaki kültürün tarihin inceltilmiş rafineri kültürünü temsil ettiğini savunan, modernleşmeyle eklemlenmiş yerel kültürden temel alan sivil karakterlidir. Halk kültürünü merkeze alan Gökalp'in aksine Güngör'de milleti temsil gücüne sahip olan kültür, merkezde şekillenen rafine kültürdür.

Güngör'ün kültür medeniyet ilişkisi ve aydınlar konusunda Gökalp'ten, kültür değişimleri konusunda da Turhan'dan daha farklı değerlendirmeleri vardır. Milleti meydana getiren unsurların başında hayat olarak *tarih* ve hayat tecrübesi olarak *kültür* gelir. Kültürün bileşenlerinden dil, din ve soyun kaynağı eskilere dayanır. Tarihi ve kültürü birbirinden farklı olsa da kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer milleti teşkil eder (1995:78). Erol Güngör, İslam'ın önemli bir yer tuttuğu milliyetçilik anlayışını sanayileşme ve modernleşmeyi dışlamadan Osmanlı geçmişiyle süreklilik üzerine kurar.

Erol Güngör, Ziya Gökalp'ten beri tartışılmalı kültür-medeniyet ayrımında gaye-vasıta üzerinden başlar. Medeniyet, kültüre (gaye) ulaştıran bir vasıta. Medeniyet, insanlık tarihi boyunca daima ileriye doğru bir gelişme gösterir. Kültür ise medeniyetin aksine ileriye gidebileceği gibi geriye de gidebilir. Kültürde yeni olan mutlaka eskisinden daha mükemmel olacağı anlamına gelmez. Kültür değişmesi, medeniyet değişmesinden daha zordur.

Kültürün devamlılığı esastır (Güngör, 1986:116-120). Kültür değişmesi seçici bir olaydır. Bir kültür, başka bir kültürden bir şeyler alırken, seçerek alır (Güngör, 1995: 16). Kültürü bozan şey teknik unsurların gelmesi değil, batının iş ahlakı gibi manevi şeylerin gelmemesidir. Teknolojik gelişme kaçınılmazdır. Teknolojik gelişmeye manevi bir gelişme ile istikamet vermek asıl meseledir (Güngör, 1996:81-82).

Gökalp'in yerli olanı milli kültür, yabancı kültürlerle ortak olan tarafını medeniyet diye ayırmasını eksik bulan Güngör, kültür ve medeniyetin birbirinden ayrı olamayacağını söyler. Ona göre milli kültürler medeniyetin farklı yansımalarıdır. Her millet medeniyeti kendi tarzında benimser. Zaten yekvücut Avrupa kültür veya medeniyeti yoktur. Modern medeniyet denilen batı çeşitli milli kültürlerden oluşur. Batı medeniyeti tek bir milletin kültüründen oluşmaz. Avrupalılaşmak (Batılılaşmak), milli kültürün inkâr edilmesini gerektirmez (Güngör, 1986:101). Kültür unsurları birbirinden tecrid edilmiş mevcudiyetler halinde bulunmadığı için bunları tek tek almakla yerli kültürde tek tek kalmaları beklenemez. Kültür değişmesi, Batıdan lüzumlu bulunan şeylerin alınması için hazırlanılan bir ihtiyaç listesi şeklinde görülmemelidir. Yine de kültür değişmesini siyasi liderlerin hevesleri yerine sosyal ilimlerin rehberliğinde bir program ve öncelikler meselesi halinde ele almak bir zarurettir. Hiçbir kültür saf olamayacağından saf kültür üzerinde ısrar etmek Türk milletini yerinde saydırır. Bir milletin büyük çoğunluğu tarafından benimsenen ve geliştirilen haliyle kültür unsurları saf ve millidir (Güngör, 1986:103-104).

Erol Güngör, hocası Mümtaz Turhan gibi mecburi kültür değişmeleri yerine serbest kültür değişmeleri aracılığıyla gerçekleşecek bir kültür değişmesinde milli kültürün avantajlı çıkacağını düşünür. Türkiye'de bir "Türk kültürü" inşa edilebilmiş değildir. İnkılapçı aydınların nazarında yerli kültür topyekûn çürük olduğundan kültürün baştanbaşa değiştirilmesi gerekir. Memleketin modernleştirilebilmesi maksadıyla mecburi değişme yolu seçilir. "Serbest kültür değişimleri" yukarıdan dayatılmayan, kendiliğinden evrimsel olarak değişen, milli bünyeye uygun olandır (1986:42). Kültür değişmesi için yapılan bürokratik müdahalelerin hiçbir manası yoktur.

Güngör, kültürün devamlılığı önemsemekle birlikte medeniyet değişikliğini de faydalı görür. Müşterek bir kıymet nizamı olmayan bir topluluktan modern manada millet olarak

bahsedilemez. Millet, kendine mensup fertleri ve grupları, zümreleri bir arada yaşatan kıymetlere ve ideallere dayanır. Hayatımıza hâkim olan kıymetlerimiz yeni dünyanın şartlarına uyamayacak bir halde geldiğinden bizi bir millet olarak yaşatabilecek Batı medeniyetinin temel kıymetlerine bir an önce kavuşmaya çalışılmalıdır. Batının mahalli renklerden uzak objektif kıymetlerini edindiğimiz zaman modern bir millet haline gelebilir ve bu kıymetlerin yeni nesillerde milli şuur şeklinde kazanılması temin edebilir (Güngör, 1996:260-1).

3.5.3. Kültür İktidarı

Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan'ın talebesi olan, yazarların piri (şeyhülmuharrin) unvanı verilen Ahmet Kabaklı, Güngör'e yakın biçimde Osmanlı kültürel mirasının yeniden ihyası için kültüralist milliyetçiliği savunur. Kabaklı'ya göre hükümetler ve devletlerin üzerinde kurulu olduğu gerçek iktidar, kültür iktidarıdır. Adam Smith'çi ve Marks'çı görüşlerin aksine kültür ekonomi üzerine değil, ekonomi kültür üzerine kurulur. Kültür ekonominin altyapısını oluşturur (Taşkın, 2019:213). Yabancı devletlerin başka milletler üzerinde kendi kültür şahsiyetlerini yaymak istemeleri doğaldır. Milletin mücadelesi daha çok kültürlerin mücadelesidir. Her millet, kendi hars ve değerlerini yaymak ister (Kabaklı, 1975:22).

Kabaklı kültür emperyalizmi, Marksistlerden tamamıyla farklı bir anlamda manevi sömürgecilik anlamında kullanır. Kendi kültür ve özüne dönmekte geç bırakılmış, yabancı kültür hayranı veya o kültürlere angaje aydın ve idarecilerin eline düşmüş milletlerin, şahsiyetsiz ve perişan kalması kaçınılmazdır (1975:7). Kabaklı, "kültür emperyalizmi, asırlar içinde, uzun bir tarih zarfında geliştirilen *milli şahsiyeti* meydana getiren manevi ve mukaddes unsurların birer birer harcanıp tüketilerek başka kültür şahsiyetlerinin işgal ve istilasına terk edilmesidir" şeklinde tanımlar (1975:17-18). Bir başka yerde "bir memleketin yabancı harslar, yabancı dinler, yabancı kültürler, yabancı filmler, yabancı türküler, yabancı şarkılar, yabancı danslar tarafından kuşatılmasına *kültür emperyalizmi*" olarak tanımlar. Başka deyişle kültür emperyalizmi, bir milletin kendi harsını, kendi kültürünü başka bir millet üzerinde denemesi ve o milletin zihnini, beynini, duygularını, ahlakını, yaşayışını iptal etmesi, kendine benzemez hale getirmesidir (1975:42).

Kabaklı'ya göre milliyetçilik, millete kendi töreleri ve kültürleriyle yaklaşarak savunma, yükselme ve direnmeyi kendi değerlerinde bulma olayıdır (1975:47). Kabaklı, milliyetçiliğin doğma aşamasında baltalandığını söyler. Milli şuur ve milli ruhtan mahrum edilen, kendi kültürleri ile yetişmeyen nesiller nefislerini, ahlak ve bağımsızlıklarını kurtaramaz hale gelir. Ona göre milliyetçilik dil, din, tarih, vatan, ecdat, folklor, ilim, töre sevgisi demektir (Kabaklı, 1975:156).

3.6. Türk İslam Sentezi (1970-1980)

İslam'ın ideolojileştirilmesinin bir biçimi olan Türk-İslam sentezi, Türk milli kültürüne dönüşün adıdır. Türk İslam sentezi, milliyetçiliği reddetmeyen bir İslam anlayışını ifade eder. Türk-İslam sentezi Türkçü, Anadoluçu, İslamcı akımların bir bileşkesidir. Türk-İslam sentezi topyekün bir kültür planlaması (Güvenç ve diğerleri, 1994:51), bir tür din içinde kültür projesi (İrem, 2011:33), kısmen batı karşıtı bir tepki (Copeaux, 1998:56) ya da dini sosyopolitik alandan dışlayan Cumhuriyet resmi ideolojisine yönelik restore etme çabası olsa da daha çok 1970'lerde sol kesime karşı bir mücadelenin fikridir (Ayvazoğlu, 2013:154).

Türk-İslam sentezi 1970'lerde Aydınlar Ocağı etrafında toplanan tarafından formüle edilir (Şaylan, 1987:66). Türk-İslam sentezi 1970'lerde Kafesoğlu ile ete-kemiğe büründürülerek somutlaştırıldığı düşünülür (Bora ve Can, 2000:169-170). Sentezin fikir babası kabul edilen Kafesoğlu "Türk-İslam Sentezi"nden ilk olarak 12 Mayıs 1972'deki bir konferansında söz etmiş, bu tanım 1975'ten itibaren Aydınlar Ocağı'nca benimsenerek kullanılır. Kafesoğlu, ölümünden kısa bir süre önce bu "sentez" tezi *Türk-İslam Sentezi* başlıklı kitaba dönüşür (Aydınlar Ocağı yayını, İstanbul 1985).

Türk İslam sentezini yalnızca Aydınlar Ocağı'na mal etmek eksik olur. Milliyetçiler Derneği, Fetih Cemiyeti, Muallimler Birliği, Türkiye Milli Kültür Vakfı, Türk Edebiyat Vakfı gibi birbiriyle yakın ilişkileri bulunan dernek ve vakıflar bu senteze katkı sağlarlar. Soğuk savaş döneminde Ahmet Kabaklı, Mehmet Kaplan, İbrahim Kafesoğlu, Erol Güngör, Necmettin Hacıeminoğlu, Sevinç Çokum, Tarık Buğra gibi aydınlar sol çevrelerin kültürel etkinliğine bir alternatif olması maksadıyla fikirlerin devletin kültür siyaseti haline getirilmesi için 1972'de yayın hayatına giren aylık *Türk Edebiyatı* dergisi etrafında mücadele verilir. Aynı dönemde kardeş

dergi olarak görülen İlhan Geçer'in *Türk Kültürü* dergisi Marksist yayın dünyasıyla mücadele eder (Taşkın, 2019:206-7). 1961'den sonra kurulan *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*'nün aylık yayın organı olan *Türk Kültürü* dergisi 1970'ten sonra Türk-İslam sentezi ideolojinin yayılmasına katkı sağlar. 1965 yılında başlanan ve yarım kalmış proje olan *Bin Temel Eser* çalışma dizisi bu sentez için girişilen işlerdendir (Copeaux, 1998:55).

1970'lere doğru İbrahim Kafesoğlu tarafından sistematik olarak formüle edilen Türk İslam sentezi, milliyetçiliği, kitlelerle buluşturmak için İslam'ın muhafazakâr bir yorumudur. Türklerin İslamiyet'i benimsemelerini sadece uygun tarihi bir dönemle açıklamak yetersiz kalır. Türkler, tarihler boyunca zaman ve bulundukları yerlerin icapları gereği çeşitli dinlere girmekle birlikte, İslamiyet dışında hiçbirinde tutunamadıkları açıktır. Türkler, İslamiyet dışındaki diğer dinler ile birlikte milli seciyelerini kaybetmiştir. İslami itikatlarla eski Türk dini inanç sistemi arasında önemli mutabakatın olması sosyal ve manevi hayatın bütün cephelerinde Türk-İslam Kültür ter kibini (sentezi) gerçekleştirir (Kafesoğlu, 2018[1985]:155-7).

İrk yerine kültürü esas alan ve dine özel önem atfeden Türk-İslam sentezi ile milliyetçiliğin hitap ettiği alan genişletilmek istenir. Türk-İslam sentezi söylemi milliyetçi ve İslamcılarının görüşlerini Türk insanının kişiliğinin ve hatta varlığının kaynağı olarak görür. 1960'lardan itibaren sağ blokta iki ana akımdan MHP'de Türklük ile MSP'de İslamcılık görüşleri baskın olmakla birlikte ve kendi aralarında devam eden mücadeleye rağmen yöneldiği ortak hedef Türk-İslam sentezidir. Türk-İslam sentezi bütünlüklü bir kuramdan ziyade eklektik bir söylemdir. Türk-İslam Sentezi doktrini, MSP'den çok MHP'nin tasarımlarına daha yakındır (Bora ve Can, 2000:161). Türk-İslam sentezi kavramı, Erbakan'ın ümmetçilik hareketinden farklı olduğunu ifade etmek için geliştirilmiştir.

Türkiye aydınlarında Türklük ile İslamiyet (ve Batı) arasında sentez kurma çabaları, aslında Cumhuriyet öncesine kadar uzanır (Bora, 2000:160). Türk-İslam sentez arayışını Türkçü Ziya Gökalp ile *İçtihad* dergisi etrafında toplanan, İslamcı yanı ağır basan Süleyman Nazif ve arkadaşlarının anlayışına kadar götürmek mümkündür (Şaylan, 1987:134). Başka ifadeyle Türk-İslam sentezinin fikri temeli gerçekte 19.yüzyılın son çeyreğinde kültür milliyetçilerine ya da daha öncesi Yeni Osmanlılara kadar götürülebilir. Namık Kemal'in Osmanlılık bilinci

ve İttihad-ı İslam fikirlerinde Türk siyaset ve fikir hayatında çok tartışılan Türk-İslam Sentezi ya da Türk-İslam ülküsünün ilk izleri görülebilir. Medeniyet anlayışı geleneksel sağ-milliyetçi akımları ile benzerlik arz eder. Milli değerleri muhafaza etmek koşuluyla Batı'nın ilmini, fennini, teknolojisini almayı hedefler (Şehsuvaroğlu, 2016:36-7). Hatta Türk-İslam Sentezinin başlangıcını bırakın Osmanlılardan, Selçuklular döneminden başlatanlar bile vardır. Bu görüşü savunanlara göre sentez Türklere özgü değer ve görüşlerin aleyhinde gelişir (Güvenç ve diğerleri, 1994:50).

Aydınlar Ocağının önde gelen ideologlarından İbrahim Kafesoğlu, 1960'lara ait önceki yazılarında Türkçülüğü başat belirleyici olarak alırken, daha sonraları Türklük ve İslam'ın doğal uyumunu ön plana çıkarır. Kafesoğlu'nun erken çalışmalarını *Türk-Milli Kültürü* ismiyle toparlaması, daha sonraki yazılarını ise *Türk-İslam Sentezi* adıyla kitaplaştırması bu dönüşümü açıkça gözler önüne sermektedir. İlk kez 1977 yılında ilk baskısı yapılan Türk Milli Kültürü kitabında ağırlıklı olarak Türklük ele alınsa da Türk-İslam devletinin temelleri dile getirilir (Kafesoğlu, 1997:360).

Kafesoğlu'nun kavramsallaştırdığı Türk İslam Sentezi, temelde Türklük ile İslam'ı tek bir potada eritmeyi amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Kafesoğlu organik bir millet anlayışını savunmaktadır. Buna göre, bir milleti canlı bir organizma olarak düşündüğümüzde, bu organizmanın hem bir bedeni hem de bir ruhu olması gerekmektedir. Bu yaklaşım Türk milliyetçiliğine uygulandığında Türklük beden, İslamiyet ise ruh olarak ortaya çıkacaktır. Bu formül aslında milliyetçi-mukaddesatçı kanat için yeni değil, aksine yılların birikiminin bir başka şekilde dışa vurulmasından ibaretti. Türkçü bir yaklaşımdan yola çıkılarak İslam, Türklerin zaten asırlardır var olan tek tanrılı inanç geleneğinin son ve mukaddes durağı olarak algılanmaktaydı. Yani, Türkün İslam'a kavuşması bu milletin kendine has nitelikleri nedeniyle doğal bir sonuçtu (Kafesoğlu 1985:161).

Osman Turan, "Türklerin daha ileri ve kesif kavimlerin oturduğu Anadolu'yu vatan yapmaları ve cihan hâkimiyeti kurlmaları İslamiyet ruhunun ve milli kudretin imtizacı sayesinde mümkün olduğunu" söyler (1979:174). Ona göre Türkiye, Milli, İslami ve Avrupai kültür unsurlarının ahenkli bir sentezini yapmak sureti ile yeni bir Türk medeniyeti kurabilir (Turan, 1979:241). Turan'a göre Meşrutiyet'in ilanı sonrası memleketin şart ve ihtiyaçları

milliyetçi, İslamcı, garpçı üç fikir hareketi ortaya çıkar. Milliyetçiler milliyetçiliğe, İslamcılar ise İslamcılık esaslarına daha fazla önem verirler. Her iki akım Avrupa ilim ve tekniğin kabulünde birleşir. Kültür unsuru ve hayat tarzı bakımından Milliyetçiler, İslamcılar kadar muhafazakâr değildirler (Turan, 1979:14).

Ahmet Kabaklı, Türkiye’de milliyetçilerin “her Müslümanın Türk, her Türk’ün Müslüman” olduğu ana fikri etrafında toplanması gerektiğini söyler. Ona göre basit etnik farklara, şive ve dil özelliklerine kapılmak bizi yıkar, halkın desteğinden uzaklaştırır. Turan ve İslam davaları, Türklüğün ancak ileriki zamanlarda varacağı amaçlardır (1975:97). Benzer şekilde Kabaklı başka bir yerde “biz, İslam varlığının Türkleriyiz; biz, Türklük ruhunun İslamlarıyız” diyerek İslamlık ve Türklüğün doktrin değil, hayat, gerçeğin kendisi olduğunu söyler (1978:7). Mabet ve Millet adlı eserinde, tıpkı siteler gibi milletlerin de mabetler çevresinde sürdürdüğünü söyleyerek mabedin millettten ve milletin mabetten ayrılamayacağını söyler. Ona göre Türk ile İslam, vatanla Kâbe, millet ile mabet iç içedir (Kabaklı, 2007:13-14).

Mehmet Kaplan İslamlık, Türklük’ün doktrin değil hayat olduğunu söyler (1978:7). Türk’lerin daha öncesinde Gök-Tanrı gibi tek tanrıcılık inanışından geliyor olmaları kendi kadim inançlarından çok daha sağlam, kitabi olan İslamiyet’in Türk’ün mizacına çok uygun düşündükleri için bu geçiş hızlı ve kolay gerçekleşir. Türkler, İslamiyet’i kendi ruh ve karakterlerine, yiğitlik duygusuna ve cihangirlik idealine uygun bulmaları din seçiminde bir başka etkidir (Kaplan, 2019b:77).

Aydınlar Ocağın bir başka illeri gelenlerinden Muharrem Ergin, “önce Müslümanlık sonra Türklük” ya da “önce Türklük sonra Müslümanlık” şeklinde sıralamanın manasız olduğunu, Türklük-Müslümanlık arasındaki önceliklendirmenin müfrit din taraftarlığı anlamına geleceğini ve Türklük-Müslümanlık’ın birbirinden ayrılamayacağı ve sıraya konulamayacağını söyler (1975:209). Türklük ve İslamiyet’in bir araya gelmesi her iki taraf içinde kazançlıdır. İslam, Türk kültürünün yaşamasına imkân sağlarken Türkler de İslam’ı koruyup, kollayan millet olur. Başka deyişle Müslümanlık, Türklüğü koruyan çok kuvvetli bir manevi silahtır. Nitekim başka dinlere giren Türk kavimlerinin milliyetlerini kaybettikleri ortadadır. Türkler başka dinle sağlam Türk olarak kalamazlar. Özetle Türklük ve Müslümanlık tarihin derinliklerine uzanan harikulade bir terkiptir (Ergin, 1975:207-9).

Erol Güngör, Türk-İslam sentez anlayışının revaçta olduğu bir dönem olan 1975 yılında Töre dergisi için yazdığı *Milliyetçiler Arasında Birlik Meselesi* adlı makalesinde milliyetçiliğin, İslam dini dışında d ş n lemeyeceğini ifade eder. Ona göre İslamiyet milli kültürün en mühim unsuru olduğundan laik prensibine aykırılık teşkil etmez. Türklük ve Müslümanlık birbirinden ayrı şeyler değildir (2019:123).

Türk-İslam sentezinin zımnen askeri rejim ve alenen sivil yönetimler tarafından benimsenmesi, cumhuriyet tarihi boyunca devlet-İslam karşılaşmasında bir dönüm noktasına işaret eder. Türk İslam Sentezi ılımlı İslam'la Cumhuriyet değerlerini aynı potada eritme potansiyeli taşır. Başka ifadeyle, Türk-İslam Sentezi Cumhuriyet geleneğinden bir kopuşu değil, bu geleneği daha İslami bir tonla yeniden tanımlamayı hedefleyen bir kavramlaştırma çabasıdır. Türk kültürü içerisinden okunan, kavgacı olmaktan çok, uzlaşmacı bir tonla tanımlanmış İslam, 12 Eylül cuntası tarafından da kutuplaşmış Türk toplumunu Atat rk l kten ödün vermeksizin birleştirmek üzere kullanılmaya hazır bir araç olarak görülür. Türk İslam Sentezinin Türkiye'deki siyasal partiler arasında en fazla hitap ettiği oluşum ise MHP'dir. Nihal Atsız gibi kökten Türkçülerle yolunu ayırmış, kendisine seçmen tabanında daha fazla taraftar sağlayacak bir ideolojik dönüşümü gerçekleştirmek isteyen MHP, Türk İslam sentezini kısa sürede sahiplenir. Türk İslam Sentezi 1980  ncesinde MHP, darbe sonrasında 12 Eylül askeri cuntası tarafından sahiplenilir, hatta Atatürk Milliyetçiliği anlayışı ile resmi milliyetçilik hüviyetine kavuşur (Güvenç vd. 1994:39).

3.6.1. Aydınlar Ocağı

Aydınlar Ocağının temeli, 1967 yılında Milli Türk Talebe Birliği'nin öncülüğünde toplanan Birinci Milliyetçiler Kurultayı'nda atılır. Aydınlar Ocağı, 1960'larda sağ eğilimi içerisinde önemli isimleri kendine toplayan bir merkez olur. 1960 sonrası dönemde *Tercüman* gazetesi, milliyetçiler ile muhafazakârları temsil eden yayın organı statüsündedir. Süleyman Yalçın, Ocağın kuruluş gayesini, 27 Mayıs 1960 darbesinin yol açtığı sol yükselişe karşı milli kültür ve şuuru geliştirmek şeklinde açıklar.

Milli şuuru, Türk halkına kazandırmaya adanayan İbrahim Kafesoğlu, lisede edindiği dostları ile birlikte 1960'ların ikinci yarısında *Kültür Ocağı*'nı kurarak, küçük toplantılar tertip

etmişler ve bu sırada *Milli Işık* dergisini çıkarmışlardır. Kültür ocağının asıl ve en önemli gayelerinden birisi de yeni yetişen nesillerde Türk Milliyetçiliğini oluşturmak ve Türklük şuurunu aktarmak olmuştur. Kökeni Kültür Ocağına dayanan *Aydınlar Ocağı*, milli ve manevi değerlere sahip çıkmak, milletin bütünlüğü, vatanın bölünmezliği, devletin güçlülüğü prensiplerini savunmak, bu prensiplere bağlı kalmak için çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlemek amacıyla Demokrat Parti'nin iktidar olduğu güne denk getirilerek 14 Mayıs 1970'te İstanbul'da kurulur. İlk başkanlığına İbrahim Kafesoğlu seçilir (Uydu Yücel, 2015:16)

Aydınlar Ocağı milliyetçi-mukaddesatçı camianın yabancıları olmadığı iki akımın (Türkçülük ve İslamcılığın) geleneksel birlikteliği doğrultusunda, yeni bir kavram olan Türk İslam Sentezi aracılığıyla gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Aydınlar Ocağı, hem İslami hem de Türkçü aydınlar tarafından ilgiyle karşılanır ve bünyesinde her iki kesimi de temsil eden üyeler yer alır. Ocak, seçici üyelik ölçütleri uygulamasıyla kadrocu bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bir siyasal partiye dönüşmek yerine yasal partileri ya da başka aktörleri etkilemeyi hedeflediğinden oldukça seçkinci bir harekettir.

3.6.2. Ülkücü Hareket

Ülkücülük, bugünkü yaygın anlamıyla milliyetçilikten farklı bir şey değildir. 1960 sonrası dönemde adından fazlasıyla bahsedilen *ülkücü hareketi*, milliyetçi bir partinin aksiyoner kanadını oluşturur. *Ülkücü*, Milliyetçi Hareket Partisi taraftarlarının kendilerine verilen özel isimdir (Mardin, 1991:251). Ülkücü ve ülkücülük, daha ziyade o dönemin gençlik yapılanması için kullanılır. 1960'ların ortalarından 70'lerin ortalarına kadarki dönem ülkücü hareketin inşa evresidir (Turgut, 1995:404). Kendi milleti ya da bütün insanlık için ulaşılmasını şiddetle arzu ve hayal edilen son hedefe varma gayesiyle çalışanlara *ülkücü* denir. Ülkücülük, milletin dertleri ve geleceğiyle ilgilenmektir. Azim ve irade, sabır ve tahammül, disiplin, fedakârlık, fazilet ve dürüstlük, bilgi ve çalışkanlık ülkücüde bulunması gereken vasıf ve meziyetlerdir (Hacıeminoğlu 1976:125-140).

Ülkücülük, 1970'lerden bu yana milliyetçiliğin eşanlamlısı olmasa da daha hususi tarzda milliyetçiliğin yorumlanmış bir taşı olarak telaffuz edile gelir. Ülkücülük, milliyetçilik kavramının mana ve muhteva eksikliklerini telafi etmeye çalışmıştır. Ülkücülük genel

anlamıyla herhangi bir ölköye, ideale bağlı olmayı ifade eder. Ölkücölük, dini költöre ve değerlere hürmetkarlık, Türk költöü ve geleneğine taraftarlık, muhafazakarlık, milliyetçilik gibi farkları kavramları kapsayacak şekilde kullanıla gelmiştir. Ölkücölük, sağda birliğin ötesinde daha çok bir fikir ve şuurda beraberliği amaçlamıştır (Alkan, 1998:177).

Ölkücü hareketin amir ilkesi lider-teşkilat-doktrin üçlemesinden oluşur. Muhafazakâr milliyetçilik söylemin menzili, merkez sağın ağırlıklı kısmının yanında ölkücü hareketi de kapsar. Ölkücü hareketin tabanı taşralı, Sünni, muhafazakâr, alt-orta sınıf gençlerden oluşur. Sola karşı savaşta ölkücü hareketin ideolojik terkinde İslam vurgusu her geçen gün artar.

Modernleşmeye karşı geleneğin költöü kodlarına bağlı tabanın duyduğu şiddetli tepki çeşitli şekillerde ifadesini bulur, kolayca ölkücü harekette yerini alır. Ölkücölük, 1940'ların konjonktörel Türkçölük ile 1950'lerde beliren muhafazakâr eğilimlerinin anti-komünizm potasında bir araya gelmiş biçimleridir. Ölkücüler 1980 öncesinde komünistlere karşı girişilen mücadelede devlet için gerekirse canını hiç çekinmeden feda etmeye göze almışlardır. 1980 sonrası ölkücü hareket içinde İslami değerlere yönelen bir gruplar olsa da ölkücölükte Nihal Atsız Türkçölüğünün baskın rengi uzun bir süre korumuştur. *Turan*, ölkücü-milliyetçiler için Türkiye-merkezli bir ölkö olma özelliğini devam ettirmektedir.

3.6.3. Milli Görüş Hareketi

İslamcılık ekseninde milli görüş, liberalizm ve komünizm ideolojilerinden ayrılan bir "üçüncü alem"dir (Türk, 2014:184). Fikir babalığı ile uygulaması Necmettin Erbakan ile özdeşleşen Milli Görüş Hareketi, İslamcı kimlik ve semboller dünyasının merkezde kabul görmesi talebidir; rejimin sahiplerince dışlandığını düşönen dindarları ekonomik ve toplumsal yapıya dâhil etme mücadelesidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli İslami siyasal hareketlerinden biri olan Milli Görüş, sırasıyla Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi'nin düşünce arka planını oluşturur. Saadet Partisi, İslami siyaset ile onun taşıyıcı hareketi Milli Görüş'ün asli temsilcisi konumundadır.

Milli görüş 1974'te kurulan koalisyon hükömeti ortağı iken girişilen Kıbrıs Barış Harekâtı modern savaşın en ileri örneklerinden birisi olması sebebiyle kıvanç duyulur (2014:157).

Tarihteki şerefli yerini almanın yolu ancak Milli Görüş'le mümkün olduğu düşünülür. Milli Görüş, vatan ve milletin bölünmez bütünlüğü ve tüm memleket evlatlarının kardeş bilinmesi temel prensibine dayanır. Aynı milletin, aynı tarihin çocuklarının kardeşliği esastır (2014:175). İlme ve inanca dayalı milli görüş zihniyeti maneviyatçıdır. Milli Görüş Hareketinin motoru kabul edilen gençlerin sağlam bir itikat ve inanca sahip olması beklenir (2014:246). Saadetin beş temel şartı arasında gördükleri barış ve kardeşlik, hak ve özgürlükler, adalet, refah ve saygınlık alanında vatani yaşanılabilir örnek bir ülke haline getirmeyi görev edinir (2014:36). Mevcut herhangi bir düşünce veya hareketin reaksiyonu olmadığını söyleyen milli görüş, doğrudan doğruya bir ilim ve fikir aksiyonu olarak ortaya çıktığını iddia eder (2014:89).

Avrupa'nın ortak, Türkiye'nin Pazar görüldüğü gerekçesiyle Avrupa Ekonomik Ortaklığına (bugünkü ifadesiyle Avrupa Birliğine) karşı çıkar. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne sokulması gayretine ekonomik olmaktan öte siyasi ve ideolojik olarak görür. Haçlı Seferleri ile elde edilemeyen sonuçların Avrupa Birliği ile elde etme çabasıdır (2014:116). Yine tekelci sermayeye hizmet etmekle suçlanan Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF hep ırkçı emperyalizmin, Siyonizmin kuruluşları görülür (2014:218). Gelişmiş ülkelerin G-8 grubuna paralel olarak 15 Haziran 1997 tarihinde Endonezya, Malezya, Bangladeş, Pakistan, İran, Mısır, Türkiye, Nijerya' dan oluşan D-8 adıyla en yüksek seviyede küresel ölçekte Gelişmekte Olan Ülkeler Organizasyonu kurulur (2014:208-9).

3.6.4. Milli Mücadele Birliği

Halk arasında kısaca *Mücadeleciler* olarak bilinen *Yeniden Milli Mücadele Birliği* ya da daha kısa ifadeyle *Milli Mücadele Birliği* 1968-1978 tarihleri arasında etkin olmuştur. Mücadele Birliği, bir dönemin sağ-sol ikileminde sağcı kutupta yer alan salt milliyetçilikle saf İslamcılık arasında kendine özgü bir noktada faaliyette bulunur. Duyguları/eğilimleri itibarıyla İslami, kültürel söylemi itibarıyla milliyetçi bir harekettir. *Mücadele Birliği* adı, bu hareketin temel metinlerine göre "içeriden ve dışarıdan zaafa uğratılmış, bunalımlar içinde kıvranan toplumun, yine 'millet ideolojisi'ne bağlı olarak kurtulması için verilecek mücadelenin organize hareketi"ni ifade eder (Aydın, 2005:452).

Milli Mücadele Birliğine *yeniden* denmesi işgalci güçlere karşı verilen kurtuluş savaşı ve kazanılan askeri zaferi ifade etmek ve meşrulaştırmak maksadıyla adeta milli mücadelenin bir devamıdır. Mücadele Birliği, İslami ve milli hassasiyetler ekseninde bir buluşma yeridir. Dava, İslam'a ve millete hizmet davasıdır. Yeniden Milli Mücadele Hareketi, 1960'ların ikinci yarısında Osmanlıcı, millici, yerli İslamcı, anti-emperyalist, anti-siyonist, anti-komünist Müslüman öğrenciler tarafından başlatılan aksiyoner öğrenci hareketidir. 60'ların sonunda, 70'lerin başında etkinliğinin zirvesine ulaşır, o dönemlerde Sağın Dev-Genç'i diye anılır. Milliyetçi-dini eksende bir kadro faaliyeti olarak mücadelecilik, ilmi sağcılık görüşünü savunur. *İlmi sağ*, solun bilimsel sosyalizm, bilimsel materyalizm türlerine karşı bir bilimsel sağ denemesi gibi algılanır.

Liderliğini Aykut Edibali'nin yaptığı Mücadele Birliği, sokak kavgası yerine fikri bir mücadeleyi savunur. 1970'lerde etkin ve milliyetçi – mukaddesatçı gençlik örgütlerinden Mücadele Birliği'nin ilk genel başkanı Necmettin Erişen'dir. Yeniden Milli Mücadele Hareketi'nin kurucuları arasında ikinci lideri olarak da bilinen Yavuz Arslan Argun ile İrfan Küçükköy bulunur. Teşkilatın resmi kuruluşunun ikinci yılında çok işlevli bir haftalık çıkartılan *Yeniden Milli Mücadele* adlı dergi hareketin önemli bir yayın organıdır (Aydın, 2005:452). 1973'te de üç aylık araştırma inceleme dergisi *Gerçek* ile aylık kültür-sanat-edebiyat dergisi *Pınar* çıkarılmaya başlanır. Mart 1975'te ise günlük *Bayrak* gazetesi ve *Bizim Anadolu* yayın hayatına girer.

1970'lerin başlarında altın çağını yaşayan hareket MHP ve MSP'nin 1970'lerin ortasından itibaren güçlenmesiyle birlikte yavaş yavaş çözülmeye başlar. 1984 senesinde Aykut Edibali'nin genel başkanlığında Islahatçı Demokrasi Partisine (IDP) dönüşen hareket, 1991 yılında üçlü ittifak diye anılan Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve Islahatçı Demokrasi Partisi arasındaki işbirliğinde yer alır. Birlik Barış Partisi, Bayrak Partisi ve Millet Partisinin IDP'ye katıldığı 1992 Kasım olağan kongresinde partinin adı Millet Partisi olarak değiştirilir.

Mücadele Birliği, 12 Eylül ile birlikte dağılsa da Türk sağ siyasetinde ve yayın hayatına Cemil Çiçek, Melih Gökçek, Ali Müfit Görtuna gibi muhafazakâr kişileri yetiştirmiştir. Yazar Ahmet Taşgetiren Yeniden Milli Mücadele Birliği Dergisi yöneticiliğini yapmıştır. Hüseyin Gülerce'ye kadar birçok isim bu hareketin içinde yetişmiştir. Günümüzün Anadolu

milliyetçisinin temsilcisi diyebileceğimiz Taha Akyol, bir hareketin içerisinde belli bir dönem de olsa bulunmuştur. İlk başlarda milli İslamcılık çabası olarak başlayan Mücadele Birliği, sonraları İslamcılıktan gittikçe uzaklaşarak milliyetçilik eksenine doğru kayar.

3.6.5. Milli Cephe İttifakı

Türk sosyal hayatta milliyetçiler (Türkçüler) ile İslamcılar arasında sıklıkla görülen ittifak, uzlaşma, yakınlaşma siyasal hayatta daha az rastlanır. Toplumsal hayat ya da düşünce dünyasının ana sağ akımı Türkçülük ve İslamcılık arasındaki yakınlaşmanın tam karşılığı olmasa da Türk siyasi hayatta 1970'lerin ortasında milliyetçi cephe adıyla ilk ittifak karşımıza çıkar. Merkezi konumda olan Adalet Partisi, Milliyetçi Cephe diye adlandırılan ilk ittifakta abi rolünü üstlenerek MSP ile MHP'nin bir araya gelmesine önderlik eder.

Türkiye'de 1970'ler Soğuk Savaş dönemi koşullarının etkisiyle siyasi ve toplumsal kutuplaşmaların yaşandığı dönemdir. Türk sağ bu dönemde sola, komünizme karşı kararlı mücadele etmeyi kendine görev bilir. Milliyetçi adıyla anılan koalisyon hükümeti, iktidarı sola teslim etmek istemez. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde ilk kez resmi olarak *cephe* adını alan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti 31.03.1975 - 21.06.1975 tarihleri arasında ılımlı milliyetçi ve muhafazakâr Adalet Partisi (AP), geleneksel İslami çizgide yer alan Milli Selamet Partisi (MSP), Atatürkçü değerlere önem veren Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve Türkçülük kökenli Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin hükümet ortağı olarak bir araya gelmesiyle kurulur (Yavuz, 2003:210).

1977 genel seçimlerinden %48,38 oy oranı ile birinci parti çıkan CHP, sosyal demokrat Ecevit liderliğinde azınlık hükümeti (2. Ecevit Hükümeti) kurmayı dener, ancak TBMM'de güvenoyu alamaz. Böylece 40. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin 21 Haziran 1977 – 21 Temmuz 1977 tarihleri arasında çok kısa süren bir aylık ömrü olur. CHP'nin bu kısa süren tek başına iktidarı sonrası II. Cephe Hükümeti ise 21 Temmuz 1977-05 Ocak 1978 tarihleri arasında bu sefer Demirel liderliğinde AP, MSP ve MHP'nin ittifakı ile 41.Türkiye Hükümeti kurulur. 1977 yılının sonuna doğru tarihe Güneş Motel Olayı (11'ler Olayı) diye geçen görüşmelerle başlayan 11 AP vekilin 5 Ocak 1978'de istifa ederek CHP'ye destek vermeleri, gensoru önergesiyle ikinci milliyetçi cephe hükümetinin sonunu getirir.

Kurulan 1. ve 2. Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde milli kavramı CHP'nin ulusal kavramı dışında algılanır. Dört sağ partinin birleşerek kurduğu I. Milliyetçilik Cephesi döneminde politika alanında başlayan millileştirme çabaları, dil, eğitim, sanat, kültür alanlarında kendisini gösterir. Milli bir kültür siyaseti takip edilerek, milleti meydana getiren değerler etrafında milli bütünlüğün sağlanması amaçlanır. Bu dönemde Türk-İslam Sentezi adı verilen ve Aydınlar Ocağı'nın savunduğu görüşünün kısmen de olsa siyasete yoluyla uygulamaya geçirilmesi söz konusudur. Milliyetçi Cephe Hükümeti, 1980 darbesinden sonra 1982 Anayasası'nda *Atatürk Milliyetçiliği* ile kendine yer bulan Atatürkçülük ile Milliyetçiliği ve İslamcılığı uzlaştırma çabasının bir ön denemesi olarak görülür.

3.7. Milliyetçiliğin Devletleştirilmesi (1980-1990)

1980-1990 dönemi, resmi milliyetçiliğin “zorunlu ideoloji” olarak restore edildiği bir evredir. Devlet 80'li yıllardan sonra alt kimliklere demokrasi-güvenlik dengesi içerisinde daha çok güvenlik ağırlıklı bakar. Her ne kadar devlet farklı kimliklerdeki bireyleri, devlet alanına ayırım gözetmeden sokmaya çalışsa da bu grupları kolektif kimlik temelinde güvenlik çerçevesinde algılar (Mahçupyan 1998-99: 44-46). Türkiye'de 1980 öncesi görülen etnik ve dini kimlikler 1980 sonrasında liberalizm ve demokratikleşme dalgası ile 1980'lerin ikinci yarısının sonuna doğru politize olarak modern yapılara veya aktörlere dönüşmeye tekrardan başlarlar.

Resmi veya ana akım milliyetçilik, 1980 sonrası dönemde dini değerleri de içine alacak şekilde Türkçü, ülkücü, muhafazakâr milliyetçiliği devlet kontrolü altına alarak özellikle Atatürk milliyetçiliği etrafında konsolide ederek normalleşmeyi amaçlar. Vatandaşlık esasını tekrardan ön plana çıkarmak isteyen Atatürk milliyetçiliği 1960'lardan beri sağ ve sol arasında devam eden ayrışmanın giderilmesini arzular. Atatürk milliyetçiliği tanımlaması ile Türk-İslam sentezi etrafında toplanan gelenekçi-muhafazakâr söylem, devletin izin verdiği sınırlar içerisinde resmi ideoloji niteliği kazanır. Devlet milliyetçiliğin yorumunu taraflara bırakmadan bizzat kendisi yapmak ister.

Muhafazakâr milliyetçiliğin en güçlü kalemlerinden Erol Güngör, Atatürk milliyetçiliği tabirinin Marksist ihtilal teşebbüslerine karşı alınan 12 Mart tedbirinden sonra devlet

büyükleri tarafından ortaya atıldığını söyler. Güngör'e göre Atatürkçülük, siyasi veya felsefi bir sistem veya ekol olmadığı için bazı Türk münevverleri tarafından ciddiye alınmasa da pek çok kişinin sevgisine mazhar olan Atatürk üzerinden milli birliğin korunması ortak gayedir. Atatürkçülüğü manasız bir gayretten ibaret sayanları eleştiren Güngör'e göre Atatürkçülük, Cumhuriyet rejiminin veya modernleşme akıbetinin yaşama çabasıdır. Türkiye'deki solun Sovyetler Birliği'nin kiskacına düşerek ölüm denemesi yapması, sağında üzerindeki endişeleri giderememesi yüzünden Türk devletinin elinde tek çıkar yolu olarak Atatürk milliyetçiliği kalmıştır (Güngör, 1986:19-20)

Sol düşünce geleneği, soğuk savaş döneminde komünizm korkusuna karşı ABD'nin Yeşil Kuşak Projesine uygun olarak Türk-İslam sentezinin 1980 sonrası dönemde devletçe uygulamaya konulduğunu söyler. Milliyetçi-muhafazakâr söylem, simbiyotik ilişkiyle resmi ideolojiye eklemlenme sürecine girer. Milliyetçilik, toplumsal istikrarı ve devlete sadakati güçlendirici bir unsur olarak Atatürk milliyetçiliği ile resmi ideolojiye eklemlenmeye çalışır. Muhafazakârlık fikirleri açıkça bir siyasi oluşumda kendini ifade edemese de fikirleri neo ekonomik politikalarla uygulama alanı bulur. Devlette erimesi beklenen milliyetçilik, devletin izin verdiği sınırlarda kendine karşılık bulur. Aynı şekilde muhafazakârlıktaki dincilik yerine dindarlık yeni resmi milli kimliğin temel bir şartı haline gelir. Dini söylem, yeni dönemde, otoriter milli birlik ve beraberlik ideolojisinin güzide bir parçası olur (Bora, 2003:127).

3.7.1. Milliyetçi Demokrasi Partisi Denemesi

Devlet, 12 Eylül 1980 darbesiyle milliyetçilik ölçütlerini belirleme yetkisinin kendisinde olduğunu bir kere daha hatırlatır. Nitekim askeri darbe sonrasında yeni kurulan 16 siyasal partiden isminden 'milliyetçi' ifadesi geçen tek parti Milliyetçi Demokrasi Partisi'dir. Devletin belirlediği sınırlar içinde yeni milliyetçi-muhafazakâr eksenli parti kurulamayınca 1980 öncesi milliyetçi-muhafazakâr kitleler neo-liberal politikaların uygulayıcısı Turgut Özal tarafından temsil edilmeye başlanır. Milliyetçilik ölçütlerinin bizzat devlet tarafından sentetik bir şekilde tanımlandığı bir ortamda devlet eliyle kurulan parti de kendisinden beklenen başarıyı yakalayamaz.

Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), askerin kontrolü altında 16 Mayıs 1983'te emekli orgeneral ve aynı zamanda eski büyükelçi Turgut Sunalp tarafından yeniden demokrasiye geçiş sürecinde kurulan ilk partidir. 1982 Anayasası'nda katılımın yüksek oranlı bir çoğunluğu barındırması MDP'ye yönelik bir eğilim olarak algılanmıştır. Ancak MDP, 1983 genel seçimlerinde ANAP ve Halkçı Parti (HP)'den sonra ancak 71 sandalye ile 3.siyasal parti olarak parlamentoda temsil imkânı kazanır.

1980 öncesi Türk-İslam sentez anlayışıyla ismi sembolik hale gelen Ahmet Aydın Bolak, Yılmaz Öztuna, Ergun Göze gibi vekiller MDP'nin vitrininde yer alırlar. MDP yerel seçimlere doğru giden süreç içinde *güçlü devlet* kavramı üzerinde durmakta ve rakiplerini komünist olmak, aşırı uçları barındırmakla suçlamaktadırlar. Askerin MDP'yi desteklediği algısının kamuoyunda oluşmasına rağmen bu parti seçimlerde beklenen başarıyı gösterememiştir. Ardından 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde MDP yaşadığı dramatik düşüşle birlikte daha sonra Ülkü Söylemezoğlu'nun genel başkanlık yaptığı 1986 yılında tüzel kişiliğini sona erdirmek durumunda kalmıştır (Yalçın, 2018:471).

Milliyetçi Demokrasi Parti Programına göre partinin milliyetçilik anlayışı Atatürk milliyetçiliği ile Türk kültür milliyetçiliğinin sentezi sayılır. Türk Milliyetçiliği, dağıtıcı değil, toplayıcı olup bütün vatandaşları birleştirmeyi hedefleyen bir kültür milliyetçiliğidir. Kendini Türk Milletinin ferdi sayan, aynı tarihten gelen, Devlete saygılı, milli sevinç ve kederleri ortak bir şuur içerisinde paylaşan her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Türk Milliyetçisidir (1983, m.4/2).

Türk Milliyetçiliği, milli, tarihi, manevi değerlere saygılı; Türk Milletini yüceltmeyi gaye edinmiş, batı medeniyeti seviyesine çıkmayı hedef almış, komünizm ve milli iradeyi kısıtlayıcı ve Anayasada yasaklanmış diğer bütün rejim, felsefe ve akımlara karşıdır (1983, m.4/3). Komünizme karşı olduğunu piyasa ekonomi sistemine destekleyen MDP'nin lâiklik anlayışını Anayasaya dayandığını söylemekle birlikte laikliği özellikle din aleyhtarlığı, dine saygısızlık, dinsizlik şeklinde anlamadığı ifade edilir (1983, m.5) Programın temel prensipleri arasında Türk Milletini oluşturan tarih şuuruna ve Milletin engin kültürüne inanç vurgulanır (1983, m.2).

3.7.2. Türk İslam Ülküsü (1980-1990)

Türk-İslam ülküsü söylemi, Türk-İslam Sentezi söyleminin yeniden yorumlanmasıdır. Türk İslam Ülküsü'nün fikir babası MHP'nin İslamileşmesi sürecinde etkili rol oynayan İslam'ı gaye edinen, öğretmen kökenli Türk milliyetçisi Seyit Ahmet Arvasi'dir. Ahmet Arvasi, ülkücü hareketin İslamileşmesi sürecinin önemli aktörlerindendir. 1967 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinin ardından Türkiye gazetesinde *Hasbihal* başlıklı köşesindeki yazarlığının yanında *Yeni Düşünce*, *Ülkü-Bir*, *Genç Arkadaş*, *Hasret*, *Nizam-ı Alem*, *Milli Eğitim ve Kültür*, *Ülkücü Kadro* gibi ülkücü gazete ve dergilerde yazı kaleme alır.

Ülkücü çizgideki *Hergün* gazetesindeki (Turgut, 1995:404) yazıları üç ciltlik *Türk-İslam Ülküsü* adlı kitap toplanan Arvasi, din ve milliyetin zıt değerler olmadığına ve sentezin, tez ile anti-tez arasında söz konusu olacağına göre, yıllardan beri kullanılan *Türk-İslâm sentezi* yerine, "Türk-İslâm Ülküsü"nü önerir. Ona göre dindarlık, milliyetçilik, medeniyetçilik birbirine zıt programlar olmayıp, çatışan güçler değildir. Bir insan aynı anda bu üç değere sahip olabilir. İki mukaddes varlık kabul edilen din ve milliyet birbirinin zıddı olmadığı gibi düşmanı da değildir. Türk milliyetçisine düşen görev, sun'i olarak birbirine düşman sözüm ona Türkçü ve İslamcı cepheler meydana getirmek isteyen hain ve kahpe oyunların karşısına, bir Müslüman-Türk olarak çıkmaktır. Türk milletinin, düşünce dünyasına en az bin yıldan beri, İslâm dini biçim vermektedir. Türk-İslâm Ülkücüsü "Câhidü fillah" (Allah için savaşan) dır (Arvasi, 2009a:13-4).

Arvasi, milliyet duygusunun, başlı başına bir ideoloji olmadığını söyler. Milliyet duygusu, tabii bir haldir, onun milliyetçilik adını alabilmesi için kendi ideolojisini bütün unsurları ile ortaya koyması gerekir. İdeolojisi olmayan bir millet yoktur. Milletlerin, kendilerine mahsus dünya görüşleri, inançları ve düşünce biçimleri vardır. Türk Milleti'nin ve dolayısı ile Türk milliyetçiliğinin âlemşümül dâvası ve ideolojisi, İslâmiyet'tir. Milliyet duygusunu, milliyetçiliğe dönüştürecek olan ideoloji ve dava İslam'dır, çünkü 'din', yalnız bir sosyal müessese olarak değil, beşer hayatına yön ve biçim veren birer 'ideoloji' olarak da rol oynamış bulunmaktadır (Arvasi, 2009b:283-284).

3.8. Milliyetçiliğin Yükselmesi (1990-2000)

Marksizim/sosyalizm gibi geniş kapsamlı büyük anlatıların çöküşü ile bütün dünyada dinle birlikte milliyetçilik gibi kimlik hareketleri 1990 sonrası yıllarda yükselmeye başlar (Ünver Noi, 2007:108). 1990'ların iklimi, zaten bütün dünyada milliyetçiliğin yükselişinin tartışıldığı, sosyal teoride milliyetçilik çalışmalarının moda olduğu bir dönemdir. 1990 sonrası dönem, milliyetçiliğin farklı saiklerle fevkalade canlandığı bir evre olması bakımından dikkate değerdir. Tüm kimliklerin canlandığı bu yeni dönemdeki olgularından biri de milliyetçiliğin yükselmeye geçmesidir.

3.8.1. Muhafazakâr Milliyetçilerin Ayrılması

Muhsin Yazıcıoğlu ülkücü hareket içindeki Türk-İslam ülkücüleri diye bilinen grubun lideridir. Ülkücü hareketin gençlik önderlerinden Muhsin Yazıcıoğlu, 12 Eylül öncesi dönemde söylemlerinde İslam'a ağırlık vermeye başlar. Yazıcıoğlu, 1980'lerin başında milli kimliği din temelli tanımlar, dini milli kimliğin en asli unsuru görür. 12 Eylül darbesinin ülkücülerde yarattığı hayal kırıklığı sonrasında özerk ve sivil alan etrafında toplanma ihtiyacı hisseden ülkücülerin bir kısmı, devletle (resmi ideolojiye) aralarına mesafe koyarak milliyetçilikten muhafazakâr değerlere evrilen yolda arayış içine girerler.

MHP'nin Türk İslam Sentezini kabul ettiği 1970'lerde parti içerisinde yaşanan Turancı-Milliyetçi çizgideki bölünmenin bir benzeri bu kez 1990'ların başında yaşanır. Siyasal yasaklar nedeniyle Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) olarak faaliyet gösteren partiden ayrılanlar Türkçüler değil, kendisini siyasal İslam'a yakın hisseden ülkücülerdir. İslam'ı bütün aidiyetlerinden daha üstün gören bir kısım ülkücünün partiden ayrılmasında Türkeş'in özellikle 1990'larda sergilemiş olduğu laik-devletçi tutumu etkili olmuştur.

Yazıcıoğlu başkanlığında kurulan Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Ülkü Ocakları benzeri gençlik örgütü Nizam-ı Alem Ocakları (NAO) kendilerini Türk-İslam ya da Nizam-ı Alem Ülkücüsü olarak lanse ederler. Zamanla NAO'nun yerini Alperen Ocakları alır. Türk İslam Ülküsü'nün *Nizam-ı Alem* adlı internet dergisi Türk İslam Sentezi'nden farkını anlatır. Dergi isminin hemen sağında yer alan panoda sırasıyla "Ne yobaz, Ne put adam, Ne bozkurt. Biz Nizam-ı Alem Ülkücüsüyüz" ve "Gerçek İslam ... Yeni Vecd, Yeni Nizam, Yeni Yurt" sloganları yer alır

(Nizam-ı Alem İnternet Dergisi, 2008). Ülkücüler için Turan idealinde dile getirilen Orta Asya'ya kadar uzayan Türk milleti önem arz ederken, Nizam-ı Alemcilerin referans noktası ise İslam'dır.

3.8.2. Kutsal İttifak

Resmi ideoloji tarafından 1982 Anayasası ile getirilen yüzde 10'luk ülke seçim barajıyla merkez sağ ve solda yer almayan partilerin mecliste temsil edilmesinin engellemesi hedeflenir. Bu düzenlemenin ana hedefi sosyalist sol partiler, Milli Selamet Partisi'nin devamı olan İslamcı Refah Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin devamı olan Milliyetçi Çalışma Partisi'dir. 12 Eylül sonrası getirilen bu yüzde 10'luk ülke barajı 1990'larda birçok sağ parti için de sorun teşkil eder. 1990'lar tekrardan demokratikleşme istekleriyle Kürt hareketinin ve sosyal refah ile ücretlerdeki iyileştirme talepleriyle işçi hareketlerin arttığı yıllardır. Solda Sosyaldemokrat Halkçı Partisinin (SHP) sağda DYP'nin yükseldiği 1990'larda 1980'lerin politika belirleyicisi olan ANAP üçüncü sıraya geriler. 1980'lerin geleneksel merkez aktörlerinden ANAP artık güç kaybetmeye başlamıştır.

Bu ortamda 20 Ekim 1991 ülke genel seçimlerine çok az bir süre kala 'kutsal ittifak' adıyla Erbakan'ın Refah Partisi (RP), Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), 1970'lerde Milli Mücadele Birliğinin kurucularından Aykut Edebali'nin İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ile birlikte bir seçim ittifakı kurulur. MÇP, IDP ile birlikte, Necmettin Erbakan liderliğindeki RP listelerinden seçimlere katılma kararı alır. Erbakan ve Türkeş arasındaki ittifak görüşmesinde partilerin genel sekreterleri Oğuzhan Asiltürk ve Devlet Bahçeli bulunur. Kutsal ittifakla girilen 1991 erken genel seçimlerinde Refah Partisi İstanbul İl Başkanlığını Recep Tayyip Erdoğan yapmaktadır. Kurulan ittifakla partilerin oyları yüzde 16,87'lik bir oran ile parlamentoda 62 milletvekili (40 RP, 19 MÇP, 3 IDP) kazanır. İttifak hem RP, hem de MÇP için başarılıdır. Seçim sonrasında RP, 1994 yerel ve 1995 genel seçimlerinde elde ettiği başarılarla oy oranını giderek arttırır. MÇP'den MHP'ye dönüşen ülkücü hareket özellikle mahalli idarelerde ivme yakalar. Tabanlar büyük ölçüde ortak olsa da tavanlar bu ittifaktan çok mutlu değildir.

3.8.3. Üçüncü Dönem Türkçülük

1980'lerin sonu ve 1990'ların başında İslamcı ve Milliyetçi liderlerin söylemleri belli noktalarda farklılaşsa da, tabandaki geçişler, birleşmeler, ayrılmalar devam etmiştir (Çetinsaya, 2005:487). Milliyetçilik ana çizgisinden 1980'lerde yaşanan iç sorgulamalar sonrası İslamcı kanadın ayrılarak uzaklaşması, BBP'ye mesafe konulması, konjonktürel nedenlerle 1970 öncesi Türkçü damarın 1990'larda tekrardan canlanması söz konusudur. Reel-sosyalist sistemin çöküşü ve eski Sovyetler Birliği bünyesindeki Türk ülkelerinin bağımsızlaşması, bütün dünyada etno-kültürel aidiyetlere dayalı kimlik siyasetinin dinamizm kazanması ve tabi Kürt sorununun tazyiki, muhafazakâr kanadın ayrılması sonrası geleneksel Türk milliyetçiliğin tekrardan daha Türkçü-Turancı bir çizgiye kaydığı söylenebilir.

1990'lar ve sonrası hem sol hem de sağ cemahta milliyetçilik eğiliminin arttığı yıllardır. Bu yıllarda milliyetçilik, sarılacak en kolay hazır kimlik olur. Kimlik siyaseti Türkiye'sinde de en temel olgulardan birisi haline gelir. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle bir Türk Dünyası'nın ortaya çıkması, Pantürkizm ve Türkçülüğün tekrardan canlanmasına neden olur. Birbirini sürekli doğuran milliyetçi akımların bir yansıması olarak 1990 sonrası Türk milliyetçiliği 1980'lerin ortalarından itibaren şiddete başvuran Kürt'lerin eylemlerine bir karşı tepki olarak yükselişe geçer.

Aslında Türkiye'de Kürt sorununun kökeni Osmanlı döneminde II. Mahmud'un devleti merkezileştirme esnasındaki modernleşme çabalarına dayanır (Belge, 1996:11). Cumhuriyet döneminde bastırılan ayaklanmalar sonrası sessizliğe bürünen Kürt hareketi 1958'den itibaren 49 Kürt ileri gelenin tutuklanmasıyla yeniden gün yüzüne çıkmaya başlar, 1960'lı yıllarda sol çevrede destek bulur (Bozarslan, 2015:380-1). 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükçü atmosfer içinde kültürel haklarla Kürt milliyetçiliği yeniden canlanır (Bruinessen, 2005:110). 1984 öncesinde dar bir elit zümre ile sınırlı kalan Kürt milliyetçiliğinin, bir siyasi projeyi gerçekleştirmek üzere kitleselleştiğinden bahsedilemez (Bostancı, 1999:110-1). Ancak Kürt meselesi 1990'larda açıkça telaffuz edilmeye başlar (Sunay, 2016:79).

Konjonktürel ortamın etkisiyle MHP, 90'ların ortasından itibaren, Tanıl Bora ve Kemal Can'ın ifadesiyle "yeniden Türkçüleşme" dedikleri bir eğilime girer. İslamcılık ve Türkçülük terkiinden oluşan muhafazakâr milliyetçi çizgide İslamcı söylemin dozajı gitgide azalır, yerine Türkçülük ön plana çıkar. Milli kimliğin merkezinde yer alan İslam, eşitler arası birinci konumundan uzaklaşır. Resmi milliyetçiliğin laiklik anlayışıyla daha uyumlu bir şekilde din devlete tabi hale gelir. Türk-İslam ülküsü MHP politikasında fiilen rafa kaldırılır. Allah yerine Tanrı sözcüğü daya yaygın kullanılmaya başlar. İslamcıların siyasi ümmetçiliğine karşı *milli İslam* anlayışı savunulur. Bütün İslam devletlerinin Türkiye ve Türk düşmanlığı sergilediği düşünülerek İslam enternasyonalizmine karşı çıkılır. Buna rağmen 90'ların geneline bakıldığında bütünlüklü bir Türkçülük politikasının hâkim olduğu söylenemez (2004:159-160).

Türk Halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için çalışmak maksadıyla Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı olarak TÜRKSOY, 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin Kültür Bakanlarının imzalamış olduğu anlaşma ile kurulur. TÜRKSOY, Türk dünyası'nın UNESCO'su kabul edilir. TÜRKSOY'un koordinasyon içerisinde çalıştığı kardeş örgütlerden birisi Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacıyla 2009 yılında kurulan Türk Konseyi'dir. Türk Dünyası kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlar.

Umut Özkırmıllı milliyetçiliğin aslında yükselmediğini, sadece belirli dönemlerde göç, Batı ya da azınlık karşıtı gibi dönemsel faktörlerin etkisiyle milliyetçilikte duyarlılığın arttığını, yükselen milliyetçiliğin bir ruh hali olduğunu söyler. Başka deyişe yükselen milliyetçiliğin kendisi değildir, var olan milliyetçilik daha görünür hale gelmesidir. Milliyetçilik kimi zaman Avrupa Birliği'nin uzlaşmaz tutumu, kimi zaman PKK terörü yüzünden keskinleşir. 1999 yılında PKK terör örgütü liderinin yakalanarak Türkiye teslim edilmesi milliyetçiliğin görece yükselişin nedenidir. Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişi olarak adlandırılan durum, devletin ideolojik aygıtlarından eğitim sistemi (resmi tarih, 'milli' coğrafya, vatandaşlık bilgileri, 'milli' güvenlik, vb.) ve semboller ve popüler kültür aracılığıyla milleti oluşturan bireylere sürekli pompalanan milliyetçiliğin kontrolden çıkmasıdır (Özkırmıllı, 2008:32-4).

3.9. Muhafazakârlık ve Milliyetçilikte Birleşmeler - Ayrışmalar Dönemi (2001-2021)

İslamcılık, 1970'lilere kadar siyaseten bir varlık gösterememiştir. İslamcılık, Cumhuriyet'in ilk döneminde daha çok maneviyatçılık, mukaddesatçılık çizginde gelişir. Milli Görüş Hareketi, 1970 sonrası Türk siyasal hayat içerisinde iktidar mücadelesi veren ana akım İslamcı hareketin temsilcisi olmuştur. Milli Görüş hareketi, Erbakan'ın Türkiye Odalar Birliği Genel Sekreterliğinden el çektilmesiyle merkez sağ Adalet Partisi içinde *Müstakiller Hareketi* sonrası meclise girmesiyle kurumsallaşmaya başlar (Buğra ve Savaşkan, 2015:79). Milli Nizam Partisi (MNP), milli görüş hareketinin ilk politik deneyimdir. Milletin aslına, kendisine, tarihine, gerçek ruh köküne dönmesinin aracı görülen 1969 yılında Milli Nizam Partisi'nin kurulması (MNP, 1969), İslamcılığın siyasi temsilinin başlangıcıdır (Tekin, 2019:9-10).

İslamcı partinin fikir babası, İskenderpaşa Cematinin ünlü nakşi lideri Mehmet Zahid Kotku'dur (Yavuz, 2003:207). Çok partili hayata girdikten sonra Milli Görüş, ilk defa 14 Ekim 1969 Meclis'te temsil edilmeye başlar. Milli Görüş çizgisinin şekillendiği ilk siyasal yapı ömrü pek uzun olamayan MNP'dir (Yavuz, 2003:209). 1971'de askeri müdahale sonrasında kapatılan MNP'nin yerine 11 Ekim 1972'de kurulan Mili Selamet Partisi (MSP) Osmanlı-İslam ahlakına başvurarak bir ekonomik milliyetçilik ile kültürel ve dini bir seferberlik programına dayanır (Yavuz, 2003:212; Sarıbay, 1985:108). 1980 askeri darbeyle kapatılan Milli Selamet Partisinin devamı olan Refah Partisi Erbakan liderliğinde 1983'te kurulur. 1991'de RP ile meclis'e tekrar giren İslamcılık, seçmen tabanını genişleterek 1996'da iktidara gelir (Tekin, 2019:11).

3.9.1. Muhafazakârlığın Yükselişi (2001-2010)

28 Şubat 1997'de Refahyol hükümetine karşı gerçekleştirilen post-modern darbeyle birlikte Siyasal İslam'ın ağır bir hasar almasının ardından İslamcılık varlığını kurulan yeni partilerle devam ettirir. Laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri gerekçesiyle 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesince kapatılan Refah Partisi yerine Milli Görüş çizgisinde kurulan Fazilet Partisi (1998-2001) alır. Fazilet Partisi'nin 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi kararıyla benzer gerekçelerle kapatılması sonrası bu sefer Saadet Partisi kurulur. Fazilet Partisi içinde

meşruiyet kaygısıyla *yenilikçi* olmak iddiasıyla ayrılan bir grup Abdullah Gül'ün liderliğinde, daha sonra Recep Tayyip Erdoğan'ın başına geçeceği Adalet ve Kalkınma Partisi 14 Ağustos 2001'de kurulur. Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan FP yerine 2001'de kurulan SP'den ayrılan bazı üyelerce 2010'da Halkın Sesi Partisi Numan Kurtuluş liderliğinde kurulur. Siyaset sahnesinde varlık gösteremeyen HAS Parti bir süre sonra 2012'de AK Parti'ye katılır.

Türkiye'nin siyasal yapısında muhafazakârlık ilk defa AK Parti iktidarı ile ortaya çıkmamıştır. Türkiye'de sağ siyaset geleneğinde muhafazakârlık, İslamcılık ve milliyetçilik ile birlikte üç ana akımdan birisini oluştur. Muhafazakârlık AK Parti öncesi dönemde daha çok merkez sağ partileri ile temsil edile gelir. Merkez sağ geleneğin giderek müphemleşmesi, muhafazakârlığın daha da belirginleşmesine neden olur. Nitekim AK Parti ile birlikte muhafazakârlık kavramı yoğun bir biçimde ilgi odağı olur. Başta Milli Görüş tabanı olmak üzere, merkez sağ seçmenleri, liberalleri, sosyal demokratları, dindar Kürt seçmenini kendine çekmeyi başaran Erdoğan liderliğindeki AK Parti kendini 'Muhafazakâr Demokrat' olarak tanımlar. AK Parti, selefi ANAP ve DYP çizgisindeki boşluğu doldurmak ve RP'nin merkezle olan gerilimini tekrardan yaşamamak gayesiyle kendisini muhafazakâr demokrat bir parti olarak konumlandırmada ısrar eder. Kuruluşunun ilk yıllarından itibaren AK Parti kadroları için muhafazakârlık resmen ve alenen sahiplenilen bir kimlik olagelmıştır.

AK parti lideri ve yöneticilerinin sıklıkla vurguladığı “tek bayrak, tek millet, tek vatan, tek devlet” söylemleri ve uygulamalarıyla parti özellikle 2014'ten itibaren daha çok Milliyetçi-Muhafazakâr bir çizgiye kayar. AK Parti, Türkiye'de sağ düşüncesinin geleneksel beslenme kanalları olan İslami muhafazakârlık ve milliyetçiliğin temel öğelerini bünyesinde barındırır. Tanıl Bora'nın üç hal metaforu ile resmedilen sağın katı hali milliyetçilik, sıvı hali İslamcılık, gaz hali muhafazakârlık AK Parti bünyesinde katı hali muhafazakârlık, gaz hali İslamcılık, sıvı hali milliyetçilik iç içe geçer. AK Partinin söylemsel dünyasını muhafazakârlık öncelikle biçimlendirse de milliyetçilik bu söylemin bir diğer parçasıdır (Türk, 2014:298). Milliyetçilik söylemi 'büyük devlet, büyük Türkiye' ideali karşımıza çıkar. Etnik temelli milliyetçilik dışlanır, “bir ve diri” olma çağrısı ile bir bütünleşme, bir arada olma arzu edilir.

AK Parti, milli görüş geleneğinden koptuğunu açıklasa da köken itibarıyla İslamcı bir parti (Tekin, 2019:11) olduğu, bazı kırılmalarla birlikte sürekliliği sağladığı eleştirilerine maruz

kalmaktan kurtulamaz. AK Parti içinden çıktığı İslamcı Milli Görüş Hareketi'nin bir takım tarihsel ideolojik referanslarını bünyesinde taşır. Kendisini ısrarla İslamcı bir parti olarak tanımlamayan AK Parti, fikriyatının oluşumunda dinsel-kültürel birlik ve ortak Osmanlı geçmişi temelli milliyetçilik anlayışı esaslı bir yere sahiptir. AK Parti milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık alanlarından kendisine uygun düşen söylemleri ve sembolleri pragmatik bir şekilde yeri geldiğinde birini ötekinin önüne çıkartarak kullanılır. Milliyetçilik, muhafazakârlık ve İslamcılık parti söylem ve pratiklerinde birbirlerini bütünler ve pekiştirir bir biçimde kullanılır. AK Parti söyleminde milliyetçilik ile İslamcılığın veya muhafazakârlığın bir aradalığı bir yeni tür Türk-İslam sentezi olarak görülür. Sentez ile milli ve dini kimliklerin birbiriyle buluşturulması hedeflenir. Etnisist ve ırksal vurgulara uzak olan AK Parti milliyetçiliğinin içeriği büyük ölçüde İslami-muhafazakârlık tarafından belirlenir. AK Parti milliyetçiliğinde millet, milli çıkar, devlet, vatan, ülke, bayrak gibi milliyetçiliğin ortak kavram ve sembolleri öne çıkar.

Milli Görüş çizgisinden yenilikçi politika tercihleriyle yollarını ayıran AK Parti'nin söyleminde Türk-İslam senteziyle uyumlu ahlaki-milliyetçi referanslar sıkça gözlemlenir. AK Parti'nin milliyetçiliğe bakışı MHP'de olduğu gibi cumhuriyetçi bir perspektifle şekillenmemiştir. AK Parti'nin milliyetçilik anlayışı resmi milliyetçiliği reddeden, milli ve manevi değerleri (asıl referans İslam'adır) ön plana çıkaran bir milliyetçiliktir. Partinin milliyetçiliği de cumhuriyetçi (laik-devletçi) değildir. Kendini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AK Parti programında milliyetçilik kelimesine yer vermez. AK Parti ilk iki dönemde resmi (devletçi ve güvenlik odaklı) milliyetçilik anlayışından oldukça uzak bir parti olduğu izlenimini verir. Ancak 2010 sonrası Anayasa referandumu sonrası dönemde parti her geçen gün bir yandan statükocu diğer yandan ise İslami saiklerle hareket eden bir konuma kaydığı eleştirilerine maruz kalır.

3.9.2. Cumhur ve Millet İttifakı (2018-2021)

Türkiye'de 16 Nisan 2017 halk oylamasıyla kabul edilen ve 9 Temmuz 2018 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanan başkanlık tipi Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçiş döneminde MHP'nin AKP'ye verdiği destek ileride kurulacak Cumhur İttifakının ilk habercisidir. Cumhur İttifakı, 20 Şubat 2018 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti),

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında kurulan seçim ittifakıdır. Muhafazakâr çizgideki AK Parti öncülüğünde milliyetçi MHP ve İslami milliyetçi BBP arasında kurulan Cumhur İttifakı 70'lerdeki ittifaka nazaran daha homojen, daha dar bir zeminde kurulur. Cumhur İttifakına sol ulusalcı çizgide yer alan Vatan Partisi ile Demokratik Sol Parti dışarıdan destek verir.

İktidarın öncülüğünde başlatılan Cumhur İttifakına MHP'den ayrılan milliyetçi İYİ Parti, İslamcı gelenekten gelen SP, sol çizgide CHP ve HDP arasında Millet İttifakı ile karşılık verir. Yeni dönem ittifaklarında hem ittifakların ortakları hem isimleri de birbirine fazlasıyla karışmış gözükmemektedir. Öteden beri millet kavramı daha çok sağ kesimin düşünce dünyasını tasvir etmek için kullanılırken, yakın dönem 'millet ittifakı'nın ana kurucusu Atatürkçü, ulusalcı çizgideki CHP'dir. Alışılan millet kavramının öncülüğünü 'millet ittifakı' altında ulusalcı sol gelenekteki CHP tarafından, cumhur kavramı ise sol yerine sağın en güçlü politika yapıcısı muhafazakâr AK Parti tarafından 'Cumhur İttifakı' altında savunulur. İttifak isimlerin yer değiştirdiği bir ortamda ittifak aktörlerin yer değiştirmesi, birbirine karışması çok doğaldır.

15 Temmuz darbe girişiminden sonra devletin milliyetçi bir bakışla yeniden kurulması gündeme gelir. AK Partinin öncülüğünde MHP ve diğer küçük ortaklarla birlikte kurulan Cumhur İttifakıyla AK Parti güvenlik politikalarıyla gücün merkezine yerleşirken, MHP de iktidarın vazgeçilmez unsuru haline gelir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmenin miladı kabul edilen 2017 Nisan ayında MHP'nin AKP'ye verdiği destekle birlikte öteden beri iki farklı koldan gelişen muhafazakârlık (başka ifadeyle İslamcılık) ve milliyetçilik arasındaki kurulan ittifakla yeni bir döneme girilir. 16 Nisan 2017 referandumla kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası kurulan 'cumhur ittifakı' ile milliyetçi-muhafazakârların (İslamcılarının) devamı görülen AKP ve muhafazakâr milliyetçiliğin temsilcisi MHP'nin birlikteliği 70'lerdeki Adalet Partisi liderliğindeki 'Milli Cephe İttifakı'ndan, 90'lardaki 'kutsal ittifak'tan sonraki üçüncü ciddi yakınlaşmadır. Yakın dönem AKP-MHP ittifakı tarihsel bir sentezden, bir ilkesel beraberlikten ziyade dönemselsel bir seçim işbirliğidir. 2017'nin Ekim ayında kurulan İYİ Parti, girdiği 2018 Haziran milletvekilliği seçiminde elde ettiği %10'luk başarı AK Parti'nin meclis çoğunluğunu kaybetmesine, AK Parti ile MHP arasındaki ittifakın daha da güçlenmesine sebep olur.

2015 sonrasında AK parti öncülüğünde iktidarın yöneldiği beka siyaseti, güvenlikçi yaklaşım ve yerli-milli söylem üzerinden milliyetçilik dindar, muhafazakâr, İslamcı kesimde belirgin şekilde artar. Muhafazakâr ideolojiyi temsil eden AK Parti ve milliyetçi çizgideki MHP'nin seçmen tabanları birbirine daha çok yakınlaşır. AK Parti, MHP ile milliyetçi-asayişçi yeni iktidar bloğu (ittifakı) oluşturulur. 2015 sonrası dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile Büyük Birlik Partisi (BBP) arasında başlayan yakınlaşmaya rağmen bu iki hareketi birbirinin benzeri tanımlamak mümkün değildir. İki parti arasında devam eden bu politik yakınlaşmanın toplumsal karşılığı bulunmaktadır. Geçmişte farklı zeminlerde ve zaman diliminde muhafazakârlık ve milliyetçilik tabanları birbirine kolaylıkla eklemlenebilmiştir. Nitekim MHP, öteden beri 'devlet partisi' görüntüsü çizse de Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı seçiminde ve başörtüsü gibi önem arz eden konularda AK Parti'ye verdiği destek bu iki farklı kökenin birbirinden çok da uzak olmadığını gösterir.

Her ne kadar iki parti (MHP, AKP) ya da iki gelenek (Milliyetçiler, İslamcılar) farklı kaynaklardan beslenseler ve 70'li yıllarda bir dönem birbirine muhalif olsalar da Osmanlı'nın son yıllarından bu yana her iki geleneğin düşünürleri ve parti tabanı arasında fikri zeminde geçişkenlik, temas ola gelmiştir. Aslında Türk-İslam sentezini parti tarafından içselleştiren MHP geleneği, AK Partinin siyasal İslamcı köklerinden farklılık arz eder. Türk seçmeninin geleneksel muhafazakâr fakat bir o kadar da değişimden yana olan tutumu göz önüne alındığında baba erkil devlet ve güvenlik odaklı bir siyaset anlayışını savunan MHP, tek başına iktidara hedefleyerek din başta olmak üzere muhafazakâr değerlere 1970'lerde daha çok vurgu yapmaya başlar. Kitle partisi olma yolunda ilerleyen MHP (Akyol, 2002:134), zaman içerisinde geçirdiği dönüşümlerle, bugün cumhuriyet değerleriyle barışık, laikliğin özellikle devletçi yorumunu samimiyetle kabullenmiş bir görüntüsü çizer.

3.9.3. Milliyetçilerin Ayrışması (2001-2021)

Yeni yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru Türkiye'de sağ düşünce sisteminde hem milliyetçilik hem de muhafazakârlık cenahında bölünmeler devam eder. Milliyetçilik çizgisinde Milliyetçi Hareket Partisi'nden ilk olarak İYİ Parti kurulur. İYİ Parti, Milliyetçi Hareket Partisi'nden kopanlar ile merkez sağ siyasetten gelenler tarafından birlikte 2017

senesinin Ekim'inde kurulur. İYİ Parti, MHP'ye göre daha seküler, daha eğitimli, şehirli, sahilde yaşayan bir tabana sahiptir. İYİ Parti'nin milliyetçilikleri Atatürkçülük ile harmanlanmıştır. İYİ Partinin özellikle tabanında, MHP'yle kıyaslandığında İslamcılık karşıtı tutum daha güçlüdür.

İYİ Parti'nin MHP'den ayrıştığı bir diğer nokta Orta Asya Türk Devletlerine olan yaklaşımıdır. İYİ Parti, Turan ülküsü konusunda MHP'den daha aksiyoner görüntü çizdiği söylenebilir. İYİ Parti, Anadolu dışındaki Türk'lerin yaşadığı sorunlara daha açıktan tepki göstererek kayıtsız kalmamaktadır. Turancılık artık siyasi olmaktan ziyade, kültürel ve ekonomik işbirliği ekseninde düşünülür. Turancılık ile Türk devletlerinin sınırlarının birleştirilmesi değil; siyaset, ekonomi, ticaret, eğitim, silahlı kuvvetler gibi hayatın pek çok alanında iş birliği yapılması istenilir.

Milliyetçilik cephesinde bölünme İYİ Partinin MHP'den ayrılmasıyla son bulmaz. İYİ Parti ile yolları ayrılan Prof.Dr.Ümit Özdağ liderliğinde, iyi İYİ Parti eski Adana Milletvekili İsmail Konuk ile birlikte Büyük Taarruzun 99., Malazgirt'in 950. Yıl dönümünde 26 Ağustos 2021 tarihinde Zafer Partisi kurulur. Atatürk çizgisinde Türk milliyetçisi bir yol izleyen Ayyıldız Hareketi, Zafer Partisi'ne öncülük eder. Zafere giden yolda Türklük kırmızı çizgi, Cumhuriyetin kuruluş esasları ve kuruluş felsefesi kutsal olarak görülür.

3.9.4. Muhafazakârların Ayrışması (2010-2021)

Yeni yüzyılın hemen başlarında milli görüş çizgisinin temsilcisi Fazilet Partisi'nden ilk olarak AK Parti doğmuştur. FP'nin yaşadığı benzer süreci farklı kaygılarla bu sefer AK Parti yaşar. Daha merkezde, kuşatıcı ve demokrat olma iddiasıyla AK Partiden sırasıyla Gelecek Partisi ve DEVA Partisi adlı iki yeni parti ortaya çıkar. Gelecek Partisi ve DEVA Partisi, AK Parti'nin ilk iki dönemini bir tür devrisaadet görür. AK Parti iktidarının ilk on yılında takip ettiği reformist ve diplomatça politikaların ülkenin iktisadi seviyesini yükselttiği için savunulur. Her iki parti 2018 sonrası dönemde AKP'nin başlangıçta ilan ettikleri temel ilkelere her geçen gün uzaklaştıkları eleştirisini yönelttikçe ayrışır.



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUHAFAZAKÂR MİLLİYETÇİLİKTE MİLLET ANLAYIŞI

4.1. Millet Anlayışına Giriş

Osmanlı'da *millet* sözü 19.asırda 'nation' anlamında kullanım biçimine kadar dini bir aidiyeti ifade eder. Millet teşkilatı etnik ve lisan aidiyetine göre değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanır (Ortaylı, 2007:171-3). Toplulukların 'nation' manasından millet kavramının ve tabiatıyla toplumsal karşılığının olmadığı Osmanlı'da, aslolan etnik değil dini farklılıktır. Millet kavramı daha çok din birliği (Bulaç, 1995a:165) ve ümmet kavramı içinde eritilmiş olarak karşımıza çıkar. Kurtuluş Savaşı dâhil dinsel içerikleriyle tanımlanan millet sözcüğü, dini cemaati anlatan bir kavram olmaktan çıkararak bugünkü anladığımız anlamda aidiyet içeren bir millet haline dönüştürülmesi 1930 sonrası yıllara denk gelir (Köker, 1993:151).

Millet, devleti meydana getiren unsurlar arasında ülke ve egemenlikle birlikte yer alır (Gözler, 2001:108). 'Nation, national, nationalizm' kavramları Türkçe'ye çoğunlukla birbiri yerine kullanılacak şekilde 'millet-ulus, milli-ulusal, milliyetçilik-ulusalcılık' olarak çevrilmektedir. Türk Dil Kurumu milleti, ulus ile eşanlamlı olacak şekilde çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu olarak tanımlar. Dili kullananların seçtiği sözcükler ideolojileri hakkında fikir verdiğinden millet kavramı, sağ kesimin dünyaya bakışı ve politik duruşu ile anılır hale gelmiştir.

Millet sözcüğü 1940'lardan beri Türk sağının söyleminin bir parçasıyken, ulus sözcüğü Kemalist ve sol-Kemalist söyleminde yaygınlık kazanır. Benzer şekilde Atatürkçüler genellikle *millet* kavramından söz etmeyi tercih ederken, Kemalistler *ulus sözcüğünü* kullanmayı yeğlerler; yani kavram, bir dereceye kadar Atatürkçü-Kemalist ayrımına da işaret etmektedir (Yaşlı, 2014:127). Bugün modern manasıyla *nation* karşılığı olarak ulus yerine kullanılan millet kavramı sağ kesimde aidiyetten daha ziyade din birliği ve ümmet kavramı içerisinde eritilmiştir. Egemen kültür dilini oluşturan kavramların hemen hepsi dini bir muhteva yüklenerek isimlendirilmiştir.

Resmi milliyetçilik uygulamaları ile 1920'lerin ortasından itibaren millet, merkezinde dinin/İslamiyet'in bulunduğu bir kavram olmaktan uzaklaşarak seküler bir karakter kazanarak soy, dil ve vatan gibi ortaklıklar üzerinden tarif edilir hale gelecektir. Geçilen yeni sistem ile din, milli kimliğin bütünüyle dışına çıkartılmaz, sadece hiyerarşik sıralamada Türklük dinin önüne geçmektedir. Millet sözcüğü, 1930'lardan itibaren "öz Türkçecilik" akımına uygun bir şekilde ulusa dönüştürülür; artık "Türk milleti" değil, "Türk ulusu", "milli" yerine "ulusal" denilmeye başlanır. Demokrat Parti'nin, 1950 seçimlerinde kullandığı "yeter söz milletindir" sloganı ile millet kavramı Türk sağının söyleminin kurucu ve merkezi kavramlarından biri olur (Yaşlı, 2014:129-130).

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilikte, gayri-etnik anlayışa dayanan millet kavramı etnik kökenlerle tanımlanmaz. Millet, kendini oluşturan tüm etnik kökenlerin toplamından oluşur. Türk milliyetçiliğin ideoloğu kabul edilen Ziya Gökalp, Türk milletini oluşturan vasıfları sayarken ırk gibi unsurlar yerine kültürü tercih eder. Gökalp'e göre millet, kendisine mahsus bir harsa (kültür) malik olan bir zümre demektir (1968:22). Galip Erdem, milletlerin tarifinde sayılan beraberliklerinin yahut paylaşımlarının hepsinin aynı anda bir arada bulunamayacağını belirterek herhangi bir insan kitlesinin, milleti yapan ortak vasıllardan en az birine sahip olmak şartı ile kendisinin bir millet teşkil ettiğine inanıyorsa; aslında o toplumun bir millet olduğunu söyler (2008:93).

Gökalp gibi milleti ırk nazariyesinin sakatlığını dile getiren Hilmi Ziya Ülken, milleti teknikte, fikirde, ahlakta bütün ileri adımların gerçekleştiği ve cemiyetlerin tekâmülünde bugün erişilen son merhale olarak görür. Aynı dil kökünden muhtelif milletler çıktığı gibi, menfaat ve gaye birliği ile ayrı kökten gelen diller birbiriyle kaynaşarak tek bir millet de doğurduğundan milleti kan birliği yerine dil birliği, yani etnolojik asıl birliği şeklinde de tarif edilemeyeceğini savunur. Ona göre millet, tarihi ve içtimai bir teşekkül olup ancak cumhuriyetçi, halkçı, laik, inkılapçı ve devletçi olduğu zaman bütün kudretiyle meydana çıkabilir ve tam şahsiyetini kazanabilir (Ülken, 2008: 169-170).

Gökalp'e benzer şekilde Ömer Seyfettin, milletlerde ırk esasını aramanın "el-kimya" ile meşgul olmaktan ziyade gülünç olduğunu söyler. Dili önceleyen Seyfettin'e göre millet; bir lisan konuşan, bir din, bir terbiye, bir eğitimle birbirine bağlı insanların toplamıdır. Bir milleti

siyasi sınırlar asla ayıramaz. Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın Türkçe konuşan bütün Müslümanlar Türk milletine mensuptur (Seyfettin, 1987:69). Seyfettin millet, ümmet ve devlet ayrımı yapar. Millet bir lisanla konuşan ve dinleri bir olan bütün insanlar iken ümmet; ayrı ayrı lisanlarla konuşan ve dinleri bir olan bütün insanlardır. Devlet ise dilleri ve dinleri, milletleri ve ümmetleri ayrı ayrı olan insanları bir toprakta idare eden bir müessesedir. Çok dinli, çok dilli Osmanlı milleti tanımlamasını yanlış bulur. Osmanlılık bir devlet, Türklük bir milliyet, İslam ise bir ümmettir (Seyfettin, 1987:82).

Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık'a göre, milletler bir soy aslına dayanmamakla beraber; onların kültürlerini benimsemiş, onların yaşamalarını benimsemiş, onların kaderine katılmış olanlardan da meydana gelir. Başka ifadeyle milletler ne sadece soya ne de kültüre dayanır, soy ile kültürün uzlaşmasından neşet eder. Millet, soy aslına dayanan kültür birliğini benimsemiş, bu soyun yarattığı kültürü benimsemiş, bu kültür hayatını benimsemiş, bu kadere katılmayı benimsemiş olanlardan meydana gelir (1981:31-32). Bir başka Anadoluculuk düşünürlerinden Mehmet Kaplan milliyetçilik ile coğrafya arasındaki ilişkiden yola çıkarak milleti, aynı topraklar üzerinde aynı tarihi kaderi yaşayan ve aynı kültüre sahip insan topluluğu şeklinde tanımlar. Dinamik bir varlık olan milletler toplumsal bir vakıadır (Kaplan, 2019a:48).

1939'da yayına başlayan *Türklük* mecmuasının başyazarı ve Türk milliyetçilik tarihinde önemli bir isim olan İsmail Hami Danişmend, millet ile milliyetin farklı anlamda kullanıldığını belirtir. Milleti (nation) herhangi bir esas etrafında toplanmış mütesanit bir insan kitlesi olarak tanımlar. Milliyet (nationalite) ise soy, dil, vatan, kültür, mezhep vesaire gibi bağların birden fazlası veyahut hepsiyle birden bağlı cemiyetlere denir. "Etrafında toplanılan bu esas" Fransa ile Çin'de *kültür*, Almanya'da *ırk*, İslav ve Arap âlemlerinde *din*, Amerika Birleşik Devletlerinde *tabiiyet*, Avusturya'da *mezhep*, İsviçre'de vatan olarak karşımıza çıkar. Bir toplumun millet sayılabilmesi için ırk birliği, dil birliği, kültür birliği, din ve mezhep birliği veyahut vatan birliğinin hepsinin bir arada bulunmasına gerek yoktur, bunlardan herhangi birinin etrafında toplanılmış olması yeterlidir. Bir insan topluluğun milliyet hüviyetini kazanabilmesi için ortak bağlardan daha fazlasına sahip olması gerekir (Danişmend, 1983:12).

Gökalp'in başlattığı Kültürcü Türkçü çizgisini takip eden Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Dünder Taşer, Nevzat Kösoğlu gibi muhafazakâr milliyetçilere göre Türk milleti ne etnik bir grubun adı ne de hayali bir tasavvurdur. Türk milleti, Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ve kalbi-iradi sadakatle bağlı Türk vatandaşları kadar, Türk diye anılmaktan şikâyeti olmayan uzak ve yakın coğrafyadaki kardeş ve akrabalarımızı da ifade eder. Millet siyasi irade beyanı kadar; tarihi, medeni ve kültürel bir aidiyetle de kazanılabilir (Çalık, 2016:26).

Diğer tarafta Kafesoğlu, 'ulus' ile 'millet' kelimelerinin birebir birbiri yerine kullanılamayacağını söyler. Ona göre ulus kelimesi millet mefhumunu ifade etmekten uzaktır. Türkler kavimlikten millete geçiş safhasını tamamladıkları zaman, içtimai gelişmelerine uygun olarak, *millet* tabirini kullanmışlardır. Aslında Arapça'da din, veya dini cemaat demek olan bu kelimenin Türkçe'ye Batının nation'u manasında yerleşmesinde millet anlayışında dinin hâkim olduğu bir çağın bulunduğunu belirtir (Kafesoğlu, 1970:265).

Kafesoğlu'na göre millet, ırki ve kültürel bakımlardan bir kavimler birleşmesinden oluşur. Millet, belirli bir dilin, belirli bir dinin, bir hayat görüşünün mihrakı etrafında toplanmış olan sosyal birliği ifade eder. Millet, kavimlerden birisine mahsus kültür ve karakter unsurunun üstün duruma gelmesiyle oluşur. Kavimlikten, millete geçiş uzun bir zaman gerektirir. Her topluluk kendi ırki ve kültürel hususiyetini muhafaza eder. Millette doğrudan doğruya imtizaç (kaynaşma, birbiri içinde erime) durum söz konusudur. Bu esnada kavimlerden birinin dili, karakteri, inancı hâkim mevkie yükselerek ortak vasıf kazanır ve *millet* o kavmi temsil eder (Kafesoğlu, 1970:261-2).

Mehmet Hacıeminoğlu, milleti toplumdan ayırır. Millet, topluma göre uzun ömürlüdür. Birleşmiş milletler teşkilatı çoğunlukla siyasi bir teşkilat kurmuş toplumlardan oluşan devletlerden oluştuklarından sözde milletlerdir. Toplum, devletsiz kalınca halk erir, dağılır gider. Millet, kendisine vücut veren köklü bir tarihe sahip olduğundan devletsiz de kalsa kaybolup gitmez. Nitekim Türkler'de millet gerçeğinin sürekliliği "il gider, töre gitmez" sözü ile ifade ederler (Hacıeminoğlu, 2004:14-16).

Milleti meydana getiren fertler birbirlerine tabii bağlarla bağlandığı için millet, aileden sonra sosyal bütünleşmesi tam olan tabi toplulukların en büyüğüdür (Ergin, 1975:4). Bir

süreç içinde oluşan “büyük bir sosyal grup” olarak milleti millet yapan nitelikler arasında toprak, soy gibi fiziksel, kültür gibi tarihsel, aidiyet gibi bilinç temelli unsurlar iç içe geçmiştir (Köktürk, 2016:16). Nitekim Tevfik Erdem milleti, ortak bir dil, din ve kültür mirasına sahip, geçmişte bir arda yaşamış ve gelecekte de bir arada yaşama arzu ve ümidi taşıyan, kendisini içinde yaşadığı siyasi topluluğun bir parçası gören insan topluluğu şeklinde tanımlar (2018:45). Sonuçta millet olmak maddi ve manevi şartlarla birlikte bir duygu meselesi ile taçlandığından, aynı milletten olduğuna inanan insanlar, bir millet olabilmektedir.

Mehmet İzzet ırk, dil, toprak, iktisat, seciye, gelenek, tarih, kültür gibi özellikleri ayrı ayrı milliyetin esası olmadığı gibi, bunların toplanmasından da bir milletin çıkmayacağını söyler. İndirgemeci bakışa karşı çıkan İzzet’e göre millet ne ırk ne de coğrafi şartlarla açıklanamaz. Milliyetin maddi determinist sebeplerden hiçbirinin eseri olamaz (İzzet, 1981:192). M. İzzetle benzer şekilde Nurettin Topçu, milliyeti meydana getiren unsurlarını teker teker ele almak yerine bir terkinin daha anlamlı olacağını söyler.

Topçu’ya göre, millet soy, toprak, ekonomik maddi unsurlar ile din, dil ve dilek birliği gibi manevi unsurların bir araya gelmesi ile oluşan varlıktır. Madde birliği olmadan ruh birliğinin doğması mümkün değildir. Topçu, soy meselesini bildik sınıflamalardan farklı tanımlar. Gerçekte yalnız bir Latin milleti, Cermen milleti, bir Slav milleti olmadığı gibi bir Turan milleti de yoktur. Turandan birçok milletler ayrılmış, Türk kavimlerinin birçoğu da henüz millet kurmamışlardır. Bir coğrafya üstünde aynı medeniyet seviyesindeki insanların aynı tarihi devirlerde iktisadi hayat içinde kaynaşmalarından doğan birliklerdir. Bu anlamda, Alman milleti, Fransız milleti, İngiliz milleti, İtalyan milleti bozulmamış, en saf milletlerdir. Soyla, toprak ve emeği birleştiren bir dil, din veya dilek bağlılığı değildir. Bir soy halinde kaynaşan aynı görünüş ve seviyedeki insanların toplandıkları bir toprak üstünde el ele vererek ortak bir gelecek (mukadderat) uğruna çalışmalarlarıyla aralarında bir dil ve din seçmişlerdir. Soy, toprak, emek gibi maddi unsurların terkihi üzerinde dil, dil gibi tamamlayıcı manevi unsurların çiçeklenmesi dilek birliğini meydana çıkarır (Topçu, 1939:75-76).

Nesnel ifadelerde millet çoğunlukla ortak bir soy, dil, din, toprak, ekonomik yaşam, kültür, tarihsel süreklilik gibi belli kritik özelliklerin toplamını ifade eder. Ancak bu objektif kriterlerden soy, dil ve din birliği ortaklıktan ziyade farklılıkları ifade eder, millet birliğinden

ziyade millet ayrılığına yol açabilir (Gözler, 2001:113). Millet kavramının nesnel nitelikleri arasında kolektif özel bir isim (Türk), ortak bir soy miti (Ergenekon destanı), özel bir yurda bağlılık (Orta Asya) gibi temel ölçütler bulunur.

Milletin öznel tanımında milletin oluşması için kendi varlığını farkında olma, dayanışma, sadakat ve birlikte yaşama iradesi dediğimiz ortak gelecek tasavvurun bulunması gerekir. Birçok milliyetçi düşünürün belirttiği gibi milleti oluşturan unsurları ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutamak yanlıştır. Hal böyle olmakla birlikte konunun etrafıca izah edilebilmesi için muhafazakâr milliyetçilikte milleti meydana getiren unsurlar arasında coğrafyadan dönüşen vatan, dil, din, tarihsel miras ve gelenekten oluşan milli kültür, içtimai birlik, halka dayanma ve yerlilik vurgusu, milli kalkınma, muasırlaşma hedefi, milli tarih şuuru, mefkûre ve hareket ile simgeler esaslı yer tutar.

4.2. Coğrafyanın Vatana Dönüşmesi

Muhafazakâr milliyetçilik, her zaman mekânla özel bir ilişki kurmak ister. Geçmiş olmayan bir millet olamayacağı gibi, *vatansız* bir milletin var olamayacağı düşünülür. Bir çiftçi için toprak ne ifade ediyorsa, bir millet için vatan aynı şeydir. Topraksız çiftçi, vatansız millet yaşayamaz. Benzer şekilde kültür hem çiftçi hem de millet için vazgeçilmezdir. Vatan ana ile tasvir edilir. Milleti var eden, doyuran, milli değerlerin aktarılmasını sağlayan vatandır. Millet ve vatan bir bütünün tamamlayıcı iki parçası, eski ifadeyle mütemmim cüzüdü. Vatansız bir millet yok olmaya, milletsiz bir vatan cansız bir coğrafya dönüşmeye mahkûmdur. Vatani herhangi bir toprak parçasından ayıran özellik üzerinde yaşayan millet ve devletin varlığıdır.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilikte cansız coğrafya iyinin ve kötünün, dostun ve düşmanın ayrıştığı canlı vatan metaforuna dönüşür. Aşağı ve zavallı durumda olan bir memleketin coğrafyası ilk başta insanın ve hayvanın ayağı altında boyun eğen bir ölü âlemidir. Bir gün bu cansız coğrafya anaların yiğitlerini hesap yapmadan kurban vermesi ile vatan olur (Arık, 1967:12). Arık’a göre vatanların başlangıcı irade dışı sebeplere dayanır. Nesiller ilk coğrafyada yaşama ve mesut olma şartlarını parça parça yaratır ve sonra cemaat adsızlığı yavaş yavaş silinerek kütle ad alır, ayrı bir karakter kazanır. Benzer şekilde coğrafya

da kendine bir isim alır. İnsan kütlesinin bu adsız coğrafya üstünde yaşama ve mesut olma şartlarını yaratırken birleşmeleri· birleşik kütlelerin zaman içinde müşterek hareketleri, milletin, ilk büyük şartı olan ortak tarihi meydana getirir.

Müşterek tarihin başlamasıyla kütle de coğrafyaya damgasını vurmaya başlar. İnsan, toprağın ve toprak, insanın adını alır. Artık belirli bir toplum ve onun yurdu olan vatan ortaya çıkar. Yaşanan felaketler, çekilen acılar, paylaşılan mutluluklar ile oluşan müşterek tarih coğrafyanın vatana yükselişini sağlar. Müşterek tarihi yaratan işler, felaketler, mutlulukların potasında eriyip coğrafyayı vatana dönüştüren topluluk belirsizliğe her an namzet kütleler olmaktan çıkarak millet olur. Milliyet fikrinin esası vatanla, vatanın doğuşu ile başlar (Arık, 1981:66-72). Bir milletin vatanında kalacağından emin olanlar için, o vatani tanıyan, seven kütlelerin kalmış olması şarttır (1981:82). Bugün üstüne basılan topraklar, Türkmen'in, üstüne titreyerek yetiştirdiği en seçmez zeki yiğitleri yüz yıllardır buralarda eriterek, buralara akıtarak vatan olabilmıştır (Arık, 1981:84).

4.2.1. Vatan ve Vatanseverlik

Vatan, muhafazakâr milliyetçilikte coğrafyadan daha öte bir anlam taşır. Soyut anlamda cansız, ruhsuz, katı, donuk gibi duran toprak (Çetin, 2008:5) muhafazakâr milliyetçilikte milli ruhla canlanarak vatana dönüşür. Muhafazakâr milliyetçilikte milleti tanımlamada kullanılan bileşenlerden birisi belirli bir toprak parçası olarak vatandır. Belirli bir kimlik çerçevesinde göçebelik yerine bir yere ait olmayı öne sürer. Vatan, milli devletin hükümrânlığı yürüteceği toprak/ülke olarak araçsallaşır. Vatan, milli devlet inşasının araçlarından biri olmakla kalmaz, milleti yaratan kurucu unsurlardan biri haline gelir.

Osmanlıcada mülk, memalik, memleket olarak kullanılan vatan kavramı, insanların millet oluşlarını gerçekleştirdikleri ve devam ettirdikleri bir mekândır. Osmanlı İmparatorluğu'nda *vatan* sözcüğü, Ş. Mardin'e göre 19. yüzyıl başında Fransızca *patrie* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak 19.yüzyılın başında icat edilmiş; yaygınlaşması ve popüler kullanıma girmesi ise, Namık Kemal'le, özellikle de onun *Vatan* başlıklı makalesiyle birlikte olmuştur. Hürriyet kelimesi Namık Kemal'a atfedilen bir buluştur. Benzer şekilde ata yurdu anlamındaki vatan kelimesinin yaygın bir şekilde kullanılması Namık Kemal sayesinde olmuştur.

Yahya Kemal, “bir kıtada askerle değil, milletle durulur. Türklerin Rumeli’de duruşu, burada kendi milletimizin bulunmasındadır” diyerek vatan ile millet arasındaki özdeşliği ifade eder (1995:20). Yahya Kemal, bu düşünceleriyle kozmopolit hümanizm anlayışına ve bugünkü küresel vatan anlayışına bir tepki ortaya koyar. Şinasi’nin “vatanım ruy-i zemin, milletim nev-i beşer”(Tanpınar, 1988:187-8) ifadesi ile Tefvik Fikret’in *Haluk’un Amentüsü* adlı şiirinde "toprak vatanım, nev-i beşer milletim, insan / İnsan olur ancak bunu ızanla, inandım" (Kaplan, 1998:181-182) düşüncelerine Mehmet Akif “Biz bu yalana inanırsak ne milletimiz kalır ne yasayacak vatan toprağı... " dizeleriyle karşılık verir.

Hilmi Ziya Ülken, millet tanımına sınırları kesin bir vatan ile başlar. Ona göre “millet kesin bir vatan fikri, bu fikirle çevreli tarih şuuru ve bu vatana dayanan içtimai şuuraltı, yani halk kökü *Volkstum* (milliyet) kuvvet alarak geleceğe çevrilmiş bir hürlik ve bağımsızlık iradesidir” (Ülken, 2008:161). Ülken’de millet her şeyden önce sınırları tarihte hazırlanmış ve mücadelelerle çizilmiş olan bir vatana dayanır. Vatanın üzerinde aynı dille, aynı duyguyla bir kültür birliği kuran, tarihten kalma veya bugün sokulmak istenen herhangi bir sınıf rejiminin kurulmasına imkân bırakmayacak surette devletle tek vücut haline gelmiş şuurlu halk kitlesidir (Ülken, 2008:168).

Vatanseverlik her toplumun ihtiyaç duyduğu bir tutkaldır (Billig, 1995:16). Vatanseverlik (patriotism) milliyetin şuuruna varmaktır. Ülke (yurt) sevgisi anlamına gelen vatanseverlik, duygusal yakınlığı, sadakati içeren bir histir. İnsanın içinde doğup büyüdüğü ailesi, tanıdığı arkadaşı ve komşularına, alışık olduğu yakın çevresine duygusal yakınlığı kendiliğinden oluştuğundan bu sevgi tabidir ve olağandır. Ancak toplu olarak milliyetin yerleştiği ve alışık olmadığımız bir ülkenin tamamına sadakati için suni çaba gerekebilir. Bu çaba çoğunlukla belli bir amaç güden eğitim ve öğretim gerektirir. Başka deyişle milliyetinin bütününe teşkil eden kişilerin yekûnuna sadık kılmak için özel yurttaşlık eğitimi lazımdır. Milliyetin kültürel temellerini ortak bir dil ve ortak tarihi gelenekler bir eğitim süreci tarafından popüler duygusal vatanseverliğin hedefi haline getirildiğinde, sonuç milliyetçiliktir (Hayes, 1960:9-10).

Vatanseverlik (patriotism), milliyetçiliğin (nationalism) başka şekilde ifadesidir. Milleti meydana getiren unsurlardan vatana, birlikte yaşanan toprağı olan vurgu arttıkça

milliyetçilik ile vatanseverlik arasındaki fark azalır (Türküne, 2012:185). Muhafazakâr milliyetçilikte, vatanperverlik yurt arazisinin jeolojik yapısı ile ilgili olmayıp Türk milletine ait topraklara hissen bağlılığı ifade eder. Vatanseverlik esas itibarıyla düşmanlar karşısında müteyakkız, savunmacı veya kontra bir hiddet hali olarak görülür.

Türkiye’de sol düşünce kendini milliyetçi yerine daha çok yurtsever olarak tanımlamayı yeğlerken, muhafazakâr milliyetçiler kendilerini vatansever tabirini tercih ederler. Başka deyişle, milliyetçilik kelimesinden ısrarla uzak durmaya çalışan sol düşünce bir anlamda sağ düşüncenin meşru kabul ettiği yurtseverlik kavramının arkasına sığınarak bu iki sözcüğün farklı anlamlar içerdiğini anlatmaya çalışırlar. Kavramlara farklı anlamlar yüklense de yurtseverlik gibi vatanseverlik de tıpkı ulus ile millette olduğu gibi aynı şeyi ifade eder. Muhafazakâr milliyetçilikte vatan sevgisi, yurt sevgisi, toplumsal erdemlerin en yüce olanıdır. Vatanseverlik, bir duygu işidir, insanın iç dünyasından kaynaklanır, kendiliğindendir.

Vatanseverlik ile eşanlamlı olan yurtseverlik, doğduğu yeri, evini, köyünü, müstakil devlet sınırları içinde memleketini sevmektir. İnsanlık tarihinde yeni bir olgu olmayan yurtseverlik, belli bir ideolojik kimliğe indirgenemez. Modern ulus ve ulusçuluk keşfedilmeden önce de yurtseverlik vardı. Yurtseverlik ideolojileri çapraz kesen bir pozisyonudur, onun hemen hemen bütün ideolojilerle bağdaşmaması için hiçbir neden yoktur. Yurtseverlik dışlayıcı bir ideolojik pozisyon olamaz. İnsancıl, evrenselci olan Tevfik Fikret ile İslamcı olan Mehmet Akif de yurtseverdir. Milli mücadele yıllarında, ortak yaşam alanı olarak vatana gereksinim duyulduğundan milliyetçilikten ziyade yurtseverliğin daha baskın olduğu iddia edilir.

4.2.2. Duygu Birliği Olarak Vatan

Vatan şairi olarak bilinen Namık Kemal *vatan* kavramını maddi/somut topraksal gerçeklik üzerinden değil, duygu üzerinden kurgular (Mardin, 1996:361). Namık Kemal’de vatan Osmanlı camiası olup imparatorluğu oluşturan her grubunun Osmanlı devletine bağlanması fikrine dayanan Osmanlılık idealine dayanır (Mardin, 1991:96). Vatan, coğrafi olmanın ötesinde "içinde ecdadın hatıralarının, insanın kendi gençlik anılarının ve en eski deneyimlerinin tümünün bir yere sahip olduğu bağlayıcı bir mekan"dır (Mardin, 1996:362).

Kısaca Namık Kemal'e göre vatan, Müslüman yapılan bütün diyarlardır (Arık, 1981:18). İmparatorluğun içinde barındırdığı topluluklar açısından bu tanımlama o günün şartlarında anlaşılardır. Namık Kemal'in vatan tanımlamasına benzer bir yaklaşım Gökalp'in millet anlayışında karşımıza çıkar. Gökalp'in milliyetçiliğindeki ülke unsuru imparatorluğun bir bütün olarak korunması hedeflendiğinden etnik milliyetçiliği içermez. Gökalp'in milliyetçiliğinin kapsamı, ülke; devletin egemenliği altında bulunan toprakların bütünüdür. Osmanlı coğrafyasındaki bütün etnik grupların birlikte yaşayabileceği bir yerdir (Mardin, 1991:353).

Gökalp'in millet tanımında coğrafi anlamda mekân yoktur. Aynı ülkede oturan halkın toplamına millet denilemeyeceğini söyler. İran'ın Fars, Kürt ve Türk'ten ibaret olmak üzere üç millet; İsviçre'de Alman, Fransız, İtalyan'dan ibaret olmak üzere yine üç millet; Belçika'da: Aslen Fransız olan Yolanlarla, aslen Germen olan Flamanlardan oluşan iki millet; Büyük Britanya adalarında ise Anglo-Sakson, İskoçyalı, Galli, İrlandalı isimleriyle dört milletin olduğunu söyler. Oğuz Türkleri Türkiye'de, Azerbaycan'da, İran'da, Harzem ülkesinde karşımıza çıkar (1968:18). Gökalp, milli tesianütü kuvvetlendirmenin yolu vatan ahlakını yükseltmekten geçtiğini söyler. Ona göre vatan, milli harstır. Vatan; dini, ahlaki, estetik güzelliklerin bir müzesidir, bir sergisidir (1968:81).

4.2.3. Müebbed Bir Ülke: Turan

Kültür Türkçülerinin milliyetçiliği, evrensel düzlemde, soyut bir vatan tahayyülü geliştirir. Türk milliyetçiliği ideolojisinin oluşumunda vatan, somut, fiziki coğrafi içeriğiyle değil, soyut bir mefhum olarak, harita olarak değerlidir. Ziya Gökalp'in "vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan, vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan" dizelerinde, aynı araçsal ve belirsiz vatan kavramı karşımıza çıkar. Gökalp'te vatan, üstünde oturduğumuz toprak değildir. Vatan, milli hars dediğimiz şeydir. Üstünde oturduğumuz toprak, onun zarfından ibarettir. Ve ona zarf olduğu içindir ki mukaddestir. Vatan, yalnız tehlike zamanlarında hayatımızı değil, sulh ve sükûn ânlarında da bütün şahsi ve zümrevi ihtiras'arımızı feda edebileceğimiz milli harstır (1968:80-81).

Üzerinde nefes alıp verilen toprak parçası, bir milliyetin yurduna dönüşürse vatan olur, aksi halde fertlerin karın doyuracağı imaret mahiyeti alır (Gökalp, 1976a:93). Ömer Seyfettin, “bir milletin tabi hudutları dağlar ve ırmakları değildir. İstinat ettiği milletin lisanı ve dini sınırlandırır” diyerek vatan için dil ve din esaslı bir ölçüt geliştirir. Türkiye’de, İran’da, Afganistan’da, Türkistan’da, Buhara’da, Kaşgar’da, Çin’de, Mançuryada, Kafkasya’da, Kırım’da, Rusya’da ne kadar Türkçe konuşan Müslüman varsa Türk olup onların oturdukları yerlerin hepsine birden *Turan* kabul eder. Türk vatani ya da Türk yurdu manasına gelmekte olup Osmanlı Devletinin kuzey bölgesini karşılık gelir. Türkçe konuşan bütün Müslümanların oturdukları yerlerin hepsine *Türk vatani* manasında *Turan* denir. Türkiye’de Turan’ın bir parçası olup milli vatandır (1987:82). Turan bir devlet değil, harsi, milli bir vatandır.

Coğrafyanın tarih içinde vatanlaşmasını anlatan Galip Erdem, ülke ile vatan sınırlarının her zaman çakışmayabileceğini de söyler. Milleti tarif ederken, vatan - ülke birliğini, Türk milletinin tarif unsurlarından biri, hatta başlıcası gibi gösterilmesini yanlış bulur. Ülke, Türkiye sınırlarına karşılık gelirken, vatan ülke sınırlarını aşabilir. Millet hareketli, vatan sabit olduğundan bir milletin ülke sınırları dışında başka bir devletin hâkimiyet sahası içinde vatani olarak gördüğü yerlerinin olabileceğini söyler. Bir kişi Türkiye dışında yaşadığı halde, kendini Türk milletinden sayabilir. Binlerce yıl vatansız kalan Yahudiler, gibi milletler vatanını kaybedebilir, ancak sağlamlığı sayesinde varlıklarını sürdürebilirler. Diğer tarafta İsviçrelileri de millet yapan temel unsur müşterek vatandır. Milliyet ile tabiiyeti birbirinden ayırır. Anayasa’ya dayanılarak siyasetçilerin imzalarıyla verilen milliyetten ziyade tabiiyeti içeren vatandaşlıktır. Belli bir toprağa yerleşen, devletini kuran millet, maddi -manevi bütün gücünü birleştirerek, kuru coğrafyayı vatan haline getirmek için kanını akıtır, emeğini verir, bir toprak böylece bir *vatan* olur. Toprağın her parçası geçmişten bir şey hatırlatır. Abideler, mabetler, mezarlar sadece birer maddi varlık değil, millet hayatının yaşayan şahitleridir. O toprağın şehirleri, kasabaları, köyleri, dağları, ovaları, nehirleri, gölleri milletin dilinden isimler alır. Toprağın vatanlaşması yanında, vatanın topraklaşması hadisesi de vardır. Bir milletin vatani olmaktan çıkıp topraklaşan bir coğrafya diğer bir milletin vatani haline gelebilir (2008:148-152).

4.2.4. Muayyen Bir Memleket: Anadolu

Milli mücadelenin temelini oluşturan, öncülüğünü eşraf, serbest meslek sahipleri, aydınlar, ulema, tüccar, esnaf, din adamları gibi yerel önderlerin yaptığı yerel kongre hareketleriyle ümmete dayalı imparatorluk toprakları anlayışı yerine millete dayalı anavatan vurgusu ön plana çıkmaya başlar (Tanör, 1992:38 ve 1992:58). Osmanlı topraklarındaki kayıplar sonrası Anadolu'nun tek vatan parçası olarak kalması belirsiz vatan kavramını daha somut tanımlamaya neden olur. Misak-ı Milli sınırlarının kurtarılacak vatan olarak tayin edilmesiyle, soyut vatan tanımlamasından somut vatan kavramlaştırmasına geçiş yapılmış olunur.

Cumhuriyet'in ilk döneminde resmi milliyetçilikte vatan, realpolitikçi bir yaklaşımla 'elde kalan'dan hareketle tahayyül edilmesi gerektirir. Ulus devlet bağlamında ideal bir yurttaşlar topluluğuna ait bir mekan (vatan/yurt) tasavvur edilerek kurgulanan mekana yönelik sadakat duygusunun (yurtseverlik) uyarılması gerekir. Vatan ya da yurt'a yönelik bağlanma duygusu, hemşehriliğin yanı sıra dinsel aidiyeti de ikinci plana ittiği oranda bir "ulus" ve oradan da bir "yurttaşlar topluluğu" inşa etmek mümkündür. Vatan/yurt, yurtseverlik duygusunun yöneldiği bir toprak parçası olmanın ötesinde *ulus* ve *yurttaş* kimliğinin sınırlarını çizen ve üzerinde devletin otoritesini uyguladığı *siyasal* bir toprak haline gelmektedir (Üstel, 2008:156-157).

Artık Anadolu ve Trakya, post-empéryal yeni Türkiye'nin elinde kalan bakiye ülke olmuştur. Anadolu'yu vatan olarak kutsayan milliyetçi romantizm, Cumhuriyet ile birlikte canlanmıştır. Türkler'in asıl yurdunun Orta Asya olmasına karşın artık özyurtlarının Anadolu olduğu işlenmiştir. Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in (1898-1973) *Özyurt* oyununda (1933) "anayurttan ayrıldık, öz yurdu bulduk" der. Anadoluçuluk hareketinin de bu dönemde revaçta olması tesadüfi değildir. Edirne'den Kars'a, Ardahan'a uzanan hacimsel varlığıyla ve "tek bir çakıl taşından bile" vazgeçilemeyecek milli mülkü teşkil edişiyle önemlidir.

Vatan Türkçü-Turancılarda henüz elde edilememiş, 'hayali' bir yer iken Anadolu milliyetçilerinde aynı soydan insanların aynı tarihsel ve kültürel birlikteliğinin var olduğu ve üzerinde yaşadıkları canlı coğrafyadır. Özellikle Anadoluçularda, vatan bir milleti yaratan ve

yaşatan gücün ana kaynağıdır. Diğer tarafta Türkçü-Turancıların, mutlaka sahip olduğu ya da bir gün sahip olmayı umduğu bir toprak parçası vardır. Vatan 'Turan' gibi hayal edilmişse, milleti birleştiren unsurlardan birisi de 'vatan topraklarına bir gün geri dönmek' özlemidir. Vatan, jeolojik yapısı ile ilgili olmayıp Türk milletine ait topraklara hissen bağlılığı ifade eder.

Anadolu milliyetçilerinden Nurettin Topçu, bu topraklarda yaşayan halkı Anadolu diye bildiğimiz toprak meydana getirdiğinden soydan ve vatandan ayrı İslamcılığı, vatan toprağından kaçan, soyu milletle karıştıran Turancılığı eleştirir (1978:38). Ona göre İslamcılar, bu memleket çocuğunu yetiştiren emek ve toprak hakkını inkâr ettiler. Oysa coğrafya ve ekonomi millet varlığının iskeletidir. İslam, bu iskelete hayat veren ruhu olduğundan, ruhun bedenden, bedenin ruhtan ayırlamaz (Topçu, 1978:42). Topçu'da iktisadi değerlerle birlikte vatan insan yaşayışında çok kıymetlidir.

Türk ve İslam tarihi üzerine eserler yazan İsmayıl Hami Danişmend, *vatan birliği* şartını ırk ile milliyet kavramlarını birbirini ayırmada kullanır. Antropolojik ve zoolojik bir mefhum olan *ırk*'ta vatan birliği şartı yokken tali ırk mefhumu olan *milliyet*'te ilk aranılan şey vatan yani coğrafi müessir esastır. Herhangi bir toplumda ırki şahsiyetinin yanında milli şahsiyet de verip onu bir millet haline getiren ilk amil tabiat, yani muayyen bir memlekettir. Vatan birliği şartı, milliyeti ırktan ayırmada çok belirleyicidir. Vatan birliği, Fransız kavmi gibi muhtelif ırklardan mürekkep bir halitaya bile nihayet milli bir şahsiyet vermiştir. En kuvvetli milletler, ırki şahsiyetle milli şahsiyeti cemedan cemiyettir (Danişmend, 1983:85). Ona göre vatan'ın kuru bir toprak olmadığını, toprağın vatan mefhumunun sadece bir unsurunu oluşturduğunu belirterek toprağın vatana dönüşmesi için mukaddesatla, maneviyatla ve tarihle yoğurulmuş olmalıdır (Danişmend, 1983:196).

Edebiyat tarihçisi Nihat Sami Banarlı vatan'ı dil ile birlikte tanımlar. Vatan ile dil birbirinin tamamlayıcısıdır. Birisi olmadan, diğerinin yaşaması mümkün değildir. Banarlı'da vatan Ataların miras bıraktığı en güzel iki şeyden birisidir, diğeri de Türkçe'dir (2005:15). Başka deyişle vatan Türkçe'nin çekilmediği (konuşulmaya devam ettiği) yerlerdir. Ana dilin çekildiği yerler vatan olmaktan çıkar. Vatanın kendi gövde, ruhu ise Türkçe'dir (Banarlı, 2005:250). Türklerde dil sevgisinin yanında vatan sevgisi Allah sevgisi kadar hayati ve mukaddestir (2005:294).

4.2.5. Mukaddes Vatan

Vatan, muhafazakâr milliyetçilikte Türk milletinin manevi değerlerinden biri kabul edilir. Âmiran Kurtkan, vatan kavramını coğrafi manada bir toprak parçası olmaktan çıkarıp ona mukaddes bir mana yükler. Vatan'ın kutsiyeti İslam kültüründen beslenmesidir. Bu dünya hayatında üzerinde yaşadığımız toprak parçası ikinci vatanımızdır. Asıl vatan Allah dediğimiz kuvve'dir (2000:58-59). "Vatan sevgisi imandandır" sözü ile vatan sevgisinin kutsiyeti imanı bir hakikatle irtibatlandırılır.

Cahit Tanyol, Ziya Gökalp'in bir makalesinden ödünç alarak kullandığı "Türkler ile Kürtler" adlı çalışmasında bütün bir tarih ve yaşam ortaklığına dayanan Türkler ile Kürtler'in birlikteliğini vurgularken "mübarek yurdu başka ülkeler gibi düşmanların murdar ayakları altında çiğnetmedi" diyerek toprağı cisimden manevi bir şahsiyete dönüştürür. Türklerle Kürtler "aziz vatani" düşmandan korumak için daima birlikte savaşa atılan bin senedir aynı toprakta aynı mefkûreler için el ele veren iki dost millettir. Müşterek düşman olarak algılanan doğuda Safaviya Kızılbaşlığı, batıda Hristiyan âlemi tehlikelerinden bin senedir müşterek dil, tarih ve coğrafya etrafında birleşerek ortak bir çaba ile kurtulmuşlardır (1993:21-22).

Osman Yüksel, *Bu Millet Neden Ağlar* (1947) kitabının dördüncü baskısı için yazdığı önsözde, "N. Kemal'den vatan ve hürriyet sevgisini, öğrendik. Fakat bu vatan mücerretti; nazari idi. Akif bu mücerret vatani müşahhaslaştırdı. Namık Kemal'in vatani Akif'te memleket, millet haline geldi. Namık Kemal'in hürriyeti, Akif'te istiklâl oldu; bayraklaştı" ifadelerini kullanır (Serdengeçti, 1960:4). Aynı eserin Milli Ülkü Yayınevinden çıkan ilaveli 7.baskısı için 27 Ekim 1969'da kaleme aldığı sunuş yazısında "benim aziz milletim ve *mübarek vatanım*...", "arkasından Rusya, komşuluk, rejim ve kader birliği sloganlarıyla memleketimize yerleşebilir ve bu *aziz vatanımız*, sevgili Türkiye'miz, bu kitapta hazin hikâyelerini anlattığımız, ağıtlar söylediğimiz Orta Asya Türklüğüne dönebilir", "Rusların bu *aziz vatanımız* üzerindeki emelleri de devam etmektedir" kullandığı mübarek ve aziz tanımlaması ile vatana dinsel bir hüviyet kazandırır. Aynı eserde yer alan *Aslan Mehmetçik* adlı şiirinde Serdengeçti "gittin, Kore'yi de bizim için bir vatan ettin... Anavatan gibi, Anadolu gibi... Çünkü orada da sen varsın... Çünkü Kore topraklarında senin kanın var... senin bastığın

her yer- vatandır bize Mehmedim” mısraları ile vatanın oturulan yer ile sınırlandırılacak şekilde dar düşünülmesine serzenişte bulunur. Vatanın değişmeyen, Doğu’da Kars, Batıda Edirne arasında sıkışan, “işte vatanınız burasıdır” şeklinde ezberletilen, haritalarla dayatılan sınırlarını sorgular (1960:33).

İstiklal Marşı’nda Mehmet Akif Ersoy’un “şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda...” dizelerinde dile getirildiği gibi cennetle betimlenen, uğruna canlar feda verilen vatan toprağı kutsaldır. Mehmet Cemal Kuntay’ın Türk’ün Şehnamesi adlı şiir kitabındaki *On Beş Yılı Karşılarken* adlı şiirinin en sonunda geçen “toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır!” dizeleri ruhla canlanan toprak parçasını anlatır. Yine 1937 yılında kaleme alınan Orhan Şaik Gökyay’ın *Bu Vatan Kimin?* adlı şiiriyle muhafazakâr milliyetçilikte milli gün ve haftalarda, birlik ve beraberlik ruhunun hâkim olduğu günlerde vatanla ilgili duygular tekrardan canlandırılır (Gökyay, 2018:19-20).

Muhafazakâr milliyetçilikte Türk beldesi, ezan sesiyle, dalgalanan albayrakla tasvir edilir. Ezan sesinin duyulduğu, Türk bayrağının dalgalandığı yer vatandır. Varlığıyla ontolojik bir râbîta kurulan İstanbul, Buhara, Mekke, Medine, Kudüs şehirleri kutsal topraklardır. Dün Türk-İslam medeniyetine ev sahipliği yapan Anadolu, tekrardan eski günlerine eriştiğinde uygarlıklar inşa edecek kutsal mekân olarak görülür. Rum eli bir vakitler vatan yapılsa da kutsal toprak olarak geriye kalan Türkiye’dir, Anadolu’dur.

4.3. Kültür Birliği

Muhafazakâr milliyetçilikte milletin unsurlarından kültür dar bir anlam çerçevesine, sadece sanat-kültüre indirgenemeyecek kadar geniştir. Kültür, toplumda anlaşılmayı, yakınlaşmayı, canlılığı sağlayan dilden dine, edebiyattan musikiye, hukuktan ahlaka, estetikten sanata, gelenekten örfe, ekonomiden fenne kadar birçok alanı etkileyen ve onlardan etkilenen kendine mahsus kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlıktır. İnşa edilmesi zaman gerektiren kültürün gelişerek yücelmesi mümkünken, şuursuz ilavelerle körleşerek geriye gitmesi de olasıdır. Nesiller boyunca birikerek gelişen kültür kendini toplumsal kurumlarda gösterir. Temeli kimin tarafından atıldığı bilinmeyen, başlangıçtan beri biriken kültür nesilden nesile aktarılıp üst üste konularak kurumları devlet, toplumu millet yapar.

Muhafazakâr milliyetçilikte, geçmiş yüzyılların oluşturduğu milli kültür halk içinde yaşayan canlı bir gerçektir. Milli kültür, milletin geleceğinin garantisidir. Bu yüzden milletin kendine, halka dönmesi önemsenir. Milli kültüre dayalı olarak millet olamamış toplumlar başkalarının varlığı içinde yok olmaya mahkûm olacağı düşünüldüğünden ortak milli kültürü sağlayarak millet olmanın yolları aranır. Muhafazakâr milliyetçilik, tarihin içinde oluşmuş kültür değerleriyle, dışarıdan aldıklarını kendi milli potası içinde yoğurmak ister. Milli devlet ülküsü, milli kültürün milli sınırla çakışan bir sentezini arzular. Milli değerler ya da semboller kutsaldır; onlara karşı gelmek, saygısızlık etmek büyük bedeller ödemeyi gerektirir. Türk kültürüne dönüş ile geçmişi diriltmek veya maziye yaşamak kastedilmez.

Türkiye’de kültür milliyetçiliğinin kurucusu Ziya Gökalp kabul edilir. Milli kültür kavramını ilk defa kullanan Gökalp’e göre *milli kültür*; yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının uyumlu bir bütünüdür. Medeniyet, birtakım kurumların bütünü iken yalnız bir millete özgü olan kurumların bütününe milli kültür denir (1968:27). Gökalp’te milleti meydana getiren bağ, “terbiyede, harsta (kültürde), yani ortak duygularda iştiraktır” (1968:19). Kabaca Gökalp’te medeniyet evrensel, kültür ise millidir.

Ziya Gökalp, milleti ırki bir zümre olarak değil bir kültür meselesi olarak ele almakta ve buna da *hars* adını vermektedir. Ona göre millet, kendisine mahsus bir harsa malik olan bir zümre demektir. Harsın en büyük belirleyicisi de lisandır (Gökalp, 1968:22). Gerçekte, bir kimse kan bakımından ortak bulunduğu insanlardan çok, dilde ve dinde ortak bulunduğu insanlarla birlikte yaşamak ister. İnsani kişiliğimiz bedenimizde değil, ruhumuzda olduğunu maddi meziyetlerimiz ırkımızdan, manevi meziyetlerimiz eğitimi aldığımız toplumdan geldiğini söyler. İnsan için, ruhsal varlık, maddesel varlıktan önce geldiğinden milliyetçilikte soy sop aranmaz. Atlarda soy sop önemlidir. İnsanlarda ise, ırkın toplumsal iyi niteliklere hiç bir etkisi olmadığı için, soy sop aramak doğru değildir. *Türküm* diyen her insanı Türk tanımak lazımdır (Gökalp, 1968:20-21). “Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim” diyerek yeni Türkiye’nin üç sosyal dinamiği olarak “Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak” sentezini yapar (Gökalp: 1968:61). Gökalp’in bu üçlü sentezleme çalışması bu üç idealin birbiriyle çatışmasızlığını öngörür. Gökalp, Türk milletin Türkleşerek, Müslüman dünyasıyla bağlarını koparmadan yüzünü Batıya çevirerek varlığını koruyabileceğini savunur.

Milleti kültürel bir varlık alanı olarak algılamış Gökalp ile aynı çizgide sayabileceğimiz Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, ortada bir ırk meselesinin varlığının inkâr edilemeyeceğini söyler. Bu öyle büyük bir meseledir ki bir halk içinde milli uyumsuzlukların, iç ve dış anlaşmazlıkların da kaynağıdır. Alman, Türk, Anglo-Sakson, Yahudi ırkı mevcut olmakla birlikte bunların biyoloji ve antropoloji ile açıklanamaz. Artık bugünkü ırklar daha çok toplumsal ve tarihi bir mefhumdurlar. Başka ifadeyle Fındıkoğlu, mevcut ırkları soydan ziyade kültür ile açıklar. Günlük dilde yanlışlıkla ırki temelli kullanılan Yahudi soyundan ifadesi manevi ve ruhi bir şeniyet ile açıklamak mümkündür (1947:63). İmparatorluktan milli devlete geçen ve millet olmaya çalışan Türkiye’de milli birliği temin etmek ve paylaşılan ortak kültürü kuvvetlendirmek maksadıyla sosyolojik bir ırkçılığa (milliyetçiliğe) ihtiyaç vardır. Başka ifadeyle kültürel milliyetçilik (sosyolojik ırkçılık) ne kadar kuvvetli olursa nüfusça kalabalık başka milletler karşısında yaşama gücümüz ve kuvvetimiz o nispette fazla olur. Türkçülüğün sosyolojik manada anlaşılan ırkçılık maksadına ilmi destek vermek gerekir (Fındıkoğlu, 1947:66).

İslamcı siyasi ve fikir adamlarından Said Halim Paşa, bir insan topluluğunun millet haline gelmesi, fertlerin gelişmesini kolaylaştıracağını söyler. Millet, birbiri ile kaynaşabilen birtakım sosyal ve siyasi unsurların birleşmesinden oluşur. Bu unsurlar uzun müddet bir arada yaşamış, aynı dille konuşmuş, ortak his ve fikirlere sahip olmuş toplumlar kendilerine özgü bir sanat ve edebiyat meydana getirirler. Özetle millet, öteki insan topluluklarından ayrılmalara sebep olacak ahlaki ve ruhi bir kültür meydana getirmiş bireyler topluluğudur (Halim Paşa, 1973:227-228). Benzer şekilde Mehmet Ersöz’ün millet anlayışı da tarihi ve kültürel menşe birliğine sahip insan topluluğuna dayanır (1987:60).

Erol Güngör, Elie Kedourie’nin *Milliyetçilik* adlı eserinin Türkçe çevirisine yazdığı önsözde milleti sosyolojik bir birlik olmak itibarıyla belirli bir tarihi gelişmenin ürünü olarak görür. Tarihi gelişme içinde ortaya çıkan manevi kültür unsurları (dil, ortak tarih şuuru, din) milletin kuruluşunda başlıca rolü oynar (1971:VIII). Benzer şekilde Kafesoğlu Türk milliyetçiliğini, Türk dilinden, Türk karakteri ve ahlakından, İslam dininden, tarih birliği şuurundan ve bütün bunların fiili hayattaki bilimum belirtilerinden kurulu olan Türk milli kültürünün yaşattığı Türk milletini sevmek ve saymak şeklinde açıklar (1969:171).

Duygulardan, milli renkten mürekkep kültürün unsurları arasında medeniyetin aksine uyum bulunur. Kültür cemiyeti kurup sosyal bütünleşmeyi sağladığından cemiyete hizmet eder. Kültür cemiyete hizmet ettiği gibi fertlere vatanseverlik duygusu aşılar. Milli kültürle beslenen bir kimse milliyetçi ve vatanperver olur. Vatanperverliğin yolu milli kültür ile beslenmekten geçer. Kültür ayrıca insana şahsiyet sahibi yaparak fazilet ve fedakârlık aşılar. Kültür, milli tehlikeler konusunda insana büyük bir sezîş kabiliyeti bahşeder. Kültür unsurlarının bozulduğu bir toplum tehlikelere karşı açık hale gelir (Ergin, 1975:26-7).

Türk milliyetçilerinden Muharrem Ergin, kültürü “bir topluluğu, bir cemiyeti, bir milleti millet yapan, onu diğer milletlerden farklı kılan hayat tezahürlerinin bütünü” şeklinde tanımlar. Ona göre bu hayat tezahürleri her milletin kendisine has olan milli değerleridir. Ergin, kültürün unsurları arasında ilk sırayı dili yerleştirir, sonrasında sırasıyla örf ve adetler, dünya görüşü, din, sanat ve tarihi sayar (1975:7-11). Ona göre millet çapındaki koskocaman toplulukta sosyal bütünleşmeyi, uzvi birleşmeyi ana hayat tezahürleri denilen kültürel aynilikler, benzerlikler, yakınlıklar sağlar.

4.3.1. Dil ve Din Birliği

Muhafazakâr milliyetçilikte dil ve din, yerine göre milletin ya da kültürün bileşenleri arasında görülür. Dil ve din milli kültürün çok mühim bir unsurunu oluşturur (Ersöz, 1987:68). Dil ve din birliği toplumu ve onun kültürünü inşa eder. Bir topluma toplum özelliği kazandıran dil ve din birliğidir. Ortak tarih ve kültür ile birlikte dil ve din birliği bir milletin dayanağını oluşturur. Türkçü ve/veya kültürcü milliyetçilerin öncüsü Gökalp’e göre millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de irade birliği değil; dil, din, ahlak ve sanatta ortak olan, aynı eğitimi almış bireylerden oluşan bir kültür birliğine dayanan bir sosyal varlıktır. Gökalp’in ifadesiyle “dili dilime, dini dinime uyan bir millettir” (1968:20).

Muhafazakâr milliyetçikte, Türk milli kimliğini dil ve din örür. Kültürün de başlıca temeli olan dil ve din milleti meydana getiren başlıca unsurdur. Dil ve din Türklüğe düşman olanların uğraştığı iki şey olarak görülür (Timurtaş, 1980:16). Benzer şekilde Âmiran Kurtkan milleti dil, din ve ülke beraberliği olan topluluklar şeklinde tarif eder. Bu tarifi içinde ahlak, tarih, görenek, anane ve sanat anlayışı beraberliği vardır (2000:5).

Dil ve din birliği Türkçü milliyetçilerden Ömer Seyfettin’de millet olmanın temel şartıdır. “Türkçe konuşan bütün Müslümanlar Türk milletindendir”. Milliyet *din ve dil birliği* olan halkın bir adıdır (1988:81). Dilden sonra en önemli sosyal kurum din gelir (1988:47). Türklük, dinsizlik değildir. Milliyet ve din birbirinden ayrılamaz. Milletsiz bir din olmadığı gibi dinsiz bir millet de olamaz. Din ruh ise, milliyet vücuttur. Vücut sağlam olursa ruh rahat eder (1988:89). Milliyet esasın kabul eden mutlaka din esasını da kabul edecektir. Din ve milliyet birbirinden ayrılması mümkün olmayan lazım-ı gayr-i müfarık’tır (1987:40). Milli ve dini mefkûresine kayıtsız kalan bir Türk ticaret ve ekonomide de başarılı olamaz. Bir cemaat ruhundan ayrılan bir fert her Türk’e yapılan yardımdan da mahrum kalır (1987:59). Seyfettin, Türklüğün milli ve dini mefkûresini hayat ve irademiz için bir hedef bir şiar edinmemiz gerektiğine salık verir (1987:62).

Gökalp’in “şecere atlara mahsustur” sözüne benzer Ömer Seyfettin Türk derken, ırk ve kan cihetlerinin derin derin araştırılmaması gerektiğini ve bir ferdin Türk olmak için Türkçe konuşması, Müslüman olması, Türk terbiye ve örfün içinde yaşamasının kâfi olacağını söyler. Milletlerde ırk esası aramak, kimya ile meşgul olmaktan ziyade gülünçtür. Millet, aynı dili konuşan, din, terbiye ve eğitimle birbirine bağılı insanlardan oluşur (1980:17). Ona göre millet, dinleri bir olmakla birlikte, dilleri de bir olan insanların meydana getirdiğı bir sosyal varlıktır olup milliyet, “din ve dil birliği” olan insan topluluğunun adıdır (Seyfettin, 1990:14). Benzer şekilde Erol Güngör, dinin yanında dil ve soy birliği, özellikle dil birliği önemli sayıldığı ölçüde milli tarih hem zaman hem mekân içinde genişler (1995:81).

4.3.1.1. Dil birliği

Dil bir milletin tek başına kurulmasına gücü yetmese de milletin fertlerini birleştirmede mahirdir. Muhafazakâr milliyetçilikte dil meselesi bir milli müdafaa meselesi görülür. Türk milliyetçiliğinde dil, milletin bileşeninde esaslı yer tutar. Millet, aynı dili konuşan fertlerin toplamıdır. Milet her şeyden önce dil birliği anlamına geldiğinden, dil kültürün ilk ve temel unsurudur. Dil bir milletin milli düşünce tarzı olup hatıraların, duyguların, düşüncelerin saklandığı milli hafıza olup fertleri birbirine bağlar. Millet denilen insan cemiyetinin en mühim sosyal varlığı olan dil, bir milletin diğer milletlerden farklı olan terennümü ve konuşmasıdır (Ergin 1975:7).

Türkçü düşünürlerden Akçura, gerçekte milletler var olmasına rağmen milletin tam ilmi bir tarifinin yapılamayacağını söyleyerek toplumsal düzeninde birlik oluşturmuş insanlar topluluğunda soy ve dil birliğinin önemini vurgular (1978:35). Yine kültür Türkçülerinden Ziya Gökalp'te dil, toplumsal hayatın zemini, maneviyatın dokusu, harsın ve medeniyetin temelidir. Din, ahlak, hukuk, siyaset, iktisat, ilim, güzel sanatlar gibi bütün toplumsal faaliyetlerin yegâne cevheri lisandır (Gökalp, 1976a:94).

Gökalp'te dil birliği, tarihten, hatta din, terbiye ve iktisattan önce gelir. Millet, esas itibariyle bir dil topluluğudur. Dil bağımsızlığı, siyasi bağımsızlığın öncüsüdür. Bir toplum tarih ile kaybetmiş ruhu yeniden bulur. Milli bir terbiye her şeyden önce milli bir dil ve tarihe, sonra iktisadi bağımsızlık esasına dayanır. Milli terbiye bütün manevi feyizlerini dinden alır (1976:97-98).

Anadolu milliyetçilerinden Mehmet Kaplan dilin, bir milletin kültürel değerlerinin başında geldiğini, kültürün bizzat taşıyıcısı olduğunu söyler. Ona göre dil, duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta. Dil, yığın veya kitle halinde olan insan topluluklarını "duygu ve düşünce birliği" olan bir cemiyet, başka deyişle millet haline dönüştürür (Kaplan, 1977:12).

Bir dil toplumun millet haline gelmesine yardımcı olduğu gibi, aynı zamanda da bir toplumun millet olmasının sonucudur (Niyazi, 1979:77). Dili korumak, vatani korumakla bir tutulur. Milli kültürün baş unsuru olan dil olmayınca millet olmaz, milliyet olmaz. Topluluklar bağımsızlıklarını kaybetseler bile dilleri ile varlıklarını devam ettirirler. Dil birliğini sağlayamayan bir topluluğun millet kimliğine kazanmasına imkân yoktur. Kültürün doğması ve gelişmesi dile bağlı olduğundan dil millet olmanın asgari şartıdır (Timurtaş, 1980:32). Diğer tarafta Mehmet İzzet ise farklı bir şekilde dil birliğinin tek başına milleti oluşturmaya yetmeyeceğini söyler. Ona göre ortak dil, millete öncelik etmezler, millet sayesinde oluşur (İzzet, 1981:130).

Dil birliği muhafazakâr milliyetçilik ile resmi milliyetçiliğin örtüştüğü konulardandır. Başgil, millet birliğimizin temelini Türkçe dilinin teşkil ettiğini söyler. Memleket tarihinin bir mirası olan dil milli birliğin temeli ve millet benliğinin özüdür. Müşterek dil, millet manevi şahsın en köklü unsurlarındandır (2007:81-3).

4.3.1.2. Din birliği

Muhafazakâr milliyetçilikte din en ağırlıklı yer işgal eder. Dini içerik taşıyan kültürel miras ve geleneğin milletin ruhunda ve manevi dünyasında daha derin kök salması beklenir. Din, milliyetçiliğin yaygınlaşmasında önemli bir destek vazifesi görür. Muhafazakâr milliyetçilik din ile barışıktır. Din milli kimliğin bileşeni görüldüğünden elzem olup vazgeçilmezdir. Dinin, içtimai ruhu sağlaması beklenir. Din olarak İslam’a, milli homojenliği kuvvetlendirecek bir unsur olarak bakılır. Milliyetçi muhafazakârlık, milli kimlik ve dinin kopmaz biçimde mecz olduğu, Türklükten bağımsız Müslümanlık, Müslümanlıktan bağımsız Türklük olamayacağı fikri üzerine kuruludur (Bora, 2003:127). Türklük ile Müslümanlık etle tırnak örneğiyle betimlenir.

Türkçülüğün en kuvvetli savunucularından Yusuf Akçura bile *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı eserinde, “İslamiyet’te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayal ve pür heyecan hissiyattan, hulasa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hemen hiçbirisi Türklükte yoktur” diyerek dinin önemini vurgular. Türklerin büyük kısmının Müslüman olduğundan İslam dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur görülür. Dinler, ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak siyasi ve toplumsal ehemmiyetlerini muhafaza edebilirler (1976:34-5). Gökalp, içtimai bir din olan İslam’ın yalnız ahiretin selameti için değil dünyevi saadet için de kafi olduğunu söyler (1976b:113).

Türk milliyetçi düşünürlerinden Kazanlı Sadri Maksudi Arsal, ırktan ziyade sosyolojik ve psikolojik esaslara dayanan milleti meydana getiren unsurlar arasında dine özel bir önem verir. Müşterek dini inançlar, milletin millet olarak teşekkülünde ve yaşamasında mühim bir amildir. Ona göre insanlık tarihinde dinsiz bir millet yoktur. Nasıl Fransız milletin teşekkülünde Katoliklik, milliyetin bir unsuru ise bugünkü Türk milletin ve milliyetinin meydana gelmesinde de İslâmiyet mühim bir amil olmuştur (Arsal, 1975:72-3).

Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık’a göre bir vatani kurarken henüz toplum haline gelmemiş her kütleye ilk rehberliği yapan sebep değişkenlik arz edebilir. Ona göre Türkmenlerin Anadolu’yu fethetmesinin arkasındaki ana amil dindir (Arık, 1981:68). Millete hayat veren dil, kültür, ırk, ekonomi, din gibi unsurlar, üzerinde barındığı coğrafyaya, onu

insanla birleştirici bir ruh verir, insanların benliğiyle kaynaştırır; o coğrafyanın üstünde coğrafyayı milletin asla ayrılmaz parçası haline getirir. Böylece coğrafya yani vatan, millet fertlerinin müşterek ruhunu kendinde taşır. Arık'la benzer şekilde Topçu, Türk milletinin hayati kaynağı din olduğunu söyler. Millete hayat veren asli unsur Almanya'da ırk, İngiltere'de ekonomi, Fransa'da dil ve kültürdür. Millet var olmadan önce, bir insan kütlesinin ölü bir coğrafyası ve henüz bir kütlenin şuuru olmamış bir tarih vardır. Böyle bir coğrafya ve tarih içinde gömülü yaşayan insan kütlesini millet yapan kaynak İslam dinidir (Topçu, 1978:86-87).

Yahya Kemal, kavimlerin millet olabilmeleri için dinin önemini vurgular. Kuzeyden Rumeli'ye akan Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar ve Vardar Türkleri'nin isimlerinin Bizans tarihinde 1300'lü senelerden itibaren bahsedilmemesine bu kavimlerin Hristiyanlaşması örneğini vererek dinin millet kavramı içinde ne kadar önemli olduğunu söyler (Kemal, 1995:20). Ona göre Avrupa içlerine kadar ilerleyen bu kavimler Hristiyanlık dinine girdikleri için dil, kültür, adetleri yanında Türklük kimliklerini de kaybetmişlerdir. Nihayetinde Yahya Kemal'a göre bir kıtada kök salma askerle değil, milletle mümkündür (1995:20).

Muhafazakâr milliyetçilik din ve dindarlık üzerinden tanımlanan değerler kümesini nesiller arası korumak ister. Türkiye'de milliyetçilik Osmanlı'nın son döneminde din ile birlikte anılırken, Cumhuriyet ile birlikte laik bir çerçeveye evrilse de daha sonra dinselleşerek gelişir. Türk milliyetçiliği başından beri dinsel duygulara ve tepkilere açıktır. İdeolojik içeriği itibarıyla organik bir Sünni-ortodoks yapılanmayı öngörür. İdeali ise "hâkim millet" olarak Türklerin, kökü belki pre-İslamik tarihlerinde yatan, ama mutlaka Osmani-İslami geçmişlerinde mükemmelleştigiğine inanılan üstünlüklerden ilham alarak ihyasının sağlanmasıdır. Dinin toplumsal içeriğinden siyasi amaçlar için yararlanılması amaçlanır. Milliyetçiliği pekiştirici bir işlevi olan din, toplumda birleştirme faktörü vazifesi görür. Nitekim Kurtkan'a göre milliyetçilik gerçek dindarlıktan ayrılamaz (2000:60).

Erol Güngör Elie Kedourie'in *Avrupa'da Milliyetçilik* adlı kitabına yazdığı önsözünde, milliyetçiliğin bugünkü toplumda Marksizm dâhil olmak üzere bütün dinlerden daha kuvvetli bir birleştirici güç kaynağı olduğunu söyler (1971:VII). Erol Güngör'e göre milli kültürün esasını İslamiyet oluşturur. Başka ifadeyle milli kültürün çekirdeğini din oluşturur.

Türk milli kültürü, İslam'ın kabulüyle birlikte ortaya çıkar. Anadolu'ya ayak basılan ilk günlerde Türkmenler arasında kuvvetli bir din birliği mevcut değildir. Yarı Şaman, yarı Müslüman, bir kısmı Şii tesiri altındadır. Anadolu'nun fetih ve iskân edildiği tarihlerinden Bursa fethine kadar geçen zaman, dağınık Türk unsurlarını millet birliğine hazırlamakla geçmiştir. Dağınık Türkmen grupları, İslam'la bağlanarak bir millet teşkil etmişlerdir. İslamiyet, Türkleri birleştiren en büyük kuvvet haline gelir. Anadolu'yu dolduran Türkler arasında bir dil ve din birliği oluşur. E. Güngör. Batılıların millet tanımına uymayan bu birlik hareketine "ümmet içinde millet olma" demektedir. Kabile kültürünü aşarak çeşitli Türk gruplarını birleştiren asıl bağlar İslam'dan gelir. İslamiyet özellikle şehir merkezlerine hâkim olarak, yerleşik medeniyet yönünde büyük bir hamleye yol açmış, bütün Türkleri birleştiren en büyük güç olmuştur (Güngör, 1986:200-1).

Milliyet fikri kuvvet buldukça, İslam ümmetçiliği fikri o derece başaklanacağı için mevcut kültürü güçlendirir ve sağlamlaştırır. İslam idaresi altında Müslüman olmayan bir millet kalmadığından milliyet fikri, mahkûm bir kavmi mahkûmiyetten kurtulması için silah olarak kullanılabilir (Gökalp, 1976a:99). Gökalp'te toplumların ilerlemesinde millet fikri ümmet fikrinden sonra gelir. Milliyet mefkûresinin ve milletlerin doğuşu onların daha evvel bağlı oldukları dini camiayı ortadan kaldırmaz. Bir dini camiaya mensup milletler, dil ve kültür itibarıyla ayrı olduklarının şuuruna vardıkları zaman bu farklılıkları siyasi bağımsızlık ile tamamlayarak millet hayatına geçerler (Güngör, 1996:54). Türklerde milli birliği kuran unsurlar arasında din birliği dil birliğinden daha kuvvetli bir rol oyar (Güngör, 1995:133).

Güngör, Ziya Gökalp'i, onun Türkçülüğün Esasları adlı eserinde din meselesine sadece bir buçuk sayfa ayırdığı için tenkit eder. Gökalp'in 'dini Türkçülük' denince "din kitapları ve hutbelerle va'azların Türkçe olması"nı anlattığını ve Gökalp için Türkçülükte din meselesinin bir dil meselesinden ibaret olduğunu, bu düşüncesiyle Gökalp'i Cumhuriyet'in laik inkılâpçılarından hatta dinde reform yapmak isteyen din-dışı aydınlardan ayırt etmenin çok güç olduğunu söyler. Bütün hayatında dini ve mistik inançların tesiri altında kalan bir insan olarak Gökalp'in Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri olan dini adeta 'geçistirmesi' o günkü siyasi atmosferin, din konusunda ihtiyatlı davranmayı gerektirmesi olduğu düşüncesindedir (1996:51-52). Güngör, Gökalp'in yaşaması durumunda Cumhuriyetle birlikte yeni siyasi durumlara uygun görüşler ileri süreceğini, Cumhuriyet'in Batıcı-inkılâpçı

fikirlerini kucaklayacağını söyler (1996:56). İttihatçılara ve Cumhuriyetçilere kolaylıkla hizmet etmiş bir insan, iktidar sahiplerinin görüşü dışında bir şey söylemeyeceğini düşünür. Ziya Gökalp'i İslamiyet'i Türkler için Türkçecilik meselesinden ibaret saymasını eleştirir (Güngör, 1996:61-62).

Türk milletinin kendisine has iman ve inanışlar manzumesi görülen din, Türk milletini yoğuran amillerin başındadır. Batılı milletler bile milletleri köleleştiren komünizme ve materyalizme karşı dinden ilham alırlar (Kaplan, 2019a:55-6). Bir başka milliyetçi düşünürlerden Muharrem Ergin ise milliyetçilikler çağı ile milleti meydana getiren baş kültür unsuru olarak dinin etkisinin kalktığını, ancak en önemli kültür unsuru olarak dinin cemiyetteki birleştirici ve ayakta tutucu rolünün devam ettiğini söyler (1975:10;203).

Muhafazakâr milliyetçilik, dini ikinci plana iten, bazı durumlarda ise dini yok sayan resmi milliyetçilikten farklı olarak İslam motifli, İslam ile milliyetçiliği bir arada şekillendirmeye çalışır. Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, resmi ideolojinin seküler milliyetçiliğine karşı dinsel bir milliyetçiliği inşa etmeye çalışır. Din, millet kimliğinin taşıyıcı unsurudur. Milli birliğin aracı görülen din etrafında homojen toplum hayal edilir. Dinsel referanslar üzerinden geçmiş tanımlanmaya çalışılır. Din, milletin bölünmez bütünlüğünün kaynağıdır. Milliyet ile özdeşleştirilen Müslümanlık içindeki farklı yorumlar arzulanmaz. Alevilik Müslümanlığın farklı bir yorumu görülmeye çalışılsa da makbul olan Sünniliktir (Kentel vd, 2009:76-8). Resmi milliyetçiliğin laikliğe aşırı vurgusuna rağmen muhafazakâr milliyetçilik anlayışında Türk terimi soydan çok din faktörünü içerir. Resmi milliyetçilikte din milleti oluşturan unsurlar arasında sayılmazken muhafazakâr milliyetçilikte din ve millet birbirine iç içe geçer.

4.3.2. Tarihsel Miras

Ortak tarihsel miras ortak gelecek tasavvurunun da aracıdır. Ortak tarihi geçmişin farklı yorumlanması ortak bir geleceğin inşa edilmesini zorlaştırır. Tüm milliyetçiliklerde olduğu gibi muhafazakâr milliyetçilik tarih ve vatan bakımından merkez görevi görececek bir köken arayışına gerek duyar (Köprülü, 1943:302). Muhafazakâr milliyetçilikte tarihin icat edilmesine gerek yoktur. Ortak tarih tüm gerçekliğiyle ortadadır, keşfedilmeyi

beklemektedir. Tek yapılması gereken şey geçmişe dönüp bakmaktır. Ancak keşfedilen bu ortak kökenin, kitleler tarafından kabul edilip benimsenmesi her zaman kolay olmayabilir.

Milli tarih, muhafazakâr milliyetçilikte milleti vücuda getiren öğelerden biridir. Muhafazakâr milliyetçilik Türk Tarihi ve Anadolu Tarihi kavramlaştırmalarıyla tarihsel mirasa sahip çıkar. Türkçü-Turancıların 'Türk Tarihi' kavramlaştırmaları ile Anadolu'da yaşayan Türklerin tarihinin yanında Azerbaycan, Irak, İran, Suriye, Rusya ve Çin gibi başka coğrafyalarda yaşayan Türk kavmine mensup toplulukları kastedilir. Türkçü-Turancılarının bütün Türk topluluklarını kapsayan bir tarih bilincinin aksine Anadolucular "Anadolu Tarihi", "Anadolu Türkleri Tarihi", "Müslüman Tarihi" ile kastettikleri 1071'de Anadolu'ya kendine yurt edinen bir topluluktur.

Gökalp, bir milleti var eden unsurları sıralarken dilden sonra tarihi ikinci sıraya koyar. Bir milletin tarihi ne kadar eski kaynaklara dayanırsa o kadar kaybetmiş olduğu milli ruhu yeniden bulma şansı olur. Millet, tarihten aldığı feyizlere halkın derinliklerinden çıkardığı efsaneleri, menkıbeleri, rivayetleri ilave ederek milli bir maneviyatı tamamıyla kurar. Milli kaynaktan alarak şiir ve sanatın konuları, hayalleri, telmihler edebiyat ve güzel sanatlara şahsiyet verir (1976:97). Milleti meydana getiren şartlardan en büyüğü müşterek tarihtir (Gökalp1992:15).

Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık, insan kütlesinin henüz vatan hüviyetini almamış adsız coğrafya üstünde yaşama ve mesut olma şartlarını yaratırken birleşmeleri, birleşik kütlelerin zaman içinde müşterek hareket etmelerine gereksinim olduğunu söyler (1981:68). Ona göre vatanın müşterek tarihi demek; işte bu yerleşme, hayat, saadet şartlarının yaratılmasında; kütlelerin zaman ve mekân içindeki hareketleridir. Müşterek tarih, kütlelere gaye birliği verir; tarih kuran ilk nesillere bir mermer insicamı verir (Arık, 1981:192). Tarih, tarafsız coğrafyanın vatan haline gelmesi için harcanan emeklerin bir aynası, bir hazinesi, bir hafızasıdır (Arık, 1981:57). Tarih, hatıraların yumağı, toplulukların hafızasıdır. Tarih, tekleri hatıralar yoluyla toprağa bağladığı gibi, kütlelerin öteki kütleler önünde vatanlarıyla nispetini de aydınlatmaktadır (Arık, 1981:80).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, millet fikrinin temelde soy, karakter kadar geçmiş fikre dayandığını söyler. Ona göre geçmişsiz, tarihsiz, belleksiz bir millet olmaz. Bir millet ne kadar değişirse değişsin yine de onu gelmişine bağlayan şeyler vardır. Geçmişinden kopmuş bir millet ister istemez soysuzlaşır. Arkasına tarihe dayanmadan ileriye atılmak mümkün değildir (Baltacıoğlu, 1943:134). Nurettin Topçu’nda Türk milliyetçiliğinin tarihi 1071 Malazgirt savaşı ile başlar. Büyük Selçuklu devletinden sonra Anadolu Selçuklularının üzerinde yaşadığı topraklara ettikleri tohumlar, meyvesini Osmanlı devrinde vermeye başlar. Osmanlı Devleti, Anadolu dediğimiz coğrafyada İslam ruhuna uygun kurulan bir milli devlettir (1978:32).

Erol Güngör’e tarihe daha temkinli yaklaşır. Ona göre, tarihimizin büyüklüğü kuvvet ve zaaf kaynağı olabilir. Büyük tarih, karşılaşılan meseleler karşısında bir yandan yılmayacak bir milli şahsiyet anlamına gelirken, bir yandan da geleceği görmemizi engelleyecek şekilde gözlerimizi kamaştırarak bizi gerçeklikten uzaklaştırır (Güngör, 1995:64-5). Milli tarih akımları milliyetçilik hareketleri ile birlikte gelişmiştir. Milliyetçiliğin doğuşu bir bakıma milli tarihin doğuşudur. Bir insan topluluğunu bir millet haline getirmek, her şeyden önce, onları bir millet olduklarına inandırmak, böylece onlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamakla mümkündür (1995:74). Milliyetçilik esas itibarıyla tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı olarak öngörülen pratiklerden ibarettir. Tarihin millet için objektif önemi yanında asıl büyük önemi sübjektif anlamıdır (Güngör, 1995:79).

Yine Güngör’e göre millet için hayat tarihtir. Tarihin millet hayatında objektif ve sübjektif önemi vardır. Dilimizin, dinimizin, soyumuzun kaynağı eksilerdir. Pek çok şeyi ile eskiden bugüne gelmiştir. Dil, din yanında örf ve adetler, merasimler, oyunlar, destanlar bize çok eskiden kalan miras tarihin objektif yanını oluşturur. Tarihin millet için asıl önemi sübjektif yanıdır. Bir milletin insanları çok eskilere dayanan ortak bir tarih içinden gelmiş olmasalar bile kendilerini ortak bir tarihe sahip görebilmeleri sübjektif yanını oluşturur ki buna ‘tarih şuuru’ denir. Millet fertlerinin milli şuur sahibi olmaları gerçek tarih ortaklığından daha çok herkeste veya büyük çoğunlukta bulunması beklenen tarih şuurunun derecesine bağlıdır (Güngör, 1995:78-79).

Güngör, milliyetçiliği esas itibarıyla tarih hakkında bir yorum olarak görür. Millet denilen topluluğun sahip olduğu, başkalarından ayırt eden özellikleri belli bir tarihi süreç içinde gelişir ve yerleşir. Tarihi (hayat) ve kültürü (hayat tecrübesi) birbirinden farklı fakat kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer millet teşkil ederler (Güngör, 1995:78). Millete ait tarihin bulunmadığı yerlerde tarih şuuru eksikliği geleneklere bağlılık ile büyük ölçüde giderilir. Çok eskiden gelmeleri sebebiyle gelenekler kendi başlarına birer tarihtir ve milletin kendine özgü kimliğini belli ederler (Güngör, 1995:82).

Kültür unsurlarından tarih bir milletin çağlar içinde ortaya çıkan aksiyon yönüdür. Tarih bir milletin kendisine has kültürünün, hayat tarzının çağlar içindeki yürüyüşü, fiil ve hareket haline gelmiş şeklidir. Temel kültür unsuru olan tarih mazi olmakla birlikte millet içindeki fertleri dün, bugün ve gelecek içinde birbirine bağlar. Fertler tarihle yalnız bugün değil, geçmişte de birbirlerinin yakınları olduklarını anlarlar. Tarih sayesinde nereden geldiklerini gören fertler gelecekte nereye gideceklerini öngörebilirler. Tarih fertlerin gelecekteki beraberliklerini öngörerek kader ve ülkü birliğine da aracılık eder (Ergin, 1975:10-11).

4.3.2.1. Milli tarih şuuru

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilere göre milli kimliğinin iki temel bileşenlerinden dil ve din kadar önemli bir başka kültür unsuru ortak tarihi mirastır. *Tarih şuuru*, milli medeniyeti ötekilerden ayıran mühim bir vasıftır. Çilesi, sevinci ve gururu ile birlikte yaşanmış tarih, özellikle muhafazakâr milliyetçiliğin temel duygusu olan mirası hep gündemde tutar. Tarih mirası atalardan devralındığından korunması, kesintisiz ve bozulmadan devam ettirilmesi gerektiği düşünülür. Nurettin Topçu’da mazi millet demektir. Millet, tarihi ile var olur. Tarihsiz millet insan sürüsü olur. Eski denilen mazi karakterimizin sanatkârı, şuurumuzun yaratıcısıdır. Şuur, geçmiş zamanın hazinesidir. Eskiden bir şey almadan, yeni eser yapılamaz. Eski eserler, hareketler ve düşünürler milletlerin mazisini teşkil eder (Topçu, 1978:120-1).

Hilmi Ziya Ülken, tarih şuuru ile kendi varlığımızın köklerini tanıyarak hayali milliyetçilikten kurtulmaya ve hakiki milliyetçiliğe kavuşmaya aracılık edeceğini söyler (2008:140). Ona göre milliyetçilik esasında tarih şuurudur. Tarih şuuru, milli medeniyeti ötekilerden ayıran

mühim bir vasıftır. Ülken, müşterek ve orijinal bir tarih şuuruna dayanarak kendi iradesiyle kıymet yaratmak kudretine sahip olmayan cemiyet ve cemaatlerin millet olamayacağını söyler. Milletin temelleri sarıh bir tarih şuuruna dayanan vatan ve bu vatandaki maddi ve manevi kıymet kaynaklarıdır. Nitekim etnik zümrenin milletlik iddiasını tarih şuuruna aykırı olduğu gerçek dışı görür (Ülken, 2008:184-5).

Milleti meydana getiren, beraberliği sağlayan unsurlardan ortak tarihe sahip olma, millet şuurunu yaratan amillerdendir. Milli tarih şuur, milliyetçiliğin temelini teşkil eder. Ortak tarih şuur (mazi birliği), milleti meydana getiren unsurlar arasında yer alır. Tarih şuur, tarihin akışı hakkında belli bir görüş sahibi olmaktır. İnsan tarih olayları anlamlı bir bütün içindeki parçalar halinde gördüğü anda “tarih şuur” kazanmış olur. Milli tarih şuur, millete ait tarihin basit vakalar yığınınından ibaret değil de, bugünkü kaderi çizen anlamlı bir zincirin halkaları halinde anlaşılması demektir. Milli tarih şuur basit bir tarih bilgisi değildir (Güngör, 1995:75-6). Tarih şuur, millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleridir. Milli tarih şuur, bilgi ile birlikte ve belki ondan daha çok duyu anlamına gelir. Milli tarih şuur, o milletin insanlarını belli bir milli benliğe sahip kimseler haline getirir. Millet fertlerinin milli şuur sahibi olmaları gerçek tarih ortaklığından daha çok bu tarih şuurunun herkeste veya büyük çoğunlukta bulunmasına bağlıdır (Güngör, 1995:78-9).

4.3.2.2. Büyük felaketler

Ernest Renan’da millet hem unutuşlar hem hatırlamalarla inşa edilen ortak bir kimliktir. Ona göre kitlelerin bir millet olabilmesi için ortak bir unutmama ve hatırlama belleklerinin olması gerekir. Paylaşılan acı sevinçten daha çok birleştirir (Renan, 2016:50). Ulusal anılar ve yaslar, ulusuna görev yüklediğinden zaferlerden daha kıymetlidir. Dil ve ırk farkına rağmen geçmişte paylaşılan bir zafer ve acı mirası, gelecekte ortak bir plan yapmayı, geleceğe umutla bakmayı sağlar (Renan, 2016:50). Yaklaşık bir asır süren Kuzey ve Güney Fransa’nın birleşmesi örneğinde olduğu gibi birlik her zaman vahşice gerçekleşir (Renan, 2016:37).

Milletleşme eskilerin hatırlanmasından çok unutulması ve aydınlanmacı bir ruhla bütünüyle yeni bir bağlamın oluşturulması olsa dahi, en azından bu hikâye geçmişe uzanan bir gerçek sosyolojik form üzerine yazılır. Unutmak bir milletin yaratılmasında çok önemli olduğundan

tarih araştırmalarındaki ilerlemeler genelde millet için tehlikeli kabul edilir (Renan, 2016:33). Milliyetçilikte hatırlayış, unutmayı da gerektirir. Milliyetçilikteki hatırlatma ve unutma diyalektiği müesses milletlerde, milliyetçiliğin banal bir biçimde yeniden üretimi için önemlidir (Billig, 1995:37-8). Yabancı işgali, istilaya uğrama yahut da içten çökme ve bölünme tehlikesi gibi zamanlarda milliyetçilik toplumsal bir heyecan ve ateşli bir cereyan olarak ortaya çıkar.

Türkiye toplumunu ortak sevinlerden ziyade ortak acılar, büyük felaketler birleştirir. Büyük felaketler millî duyguları coşturur. Türkiye'nin düşünce serüveninde milliyetçilik, yoğun acıların yařandėı tarih kesitinde bir sonuç olarak doğar. Nitekim Gökalp de, buhranlı zamanların ülkülerin yaratılış günleri olduğunu söyler. Felaketlerin kalpleri birleştirerek ortak bir kalp yaptėı kavga ve gürültü zamanlarında, ülkülerin bu birleşik kalpten doğacağını, sonrasında organlaşma döneminde ağır ağır dal budak atarak çiçekler ve yeni müesseseler meydana getireceğini söyler (1976:63). Bir millette toplumculuk ruhu bilhassa büyük felaketlerden doğar. Birdenbire büyük bir felakete uğrayan bir milletin fertlerinin ruhunda büyük bir değişme meydana gelir (Gökalp, 1982:90-1). Ömer Seyfettin, bir milletin mefkûresi yok ise milleti meydana getiren insanları dağınık ve düzensiz kalmış demektir. Ona göre felaket ve yenilgi dönemleri, gaflet uykusuna dalmış olan milleti uyandırır (Seyfettin, 1987:80-81).

Peyami Safa, dünyanın bütün milliyetçiliklerinin şiddetli bir müdafaa insiyakından doğduğunu söyler. Alman milliyetçiliğinde 1870'de yaşanan İyena felaket, Almanya'da nasyonal – sosyalizmin yükselmesinde birinci dünya savaşı sonra yaşanan zilyet, İtalyan faşist milliyetçiliğinde 1919-1921 yılları arasında mttefiklerince İtalya'ya vaat edilen yerlerin verilmemesi sonrası aldatılma hissi etkili olmuştur. Bütün Avrupa milliyetçilikleri hayati zorunluluklardan doğmuştur. Balkan felaketi de Osmanlı Türk milliyetçiliğini uyandırmıştır. Kemalist milliyetçiliğini doğuran felaket de mütareke zilletidir (Safa, 1981:184-185).

En canlı fikir hareketi olarak milliyetçilik devam eden hayati tehlike algısından beslenir. Varlığı tehlikeye düşüren büyük bir felaketeler zamanında bireysel şahsiyetler ortadan kaybolur, yerine ortak milli şahsiyet geçer. Maruz kalınan felaketler ayrı atan kalpleri tek

yürek yapar. Buradan yola çıkarak milliyetçilik, Türkiye'nin birinci meselesinin varlık ve beka olduğunu söyler. Bu öyle büyük önemli sorun ki görünüşe göre uzun zaman, belki bütün gelecekte devam edecektir (Ergin, 1975:42). Resmi milliyetçilik gibi muhafazakâr milliyetçilik, hayatta var olma sloganı olarak beka söylemine, dâhili ve harici bedhahlara, ülkenin dört tarafı düşmanlarla çevrili olduğu tasvirine (Bakiler, 2018:105) başvurarak milliyetçi duyguları canlı tutmaya çalışır.

4.3.2.3. Tarihsel anlatılar

Muhafazakâr milliyetçiliğin en fazla önem verdiği ortak geçmiş, ortak bir milli bilinci geliştirmek için eskinin anıları ve deneyimleri sıklıkla vurgulanır. Muhafazakâr milliyetçilikte, bir milleti millet yapan atalarıdır. Şanlı geçmişin kurucusu muzaffer ecdattır. Millet fikrinin dayandığı sosyal sermaye, kahramanlıklarla, büyük devlet adamlarıyla ve zaferlerle dolu geçmiştir. Her devlet adamın arkasında onu besleyen manevi bir kaynak vardır. Ecdadın şan ve haşmet dolu o büyük başarıları sürekli anılır. Kahramanlık, yiğitlik, fetih, ümmet, ecdat vs. sözleri telaffuz edilir. Dava, diriliş, medeniyet, mefkûre gibi kavramlarla sürekli geçmişe atıf yaparak, geçmişi ihya ederek yeniden tarihin akışını değiştirecek bir aktör olma hayali arzu edilir. Dava, ulvi ve münezzehtir. Tarihi yapan büyük şahsiyetlerdir. Türk gençlerin kahramanlık cevherlerini harekete geçmesini sağlamak için atalardan kalan kahramanlık ruhundan sıklıkla bahsedilir. Meteler, Kürşatlar, Ertungalar, Cengizler, Timurlar, Alparslanlar, Kılıçaslanlar, Fatihler, Beyazıtlar, Yavuzlar, Kanuniler saya saya bitmeyecek büyük işler yapan şahsiyetlere (Sançar, 1965; Türkeş, 1976b:53-4) sıklıkla atıf yapılır. Benzer şekilde başkomutan Atatürk önderliğindeki Kurtuluş Savaşı başvurulan kaynaklar arasındadır.

Ortak bir iradeye sahip olmak, hep beraber büyük işler yapmak millet olmanın başlıca şartlarıdır (Renan, 2016[1882]:50). Tarihsel anlatılar, modernliğin tarihteki yeni olgusu millete mitsel bir köken vermeye girişerek tarihi belirli bir özneye –millete- göre inşa eder. Tarihe hamaset ve husumetle bakılır. Milliyetçiliğin olmazsa olmaz kaynağı olan edebiyat gibi tarihsel anlatılar, gerçekçi ve romantik edebi anlatıların üretilmesinde bir katkıda bulunurlar. Tarih, roman, gazetecilik gibi bütün anlatılar dilsel kullanımı standartlaştırarak öteki herkesten farklı olan ve başkalarının sahip olmadığı milli kimliği özgülüğüne dair

imgeyi iyice pekiştirerek farklı ve çoğul olarak var olan yaşantıları yeniden canlandırıp tekil bir mekân içinde somutlamasıyla bir millet tasarlar.

Cemil Meriç'in ifadesiyle milliyetçilik tarih demektir, kendisini bilmek demektir. Türkiye'de milliyetçi tarih yazımı, Türk milliyetçiliğinin doğuşunu, ezelden beri var olan, çeşitli dış faktörlerin etkisiyle 'Türklüğünü' unutmuş bir milletin 'uyanışı' olarak anlatır. Krizi ve değişim dönemlerinde şanlı ecdat, kurucu lider (the founding father), altın çağ (Smith, 1986:191) söylemlerine sıklıkla başvurulur. Altın çağ özlemi imparatorluk yıllarına, akıncı beyliğine, hata çadır göçebelik dönemine kadar uzanabilir. Ulus öncesi dönem ne kadar yüceltilirse milletin köklülüğünün doğal sonucu olarak üstünlüğü, saflığı o derece önem kazanır. Geçmiş dönemlerin komutan ve önderleri altın çağların kahramanları olarak yüceltilir, temsili resimleri en görünür yerlere asılır.

Nurettin Topçu'nun ele aldığı 'millet' ve 'milliyetçilik' meselelerinde, dinsel öğeler diğer Anadolucu milliyetçi düşün insanlarına göre daha çok ön plandadır. İslam dini, milli tarihi üzerinde yaşadığı topraklara eken milletin kurucu unsurudur. Bu coğrafya üstünde bir kader beraberliği, saadet ve felaket ortaklığı demek olan tarih, millet hayatını kurucu olan ilk hamlenin (İslam dinin) yüzyıllar içindeki hareketleriyle meydana gelir (Topçu, 1978:87). Tarih içinde büyük vatanperverler, millet şehitleri veya kahramanlar millet mukaddesatının sahipleri ve yaratıcılarıdır. 'Millet mistikleri' denilen bu insanlar milletlerin ıstırabını idealin aşkıyla birleştirirler. Millet mistikleri, ideallerimizle beraber ıstıraplarımızı da yaratıcılarıdır. Bunların bulunmadığı yerde millet, ruhuna doğru hamle yok, ideal yok, ıstırap yoktur. Dünyamızda günlük hayatını saadet ekmeğine banarak yaşayan milletler, idealsiz milletlerdir (Topçu, 1978:88).

Muhafazakâr milliyetçilikte, şanlı tarihin altın sayfaları yeniden ihya edilmek istenir. Büyüklük dönemlerinin özlemi her zaman çekilir. Tarihsel anlatı olarak Malazgirt zaferi, milli tarih şuurunu diri tutmak için en fazla başvuru kaynağıdır. Milli şuur uyanıklığını diri tutmak için Malazgirt zaferi özellikle de muhafazakâr milliyetçiler tarafından kutlanır. Tıpkı 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi Malazgirt zaferi kutlamalarına ziyadesiyle önem verilir. Her ikisi de yüksek Türk kültürünün ve kahramanlığının zirvesi olarak değerlendirilir. Benzer şekilde İslamcı milliyetçilikteki özlem duyulan altın çağ asr-ı saadet olarak nitelendirilen son

peygamber Hz. Muhammed'in ve akabinde dört halifenin yaşadığı dönem kabul edilir. İslamcıların, "İslam'ın eski haşmetine bir gün yeniden kavuşacağı" hayali hep canlı tutulur.

4.3.3. Gelenek

Muhafazakâr milliyetçilikte milli kültürün unsurlarından örf ve adetler, gelenekler en az tarih kadar maziye atıye bağlayan bir köprü vazifesi görür. Geleneklerin kökleri milletin en eski dönemlerine kadar gider. Yüzyıllardır sürüp gelen, insanları birbirine yaklaştıran, Türk kültürünü geliştiren örf ve adetler Türk dünya görüşünü yansıtır. Nizam koruyucu örf ve adetler Türk milletin yazılı olmayan kanunlarıdır. Muhafazakâr milliyetçilikte gelenek Hobsbawm'ın ifadesiyle icat edilmez, zaten hep vardır. Nitekim Gökalp'in ifadesiyle millet bu müessese ve an'anelerin yoğurduğu insanlardan oluşur (Mardin, 1991:352).

İslamcı bir düşünür ve devlet adamı olan Said Halim Paşa'ya göre bir milletin üzerinde yaşadığı topraktan daha kıymetli olan her milletin milli kanun ve an'aneleridir. Başka bir kavmin tahakkümü altına düşen millet, arazisini değil, kanun ve an'anelerini kaybettiği için bağımsızlığından olur. Milli değerlerin ister bir ihmal neticesi olsun, isterse bir "darbe zoru"yla olsun, ortadan kalkması esarete düşmek manasına gelir. Ona göre "manevi vatan" denilen her milletin milli kanun ve an'aneleri bir insan topluluklarını bir millet haline getirir (1973:111).

Ziya Gökalp kaidecilik esasında birleştiği ve mutlak bir değişmezlik olarak gördükleri gerekçesiyle radikaller ile muhafazakârları kıyasıya eleştirir. Gökalp Türkler'in kuralcı, ancak geleneksiz bir millet olduğunu söyler. Ona göre Türklerin geçmişi incelendiğinde birbirine bağlantısı olmayan birçok tarihi devreler vardır. Türklüğe ve İslamlığa ait geleneklerin tarihi silsilesi aranmaz. İngilizler ise kuralsız bir millet olmakla birlikte tarihi bağlılıkları ve belli gelenekleri vardır (Gökalp, 1976a:21-3).

Gökalp'te gelecek vücuda getiremeyen kuralların aksine gelenek yaratma ve ilerleme demektir. Gelenek çeşitli anları birbirinde erimiş bir geçmişi hareket ettirir. Geleneğin daima yeni gelişmeler, yeni eğilim doğurabilir. Bir milletin hatıraları geleneklerini oluşturur. Kuralları ise alışkanlıklarıdır. Bir milletin gelenekleri ruhunu, alışkanlıkları ise bedenini

oluşturur. O yüzden bir millet dayanak noktasını beden yerine ruhta yani geleneklerinde aramalıdır (Gökalp, 1976a:23).

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçiliğinde gelenek denilince akla gelen ilk isimlerden İsmail Hakkı Baltacıoğlu, bir milleti millet yapan, bir milleti diğerlerinden ayıran kültür olduğunu söyler. Ona göre milli kültür *geleneğe* dayanır. Gökalp’e benzer bir şekilde medeniyet ile kültürü ayırmasına gider. Baltacıoğlu’na göre medeniyet akıldan doğan, teknikte yaşayan, yalnız bir has olmayan, milletten millete geçebilen, milleti millete benzeten teknik, metot, kaide, bilgi, bilim, fen demektir. Medeniyet, bir milletin değil insanlığın ortak bir malıdır. Medeniyet milletlerarası iken kültür ve gelenek ise bir millete mahsustur, millidir. Medeniyet bir milletin iskeleti iken kültür bir milletin canıdır. Medeniyet ne kadar değişirse değişsin, kültür, ruh hep taze kalır. Aklımızdan doğan medeniyet öğrenilirken, benliğimizden doğan kültür ise öğrenilmez. Medeniyete can veren kültürdür. Kültür yapılacak bir şey değil, duyulacak, yaşanacak bir şeydir (Baltacıoğlu, 1943:20-22).

Baltacıoğlu’nun fikri anlayışında ulus her şeyden öncü bir *gelenekler toplamıdır*. Ulusal bir öbek dilini, dinini, kaybedebilir; ancak bu öbek henüz dil, din, zevk ve ahlak geleneklerini kaybetmemişse ulusluğunu kaybetmemiş demektir (1943:110). *Gelenek*, milleti oluşturan değişmeyen unsurlar arasında sınıflandırılır. Din, dil, ahlak, hukuk, sanat, yemek bile değişirken dilin mantığı, söz dizimi, melodileri, mitleri, hayat felsefesi, bazı töre kuralları gibi değişmeyen ya da pek az değişen *gelenek* yer alır. Geleneksiz tek bir millet yoktur. Geleneksiz bir milletin sonu ölüm demektir. Gelenek, bugünü düne bağlayan ve yine bugünü geleceğe bağlayacak olan bağlardır. Eğer bunları koparacak olursak millet dediğimiz oluş durur ve millet dediğimiz can tükenir. Milleti diri tutmak için gelenekleri bozmamak, yıkmamak, hatta kutsal olarak tanımak gerekir (1943:135).

Baltacıoğlu, geleneği örf, adet, görenek, töre anlamında farklı kullanır. Milletin özü olan gelenek, milletin ömrü boyunca yaşayıp gelen şeylerdir. Milletin öz dili, efsaneleri, masalları, atasözleri, oyunları, dansları, melodileri, yemekleri... geleneklerin taşıyıcılarıdır (Baltacıoğlu, 1943:21). Gelenek, anane bir milletin ta kabile çağından beri taşıdığı ve hiç değişmeyen veya hiç değişmez gibi olan değerleridir. Gelenek bir gruba ait değil, halkın

malıdır. Bu anlamda töreler, kabile, aşiret, hanlık, millet gibi sosyal tipler değişirken, gelenek değişmez (1943:138-9).

4.4. İctimai Birlik

Muhafazakâr milliyetçilik birlik-beraberliği bozduğu gerekçesiyle asabiyet, kavmiyetçilik ile eş gördüğü ırkçılığı kötücül, ayrımcı bularak karşı çıkarken milli duyguları sahip olmak anlamında milliyetçiliği müspet kabul eder. Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik kendini çoğunlukla din ile milliyetçiliği birlikte, bir arada tanımlamaya çalışır. Bir sosyal organizasyon olan millet, insanlığın ulaşabileceği en mükemmel bir merhale olarak görülür. Cumhuriyet’in kurucu ve devrimci mitlerine karşı muhafazakâr milliyetçiler Sünni temelli, organik bir topluluk arzu eder. Muhafazakâr milliyetçilik, resmi ideolojinin kurucu işlevinin, modernist toplum mühendisliği anlayışı yerine, toplumun organik, doğal yapısıyla uyumlu bir yeniden inşasının seferber edilmesini ister. Halkın çoğunluğunun hayat tarzının, değerlerinin, törelerinin dikkate alınması istenir. Kırılmaya, parçalanmaya maruz kalan muhafazakâr milliyetçi düşünce aile, devlet, vatan, millet gibi ögeler üzerinden toplumu yeniden kurmaya çalışır. Muhafazakâr milliyetçilik resmi milliyetçiliğin anayasalarda geçen vatandaşlık temelli *Türk* tanımına karşı çıkmaz.

Siyasal İslamcılar, etnik Kürtçülerin, liberallerin her fırsatta eleştirdikleri Hürriyet gazetesinin logosunda bulunan “Türkiye Türklerindir” mottosu bir bakıma homojen organik toplumu hayalini dile getirir. Bu ifade aslında 1982 Anayasası’nın Md. 66/1’de tanımlanan “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür” ifadesinden farklı bir anlamı bulunmamaktadır. Devletin vatandaşlık temelli tanımı, 1961 Anayasasının 54. Maddesinde “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir” ifadesi ile 1924 Anayasasının 88.maddesinde “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur” şeklinde geçen ifadelerinden farklı değildir. Anayasa kökenli bu ifadeler, vatandaşı tanımlamakta ve Türk olmayı devlet ile birey arasındaki hukuksal ilişkiye, yani vatandaşlığa bağlamaktadır. Türk, Kürt, Çerkez, Abhaz ve diğer unsurları birleştirmesi beklenen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıdır.

Millet, devlet, ülke türdeşliği 1982 Anayasası'nda Md. 3/1'de "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" şeklinde ifade edilir. Bu ifadeye o kadar çok önem verilir ki kendisini Anayasanın bir sonraki "değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez" maddesi ile koruma altına alınır. Hiçbir devlet bölünmek istemeyeceğinden Türkiye devletinin ve ülkesinin bölünmez bir bütün olarak ifade edilmesi normaldir. Millet'in bölünmezliği kavramı milletin bölünemeyeceğini, tek parça olduğunu söylemektir.

4.4.1. Devlet ve Teşkilatçılık

Aynı milliyete tabi her milletin bir siyasi teşekkülü, devleti olmayabilir. Ulusu olmayan devletler olduğu gibi, Filistinliler gibi devleti olmayan uluslar da bulunmaktadır. Hal böyle olmakla birlikte milliyet haline gelmiş toplumların bir vatan üzerinde bağımsızlığına sahip bir devlete sahip olmaları millet olmalarının koşullarından biri kabul edilir. Ortak geçmiş, dil, toprak, gelenek ve görenekler, din gibi nesnel ölçütler bir milliyetin oluşumunda büyük öneme sahip olsa da en önemli unsurun canlı ve aktif bir kurumsal iradenin varlığıdır. Halkın büyük çoğunluğuna ilham veren ve tüm üyelerine ilham verdiğini iddia eden bir zihin durumudur. Ulus devlet, ideal ve tek meşru siyasi örgütlenme biçimi olup milliyetin tüm kültürel yaratıcı enerjisinin ve ekonomik refahın kaynağıdır (Kohn, 1965:9-10).

Osmanlı geleneğinde varlıkları birbirine muhtaç görülen din ile devlet ilişkisi "din ü devlet, mülk ü millet" cümlesinde kendisine karşılık bulur. Rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman'ın hasta yatağında söylediği "halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi, Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi" dizeleri devlete biçilen rolü gösterir. Din-ü devlet kaygılarıyla dinin bekası devletin bekasına bağlanır. Devlet ve din arasındaki hiyerarşide devlet ve devletin bekası dinin her zaman bir adım önünde olur. Devletin bekası için kardeşi ortadan kaldırmanın meşruluğu, devletin bekasının padişah ailesinin de üzerinde olduğunu gösterir. "ya devlet başa ya kuzgun leşe" sözüyle büyük bir başarıya ulaşmak için yok olma tehlikesi bile göze alınır. Devlet, bütün kurumları aşan bir üst varlıktır. Devlet varsa millet var olur.

Millete hizmet etmekle mükellef olan devlet Türk siyasi kültüründe milletin var olmasının ön koşulu görülür. Muhafazakâr milliyetçilikte devlet toplumun varlık nedeni ve gayesidir.

Bu anlayış aslında Şeyh Edebalı'nın Osmangazi'ye söylediği gibi “ey oğul! İnsanı yaşat ki devlet yaşasın” öğretisinin tam aksidir. Devlet nizamının ve toplum düzeninin sağlanması her şeyden önceliklidir. *Baba Devlet* (paternalist state, vater staat), “devlet-i ebed müddet (Güngör,1996:29)” anlayışı Türk sağ düşüncesi olarak muhafazakâr milliyetçilikte önemli yer tutar. Türk devleti tarihsel süreçte hep var olmuştur, devletlerin isimleri değişse de devletin dayandığı millet bu süreç içinde hep aynı kalmıştır. Türklerde devlet, büyük bir aile gibidir. Aileye gösterilen sevgi, saygı devlete de gösterilir (Ergin, 1975:403). Babanın sevgisini kaybetme korkusu, ona gönüllü tabi olmayı beraberinde getirir. Kutsal görülen devlet, kendisini meydana getiren toplumdan önce gelir. Devletçi refleksler farklı politikalarla karşımıza çıkar.

Toplum içindeki nizamın devlet tarafından sağlanması beklenir. Benzer şekilde dünyayı hedef alan bir nizam anlayışı (nizam-ı âlem) dün olduğu gibi bugün de vardır, bu hedefe ancak devlet ile ulaşılabilir. Âleme nizam verme, bütün dünyayı yönetme, cihan hâkimiyeti anlayışı vardır. Osmanlı padişahların kendilerini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi anlamında “zillullah-ı fi'l arz” telakki etmelerinin sebebi de cihan düzenini sağlamaktır. İslamcıların siyasal kültür ve geleneğinde “ulu'l-emre itaat ilkesi” emir-iktidar sahiplerini itaat, biat talep etmelerinin gerekçeleri arasındadır. Kuran-ı Kerim'in Nisa Suresi'nin 59. Ayet'inde de yer alan “ey İman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulu'l emre (idarecilere) de itaat edin” emri sıklıkla hatırlatılır. “*birlikte rahmet, ayrılıkta azap vardır*” hadisi ile birliğin kuvvet, ayrılığın felaket olduğu sürekli vurgulanır. Nitekim romantizm yanı daha belirgin olan karizmatik liderlik, otorite Türk sağ muhafazakâr milliyetçilikte baskındır.

Teşkilatçılık, muhafazakâr milliyetçilikte öne çıkan kavramlar arasındadır. Millet ve devlet olmanın arkasında bu güçlü teşkilatçılık bulunur. Teşkilatçılık yeteneği Allah vergisi kabul edilir. Tarihte yerleşilen her bölgede irili ufaklı kurulan 134 devlet, 16 büyük imparatorluk sayıları, büyüklükleri, yaşadıkları uzun zamanlar övünç kaynağı ola gelmiştir. Kurulan devletlere bir hukuki organizasyondan öte hep kutsal anlamlar izafe edilir. Devlet yalnızca koruyucu değildir. Devlete sadece ihtiyaçları temin edici müesseseler manzumesi olarak da bakılmaz. Teşkilatçı bir devlet geleneğine rağmen bürokrasi azdır. Az bürokrasi ile devlet kurumlarının fonksiyonlarını düzenli yapabilmesinin ardında devletin temellerinin milletin vicdanında bulması yatar (Niyazi, 1979:100-108).

Muhafazakâr milliyetçilikte millet anlayışı kutsal ve sürekli devlet düşüncesi üzerine inşa olur. Devlet, kişiliğinin temsilcisi ve manevi özelliklerinin koruyucusu, geliştiricisi ve eğiticisidir. Türk, tarih boyunca devletle birlikte hep var olmuştur. Türkün tarihte var olması devlet sayesinde. Devlet, Türk için sadece bir cihaz, aygıt, yapı değil ruh ikizidir. Muhafazakâr milliyetçilik anlayışında milliyetini idrak eden bir milletin sınırları belli bir ülke üzerinde siyasi organizasyonu olarak devletini kurması gerekir.

Kavimlerin (etnik grupların) millet haline gelişi daima bir devlet çerçevesi içinde cereyan eder. Bir kavim-milleti oluşturan unsurlardan biri milleti teşkil eden fertlerin bir devlet içinde yaşamasıdır. Milletlerin teşekkülü daima bir devlet içinde olur. Bir milletin teşekkülü için gerekli şartlardan biri, bir araya gelmiş toplum fertlerinin uzun zaman aynı devlet içinde, aynı otoritelere, aynı hukuki nizamı tabi olarak uzun süre bağımsız şekilde yaşamalarıdır. Devlet ise, fertler için uyulması zorunlu bir hukuk kurallarının varlığı anlamına gelir (Arsal, 1975:66-68). “Milliyetçilik, Fransız ihtilaliyle başlar”, denilse de devletin varlığı, milletin varlığına delalettir.

Siyasi organizasyon olarak devlet, toplumun istikrarının ve bütünlüğünün, milletin varlığının güvencesi görülür. Devletin kudretli olması hep arzu edilir. Hür, bağımsız, onurlu bir millet olarak yaşamak için kuvvetli bir devlet istenir. Devletsiz bireysel ve toplu hürriyet olmaz. Devlet otoritesine karşı beklenen saygı karşılıksızdır. Bu devletin milli devlet olması arzulanır (Baltacıoğlu, 1943:41). Türk toplumu çok karışık bir dünyada iki bin sene kesintisiz beyliklerden imparatorluklara kadar 100 üzerinde devlete sahip olmuş tek millettir. İnsan toplulukların en yüksek faaliyeti olan devlet kurma işi Türk milleti kadar başka bir toplumda görülmez (Ergin, 1975:29).

Nurettin Topçu, milleti bir vatan üzerinde, kendi kurduğu devletin uyruğunda müstakil olarak yaşayan, aynı milliyete mensup insan topluluğu şeklinde tanımlar. Ona göre nerede bir toprağa bağlılık ve devlet varsa orada bir millet vardır. Devlet milletin asli unsurudur (Topçu, 1978:18-19). Milli iradenin hayat kaynağı devlet kudretidir. İtaatin kuvvetli olduğu yerde devlet kuvvetlidir. İdeal devlet, polisle jandarmanın kanun saydığı yerdir. Kanunlar, ortak sözleşmelerdir. Toplumdaki kanun sevgisi, otorite sevgisidir. Kanunu kullanan polis kral kadar kuvvetli ise orada büyük ve yıkılmaz bir devlet vardır. O devletin sahibi olan millet

de büyüktür. Devlet iradesi, fertlerin birleşerek millet iradesi haline alan ruh kuvvetlerinin Allah’a doğru ilerlediği yolda meydana gelen bir durak, bir menzildir. Anarşistler ve büyük sermaye sahipleri devlet otoritesinin tehditçileridir. Devlette irade yıkıldıkça toplum düzeni zayıflar (Topçu, 1978:116-118).

Türk milletinin iki büyük karakterinden biri “teşkilatçı millet”, diğeri “asker millet” olmasıdır. Türk milletinin teşkilatçı karakteri, üstün devlet kurmaktaki özelliği tarihte 16 büyük imparatorluğun kurulmasının arkasındaki ana amildir (Türkeş, 1976b:90-91). Devlet ya da ortak egemenlik altında yaşamak bütün toplumların hayatında olduğu gibi Türk milleti için önemli bir birleştirici unsurdur. Devlet, en yüksek toplumsal değerdir. Devlet, toplumun, ortaklıklarının artmasında ve müşterek bir kültüre, kimliğe kavuşmakta temel unsur olmaktadır. Çöküş dönemlerinde, aydınların tek meselesi Devlet-Aliyye'yi yeniden ayağa kaldırmak olmuştur (Kösoğlu, 1999:311).

Türkler için *devlet* milli varlığın temel direği kabul edilir. Bir milletin siyasi organizasyonundaki sarsıntılar ve çözümler milli hayatın devamı bakımından en büyük tehlikeyi teşkil eder (Güngör, 1986:89). Milliyetçi politikaları yapabilmek için kuvvetli bir merkezi otoriteye ihtiyaç vardır. Devlet milleti bir bütün olarak yeniden teşkilatlandırmak maksadıyla kendi gücünü en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışır, karşısına rakip olarak çıkabilecek organize grupların yaşamasına tahammül edemez (Güngör, 1997:111-2). Güngör’e göre devlet denilen siyasi organizasyon bir milletin maddi ve manevi kültürünü ayakta tutmak, onu yaşamaktan ve gelişmekten alıkoyacak tehlikeleri ortadan kaldırmak için kurulur (1986:89).

4.4.2. Bölünmez Bütünlük

Muhafazakâr milliyetçilik, resmi milliyetçiliğin tanımladığı *Türk* ile anayasal vatandaşlık kavramını benimser. Türkiye Cumhuriyeti'nde vatandaşlık kategorisi temel hak ve özgürlükler bağlamında değil, daha ziyade ‘toplumsal birlik’, ‘ortak yarar’ çerçevesinde tanımlanır. Tarih şuuru, anane, ortak kültür, toplumsal heyecan gibi etmenler toplumda bütünlük, süreklilik ve dayanıklılığı sağlar (Kaplan, 2019a:118).

Devlet-toplum özdeşliği Türk politik kültürünün “devlet ve milletin bölünmezliği” söylemiyle ifade edilir. Toplumsal birliğin sağlanması milli birliğe ve çıkara hizmet edeceğinden bir, iri ve diri olmak istenilir. Devlet, fertlerden milli varlığın menfaatini her şeyin önünde tutmalarını bekler. Bireysel menfaatler, her şey millettten sonra gelir. Milli çıkar gereği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının muhakeme etmeleri çok arzu edilmez. Milletin çıkarları bireysel-kolektif her türlü çıkarın üzerinde tutulması arzulanır. Milliyetçiliği mutlak meşruiyet aracı olarak kabul edilir. ‘Millet’ ya da ‘vatan’ uğruna yapılan her şeyi hoş görülür.

4.4.3. Dayanımcılık

Bugünkü muhafazakâr milliyetçiliğin kökenlerinden birini oluşturan Türkçülük akımının temsilcileri çatışmadan çok birleştirici ve uzlaştırmacı bir anlayış olan dayanımcılıktan (solidarizm) yana tavır alır. Sınıf çatışmalarını reddeden bu görüş, dağılma ve bölünmeye karşı uzlaştırmacı ve bütünleştirici bir organik dayanışma talep eder. Solidarizm, liberalizm ile kolektivizm arasında bir orta yol bulma çabasıdır. Solidarizm’in erken Cumhuriyet dönemindeki yansıması ekonomide serbest girişimciliği ve özel mülkiyeti dışlamayan devlet müdahaleciliğine dayanır. Türkçülük ve resmi milliyetçilik akımının ekonomi algısı devletin müdahalesi üzerine kurulu *milli bir ekonomi* modelidir. Milli devlet için daha çok yabancı kökenli Osmanlı burjuvazisin yerine *milli* bir burjuvazi sınıfı yaratılmak istenir.

Milli devletler, milli egemenlik gibi kutsayıcı sloganlarla meşruiyetini millette ararken bir taraftan da tabi olanların (Anayasal ifadeyle vatandaşların) rejime sadakatlerini pekiştirmek için milliyetçi politikalar geliştirip ve uygularlar. Bütün milliyetçilik türleri gibi muhafazakâr milliyetçilik de devletçidir. Muhafazakâr milliyetçilik, devletin gerekliliği ile ferde değil, daha çok devlete manevra alanı veren bir düşünce tarzıdır. Muhafazakâr milliyetçilik, millet ile devlet arasındaki organik bağı kutsallaştırdığı için milliyetçiliği kamu gücünü genişletmek ve güçlendirmek istikametinde bir araç olarak kullanılır.

İnsanlığın temelini millet oluşturur. Hâlihazırda en ideal siyasi ve sosyal yapı milli devlettir. Millet beşeri tekâmülün ve insan toplumlarının ulaştığı en mükemmel cemiyet şeklidir. Ferdin, cemiyetin, insanlık camiasının saadeti tam olarak ancak millet hayatı ve milletler

sistemi içinde mümkündür. Bireyin ve toplumun huzuru millete, insanlığın huzuru da milletlerin hayatına bağlıdır. Bu huzurun sağlanabilmesi için içeride milli hayatın kurulması, korunması ve devam ettirilmesi gerekir (Ergin, 1975:317).

4.4.4. Homojenlik

Ernest Gellner, milliyetçiliği, temelde siyasal birim ile ulusal (kültürel) birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke olarak tanımlar. Millet ile devletin birliğinin sağlanması iki şekilde mümkündür: Ya devlet tek bir etnik gruba dayanır ya da her devlet tebaasının türdeşliği (homojenleştirme) ölçüsünde meşru sayılır. Ulusçu duygu ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlık ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanır. Ulusçu akım ise bu tür bir duygudan hareketlenir (1983:1). Gellner'e göre endüstrileşme devasa bir yeniden örgütlenme çabası gerektirdiğinden topluluğu kendiliğinden kültürel homojenizasyona sevk eder (Roger, 2008:14).

Millet denen bütünü daima göz önünde tutan milliyetçilik, millet ve devlet olarak var olmayı hedefler. Milliyetçi politikada millet denen bütünlüğü bozabileceği düşünülen her türlü ekonomik sınıflar, meslek grupları, sosyal gruplara, Avrupa Birliği gibi uluslararası üst kurumlara olumsuz yaklaşılır. Bütün toplumsal-kültürel kimlikler aynı (milli) kimlik altında hizaya girmeye zorlanır. Tek tipleştirmenin (homojenleştirme) meyvesi ulus-devletleridir. Bir başka ifadeyle ulus-devlet, bütün milliyetçi ideolojilerin en yüce değeri ve somut meyvesidir. Nitekim muhafazakâr milliyetçilerin önde gelen düşünürlerinden ABD standartları olan bir ülkenin yüzde 80 ve üstü aynı dine mensupsa veya aynı dili konuşuyorsa o ülkenin homojen olarak sınıflandırılmanın yeterli olduğundan yola çıkarak bu ülke nüfusunun yüzde 99'unun hem Türkçe konuşması hem de İslam dinine mensup olması homojenlik vasfını temsil eden ülkeler arasında Türkiye'nin ilk sıralarda bulunduğu iddia edilir (Türkdoğan, 2003:109).

Ulus-devlet ve/veya millet-devlet özdeşliği hem resmi milliyetçilik ve muhafazakâr milliyetçikte ortak arzulardır. Katı Kemalizm'in sınıfsız toplum algısı, toplumdaki ekonomik, etnik, dini farklılıkları yok sayarak birbirinin neredeyse aynısı ve eşiti olan homojen, birbirine dönüştürülmeye yatkın kitleleri içerir (Kaya Osmanbaşoğlu, 2017:240). Atatürk, milletin, ne

olduğunu açıklarken, “Türk milleti, halk idaresi olan Cumhuriyetle idare edilen bir devlettir” diyerek millet ile devletin özdeşliğini dile getirir (2010:49). Resmi milliyetçilikteki ulus devlet anlayışı muhafazakâr milliyetçilikte karşımıza ‘millet-devlet’ olarak çıkar. Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik anlayışında, millet ve devlet birlikteliği esastır. Millet-devlet, ordu-millet söylemiyle Türk ordusunun milletin ordusu olduğu sürekli hatırlatılır (Ergin, 1975:404 ve Eröz, 1987:73). Milli menfaatlere aykırı hareketlerin milli birlik ve düzeni bozacağı endişesini taşır. Millet kavramı hiçbir zaman devlet kavramından ayrı bir unsur olarak düşünülmez.

Millet devlet özdeşliği, muhafazakâr milliyetçilik anlayışında *etle tırnak* ile resmedilir. Devlet menfaatleri ile millet menfaatleri özdeş düşünülür. Millete ve devlete koşulsuz sadakat vardır. Devlet her durumda el üstünde tutulması gereken bir kurumdur. Devletin elden gitmemesi için candan bile vazgeçilebilir. Devlet tepelese bile asla devlete küsülmez. Devlet, yeri gelir sever, yeri gelir döver; lütfu da hoştur, kahrı da hoş. Devlet göreve çağırınca her şeyi unutup onun hizmetine koşulur. Geleneksel olarak Türk insanı nazarında devlet, babadır, kutsaldır ve yücedir. Devletin her yaptığına kişilere yanlış bile gelse toplum üyelerinin anlayamadığı bir hikmeti vardır. Devlet ile ulusun özdeşleştirmesi resmi ve muhafazakâr milliyetçiliğin ortak hayalidir. Devlete sadakat ile *millete sadakat* aynı şey haline gelir. Uğruna mücadele edilmeye değer olan artık millet de değil devlet olur. Devletin bize hizmet sunmasını beklemek yerine sırf devlete mensubiyetimizden, devletin ‘biz’im olmasından kaynaklı ona tek taraflı sadakati gösterme borcumuz doğar.

Bugün Lozan ile çizilen ülke sınırları üstünde Türk milleti, muhtelif soyların uzun bir tarih olay ve değişimleri içinde birçok hissi ve toplumsal faktörlerle yoğrularak çoğunluğu teşkil eden Türk kanı, inancı ve kültürü ile kaynaşmasından hâsıl olur (Başgil, 2007:13). Başgil’e göre bu topraklar üzerinde birçok millet yerine tek bir millet vardır, o da Türk milletidir. Ona göre millet tarihin yapıp yoğurduğu bir birliktir. Bir milletin teknik gibi maddi hayatın vasıtaları değiştirilebilir. Bir milletin mana, maksat, his ve hayal gibi manevi hayatın başta gelen unsurları değiştirilmek istenirse ortada millet bütünlüğü kalmaz (Başgil, 2007:62).

Millet, homojen (tecanüs), bölünmez bir bütün varlık olması arzulanır. Milli bütünlüğü sağlamak için kültürel, sosyal farklar en aza indirilmesi arzulanır. Milliyetçilik ilk aşamada

bir milli birlik ve tecanüsün (homojenlik) kazanılması davasıdır (Güngör, 1997:110). Milliyetçilik daime millet denilen bütünü göz önünde tutar. Milli bütünlüğü bozabilecek her türlü ekonomik sınıflar, meslek grupları, sosyal grupların çıkarları tek meşru ve kuvvetli otorite olan devlet tarafından engellenir. Bütün ekonomik faaliyetler milli bütünlüğü gözeterek hareket eder (Güngör, 1997:112-3).

Muhafazakâr milliyetçilik, milleti yekpare bir bütün olarak görerek 'bölünmez millet' söylemini kullanmada ısrar eder. Milletle devletin sınırlarının birebir örtüştüğünü varsayar. Sınırları belli, homojen, organik bir bütün oluşturmak gayesiyle 'Türkler' ifadesinde olduğu gibi bütünleştirici dil kullanır. İçerdikleri farklılıklar, bölünmeler, kırılmalar Türk unsuru altında toplanmak istenir. Nitekim Kürt, Zaza, Çeçen, Abaza, Çerkes, Laz, Türkmen, Yörük, Karakeçeli, Karakoyunlu, Kayı, Bozok, Avşar *Türk ağacının* türlü isimlerde anılan dalları görülür (Ünal, 2007:4).

Muhafazakâr milliyetçilik, türdeşlik iddiasından asla vazgeçmez ve türdeş toplumu yaratmak en büyük hayali olup homojen toplum uğruna elinden geleni yapar. Toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi için dayanışmanın, birliğin, homojenliğin sağlanması arzu edilir. Türk milletinin etnik kökenden uzak bir üst kimlik olarak Kürt, Çerkez, Ermeni gibi tüm alt kimlikleri kapsadığını ısrar eder. Kitleleri seferber etmek, bir araya getirmek vasıtaıyla milleti oluşturmak gayesiyle Türk milletinden söz ederken ezelden beri var olan, ebediyete kadar da var olmaya devam edecek olan, tarih-dışı yapılar olarak söz edilir. Millet, kurgulanmış, tarih içinde belirli koşullar altında ortaya çıkmış bir yapı değil doğal, ezelden beri var olan bir topluluk olarak görülür.

Aynı milli veya kültürel özellikleri paylaşma, aynı siyasi iktidarı, aynı devleti paylaşma ilkesi olarak milliyetçilik kültürel homojenliği sağlamayı hedefler. Muhafazakâr milliyetçi söylem, milletin içinde barındırdığı farklılıkları tek bir 'otantik', gerçek milli kültür altında türdeşliğini hedefler. Türk milleti bünyesinde belirli ölçüde farklılık barındırdığında gerçekte homojen 'biz' denilebilecek bir topluluk olmasa da milliyetçilik sınırları belli, homojen bir 'biz' hayali kurmaya devam eder. Millete olan bağlılık diğer tüm bağlılıkların üzerinde tutulur. Farklılıklar yerine kolektif bir 'biz' arzullanır 'biz'in çıkarları 'onlar'ın çıkarlarından üstündür. Biz'e dâhil olmayan farklılıkların kültürü gerçek kültür değildir. Resmi milliyetçilikteki gibi

muhafazakar milliyetçilikte ulus inşası (nation-bulding) devlet inşasının (state-building) dışında görülmez, devleti önceleyen resmi milliyetçilik karşısında sivil milliyetçilik hep kadük kalır.

4.4.5. Hasım ve Hısım

Milliyetçilik, doğası gereği dünyayı ‘biz’ ve ‘onlar’, ‘dost’ ve ‘düşman’ olarak ikili kategorilere ayırır. Milliyetçilik ülkedeki ortak dil, din, geçmiş, gelecek ülküsü gibi olumlu öğeleri vurgulayarak biz bilincini, başka ulusların üyelerinden kendisini ayıran olumsuz öğeleri öne çıkararak *onlar* bilincini oluşturur. Milliyetçilik duygusunun biz bilinci ulusal bilinci doğurur (Oran, 1990:19). Milliyetçilik, ‘biz’i ‘onlar’dan ayıran özellikleri vurgular; bunu yaparken de genelde iyi özellikleri ‘biz’e, kötü özellikleri ‘onlar’a atfeder. ‘Onlar’ın ‘biz’e yönelik kötü emelleri üzerine komplo teorileri, korkular üretir. Bu teorileri üretirken gerçeklere uyma kaygısı taşımaz; belirli zihinsel kalıplar yaratır ve bireyleri, çoğu zaman savundukları düşüncelere bakmadan, önceden yaratılan bu kalıplara uydurur. Bizin çıkarlarını her zaman ve her koşulda onlarınkinin üzerinde tutar.

Milliyetçilikte biz tanımı olumlu nitelikler yoluyla meşrulaştırılırken dışarıda kalanlar kendiliğinden yabancılaştırılır. Biz ancak bizden olmayanlarla anlam kazanır. Bizin varlığı her durumda kültürel veya ahlaki olarak bize benzemeyenleri gerektirir. Yabancılar bizim zorunlu koşuludur. Bizim gibi olmayanlar tanımlanmaya başlanınca bir işaretleme ve damgalama kendiliğinden başlar (Doğanay, 2018:16). Başkaları, ötekileri, hasımları, aykırıları, kısaca kendi dışındakileri ideolojik olmakla itham edilir. Oysa ideolojinin olumsuz anlam yükü nedeniyle *kutuplaştırıcı* niteliği vardır. Kendilerinin tutumları doğru ve diğerlerinki yanlış görülür, böylece gözden düşme anlamında damgalama (Goffman, 2014:29) başlar.

Gökalp, milliyet fikrinin önce Müslüman olmayanlarda, sonra İslam âleminde ilk olarak Araplar ile Arnavutlar’da, en son Türkler’de görüldüğünü belirtir (1976:2). Müslüman Arap ve Arnavutların Osmanlı’dan kopmasına neden olan milliyetçiliği analiz ederken bir düşüncenin kuvvetlenmesine “milli muhabbet” ve “milli kin” duygularına ihtiyaç olduğunu, herhangi bir istibdada karşı kin ve düşmanlık uyandırmakla ‘milli kin’ oluşacağını söyler

(1976:45). Tehdit algısı, ‘Türkün Türk’ten başka dostu yoktur’ (Hacıeminoğlu, 2004:37, Öz, 2020:3) inancından beslenir ve kırk katırla kırk satır arasında tercihe zorlanan durumlar için “Türk’e kefen biçmeye kalkışanlara bedel ödetileceği” her ortamda dile getirilir. İçeride ya da dışarıdaki, siyasi ya da ekonomik her gelişme, Türkiye’yi bölmeyi hedefleyen bir büyük planın parçası görülür. Beka, hayat-memat sorunu sürekli gündemde tutularak üretilen iç ve dış düşmanlara karşı teyakkuza olunmaya salık verilir.

Türkçülüğün seçkin aksakallarından olan Abdülhâdi Toplu, aynı dili konuşan, aynı dine bağlı, aynı ekonomik ilişkiler içinde olan ve aynı örfe sahip ailelerden müteşekkil kabilelerin birleşmesinden oluşan aşiretlerin (İsani aile zümresi) bir araya gelmesinden oluşan kavimler gibi milleti oluşturan unsurlar arasında “kin” denilen husumet bağı bulunduğunu söyler. Ona göre müşterek sevgi bağları olduğu gibi, müşterek antipati bağları da millet oluşumunda belirleyicidir. Kendilerinden olmayan kavimlere karşı, düşmanlık, onlara hâkim olma arzusu veya bu arzuya karşı koyma mecburiyeti ailelerin, aşiretlerin bir arada toplanmalarına, kendilerini daha kuvvetle müdafaa etmelerine vesile olur. Nitekim milliyet (milli şuura sahip) olmanın şartı bir toplumdaki fertlerin aynı dili konuşması, aynı dine bağlanması, aynı örf ve adet içinde bulunması, aynı hayatı paylaşıp, bir arada yaşama arzu ve iştiağına sahip olup aynı şeylere *husumet* duymasıdır (Toplu, 1978:18).

Sağ ve solun tek ortak noktasının *düşmanlık* olduğunu belirten Cemil Meriç, bu ülkeyi diyalogun olmadığı yer olarak niteler (2005:54-55). Dini temalarla işli olan gelenekçi (muhafazakâr) milliyetçiliğin değişmeye dayanıklı bir sosyal ve ekonomik düzen özlemi vardır. Düzeni değiştirmek isteyen iç ve dış düşmanlara karşı kurtuluş savaşı vermeyi hedefler. Uğruna kurtuluş savaşı verilen millet düşmanları konjonktüre göre vatan haini, dinsizler, batı taklitçileri, maneviyatsızlar olabilir (Ergil, 1986:99)

Hasım hısım ayrımında, muhalif görülen, kendinden görülmeyen, ‘yabancı’ olarak kodlanır. Kendime özgü ‘ben’den başka ‘diğerleri’nin her biri benim dışımda bir ‘öteki’dir. *Öteki* sadece farklı olmakla değil, beni tehdit etmekle de öne çıkmaktadır. *Öteki* benim gibi yıkıcı, tahripkâr ve saldırgan potansiyellere sahiptir; beni potansiyellerini harekete geçirerek yok edebilir. ‘*Öteki*’ni kendi hükmetme alanının içine alıp varlığının potansiyelleri içinde eriterek, onun potansiyellerini etkisizleştirerek ya da tehdidinden tamamen salim olmak

için onu imha etmeye yeltenir (Bulaç, 1995b:78-79). Ötekileştirmede karşıt görüşleri bastırmak, nefes aldırmamak, öç almak ve kendimiz için birtakım kazanımlar elde ederken diğerlerini bu kazanımlardan mahrum etmek araçlarına sıklıkla başvurulur.

Türkiye’de milliyetçilik bir kitle tavrı olarak ulus ötesi bir muhatap veya hedefe yönelmesi beklenirken, daha çok toplum mühendisliği marifetiyle iç hedef ve muhataplara yönelir. Resmi milliyetçilik ideolojik ıskalada Turancı, İslamcı, Sosyalist, etnisite esaslı milliyetçiliklere kuşkulu yaklaşır. Türk-İslam sentezini esas alan muhafazakâr milliyetçilik, yer yer ümmetçilik temelli milliyetçiliği, evrensel içerikli Marksist milliyetçiliği, soya dayalı Kürt milliyetçiliğini iç düşman addeder. Hangi tür milliyetçilik olursa olsun, bütün milliyetçiler kendisi dışındaki gruplara iç düşman muamelesi yapmaya görev bilir. Resmi milliyetçilik vatandaşlık kavramını öne çıkararak tek tipleştirme ile daha legal araçlarla milliyetçilik projesini uygularken, diğer milliyetçi ve ulusalcılar ise kendi argümanlarına sarılır. Cumhuriyet tarihinde farklı dönemlerde Kürtler, Ermeniler, Rumlar, dindarlar, İslamcılar, Aleviler, Milliyetçiler, Ulusalcılar, Laikler birbirinin ötekisi ola gelmiştir.

Solcu olmak komünist olmakla eş görülürken, sağcı olmak faşist ve Amerika yanlısı olmakla özdeşleştirilir. Sol düşünceye göre komünist olmayan herkes faşisttir. Komünistlerin en çok kullandıkları suçlama kelimesi faşistliktir. Zamanına ve yerine göre ırkçılık, Nazilik, nasyonal sosyalistlik, Turancılık, aşırı milliyetçilik, Anadoluçuluk, rejyonalist, ilim düşmanı, örümcekli kafalı, yobazlık, gericilik, hatta mürteci, komanda, kapitalist, Amerikan ve emperyalizm uşaklığı, neo-koncu v.s. gibi ötekileştirmede kullanılan tanımlamalara sıklıkla başvurulur. Kemalizm, kendisine yönelik her türlü eleştiri ve muhalefeti ‘dâhili ve harici bedhâhlar’ söylemiyle karşı çıkar. İç-dış, bizler-onlar, biz-öteki ayrımının bir benzeri halkçı/milliyetçi/muhafazakâr ve elitler/beyaz Türkler/statükocu arasında kurulur. Benzer şekilde gayeler/hedefler de dava/devrim ayrımına tabi tutulur.

Tehdit ve tehlike algısı, milli-gayri milli, sadık-hain, vatansever-düşman, iç ve dış düşman karşısında sürekli seferber edilir. Korkular, endişeler üzerine yakın tehlike politikası yaparak tabanlar diri tutulmaya çalışılır. Millet iç ve dış tehditlerle sürekli korkutulurken büyüklük, güçlülük vurgularıyla abartılı övünmelerden geri durulmaz. Hatta zaman zaman yakınlaşan, hatta iç içe geçen Türkçülük ve İslâmcılık akımları birbirini iç düşman ilan ederek birbirini

kapsama mücadelesi verirler. İslamcılar milliyetçileri ırkçılıkla ve faşistlikle, milliyetçiler İslamcıları ‘milliyet düşmanlığı’yla, ‘gericilik’le suçlar. Milletin bir kısmı inancından, görüşünden dolayı üvey evlat görülerek dışlanma, millettten sayılmama yoluyla öz vatanında parya muamelesi görür.

Kişiler aslında bilmedikleri şeylerin düşmandırlar. Sağ ya da sol fark etmeksizin milliyetçi olmayan herkes ihanet içinde olarak algılanır ve dünyası *hainler* ve *düşmanlar* üzerine kolay kurulabilir. Resmi milliyetçilik gibi, muhafazakâr milliyetçilik anlayışında milli devletin bünyesindeki solcular, komünistler ‘ötekilerdir, düşman/yabancı imgeleridir. İç düşman içinde yaşanan ortam ve döneme göre değişiklik arz eder. Milleti yok edecek küreselleşmeciler ile ulus üstü kuruluşlar, milliyet kavramını reddeden Marksist kesim, milli devlet ve milliyetçilikten pek hoşnut olmayan İslamcılar milliyetçilerin ortak düşmanı olarak farklı zamanlarda karşısına çıkabilir. İç düşmanlar sürekli değişmekle birlikte farklı dönemlerde Sosyalistler, Kemalistler, Ermeniler iç düşman olarak karşımıza çıkar.

İç ya da dış düşmanlar yukarıda sayılanlar da sınırlı değildir. Düşmana duyulan güvensizlik karşısında milliyetçilik söylemi sığınak vazifesi görür. Elllerine fırsat geçtiğinde doğal olarak kendi çıkarları adına hareket geçecek ülkeler milli çıkarlarla uyuşmadığı için düşmandır. Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık’a göre Anadolu’da “çıkırıkları durduran” büyük sanayi, hem yabancı hem de düşmandır. 19. yüzyılda yabancıların eliyle giren Osmanlı İmparatorluğu’na sanayisi, köylüyü gündelikçi konumuna düşürdüğünden ne Türk, ne Müslüman hatta ne de Osmanlı’dır. O önce yabancı sonra düşmandır. Yabancı, düşman sanayii Anadolu’da kurarak memlekette zanaatçılığı mahvettiği gibi memleketin öz çocuklarını tüccar yaparak ecnebi kazancına simsarlık yapmasına aracılık etmiştir (Arık, 1968:62).

Muhafazakâr milliyetçilikte 1970’lerdeki hısımlar arasında Milliyetçi Hareket Partisi, ülkücüler, Aydınlar Ocağı etrafında toplanan aydınlar, Milli Türk Talebe Birliği, Yeniden Milli Mücadele Birliği yer alır. Hısımlar bunlarla sınırlı değildir. Milliyetçiler Derneği, Fetih Cemiyeti, Muallimler Birliği, Türkiye Milli Kültür Vakfı, Tük Edebiyat Vakfı gibi birbiriyle yakın ilişkileri bulunan dernek ve vakıflar yer alır. Soğuk savaş döneminde Osman Turan, İbrahim Kafeoğlu gibi tarihçilerin yanında Ahmet Kabaklı, Mehmet Kaplan, Erol Güngör, Necmettin

Hacıeminoğlu, Sevinç Çokum, Tarık Buğra gibi aydınların buluştuğu *Türk Edebiyatı* dergisi ve aynı dönemde kardeş dergi olarak görülen İlhan Geçer'in *Türk Kültürü* dergisi, milliyetçiler ile muhafazakârları temsil eden yayın organı *Tercüman gazetesi* yer alır.

4.4.5.1. Ezeli hasım: Komünizm

Milliyetçilik, kendisine zıt veya düşman olan görüş, düşünüş ve anlayışlara göre tarif edilmesini hoş karşılamaz. Başka deyişle milliyetçilik düşmanlık (*hospitalité* ve *hostilité*) üzerine kurulmaz, menfi tezahürleri ile tarif edilmez. Komünizm düşmanlığı ya da hümanizm aleyhtarlığı milliyetçilik değildir. Demokratik rejimler, liberaller, faşistler de komünizme karşıdır. Komünizme, hümanizme karşı olan milliyetçiliğe de karşı olabilir (Hacıeminoğlu, 2004:21). Teori böyle olmakla birlikte Türk milliyetçilerini faşist, şoven, gerici, çağdışı ve bilim düşmanı olmakla itham eden Komünistler, Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilerin ezeli düşmanıdır. Milliyetçilik, komünizmin panzehir görülür. Milliyetçilik, tıpkı din gibi komünizm tehdidine karşı araç olur. Antikomünist olmak, muhafazakâr milliyetçi olmaktır.

Komünistler ve milliyetçiler birbirinden hiç hazetmezler. Aradaki nefret söylemi yazı diline fazlasıyla sirayet eder. Muhafazakâr milliyetçilere göre Komünistler, ikiyüzlülüğü bir vazife olarak görürler. Komünizmin yani slavcılığın emrinde çalışanlar, Türkiye'de açıktan açığa savaşımlar. Toprağa, yaşadıkları araziye uyan hayvanlar gibi kılık, düşünce, taktik değiştirerek kaleyi içinden almaya çalışırlar. Maskeli komünistler, tek parti zamanında özellikle laiklik, devletçilik, halkçılık, inkılapçılık oklarına yapışmış olarak karşımıza çıkar. Yurtta kanun dışı ve kökü dışarıda bulunan ideoloji olan komünizm Türkçülüğün karşılaştığı slavcılığın ta kendisi olduğundan vatanseverler için komünizmle savaşmak bir vazifedir. Milliyetçiliğin kaynağı olması beklenen İnkılap Enstitüsü gibi Türk araştırma merkezinden *İnönü-Stalin Şeflerimizdir!* adlı başyazıların yayınlanmasına sert eleştiriler yöneltilir. Türk köyünü ve toplumun saadetini kurtarmak adına kurulan Köy Enstitülerine el atarak güya insanlık adına tarih düşmanlığı politikalarıyla Türkiye kalkınmasının kilit taşı olan Türk köyünün benliği ortadan kaldırılmak istenir. Hürriyet düşmanı olan komünizm, hürriyeti esas alan Türk milliyetçiliğin en büyük düşmanıdır (Arık, 1968:27-33).

Milliyet fikrinin düşmanı olan sosyalizm, Türklerin milli menfaatleri için uygun değildir (Gökalp, 1976a:73). Türkçü'lerden Ömer Seyfettin'in *Turan Ülkesi* adlı kitabında "Moskofun ülkesi viran olacak, Türkiye büyüyüp Turan olacak" dizelerindeki Moskof imgesi fazlasıyla belirgindir (1980:11). Zeki Velidi Togan, komünizmi Rus emperyalizmi ve onun yeni silahı olarak tanımlar (1977:171). Kızıl Rusya ve Kızıl Çin, idealleri bakımından birbirinden farksızdırlar. İnsan iradesinin mukadderatı bakımından her ikisi de aynı şekilde tehlike teşkil ederler (1970:13). Rusya'nın emperyalizmini gizlemek için komünizmi maske olarak kullandığına inanan Peyami Safa'nın bir sözü vardır: "Komünist her maskeye girer". Peyami Safa komünistleri mahutlar ve gafiller olarak ikiye ayırır (Tanyol, 1993:54). Mahutlar; partilenmiş, sicillenmiş komünistlerdir. Gafiller ise, komünist olmadıkları halde komünizan fikirleri ve dolayısıyla komünist ihtilalin fikir planındaki programını destekleyip onları şemsiye vazifesi görenlerdir.

Türk milliyetçilerinden Fethi Tevetoğlu, basın yolu ile yapılacak Komünizmle mücadelesinin habercisi olarak "*Faşist Yok, Komünist Var!*" ismiyle ilk olarak 1962 Ekim'inde yayımladığı kitapçıkta Komünizmi, milletlerarası görünüp de milli emperyalizmden başka bir şey olmadığını söyler. Komünizm bütün insanları hak ve hürriyetlerden mahrum etmek suretiyle birbirine eşit sürü ve yığınlar haline getirmeye çalışan kızıl tehlikedir (1963:24). Memleketimizde Birinci Dünya Savaşından bu yana teşkilatlı kızıl faaliyetleriyle büyük bir tehlike haline alan Marksçı-Leninci sosyalizm, yani komünizm ihtilalci olup varlığımız tehdit eder. Kızıl veba olarak isimlendirilen Marksizm, kolektivizm, komünizm virüsü mücadele edilmesi gereken düşmandır. Komünistler milliyetçiliğin yok edilmesi, laikliğin dinsizlik olarak yayılması, devletçiliğin *tek sosyalizm* olarak uygulanması için çalışır. Planlı, kesif, yıpratıcı ve yıkıcı komünist propaganda çeşit maskeler altında kızıl suratını saklamaktadır. Komünistlerin sıklıkla kullandığı maske sosyalizmdir (Tevetoğlu, 1967:7-8). Komünistlerin barışçı, savaş karşıtı, bütün dünya milletleriyle barış içinde yan yana yaşama isteklerine aldatıcı, uyuşturucu ve bölücü taktikler olarak bakar. Komünizm pençesine geçirmek istediği hür dünyayı şerefli barış, ebedi barış gibi sözler ile aklını çelmeye çalışır (Tevetoğlu, 1967:624). Türkçü düşünürlerden Necdet Sançar, Türkçü düşmanları sayarken Moskofçu, Çinci veya Arapçı yaratıklar şeklinde tanımlar (1997:65). Sançar, Komünizmi, dünya hâkimiyeti ardında bulunan Moskof emperyalizminin sinsi ve maskeli silahı şeklinde tanımlar (Sançar, 1966:5)

Türk milliyetçiliği 1940 ve 1950’lerde kendini anti-komünizm taraftarlığı ile kendini ifade eder. Milliyetçilik, 1970’lerde antikomünizme kodlanmış bir nevi ‘iç harp ideolojisi’ olarak fonksiyon görür. Milliyetçilik, ideolojik-politik çatışmanın bir tarafı için *özel isim* haline gelir (Çalık, 1999:11-2). Türk toplumu için büyük bir tehdit görülen komünizm “belası”, Türk toplumunu parçalayacağı zannedilir. Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilikte komünizm endişesinin arkasında eski Sovyet Rusya’sının 60 milyon Türk-İslam kitlesinin maruz kaldığı vatanlarından sürme, kitle halinde imha, inançlarına saldırılma, dil ve kültürü bozma, en önemlisi hürriyetlerinden yoksun bırakılma gibi yapılanlar yer alır. Muhafazakâr milliyetçilikte komünizm, bir iktisat davası olmaktan ziyade bir istiklal davasıdır. Komünizm kapitalizmden farklı bir görünüşte olmaların ve birbiriyle mücadele etmelerine rağmen aslında aynı kaynaktan beslenmektedir (Türkeş, 1976a:38-39).

Osman Yüksel, *Bu Millet Neden Ağlar* adlı kitabında “bizim derdimizi ancak bizden olanlar anlar!” diyerek azınlıkları, dönmeleri, vatansızları, Bolşevikleri ötekiler kategorisine koyar (Serdengeçti, 1960:7). Aynı eserde muhteris, emperyalist bir millet olarak Bolşevikler münferit ya da başka kelimelerle birlikte Bolşevik sürülerin çizimleri, köylerde kurulan Bolşevik taklidi kolhozlar, Bolşevik yardakçıları, Bolşevik köpeği, Bolşevik ağzı, Bolşevik cellatları, Bolşevik mezalimi, Bolşevik sürüleri, Bolşeviklerin zulmü şeklinde yirmi kere kullanılır. Yine Türk âleminin en büyük can düşmanı olan ve görüldüğü yerde ezilmesi gereken komünizm; komünizm kodamanları, komünizm diktatörlüğü gibi tanımlamalarla birlikte on beş defa işlenir. Son olarak boğazımızı sıkamak isteyen beynelmilel cellat olan ve semalarımızda korkunç kızıl siyah olarak kaplayan kızıl kavramı; kızıl tiran, kızıl karanlık, kızıl diktatör, kızıl cellat, kızıl kâfir, kızıl çete, kızıl zorba, kızıl cennetin küçük bahçesi – Bulgaristan, kızıl ordu, kızıl Çinli, kızıl asker şeklinde yirmi kez zikredilir (Serdengeçti, 1960).

Milliyetçi kesimlerde ırkçı Türkçülükten, Türk-İslam sentezi anlayışına geçişte en önemli düşünürlerinden Osman Turan’ın *Türkiye’de Komünizmin Kaynakları* adlı kitabı başlı başına harici düşmanı tanımlar (1964). Ona göre, Komünizm milli irade ile oynamak gayesiyle ihdas edilmiş bir fesattır (Turan, 1979:128). Komünizm solun ucu olup yalnız ekonomik bir doktrin değil aynı zamanda toplumsal düzeni ve dini yıkan başka bir sistemdir. Komünizm bütün dinleri kaldırmakla yetinmeyip dogmatik materyalist bir din mahiyeti alır. Maddeyi mabutlaştıran, beşeriyete düşman olan komünizme karşı sükût edilmemelidir. Din düşmanı

olan komünist teşekküle karşı mücadele din adamların vazifesidir (Turan, 1979:232). Din, milliyetçilik karşıtlığı komünizmdir (Turan, 1979:243). Milletler kendi kültür, şuur ve ideallerini muhafaza ettikçe, komünist istila ve tahakküme karşı dayanabilir ve varlıklarını koruyabilir.

1944 İrkçılık-Turancılık hadisesi dolayısıyla tevfik edilen ve 9 ay tutuklu kalan 1950-1960 arası Demokrat Partiden Isparta milletvekili, 1952’de Türk Milliyetçileri Derneği Genel Başkanı Sait Bilgiç, 1944’te milli şef yönetimindeki hükümetin hem komünistlerle hem de milliyetçilerle yürüttüğü mücadelenin abesliğini tasvir ederken ilaç ve mikropla eşzamanlı olarak mücadele edilemeyeceğini söyleyerek komünistler için takınılan milliyetçi tutumu ortaya koyar (Göze, 1987:214). Milliyetçi muhafazakâr çizgideki Necip Fazıl, geçmişe dayanmayan bir geleceğin temeli olmayacağına ve bu gerçekleri inkâr eden inkılap anlayışının komünizme mahsus olduğunu belirtir (Göze, 1987:216).

Milliyetçilik, 1970’lerde tehdit olarak algıladığı Marksizm’e karşı gelişen organik tepkinin bayrağıdır. Gerek İslamcılar gerekse milliyetçilerin moskof tanımlaması, sosyalist, Marksist sol görüşlü milliyetçilere karşı sıklıkla kullanılan imgelerdir. Komünizm, Türk birliğini kasteden tertiplerin başında gelir (Türkeş, 1976b:41). Ona göre, komünizmi emperyalizmin bir aracıdır. Milli şuurdan mahrum olan yerlere komünizm çabuk girer. Komünizmin yerleştiği memleketlerde tarihin en sömürücü, tekelci ve mutlak sınıfı olan parti burjuvazi doğar. Sınıfsız bir toplum iddiası ile ortaya çıkan komünizm böylece tarihin en mutlak sınıf diktatoryasını kurar (Türkeş, 1976b:122-123). Komünistler vatan, millet tanımadıklarından karşı çıkılır. Komünizmin, mülkiyeti yok etmesi ve her şeyin devlet malı olmasını esas alması eleştirilir (Türkeş, 1976b:65-66). Beynelmilel komünizm, içerdeki satılmış hainlerle bağımsız son Türk devletini yıkmak istemekle itham edilir. Vatan ve millet bütünlüğüne kasteden bu hain ellerin mutlaka kırılması gerektiğine salık verilir (Türkeş, 1976b:89).

Siyaset ve düşünce dünyasının had safhada kutuplaştığı 1970’ler Türkiye’sinde Türkçü ve İslamcı kesimler bütün farklılıklarına rağmen komünizm ortak düşman olarak tayin etmede zorlanmazlar. Aydınlar Ocağı’nın 1970’lerde kurulmasının temel nedeni bu birlikteliği derinleştirerek değişik partilere dağılmış olan Türk sağını, hatta daha doğru deyişiyle

milliyetçi-mukaddesatçı kanadı ortak düşman olarak görülen komünizm karşısında tek vücut kılmaktır (Arıkan, 2010:54).

Güngör, geri kalmış ülkelerde sosyalizmin daime totaliter bir özellik kazanacağını kesin olduğunu söyler (1997:128). Ona göre Marksist sosyalizm hareketi milliyetçiliği reddeder (Güngör, 1986:23). Benzer görüş Kaplan tarafından dile getirilir. Kaplan'a göre Marksizm ve komünizm, milliyetçiliğin düşmanıdır (1969:103). Komünizm Türkiye'ye milliyetçilerin ihmal ettiği *sosyal adalet* altında çeşitli maskelerle girmeye çalışır (Kaplan, 1969:85). Sanat kabiliyeti olan insanların kendilerini millet ve hürriyet düşmanı, Türkiye'yi yok etme gayesini güden komünizme kaptırmaları büyük bir bedbahtlık olarak görür (Kaplan, 1969:80).

Tevetoğlu tarafından Türk milliyetçisi gösterilen, ancak muhafazakâr yanı daha baskın olan Ahmet Kabaklı, milliyetçiliğinin Amerika, Avrupa, Haçlı, Siyon veya kızıl emperyalizmin her türlüsüne karşı olduğunu ve kızıl eşkiyaya fırsat verilmemesi gerektiğini söyler (1975:98). Türk milleti ve milliyetçiliğinin en büyük düşmanı siyon-devrimci-komünist işbirliğidir (Kabaklı, 1975:188). Köksüz (renksiz) devrimciler ile Marksistler milliyetçiliğe karşıdır (1975:62). Kabaklı, devrimciler halkın imanı ile imanlı, milletin kültürü ile kültürlü olmadıklarında devrimcilerinden, fikirsiz ve renksiz lonca işbirlikçilerinden ve onların koruduğu Sovyet uydularından bu ülkeye hayır değil pek çok zarar geleceğini söyler. Tam tersine devrimciler bu milli vasıflarını söndürmek için Siyon veya Sovyet emperyalizminin bilerek ya da bilmeyerek kölesidirler (1975:96).

Özetle dünyada, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra bloklaşan ortamda bir nevi donma karakteri gösteren milliyetçilik Türkiye'de Marksizm'in evrenselliğine direnme şeklinde ortaya çıkar. Türkiye'de Ortadoğu'daki milliyetçi akımları varlığı nasyonel sosyalist sentezden ziyade milliyetçi dini sentezler ortaya çıkar. Milliyetçilik ile İslamcılığın ortak düşmanı görülen komünizm, Türk sağının ana akımlarından olan milliyetçilik, İslamcılık, muhafazakârlık ideolojilerini birbirine yakınlaştırır.

4.4.5.2. Bildik hasım: Kapitalizm

Ulus'un ana vatani olan Fransa'dan farklı olarak, Osmanlı'nın son döneminde kültürel düzeyde örgütlenen Türk milliyetçiliği yayılmacı devletlere karşı verilen bir tepki sonrası

ortaya çıkmıştır. 1930'lar ve 1940'larda emperyalist devletlerin saldırısına uğrama endişesi ile milliyetçilik hep teyakkuz halinde tutulmuştur. Türk ve İslam dünyasını yutmak için en az iki asırdan beri tertip içinde olan iki sömürgeci bloktan biri olan kapitalist emperyalizm, muhafazakâr milliyetçiler tarafından *kara* renkle betimlenir (Arvasi, 2009a:11).

Muhafazakâr milliyetçilik, kendini komünist karşıtlığı yanında kapitalist karşıtlığında konumlandırmaya çalışır. Ancak milliyetçilik, özellikle sol düşüncede feodal yapıya dayanan ilişkileri lağveden kapitalizmin ve bu sistemin hâkim sınıfı burjuvazinin kurduğu siyasal ve toplumsal yapının kodlarının bir ifadesidir. Liberal milliyetçiliğin aksine muhafazakâr milliyetçilik ise kapitalizmi ilk fırsatta eleştirmekle birlikte alternatif bir ekonomik sistem öner(e)memiştir. Kapitalizm yerine önerilen sistem ise değerlerine bağlı, ekonomik kalkınmayı değere bağlı olarak sağlamayı öngören düşünce sistemidir (Tanrıöven, 1995:14-15).

Batı muhafazakârlığının 18. yüzyıldan beri süregelen kapitalist toplum eleştirileri, anti-komünizm uğruna görmezden gelinir. Kaba bir kalkınmacılık anlayışı etrafında alaturkalaştırılan muhafazakâr prensipler, tamamen kapitalizmi destekleyen melez bir anlayışa dönüşür (Aksakal, 2017:171). Peyami Safa, ferdi yerine milli, hak yerine vazife, ben yerine bizi önceleyen milli ekonomiyi savunurken, bir tarafta hürriyetçi ekonomiyi taşkın bir ferdiyetçilikle suçlar, diğer tarafta sınıf mücadelesine dayanan Marksist ekonomiyi de hürriyetçi ekonomini piçi olmakla itham eder. Demokrasiyi de büyük sanayi memleketlerinin sömürgeleştirme aracı olarak görür. Korporatif bir nizama dayanan milli ekonomide, Marksist ekonomideki sınıf mücadelesi gözlenmez, sınıf yerine millet, ferdi menfaat yerine milli menfaat vardır (1943:30-33).

Milliyetçilik, kapitalizmin başka milletleri esareti altına alma ve istismar etmesine karşı çıkarak kapitalizmin bir ileri noktası olan yayılmacı sömürgeciliğe karşı en kuvvetli bir silah olarak görülür. Sömürgecilik denilince ilk başta kapitalizm akla gelse de komünizm temelli beynelmilel sömürgecilik de mümkündür. Dünyanın birçok yerlerinde sömürgeciliğe nihayet veren en tesirli fikir hareketi daima milliyetçilik olmuştur. Milliyetçilik, bu manada, insanlığa, soyut insanîyetçilikten daha büyük hizmetler etmiştir. Yeryüzünde her zaman kutsal bilinen Hürriyet ve İstiklal bayrağını kaldıranlar da milliyetçiler olmuşlardır. Hür ve

bağımsız bir millet olarak yaşama duygusunu Türk milletinin ruhundan çıkarmak imkânsızdır (Kaplan, 1969:83).

Milliyetçilik, I. ve II. Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların parçalanmasından doğan siyasi bağımsızlık hareketiyle birlikte Batı kapitalizmine karşı da bir reaksiyon halinde ortaya çıkar. Milliyetçi hareketleri Batı'dan kurtulma ve bunu çabalarken kurtulmak istediği Batı'nın gücüne sahip olma gibi iki temel karakteristik amacı bulunur. Ancak yeni devletler Batılar gibi kapitalist ekonomiyi benimsemezler. Liberal prensiplere dayanan bir kapitalist ekonominin tercih edilmesi imkânsız gibidir. Ekonomik gücü çok zayıf olan bir ülke, serbest rekabetin hâkim bulunduğu bir iktisadi sistemi istese de tercih edemez. Liberal ekonomiye imkân vermek eski sömürgeci veya himayeci devletin hâkimiyetine göz yummak manasına gelir (Güngör, 1997:113-4).

4.4.5.3. Gizli hasım: Yahudiler

Yahudilere yönelik dinlerinden dolayı gelişen Musevi karşıtlığı modern öncesi döneme uzanırken, modern olgu olarak antisemitizm ise ırkçılığın hâkim olduğu ve sosyal darvinizm ile paralel bir hareket olarak 19.yüzyılda ortaya çıkar. TDK, antisemitizmi, Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüş olarak tanımlar. Antisyonizm ise İsrail'in 1848'den sonra devlet olarak doğuşundan sonra Yahudilerin bir halk, millet oluşuna karşı çıkışı temsil eder. Türkiye'de antisemitizmin tarihsel kökeni tek parti dönemine kadar uzanmakla birlikte, antisemitizm özellikle 1945'lilerden sonra muhafazakâr milliyetçiliğin gündemine girer. Yahudi düşmanlığı, milliyetçilerden ziyade daha çok İslamcılarının sıklıkla kullandığı bir İngiliz anahtarı olur.

Osmanlı'dan bu yana Türkiye'de Yahudilere karşı hoşgörünün sergilendiği hep dile getirilir. İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlı'ya göç etmesi ve Nazi zulmünden kaçan Yahudilere Türkiye'nin kucak açması sıklıkla hoşgörü örneği gösterilir. Diğer taraftan Yahudilerin toplumun ekonomik hayatında, özellikle ticaretle hâkim oldukları kanaati Yahudilerin sürekli para ile bir arada anılmalarına, kendilerine karşı derin içten içe husumetin doğmasına sebep olur. Yayılmacı bir vizyona sahip olduğu düşünülen Yahudilerin nihai amaçlarının tüm dünyada hâkimiyet kurma olduğu kanaati beslenir. Farmason dönme

Yahudi'lerin ihanetleri sonucunda II.Abdülhamit'in tahtan indirilmesi, yine gizli Yahudilerce Cumhuriyet'in kurulması ve hilafetin kaldırılması sıklıkla dile getirilen konulardır. Gökalp'ten sonra Cumhuriyet döneminde Türkçülüğün önderi kabul edilen Nihal Atsız ile birlikte önce Türkçü, sonra İslamcı çizgideki Cevat Rifat Atilhan anti-semitizm ideolojisinin en ateşli taraftarıdır.

Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık, "Yahudi Almancık" benzetmesiyle K.Marx'ın göklere çıkarılmasını, eleştirerek sözde ilim maskesi altında dünyanın tek gerçeğinin K.Marx tarafından söylenemeyeceğini belirtir (1968:30). 1944 Irkçılık-Turancılık Davası'nda yargılanan Ahmet Nejdî Sancar, milliyetçilik olarak kendini tanımlayan masonluğun niçin gizli olduğunu sorgular. Sonra masonluğun bir sır olduğunu, her şeyinin gizli olduğunu söyler (Sançar, 1997:53). Kendi okuyucularına "kandaşlar" diye seslenen Türkçülerden Remzi Oğuz Arık, solcu ve kızıl tehlikesine karşı uyanık olmakla savunulabileceğini söyler. Yahudilerin idaresindeki Masonluk, dünyaya hâkim olmak için komünizmi en sağlam araç kabul eder. Karl Marx'ın Yahudi ve Masonluğuna vurgu yapılarak Yahudilik, masonluk, komünistlik arasında illiyet kurulur (Türkkan, 1943:2).

Anadolu milliyetçilerinden Nurettin Topçu, 20.yüzyılın başında özellikle Selanik'ten gelen İttihat ve Terakki çetesini Yahudi-mason teşkilatının maşası olarak görür. Onları Osmanlı'daki geleneksel muhteşem milliyetçiliğin düşmanıdır. Yahudi ve mason menfaatleri uğruna milli değerlerin ayaklar altına alınarak I.Abdülhamit'i 1909'de tahtan indirilmesini bildiren dört kişiden birisinin Yahudi Karusu olduğunu söyler (Toplu, 1978:33). İktisadi bir devlet Amerika bile Yahudi sermayesinin emrindedir. Yahudi yumruğu mason teşekkülleri, dünyanın her yerinde milli devletlerin düşmanı olup zehirleyici kasırga gibi dünyayı dolaşmaktadır. Her yerde milletleri istedikleri gibi olmaktan alıkoymaktadırlar. En büyük sermayeyi elinde bulunduran Yahudi'ler milletleri içlerinden sömürge haline getirir. Yeryüzünü domuzlar gibi sömüren Yahudi uşaklarıdır (1978:107;154). Sözde demokrasi cereyanı Yahudi maharetiyle hayatımıza hâkim olur. Demokrasi sistemi zamanın Yahudi-Mason davacısıdır (1978:22;247). Yahudi mason tarafından ayaklar altına alınan tarih İslam cemaatçiliğinden başka milleti kurtaracak yol yoktur (1978:166). Sürünen ve yarınına ağlayan Anadolu çocuğunun yağmalanmasının arkasındaki en büyük bela Yahudi bankerleridir (1978:190).

Türk milliyetçiliğin önde gelen isimlerinden Türkeş, Komünizmin yüz seneden daha eski bir zamanda yabancı bir memlekette bir Yahudi tarafından ortaya atılan bir fikir olduğunu söyleyerek Karl Marx'a işaret eder (1976b:36). İslamcı geleneğin duayenlerinden Erbakan'ın siyasal dünya tasavvuru "milli görüşçüler ve siyonizm" düalizmine dayanır (Türk, 2014:183). Milli görüş aksiyonun yöneldiği Siyonizm, dünyayı yöneten gizli düşmandır (Erbakan, 2014:89-92). Türkiye'de muhafazakâr milliyetçiliğin öteden beri mücadele ettiği ve düşman olarak bellediği komünizmin arkasında yine bir başka harici düşman olan Yahudiler bulunur.

4.4.5.4. İç hasım: Azınlıklar

Türk adı resmi milliyetçilikte yurttaşlık içeriğe, muhafazakâr milliyetçilikte kültürel bir muhtevaya sahiptir. Yerleşik bir tutum olarak azınlık statüsündeki gayrimüslimler, salt kimliklerinden dolayı zaman zaman 'yabancı' sayılır. Gayrimüslim olan Ermeniler ile Rumlar için 1924 Anayasasında soy olarak *Türk* yerine "Türk vatandaşı" ifadesi kullanılır. Türkiye'de herhangi bir gayrimüslim Türk vatandaşından söz edilirken *Türk* değil de Rum, Ermeni, vs. ifadeleri kullanılır (Baskın, 2010:92-3). Kürt'ler hiçbir zaman azınlıklar olarak değerlendirilmez. Kürtlere bakış açısında din birliği esaslı yer tutar. Güvenilir İslam nüfusu içinde sayılan Kürtler (Deringil, 2007:101) ise azınlık olarak görülmez. Türkiye'de Rumlar, Ermeniler, Museviler azınlık sayılırken Kürtler ayrıca zikredilmez (Arsal, 1975:184).

Osmanlı döneminde millet-i sadıka olarak adlandırılan Ermenilerin Türklerle karşılaşması Selçuklulara kadar uzanır (Şahingöz, 2017:8-9). Eski millet olan ve kültürel kalıplarını koruyan Ermeniler, İmparatorluğun son yıllarına kadar uyumlu yaşasa da özellikle Yunan ayaklanması sonrası bir kısım kitlede Ermenistan, Ermenilik şuuru hareketlenmeye başlar. Ruslar 1877-1878 Savaşı sonrası işgal ettikleri Kars sancağına tam 42 yıl boyunca Kafkasya'dan Ermeni getirip yerleştirdikleri halde Ermeni nüfusu toplam nüfusun yüzde yirmisini aşamaz. Her yerde Ermeni nüfusu bulunmakla birlikte Ermeniler azınlık konumunda kalır. Hâkim nüfus olarak Ermeni köyleri bulunmakla birlikte sayıca çoğunlukta olan bir Ermeni şehri yoktur (Akyol, 2002:41).

Türkiye'de Ermeniler, Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan karşılıklı katliam (Gökalp'in ifadesiyle mukatele), çatışma ve gerilimin öznesi görülür. Hamidiye Alaylarının yaptıkları,

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan Ermeni tehciri, Varlık vergisi, İstanbul’da yaşayan Rum azınlığa karşı 6-7 Eylül 1955 olayları, Trabzon’da 2006 Rahip Santoro’nun öldürülmesi, misyonerlikle suçlanan Alman uyruklu kişilerin 2007 Malatya Zirve Yayınevi Katliamı azınlıklarla ilgili öteden beri devam edegelen gerilimlerin bir sonucudur. Türkiye’de Ermeni kimliği ile Hristiyanlık iç içe geçer. Ermenilerin büyük kısmı kendilerini Hristiyan olarak tanımlar. Geçmişte yaşanan acılar çoğunluğunu Müslüman kimliğinin oluşturduğu Türkiye’de dini olarak azınlıkta kalan Ermenilerin ötekileştirilmelerine neden olur. Agos gazetesinin kurucusu ve Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, Ermeni ve siyasi kimliği nedeniyle 2007’de ötekileştirmenin kurbanı olur (İnceoğlu, 2012:26).

Resmi milliyetçilik, tüm kimlikleri Türk kabul ederek herkesi seküler bir yaşantıda görmek ister. Erken Cumhuriyet döneminde laik sistemi içinde dini kontrol altında tutmak maksadıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulur (Kaya Osmanbaşoğlu, 2017:238), İlahiyat Fakülteleri açılır. Sünni Müslümanlık yurttaşlığın harç malzemesi vazifesi görse de dini kurumların merkezileştirilmesindeki amaç ulusal kimliğin Sünnilik temelinde yapılanması değildir. Asıl gaye rejimin, İslam’ı merkezine taşıyarak sürekli gözetim altında tutma ihtiyacıdır. Resmi ideolojinin çıkarttığı yayınlarda Aleviliğin İslam’ın bir Türk yorumu olduğu vurgulanır (Bruinessen, 2005:121). Nitekim 90’lı yılların sonlarına doğru Kültür Bakanı M.İstemihan Talay, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar* isimli kitabın sunuş yazısında Aleviliğin, yüz yıllardır benimsene gelmiş Anadolu kültürü ile şekillenmiş bir inanç yapısı olduğunu söyler. Resmi milliyetçiliğe göre Alevilik, İslam inancının çağdaş bir yorumudur (Yörükhan, 1998:V).

Muhafazakâr milliyetçilik, Alevileri soy bakımından Türk, din bakımında Müslüman görmek ister (Bakiler, 2018:104). Alevilik ayrı bir din, mezhep, tarikat olmayıp, İslam’ın merkezinde bulunması gereken bir kavramdır. Alevi-Sünni yok, İslam vardır. Muhafazakâr milliyetçiliğin “bütün Aleviler Müslümandır” söylemiyle Sünniler gibi Alevileri Müslüman kimliği altında bir arada tutulmaya çalışılır. Muhafazakâr milliyetçilik anlayışına göre Alevilik kitabi olup tarihi şartlardan dolayı içine kapanmıştır. Türkiye’de Alevilik-Sünnilik farklılığın dini kökenden ziyade tarihten gelen bir yapı olduğu düşünülür. Alevilik ele alınırken Bektaşilik oradan da Yesevilik’e ulaşılarak İslam’ın özüyle bağ kurulmaya çalışılır. Alevilik, Türklerin eski kültür ve inançlarıyla İslam tasavvufunun meczedilmiş bir şeklidir. Alevilik, Türkiye

Cumhuriyetinin kuruluşuna, hatta devralınan Osmanlı dönemine, daha da öte Selçuklulara kadar uzanır. Selçuklu tarihi konusunda otorite kabul edilen Osman Turan, Sünni Selçukluların mutedil Şiilere karşı bir tefrik siyaseti takip etmediği, Şii ve Mutezile âlimlerini koruduğunu, büyük Şii imamlarının türbelerini ziyaret ve inşa ettiğini söyler (Turan, 1969a:242).

4.4.5.5. Harici hasım: Göç ve ulusüstücülük

Muhafazakâr milliyetçilik, millete kimliğin tehdit altında olduğu ya da yok olma riskine girdiği dönemlerde daha da bir önem kazanır. Yabancı göçü ve millet-üstücülük (*supranationalism*) akımı modern devletlerde bu tarz bir milletçiliğin canlı kalmasında hayati bir önemi haizdir. Yabancı göçüyle ilgili olarak ortaya konulan birtakım çekinceler çok-kültürlülüğün istikrarsızlık ve çatışma yaratacağına inanılır. İstikrarlı ve başarılı toplumlar paylaşılan değerlere ve ortak kültüre dayalı kalmak mecburiyetindedir. Muhafazakâr milliyetçilik, Avrupa Birliği gibi millet-üstü kurumları milli kimliğe ve özellikle toplumun kültürel bağlarına ciddi bir tehdit olarak algılar (Heywood, 2012:186-187). Göç yerleşik ulusal kültürü ve etnik kimliği zayıflatma eğiliminde olduğu ve böylece düşmanlığı ve çatışmayı kışkırttığı için bir tehdit görülür. Göçün, bir ülkenin millî bütünlüğünü bozacağı düşünülür.

Aydınlar Ocağı'nda önemli görev alan Muharrem Ergin'e göre Türkiye memleketi arka arkaya sıralanmış uzak veya yakın birçok tehdit çemberleriyle çevrilmiştir. Batı çemberi içinde Avrupa Birliği'nden Türkiye'nin geleceği için çok şey beklemeye lüzum yoktur. Avrupa'nın birleşmesi tek tek milletler halinde kalmasından daha tehlikelidir. Avrupa Birliği gerçek birlik olmaktan çok kuzey-batı Avrupa'nın bir araya gelme gayretidir. Eski Avrupa emperyalizmin sahiplerine yeni dünyada yine bir üstünlük sağlamak ister. Benzer şekilde Avrupa konseyi ve Ortak Pazar da Türkiye için pek hayırlı kuruluşlar olarak gözükmemektedir. Avrupa Konseyinin ipiyle kuyuya inmekten sakınmak gerekir (1975:74). Türkiye'nin etrafındaki Çin ve Üçüncü Dünya ülkeleri ardından son tehdit Birleşmiş Milletler'dir (Ergin, 1975:77). Yakın zamanda hayatımıza dâhil olan Suriye mültecilerinin olumsuz davranışları özellikle milliyetçiler ya da ulusalcı tarafından sosyal medya aracılığıyla daha görünür hale gelir.

Yabancı düşmanlığı ile milliyetçilik arasında her zaman bir sebep-sonuç ilişkisi yoktur. Milliyetçi olmayanlar da aşır derecede yabancı düşmanlığı sergileyebilir. Yeni devletin kuruluş aşamasında sömürgeci batılı devletlerce desteklenen görünürdeki hasmımız olan Yunanlılara karşı beslediğimiz düşmanca duygularımız zaman zaman dinginliğe bıraksa da genelde milliyetçi duygularımızın kabarmasına neden olur. Dış ilişkilerde Kıbrıs, kıta sahanlığı, ege adaları özelinde kardak adaları bir türlü çözüme kavuşturulamayan başlıklar arasındadır. Bağımsızlık mücadelesi ile Yunanlılara karşı gösterilen tepkilerde, özetle vatan bütünlüğü söz konusu olduğunda, resmi milliyetçiliğin yanında muhafazakâr, Türkçü, İslami ve ulusalcılara uzanan tüm milliyetçiler ortak paydada bir araya kolayca gelebilmektedir. Kıbrıs'ın milli davaya dönüşmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında resmi ideolojinin kurucu dayanaklarından biri haline gelen anti-komünizmle irtibatlıdır. 1950'lerde, adadaki Rum milliyetçi hareketine *komünistlik* isnat edilir.

4.4.5.6. Tanımsız hasım: Dış mihraklar

Türkiye'nin gelişmesini istemeyen dış mihraklar, dış güçler, dış tetikçiler, karanlık odaklar, şer odakları, faiz lobileri, misyonerler adı üzerinde tanımsızdır. Kim olduğu belli olmayan, gelecekte açığa çıkartılması pek olası gözükmeyen dış mihraklar; başarısızlıkların, komplo teorilerin, ülke olarak geri kalmışlığının, ülke parasının değerinin düşmesinin kolayca üstüne atıldığı bir nevi bütün olumsuzlukların müsebbibi, günah keçisidir. Hatta bu dış güçler, Mısır'dan Endonezya'ya, Pakistan'dan Türkiye'ye tüm İslam ülkelerini dünyanın en müreffeh, en zengin, en medeni, en gelişmiş ülkeleri haline gelmesini engelleyen kuvvettir. Bir şeytani *dış güçler* imgesi, her belayı açıklamaya, sorumluluğu üzerinden atmaya, milliyetçi-muhafazakâr hamaseti kabartmaya yarar. Her şeyi dış güce bağlama çabası içerideki hasımlara (yerli hainler) karşı seferberliği ayakta tutmaya yarar.

Karşılaşılan sorunun kaynağını kendinde arama yerine dış güçlere başvurarak kolaycılığa kaçmaktır. Mehmet Kaplan'a göre Türkiye, hep hayati tehlikelerle karşı karşıyadır (1969:84). Yine Türkoloji profesörü Muharrem Ergin Türkiye'ye ve bütün Türklere ithaf ettiği *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri* adlı eserinde, komünizm gibi tanımlı düşmanların yanında adı konulmayan Türkiye'nin işini bitirmek için tetikte bekleyen, devletin bekasına

ve milletin birlik, bütünlük ve saadetine yönelik tehditlerin varlığından, bölücülük ve diğer yıkıcı akım ve kuvvetlerden bahseder (1975:217).

Hem milliyetçi hem muhafazakâr çevrede kabul gören ve hatta her iki tarafa eşit mesafede duran Erol Güngör'de bile tanımsız dış düşmanın izlerini görmek mümkündür. Güngör; ülkenin kurtuluşu hakkında fikir yürüten aydınlardan Reşid Paşa'dan Talat Paşa'ya, Namık Kemal'den Ahmet Rıza'ya ve Abdullah Cevdet'e kadar hepsi de memleketlerini yenilgiden kurtarmak için çalıştıklarını söyledikten sonra Genç Osmanlıların İstanbul'daki bazı frenkler tarafından teşvik ve idare edildiklerini, Rus ve Fransız ihtilalcilerinden aldıkları ilhamla ihtilal cemiyetleri kurduklarını, İttihatçıların Türk hükümetini yıkmak için Ermeni ve Bulgar komitecileriyle işbirliği yaptıklarını, Ahmet Rıza ve arkadaşlarının Türkiye'ye müdahale etmeleri için İngiltere ve Fransa nezdinde teşebbüse geçtiklerini, Mithat Paşa ve arkadaşlarının Sultan Abdülaziz'i devirmek için yabancı devletler de anlaşmaya vardıklarını, Prens Sabahattin'in Fransız hükümetinden para aldığını bildiğinden bahseder (1986:88).

4.5. Halkçılık ve Millilik Vurgusu

Tüm milliyetçiliklerin iddia ettiği gibi muhafazakâr milliyetçilik de, milletin halka dayandığı iddiasındadır. Halk, milletin kökeni, bozulmamış saf halidir. *Halkçılık*, bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmeme, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmeme görüş ve tutumudur. Halkçılığın, Türkçülük ve muhafazakârlık milliyetçilikteki karşılığı bu tanımdakinin daha ötesindedir. Halk, milletin ta kendisidir, özgün saf halidir. Halkçılık, ilk olarak Genç Kalemder etrafında toplanan Türk aydınları arasında *halka doğru* hareketiyle Türk halkına ulaşma, onu aydınlatma amacıyla ortaya çıkar, sonrasında bu akım Türkçüğe evrilir (Berkes, 1975:63).

Muhafazakâr milliyetçilikte *millilik* merkez kavramlardan olup kabaca milli değerlere bağlılık olarak tanımlanır. Millilik ile başta devlet olmak üzere her şeyin millileştirilmesidir. Başka ifadeyle ekonomiden siyasete, ahlaktan eğitime her türlü sorunların ancak bir milli politikayla çözülebileceğine yönelik anlayıştır. Milli devletten kasıt, devletin yeniden kurulması değil mevcut devletin yeniden düzenlenmesidir. Milli devletin varlık sebebi milli kültürü kurmak ve yaşatmak olduğundan millilik, her türlü sosyal olgunun

meşrulaştırılmasında karşımıza çıkar. Millilik politikasıyla toplumu, tarihi ve millî değerler manzumesi içinde yeniden şekillendirmek hedeflenir. Millilik, milliyetçilik ile İslam arasındaki yakınlaşmayı, buluşmayı, ara noktayı ifade eder.

Milliyetçilik ve milletle ilgili, millete özgü, ulusal anlamına gelen *milli* kavramı, son iki yüzyılı aşkın bir süredir kutsallık kazanıp güncelliğini devam ettirir. Millilik vurgusu *şuur*, *farkına varış*, güncel haliyle *bilinç* demektir. Milli şuur, kendi milletin varlığını, farkına varmak, tanımak ve bilmek demektir. Benlik şuuru, kendisine güvenme duygusu, yeni şeyler yaratma iştiağı ve iradesidir (Kaplan, 1977:10-11).

Milli kelimesinin milliyetçi düşünceyle sıkı bir ilgisi vardır (Güngör, 1997:112). Din başta olmak üzere kültür, gelenekler, bizi başkalarından farklı ve aziz kılan her şey *milli* olarak algılanır. Milliyetçilik, milli olan şeylerin aksiyonudur. Güngör ise yerli ve milli olmayı daha çok geçmişe dayanmakla açıklar. Bugün hayatımızda var olan bir şeyin kaynağı ne kadar çok eski geçmişe götürebildiği takdirde o kadar meşruluk kazanarak yerli ve milli olur. Bir şey ne kadar eskiye dayanıyorsa, o kadar haklı, o kadar güçlü manasına gelir (Güngör, 1995:79-80).

Peyami Sefa'nın milli mücadele yıllarına atıf yaparak açıkladığı *milli* kelimesi “yalnız millete mensup, millet için, millet uğruna manasına gelmez; eksiksiz, katıksız, pürüzsüz İmparatorluk Türkçülerinin yapmak istedikleri telifçilik gayretine yabancı, tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine alır”. Sefa, kurtuluş davasının güdüldüğü günlerde Ankara'nın Türk milliyetçiliğini temsil ettiğini söyler. Kurtuluş savaşında din ve milliyet fikirlerinin iç içe geçmiş olsa da o zamanlardaki din duygusu İslamcılarının ve Şeriatçıların aksine fertleri birbirine bağladığından nasyonalisttir (1981[1938]:77).

4.5.1. Halka Dayanma

Muhafazakâr milliyetçilik, tüm milliyetçilikler gibi meşruiyetini halkta arar. Milli egemenliğin kaynağı halktır. Geniş kitlenin iradesine dayanan siyasi birlik içinde milli bir kültür birliği arzulanır. Halka dayanan, halka doğru uzanan milliyetçilik, halkın yanında olmayı gerektirir. Resmi milliyetçilik ilkeleri arasında halkçılık bulunmakla birlikte halk milli kültüre kaynaklık etme yerine pasif konumda kabul edilerek üst sınıf tarafından inşa edilen

ulus kültürü içinde aydınlatılması gereken kitledir. Başka deyişe resmi milliyetçilikte kültür yukarı sınıfın ürünü iken muhafazakâr milliyetçilikte milli kültür (hars), ferdi irade ile meydana gelmiş değil, tam tersine tabi iradenin ürünüdür.

Gökalp'te Türkçülüğün ilk esaslarından biri "halka doğru" prensibidir (umde). "Milli kültür" denilen şey yalnız halkta vardır. Bir milletin aydınları (münevver) ve fikir adamlarından (mütefekkir) oluşan seçkinler (güzideler) milli kültür (hars) yalnız halkta bulabilir. Havas, halka değer vermeyen yalnız sarayın kullarının oluşturduğu seçkinlerdir. Seçkinler, yüksek bir eğitim ve öğretim görmüş olmakla birlikte çocukken aldıkları terbiyede milli kültür olmadığından ve okudukları okul halk okulu olmadığından, halktan kopmuşlardır. Milli kültürden yoksun bu seçkinler sahip olduğu medeniyeti halka götürmek ve milli kültürün canlı bir müzesi olan halktan milli kültür terbiyesi almak için halka doğru yürümelidir. Halkın içine girerek, halkla beraber yaşayarak, şirini okuyarak, müziğini dinleyerek, dansını seyrederek, halkın kullandığı kelimeleri, cümleleri, söylediği atasözleri, "tandırname" denilen eski inanışları, Korkut Ata âşık kitapları, Yunus Emre tekke ilahileri, Nasreddin Hoca, Karagöz orta oyunları gibi gelenekte yaşayan bilgeliği öğrenmelidir. Nitekim bir sanatkâr, ancak halktaki estetik zevkin görüldüğü bir yer olursa, dahi olabilir (Gökalp, 1968:42-46).

Güngör'de milliyetçilik, halkçılıktan ayrı olarak düşünülemez. Milliyetçilik zorunlu olarak halka dayanmak zorundadır. Milliyetçiliğin ana hedefi Türkiye'de milli kültür bütünlüğünü ve onunla birlikte siyasi bütünlüğü kurmaktır (Güngör, 1971:1). Milliyetçi bir devlet ister istemez halkçı olacaktır. Halkçı bir devlet de demokratik esaslara dayanacaktır (Güngör, 1986:240). Ona göre bütün milliyetçilik hareketleri zorunlu olarak halkçı olmakla birlikte programında halkçılık bulunan bütün siyasi akımlar milliyetçi olmak zorunda değildir. Milliyetçiliğin asıl hedefi geniş kitlenin iradesine dayanan bağımsız siyasi idare (self-government) ve bu siyasi birlik içinde milli bir kültür meydana getirmektir (Güngör, 1986:23). Halkçılık, Türkiye'de halk ve münevver grubunun birbiriyle olan münasebetlerine ait tavır ve davranış sistemidir (1971:5). Halkçı politikanın hedefi; halk ile münevver kültürlerinin mütecanis bir milli kültür bütünü içinde kaynaşması, farklılıkların kaldırılmasıdır (Güngör, 1971:6).

Halk ile münevver arasındaki birbiri hakkındaki menfi tavırlar karşılıklıdır: Halka göre münevver kibirli, maddi menfaat düşkünü, yabancı taklitçisi, maneviyat düşmanı, saygısız ve köksüzdür. Münevvere göre halk ise cahil, hurafeci, kıt ve dar görüşlü, her şeye kolayca inanan bir kitledir (Güngör, 1971:7). Halkın genel kanaatine göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzak kaldıkça kudretini kaybetmiştir. Halk kültüründe ahlakın kaynağı dindir. Münevverin genel kanaatine göre Türk halkı, dinin veya dini liderin tesiri altında kaldığı sürece gerilemiştir. Geleneksel kültüre dinin çok bir yeri olduğundan aydınların en çok saldırısına doğal olarak din maruz kalır (1986:39-40). Halk ile münevver arasında köklü bir ayrılık mevcuttur. Yakın gelecekte bu ayrılığın kolay kolay ortadan kalkacak gibi gözükmemektedir (Güngör, 1971:9).

Milletin çoğunluğuna dayanmak mili iradeye azami serbestlik tanımak, demokratik değerleri kucaklamaktır. Milliyetçilik, demokrasiyi ve halkı tutmaktır. Türkiye'yi modern bir devlet haline getirmenin yollarında biri memlekette halka dayanan bir rejim kurmaktan geçer. Halka dayanan milliyetçi bir siyasi hareket, milli birlik ve kaynaşmayı engel her türlü zümre ve azınlık sultasını son vermek için çabalamalıdır. Demokratik rejimin devam etmesi Türkiye'deki aydın kesimin halka yaklaşması için de en sağlam ve emin yoldur (Güngör, 1986:60). Halk, milli kültüre kaynaklık eder. Başka deyişle milli kültürün temelinde halk vardır. Gelenekler, yapıla gelinen şeyler, örfler, sözlü ve yazılı edebiyat, dil, musiki, din, ahlak, estetik değerler halkın meydana getirdiği değerler sistemidir (Türkdoğan, 1999:118).

4.5.2. Yerlilik Vurgusu

Kendiliğindenlik, sahicilik, özgünlük, yerli olma, bir yere ait olma durumu anlamında yerlilik bir yerde (mekân) doğan ve kök salarak süregelen (zaman, tarih) bir zihniyettir. Yerlilik, daha çok kültürel bir iddiadır, modernlik karşıtıdır. Yerlilik dil, din, kültür, tarih, halk vb. kaynaklardan beslenir. Yerli olana dayanmayan modernleşmenin yersizleştirici, yurtsuzlaştırıcı, merkezileştirici iradesine karşı yerlilik içine kapanma ve kendisi olarak kalma tepkisidir. Yerliliğin kendine yönelik haklılaştırımının, referans noktasının esas kaynağını oluşturur. Yerlilik, modernleşme ile birlikte yıkılan mekân ve zaman köprülerini yeniden inşa edilerek kendi özünü keşfetme, kendi köklerine yeniden ait olma, yeni şartlara kendi kodlarıyla uyum sağlamadır. Yerlilik, yabancılaşma karşı gösterilen bir tepkidir.

Yerlilik, melanetin kaynağı olarak yabancı, düşman, ötekini kalıcı bir statüye koymanın aracıdır (Çiğdem, 2001:67-68).

Yerliliğin daha çok sola atfedilen bir kavram olması, milli birliği yerine yerelliği öne çıkarması, milli kültür birliği içinde homojenleşmeyi geciktirmesi gibi gerekçelerle muhafazakâr milliyetçilik bir yandan yerliliğe mesafeli yaklaşırken diğer taraftan da dış mihraklara karşı içeridekileri bir arada tutma kaygısıyla milli anlamda yerli ifadelerine sıklıkla başvurur. Biz bize yeteriz söylemi ‘yerli ve milli’ vurgusunun dışa yansımasıdır. Yerlilik, batı tarihinin ortaya çıkardığı *nation* vakasından çok farklı, daha geniş ve çok daha tabi bir bütünlüğü ifade eder. Yerlilik hiçbir sosyal zümrenin ve sınıfın taleplerini dile getirme endişesi taşımaz. Coğrafya, din, etnisite, dil, kültür gibi kavramların biri veya ikisi tarafından izah edilemez. Ayrıca bunlara ilaveten “tarihi uzun zaman” içinde bir arada yaşamak fikrini de bünyesinde taşır. Türkiye’de yerlilik refleksi, onun kendini tarif ve taleplerini dile getirme ihtiyacından değil, ona yönelen başkalaştırma tehdidi ile ortaya çıkar (Alkan, 1998:177).

Yerlilik, yeni bir kimlik benimsemeden kendileri olarak kalarak değişmek ve yenilenmek isteyenlerin karşılaştığı meselelerdendir. Yerlilikte, kendi özüne bağlı bir değişim arzu edilir. Bir toplumun değişim yönünü belirleyen asıl unsurların yine o toplumun kendi kaynaklarında aranması gerekir. Yerlilik, değişimin sabit zemini, pergelin sabit ayağıdır. Sağlıklı bir modernleşme hareketinin ancak ve ancak kendi kaynaklarından beslenen, köklerinden kopmamış bir anlayışla mümkündür. Yerlilik, Osmanlının son dönemlerinde entelektüel hayatın önemli üç tarz-ı siyasetinden en kolay bağı İslamcılık ile kurar. İslamlaşma, yabancılaşmadan kaynaklanan hastalıkların tedavisi ve bir tür kendisi olmaya dönüştür. İslamcılık anlayışında yerlilik, donmuş bir muhafazakâr siyaset değildir. İslamcılık, yenilikçi bir öze dönüş projesi olarak değerlendirilebilir. İslamcılar için “İslam terakkiye mâni değildir” sözü bir slogan haline gelmiştir. Yerlilik, pek çok farklı ve çelişik ideolojik oluşumlarda bile ortak bir payda olarak işleyebilmektedir (Öğün, 1999:106).

4.5.3. Mozaik Karşıtlığı

Mozaik, çok kültürlülük olarak bağımsız farklı kültürlerin bir arada yaşamasıdır. Mozaik bir kültür, bir birinden bağımsız, her biri kendi kimliğini sergileyen ve canlılığı yani yaratıcılığı devam eden birden çok kültürün bir arada yaşamasıdır. Mozaik bir sosyal yapı birbirinden mahiyet bakımından çok farklı yaşama tarzlarının ve birbirine üstünlük sağlayamayan, seçilip ayırt edilemeyecek derecede olan kültür ve medeniyetlerin eşzamanlı varlığı olduğundan, mozaiklik milli devlet ilkesiyle bağdaşmaz. Mozaik kültür, ana kültür içindeki etnisitelerin kültürel varlıklarını ifade için kullanılmaktadır (Kösoğlu, 2005:14). Milli devlet ise bir millete dayanan ve halkı da aynı milletten oluşan devlet demektir. Türkiye Cumhuriyeti milli devlet olarak kurulduğundan farklı kültürlerin bir arada var olması anlamına gelen mozaiklik hep kuşkuyla bakılır. Mozaik kültür yerine bir kültür ne kadar çok farklı kaynaklardan beslenirse, ne kadar çok farklı unsurlar alırsa bünyesine, onları işleyip yeni şeyler yaparsa o kadar zengin olur (Kösoğlu, 2005:18).

Mozaik kültür, belirli bir coğrafyada birbirine eşdeğer ve içlerinden hiçbirinin hâkim kültür olamadığı, farklı kültürler ve onların maddede dışlanmış yüzleri olan medeniyetlerdir. Geçmişteki Sovyetler Birliği ile Osmanlı Devleti kültürler mozaiğidir. Sovyetler döneminde Rus kültürünün yanında Türkmen kültürü de vardı, hepsi canlıydı; edebiyatı, musikisi, mektebi, milleti vardı; Canlı Azeri ve Kazak kültürleri yaratıcılıklarını devam ettiriyorlardı; yani kendilerini inşaaya, eserlerini vermeye devam ediyorlardı ve bir arada yaşıyorlardı. Osmanlı devletinde Türk kültür/kimliği, imparatorluğun egemen görüntüsü olmakla birlikte, bunun içinde Rum, Ermeni, Arap ve Arnavut kültür/ kimlikleri varlıklarını koruyarak yaratıcılıklarını devam ettirdiler (Kösoğlu, 2005:19).

Milli kültür, mozaikliğe kendisine rakip görür. Kültür birliği, etnik/kültürel saflık anlamında istemeden de olsa mozayığe karşı olup tek tipleştirme hedeflidir. Farklılıklar zenginliğimizdir şeklinde ifade edilse de mozayik hiç hoş karşılanmayan kavramdır. Bu farklılıkların zamanla bütün içinde erimesi beklenir. Türkiye Toplumunun çok kimlikli bir toplum olması ya da toplumun farklı kimlik gruplarının bir bileşkesi olması ifadelerine sıcak bakılmaz. “Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Arap ...” diyerek başlayan kurguya Türk üst kimliğinin etnik gruplarla birlikte ve aynı seviyeye indirilmesi gerekçesiyle karşı çıkılır. Millet olarak Türk alt gruplara

indirgenerek mozağin bir parçası yapılmak istenmez. Milli kültürün aksine mozaiklik, Anadolu’da bin yıldır oluşmakta olan milli kimliği bozmak isteyen kesimlerce kullanılan bir deyimdir. Mozaik adı altında azınlık ırkçılığı yaparak insanlarda bin yıldır fiilen oluşmakta olan bu inancı yıkmaya ve bütünlüğü parçalamaya çalışıldığı iddia edilir. Türkiye’nin bir mozaik olduğunu savunanlar tek tek insanların farklı soy kökenlerine dikkat çekerek mozaik kültürü ad altında kişilerin farklı soy şuuru oluşturmaya çalışmaktadırlar. Mozaik özelliği taşıyan bir toplumun sosyal yapısında milletleşme vetiresi gerektiği gibi gerçekleşmeyecektir.

4.5.4. Evrensellik Karşıtlığı

Evrensellik, muhafazakâr milliyetçilikte hazzedil(e)meyen bir kavramdır. Evrensellik (evrensel kültür), hümanizma, insaniyetperverlik, barışseverlik karşıt milliyetçilik olup kozmopolit ve köksüz akımlardır, millet olmayı engelleyen etmenlerdir. Bu tür akımlar milli değerlere karşı yabancılaşmayı, kültürel sürekliliğin kesilmesi anlamına geleceğinden milletleşme sürecini olumsuz etkiler (Türkoğlu, 1999:140-142).

Ümanizm, milliyetçilikten komünizme giden yolda araftır. Ümanizm milliyetçi değil, milletlerarası bir pozisyon takılır. Bir milliyetçinin komünist olması mümkün değilken, bir ümanistin komünist olması kolaydır. Umanizm, bir süredir Moskova’nın hizmetindedir (Öztuna, 1977:6-7). İnsaniyet milliyetçilikle asla uyuşamadığını söyleyen Hüseyin Nihal Atsız, *Çanakkale Yürüyüşü* adlı kitabında İnsaniyetperverliği köpeklik olarak tanımlar. Atsız’a göre İnsaniyetperverlik yüksek gurur ve haysiyet duygularına zıt olup domuz Katolik papazının ve sinsi Protestan misyonerinin kendi alçakça maksatlarına âlet edindikleri bir tuzaktır.

Milliyetçilik esasen 18.yüzyıl sonlarında özellikle Alman düşünürleri arasında Fransız Devrimi ve özellikle Napolyon’un evrensellik vatandaşlık ideallerine tepki olarak doğar. 1848 yılında liberallerin başarısız devrim girişiminden sonra muhafazakârlar, Bismark’ın önderliğinde Prusya’da Alman birliğini 1871 yılında sağlar (Şallı, 2020;392). Takip edilen yıllarda Komünist Manifesto’nun evrenselliği ilan edilir. Aynı yıllarda Osmanlı döneminin sonlarına doğru Batı ‘enternasyonal’ sözcüğü karşılığı olarak *beynelmilel* kullanılmıştır.

Modem Türkçede bunların yerine büyük aşiret anlamına gelen Altayca terimi ulus'tan *uluslararası* sözcüğü türetilmiştir (Lewis, 1999:83). İnsan sürüsü olan *beynelmilelcilik*, milliyet düşmanıdır (Eröz, 1983:275).

Kozmopolitler ve ebedi barışçılar milliyetin bulunmayacağı bir dünya kardeşliği arzular. Dünya Devleti tezini işleyen bugünün realist barışçıları ise milli hususiyetlere dokunulmadan bir Dünya Federasyonunun kurulmasını arzu etmektedir (Türkkan, 1946:13). Milli varlıkları hiçe sayan bir insaniyetçilik ya ütopyidir ya da Rusya'nın komünizmi gibi emperyalizm için bir maskedir (Kaplan, 1969:83). İlk başta komünistlere, sonra beynelmilelcilere, insaniyetçilere, dünyacılar, kozmopolitlere şüpheli Türk olarak bakılır. Şüphesiz her millet gibi Anadolu Türkleri'nin de yerli, yabancı bazı kavimlerle karışabileceği söylene de bu karışma hiçbir zaman asıl hamuru bozacak mahiyette olmamıştır. Osmanlı'nın, günümüzde fikren de olsa, canlandırılabilceği düşünce anakronizm (tarih yanılgısı) olup tarihe aykırılıktır, tarih ve coğrafya donkişotluğudur.

Milliyet hissinden yoksun fertlerden oluşan bir "insani millet" in oluşturulması anlamına geleceğinden dünya vatandaşlığı anlamında kozmopolitlik, milliyet aleyhtarıdır. Şu veya bu ülkeyi değil, bütün dünyayı vatan telakki eden kozmopolitlik, milliyeti inkâr eden, milliyet duygusunun ve esasının zararlı olduğunu iddia eden, milletleri gelecekte ortadan kalkacak birer zümre olarak gördüğünden hoş karşılanmaz. Millet inşa etmede, kozmopolit çevrelerden gelen aydınlar yerine öz ulus çevrelerinden gelen aydınları tercih edilir (Baltacıoğlu, 1943:111). Milliyetçilik, milliyetin yerine menfaatçi bireyi koyan, "toplum yok, fert var" diyen diğer enternasyonalist ideolojiyi karşı çıkar. Esasında terbiyeci ve insaniyetçi olan Türk milliyetçiliği kozmopolitizm ve üniversalizme karşıdır. Türk nesillerini insaniyet ve medeniyet muvacehesinde yüksek vazifeler beklemektedir (Başgil, 2008:57).

Vatan ve milleti yok etmeye çalıştıkları gerekçesiyle kendilerini solcu diye adlandıran Anarşist, Marksist, Komünistler ile Sosyalistlerin çoğu kozmopolit olduğundan bu akımlara karşı çıkılır. Üretim araçlarının her memlekette yeknesak şekil alması, basın ve kitapların yaygınlaşmasıyla yüksek kültürün ortak olması milletler arasındaki farklılıkları azaltacağından milliyet duygusunun yok olması anlamına gelmektedir (Arsal, 1975:105-106). Netice olarak farklı renk ve kokulardan oluşan güzel çiçek bahçesinin evrenselci bir

bahçıvan tarafından tek renkli, tek kokulu, aynı şekilde ve tipte bir çiçek bahçesine dönüştürülmesine şiddetli karşı çıkılır (Arsal, 1975:194).

Türkçü milliyetçilerinden Ömer Seyfettin, bir milletin milliyetini inkâr etmesini intihar olarak adlandırır. “Beynelmileliyet”, Eflatuni bir ahlak iddia ederek dünyadaki herkesin kardaş olduğunu ve ayrı gayrı olmamasını söyleyerek insanları kandırmaya çalışırlar (1987,24). Milliyet fikri, vatan aşkı “insaniyet” fikriyle ortadan kaldırılmak istenir. İnsaniyet fikri ya da beynelmileliyet fikri ortaya çıkınca vatan aşkı, milliyet, asabiyet kalmaz, milli ruh, Osmanlılık kuvvetsiz kalır. Milliyeti, asabiyeti, vatani olmayan kozmopolit bir halk hiçbir zaman ekonomik sömürülerine ve siyasi tahakkümlerine karşı çıkamaz, mahvolup tarihten silinip gider (1987:30-31). Vahdet akidesini ilk olarak milli çapta tatbik edemeyerek milli bütünleşme safhasını idrak edemeyen ve Yunus ile Mevlana gibi düşünürlerin fikirlerini bir paravan gibi kullanarak beynelmilelcilik aşıl原因an bir millet, kendini atalete teslim etmiş demektir (Kurtkan, 1975:135). Erol Güngör, milliyetçiliği bir hevesten ibaret görerek onun karşısına hümanizm iddiasıyla çıkanları eleştirir. İnsanları sevmek, onlara hizmet etmeyi gerektirir. Medeniyetçi olan bir milliyetçilikten daha başka bir yolda hizmetin yapılabileceği şüphelidir (1986:115).

Gökalp, medeniyet topluluğu dediği beynelmileliyeti (milletlerarasılık) kozmopolitlikten ayırır. Ona göre, milletlerarasılık, tamamen kozmopolitliğin zıttıdır. Kozmopolitlikte bütün insanların toplamı bir tek medeniyet topluluğundan ibarettir. Bu bir tek medeniyet topluluğu milletlerden değil, fertlerden kuruludur. Kozmopolitlere örnek olarak “milletim nev-i beşerdir. Vatanım ruy-ı zemin” diyen Tevfik Fikret’e dünyacılar göndermesi yapar. Türkçülük, beynelmileliyeti olumlu yaklaşırken millet esasını kabul etmeyen kozmopolitleri onaylamaz. Milletlerarasılıcılığında, medeniyet topluluğu bütün insanların hepsi demek değildir. Medeniyet toplulukları kişilerden değil, milletlerden meydana gelmektedir. Diğer taraftan tek bir medeniyet yoktur, birden fazla medeniyet vardır. Her medeniyet topluluğu bir milletlerarasılık dairesidir. Bir toplumun milli bir harsı (kültürü) olması, onun milletlerarası bir medeniyete de ait olmasına engel değildir. Medeniyet, aynı milletlerarasılığa üye milletlerin ortak kurumlarının bütünü demektir: Milletlerarasılık içinde, hem onu oluşturan bütün milletleri kapsayan ortak bir medeniyet, hem de her millete özgü milli harslardan oluşmuş bir harslar koleksiyonu vardır (Gökalp, 1968:94-95).

Gökalp gibi Kaplan beynelmilelciliğe farklı yaklaşır. Milletlerin hüviyetlerini kaybetmediği “dünya devleti” anlayışında bir beynelmilelciliğe destek verir. Kaplan, dünya birliğine karşı değildir. Her millet, başkalarına tecavüz etmeden, kendi kuvvetlerini geliştirerek yaşayabilir. Reel varlık olan milletleri ırk, tarih, coğrafya, kültür doğurur. Anderson’un aksine milletler hayali varlıklar olmadığından kolayca ortadan kaldırılamaz. Bütün milletlerin birbirlerinin hayat haklarını ve milli şahsiyetlerini tanıyarak kuracakları “dünya devleti” milliyetçilik fikrinin beynelmilel bir şeklinden başka bir şey değildir (Kaplan, 2019a :79-81).

4.5.5. Küreselleşme Karşıtlığı

Sanayi devrimi ve ticari kapitalizmin zorunlu bir sonucu (Görmez, 2005:11) görülen küreselleşmenin başlangıcını Avrupa’da Rönesans sonrası coğrafi keşiflere kadar götürenler olsa da yeni sağın ideoloji olarak 20.yüzyılın sonlarına doğru kullanımı yaygınlaşır (Sarıtış, 2013:424; Çoşkun, 2004:239). Avrupa’da uzun süren din savaşları sonrası 1648’de Westfalen Anlaşmasıyla modern devletin öğeleri ortaya konulur. Modern devlet sistemi, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen milletleri bağımsız bir devlet olarak tanır (Abadan Unat, 2002:278). Westphalia Anlaşmasıyla sınırları çizilen modern devletin ana unsuru egemenlik küreselleşme sürecinde önemini yitirmeye başlar (Sarıtış, 2013:408).

Globalleşme karşıtlığı olarak Türkçe’de küreselleşme kullanımının yanlışlığını vurgulayan Cangızbay, ulus-devletin, küreselleşme ile zayıflaması ya da ortadan kalkmasının söz konusu olmayacağını, tam tersine, kendisini, her gün biraz daha ulusalcı-milliyetçi kılmak zorunda bırakarak canına can katacağını söyler. Ona göre ulus devlet, globalleşen dünyanın kurbanı değil, aksine iş yapacak en has ajandır (Cangızbay, 2003:80).

Küreselleşme, ilk başta ulus-devlet olgusuna karşıt görülür. Yeni devletlerin bölünmeye ve kurulmaya devam ettiği çağımızda dünya, milliyetçilikte görece bir yükselmenin yaşanmasına tanıklık etmektedir. Muhafazakâr milliyetçilik anlayışında Uluslararasılaşma, ekonomilerin daha çok entegrasyonu, coğrafyasızlaşma, milliyetsizleşme, Amerikalılaşma gibi ifadelerle tanımlanan küreselleşmeye olumlu bakılmaz. Bir taraftan yerel kimliklerin güçlenmesi, diğer taraftan farklı kültürlerin homojenleşmesiyle milli kültürü ifna edeceği endişesiyle küreselleşme karşı çıkılır. Küreselleşmeye, Avrupa Birliği gibi milletler üstü üst

yapılara şüpheli bir şekilde yaklaşılır, ülkenin birliğine ve bağımsızlığına tehdit olarak görülür.

Küreselleşme, birleştirirken böler (Bauman, 1998:2). Küreselleşme bir tarafta milli devletleri zayıflatırken, diğer tarafta azınlıkların beklentilerini arttırma gibi bir işlevi de vardır. Küreselleşme, yerel kültürler üzerinde yarattığı tepkisel etki ve etnikçiliğin yükselmesinden korkulur. Milliyetçiliğin panzehiri olarak savunulan demokratikleşme sürecinin kendisi de etnik gerilimler ile doludur. Demokratikleşme, haklar ve özgürlüklerin yaygınlaşması, yurttaşlık bilincinin artması milliyetçiliğe meydan okur.

Milliyetçiliğin kendisi sınırları çevrili vatan üzerinde tek tipleştirmeyi arzularken küreselleşmenin beraberinde getirdiği kurumların, kimliklerin, kültürlerin birbirine benzemesine karşı çıkar. Başka deyişle milliyetçilik kendi homojenleştirmesine olumlarken, küreselleşmenin tek tipleştirmesine karşı çıkar. Küreselleşmenin dönüştürücü ve tek-tipleştirici yaklaşımı öteden beri eleştiri kaynağıdır. Batı-Amerikan kültürü temelinde evrensel ilkeler ve kavramlar çerçevesinde küreselleşmenin bir evrensel homojen kültür yapısı oluşturmaya çalıştığı düşünülür. Küreselleşme değerleri tehdit ettiği düşünüldüğünden toplumsal kurumlara bağlılık ve inancın kopması sonucunda dayanışmanın sarsılacağı, toplumsal birliğin dağılacağı endişesine kapılır. Yüksek değerler temelinde inşa edilen dünya kültürünün milli kültürü aşındırıp yok edeceği kaygısı hâkimdir (Atasoy, 2019:140).

Modern anlamda 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan milliyetçilik, 19. yüzyılda altın çağını yaşamış, 20.yüzyılda liberal ve Marksist görüşlere tartışma konusu olmuş, 21. yüzyıla doğru etnik ve popüler kimliklere bürünmüş olmakla birlikte yakın gelecekte gündemden düşmesi beklenmemektedir. Küreselleşme milli sınırları ortadan kaldırarak yaşadığımız dünyayı 'küresel köy' yaparken gelişmiş ülkeler başta olmak üzere çeşitli ülkelerden milliyetçi sesler yükselmeye devam etmektedir. Milliyetçilik gerek kamusal alanda, gerekse gündelik hayatta her gün yeniden üretilerek varlığını sürdürmektedir. Millet kurma süreci de yakın gelecekte sona erecek gibi gözükmemektedir.

4.6. Milli Kalkınma

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik ekonomi politikada kendisini antikomünist ve antikapitalist olarak tanımlasa da aslında milliyetçiliğin tanımlı bir ekonomik doktrini yoktur. Liberalizm ve sosyalizm adlı iki evrensel ideolojiye ait ekonomik modelleri yerine yerli ekonomi, milli ekonomi (iktisat), kalkınmacılık, devletçilik, milli-karma vb. kavramlar ile bir nevi her iki sistemin sentezi yapılmaya çalışılır. Savunulan model her ne kadar kapitalist ve komünist bir ekonomik sistem olmadığı iddia edilse de ortaya çıkan kabaca bir kalkınma(cılık)dan da başka bir şey değildir. Başka ifadeyle milli kalkınma alanında yapılan öneriler Balkan Savaşından sonra milliyetçilik akımının iktisadi sonucu olarak ortaya çıkan milli iktisat anlayışından öteye gidememiştir. Fakirliğe son vermesi beklentisiyle sosyalizm ve kapitalizme alternatif olarak önerilen milli iktisat sisteminin sosyal sınıf ve tabakalara huzur getirmesi beklenir (Eröz, 1987:123). Japon modeli (Türkdoğan, 2003:33; Kurtkan, 1975:138) milli kalkınmada yaygın olarak örnek gösterilen ve savunulan bir diğer sistemdir.

Savunulan kalkınma politikasında serbest girişimleri önceleyen karma ekonomiden ziyade devlet çıkarını (menaf-i devlet) öne alan *devletçilik* daha belirgin olur. Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık ve Nurettin Topçu gibi düşünürler istisna tutulursa Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilerin büyük çoğunluğunda devletin ekonomide bir abi, baba olarak etkin rol aldığı serbest piyasa ekonomisini ‘milli ekonomi!’ olarak takdim edilir. Milletin bekası ve güçlenmesi için enerji, demir-çelik gibi kritik önem arz eden sektörlerde devlete verilen rol resmi milliyetçiliğin Cumhuriyet döneminde uygulamaya koyduğu devletçi ekonomi politikasından başkası değildir. Diğer tarafta bazıları da milliyetçiliğin bir ekonomi doktrini olmadığından ille de bir ekonomik modele dayanmasının şart olmadığını söyler. Zaten dünyanın farklı yerlerinde uygulanan ülkelerin ekonomi politikaları en katı devletçilikle en serbest piyasacılık arasındaki çizginin bir yerinde yer alır. Kapitalist ya da komünist devletlerin ekonomik modeli farklı olsa da, ekonomileri kendilerince milli ekonomilerine dayanır. Nitekim millilik demek takip edilen modelden bağımsız olarak bir ülkenin ve milletin refahını sağlamak, her alanda başka ülkelerle rekabet edebilir yapmak demektir.

4.6.1. Solidarist Korporatizm

Ziya Gökalp, Türklerin memleketi büyük sanayiye mazhar etme iktisadi mefkûresinin olduğunu söyler. Çağdaş bir millet olmanın yolu mutlaka büyük sanayiye malik olmadan geçer. Millet iktisadı ve büyük sanayi ise ancak himaye usulü ile meydana gelebilir (1968:163). Gökalp, böylece devlet himayesinde özel imtiyazlara dayanan erken Cumhuriyet döneminin "ulusal burjuvazi yaratma" ideolojisinin temelini atar. Ona göre Türkler, hürriyet ve istiklali sevdikleri için, komünist olamazlar. Fakat Türkler eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi olarak kalamazlar. Türk harsına (kültürüne) en uygun olan sistem (solidarizmyani tesanütçülüktür.

Ferdi mülkiyet, sosyal dayanışmaya katkı sağladığı müddetçe meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdi mülkiyeti yok etmeye teşebbüs etmeleri doğru değildir. Mülkiyet yalnız ferdi olmalıdır. Ferdi mülkiyet gibi, kamu mülkiyeti de olmalıdır (Gökalp, 1968:162). Başka deyişle özel mülkiyet ile kamu mülkiyeti yan yana olmalıdır. Gökalp'in kamu mülkiyeti ile toplumsal ya da kollektif mülkiyeti değil devlet mülkiyetini kasteder. Sosyalizme kesinlikle karşı olan Gökalp'in (Heyd, 1950:141) ekonomik politika önerisi bugün devlet kapitalizmi olarak da adlandırılan karma bir ekonomi sistemine benzemektedir. Gökalp, özel mülkiyeti ve özel girişimi son tahlilde birincil, hatta kutsal sayan bir korporatist kapitalizm taraftarıdır. Taha Parla, Gökalp'in ekonomik modelini "Türk Üçüncü Yol (Turkish Third Way)" olarak adlandırır (1985:108-109).

4.6.2. Milliyetçi-Toplumcu Sistem

Türk milliyetçi ideolojinin 1970'lerdeki teorisyenlerinden Kurt Karaca (Fikret Eren), Türkiye'nin iktisaden geri kalmışlığını gerekçe göstererek liberal ekonomik sistemin uygulanamayacağı gerekçesiyle kalkınmayı sağlayacak *milliyetçi-toplumcu ekonomik modeli* savunur. Karaca'nın modeli aslında yeni bir model değildir. Liberal-Kapitalist ve Marksist-Sosyalist sistemlere karşı çıkarak *milliyetçi-toplumcu sistemi* savunur. Kapitalist sistem insanın insan tarafından sömürülmesine izin vermesi, kollektivist sistem ise ferdi mülkiyeti ortadan kaldırdığı (Karaca, 1976:115) gerekçesiyle karşı çıkar.

Gökalp'in solidarist korporatizminden esinlenen bu model Türk milletinin moral ve ekonomik kalkınmasını esas alır. Ekonominin millileştirilmesini savunan Milliyetçi - Toplumcu sistem, yeniden kuracağı ekonomik yapıda işçinin büyük bir kısmı üretim araçlarının sahibi olacaktır (Karaca, 1976:288). Her türlü yabancılaşmaya ve emperyalizme karşı olan bu sistem, milli bir kültür ve ekonomiden yanadır. Kalkınmasını tamamlayamayan bir ülkenin bağımsız kalamayacağı iddia edilir. Kalkınma Türkler için bir ölüm kalım savaşıdır.

4.6.3. Üçüncü Yol: Dokuz Işık Yolu

Alparslan Türkeş tarafından Üçüncü Yol olarak isimlendirilen Dokuz Işık Yolu, kapitalizm ve komünizm gibi yabancı sistemlerin dışında milli bir kalkınma yoludur. İthal malı olan komünizm ve kapitalizm maddecidir. Kalkınmanın manevi temeli de milliyetçilik, iman ve ahlaktır (Türkeş, 1976a:38). Türk milletinin bugünkü düşkün durumundan çıkarmanın yöntemi sadist İslav Marksizm'ini kopya etme veya soğuk Anglo-Sakson kapitalizme sarılma dışında yüzde yüz yerli ve milli maneviyatçı olan üçüncü yoldur. Bu üçüncü yol, dünya proletaryası diktatoryası kurma ütopyasına bir tekme vurup, Türk milletinin güçlendirilmesini amaç edinen bir milli ülküdür (Türkeş, 1976a:25). Milli ülkü, tekrar büyük olmak arzusunu içinde daima muhafaza etmedir. Kapitalizm ve Marksizm dışında üçüncü yol söylemi ile Türkeş politikalarını ne sağda nede solda tanımlar.

Kalkınma büyük merkezlerden çevreye doğru değil, çevreden başlatılarak büyük merkezlere doğru yürütülmelidir (Türkeş, 1976b:54). Nitekim ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması maksadıyla 1960'ta yılda kurulan Devlet Planlama Teşkilatının kurulması desteklenir. Sanayiinin %85'i devlet elinde olması devleti patron, milleti ırgat yapacağından arzu edilmez. Devletin otel, kundura, bez, kasap, meyhane gibi alanlardan çıkartılmalıdır. Esaslı öneme sahip Ereğli Çelik fabrikası gibi alanların devlete hasredilmelidir (Türkeş, 1976a:24). Ağır sanayi, atom sanayi, yeraltı ve yerüstü servetleri devletin eliyle işletilmelidir. Dış ticaret Türkleştirilmelidir (Türkeş, 1976a:45). Bahsedilen üçüncü yol resmi milliyetçiliğin cumhuriyetin kuruluş döneminde savunduğu ve uyguladığı devletçi ekonomi modelini andırmaktadır.

4.6.4. Adil Ekonomik Düzen

Milliyetçilerin alternatif olarak önerdikleri modelin bir benzeri İslamcı gelenek tarafından dile getirilir. Temmuz 1966 - Mart 1967 tarihleri arasında aylık *Diriliş Dergisi*'nde Mehmet C. Güneş takma adıyla çıkan, ilk baskısı Ötüken Yayınevi'nden 1967 yılında yapılan Sezai Karakoç'un 'İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü' adlı eseri İslam ekonomisi alanında Müslüman bir toplumda ekonominin nasıl anlaşılması gerektiği konusu ele almıştır. Karakoç, Batı iktisat yapısını ve kavramlarını temel alan bazı düşünür ve yazarların, kendi iktisadi doktrin eğilimine ve İslam hakkındaki hükmüne göre İslam iktisat yapısını, liberal veya sosyalist bir yapı gibi görmelerini ve göstermelerini (2013:9) eleştirerek işe başlar. Ona göre "İslam, bazı Marksist veya kapitalist ekonomistlerin sandığı gibi sadece ekonomik bir doktrin değildir. Sadece bir inanış da değildir. Bir ekonomi anlayışı, tutumu ve çerçevesi de olan bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır. İslam'ın ekonomi anlayışında ne Marksist altyapı teorisi ne liberalistlerin homoekonomikus modelleri geçerlidir" (Karakoç, 2013:16).

İslam'ın başlı başına bir siyasi sistem, bir ekonomi modeli önerisi olmadığı gibi modern dönemde zaman zaman dile getirilen "İslami ekonomi" teriminin somut bir karşılığı yoktur. İslam'ın sömürünün önlenmesi, adaletin sağlanması, güçlünün zayıfı ezmesine yol açmaması, insanı merkeze alarak emeğin yüceltilmesi, haksız kazancın yasaklanması, beytülmale (kamu malına) dokunulmaması gibi kendine ait birtakım temel değerleri, prensipleri ve ölçütleri vardır. Hal böyle olmakla birlikte ekonomide geçerli olması gereken ilkelerden yola çıkarak teori ve pratikte bu tarz prensipleri bir çerçeve içerisinde tanımlamaya çalışan doktrinler karşımıza çıkar. Adaleti emreden İslam'dan hareketle İslamcı geleneğin tartışılmaz figürlerinden Necmettin Erbakan "Adil Düzen" kavramını üretir.

Saadet Düzeni olarak adlandırılan 622-1683 tarihleri arasından yola çıkarak insanlığın saadete, tekrardan adil bir dünyaya kavuşması maksadıyla Milli Görüş taraftarlarınca savunulan Adil Düzen, hem komünizmin zulmüne ve hem de komünizmin ikiz kardeşi olan faizci kapitalizmin sömürü düzenine karşı çıkarak adaletsizlik ve haksızlıkları ortadan kaldırma arayışıdır. Ezen-ezilen sistemler olarak komünizm ve kapitalizm temelde birbirinin

aynısıdır. Aralarındaki tek fark komünizmde ezen güç siyasi iken kapitalizmde ekonomiktir (2014:220). Adil Düzen, faizi yok etmeyi, haksız vergiler kaldırmayı, paranın değeri hak ölçüsü olarak kabul ederek karşılıksız para basmamayı, krediler adil ölçüler içinde sadece zenginlere değil faydalı iş yapacak herkese verilmesini savunur. Ekonomik vaatlerin yanında Adil Düzen, sosyal hayatta doğuştan gelen değişmeyen hakları vurgulayarak inanç ve soy temelli ayrıma karşı çıkar (2014:214).

Adil Düzen, milli ağır sanayi üzerine kurulu (Buğra ve Savaşkan, 2015:82) Adil Ekonomik Düzenin yanında dini, ahlaki, ilmi ve siyasi alanların hepsini içerir. Sanayileşme davası, Türkiye için var olma ya da olmama meselesidir. Milletin yeniden yeryüzünde güçlü bir ülke olması için, mutlaka sanayileşmiş bir ülke olması mecburiyeti vardır. Sanayileşmede asıl mühim olan yüzlerce makarna fabrikasına sahip olmak yerine makarna fabrikasına yapacak sanayiye sahip olmaktır. Aynı şekilde montaj fabrikası yerine montaj fabrikasında kullanılan parçaları üretecek fabrikaya sahip olmaktır. Gerçek sanayileşme, ileri teknolojiye sahip fabrikalar yapacak fabrikalara sahip olmaktır (2014:198). Ülke ve bölge bazında makro planlamayı zorunlu gören Adil Ekonomik Düzen, komünizm düzenin aksine hakka dayanan yönlendirici ve teşvik edici bir unsur olarak mülkiyet hakkına ve kârı müsaade eder, ancak bir haksızlık ve sömürü vasıtası olarak görülen kapitalizmin faizine şiddetle kaşır çıkar. Adil Düzen' de, "işçilik sistemi" değil, "ortaklık sistemi" esas alınır. Müteşebbis, işçi, tesis, hammadde ve genel hizmetleri yapan devletin ortaklığıyla gerçekleşen üretimden sonra elde edilen kazanç, ortaklar arasında adil ölçüler içinde paylaşılır (2014:223-6).

Ekonomide milli çözümü arzulayan, montajcı zihniyet dışlayan, her yönüyle milli ve yerli üretim olan milli ağır sanayi fikri, milli görüş davasının en önemli hedeflerinden birisidir. Bir ülke için en önemli ve en stratejik sektörlerden biri de savunma sanayisidir (2014:199). Türkiye'nin güçlü bir ülke olması için "müstemleke tipi kalkınma" değil, "lider ülke kalkınma modeli" esastır (2014:235). Ekonomide milli çözüm anlayışı, 1974-1978 arasında kurmuş olunan üç hükümette ve 1996-1997 yıllarında kurulan 54. Cumhuriyet Hükümeti'nde uygulanmaya konulur (2014:237). Milli Görüş, savunduğu ekonomide milli çözümle Türkiye'nin hiçbir zaman dış güçlere muhtaç olmadan kuvvetli bir ekonomiye sahip olmasını arzular. Hizmet sektörünün gelişimi de sanayi ve ziraatta gelişimine bağlıdır (2014:192).

4.7. Muasırlaşmak – Batılılaşmak

Batıda sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan değişmeye *modernleşme*, batı dışında kalan toplumların bu değişmeye uyma çabalarına ise *batılılaşma* adı verilir. Modernleşme ve batılılaşma değişik zeminlerde ve değişik şartlar altında meydana geldiği için birbirinden çok farklı olmasına rağmen sanayileşme ile ilgisi bakımından modernleşme ve batılılaşma terimleri çoğunlukla aynı manada kullanılır (Güngör, 1995:31). Modern medeniyet batı memleketlerinde geliştiği için, batı medeniyetine sonradan katılan ülkeler ister istemez batı memleketlerini örnek almakta ve bu yüzden kalkınma, modernleşme, batılılaşma gibi kavramlar çok defa aynı manada kullanılmaktadır (Güngör, 1986:86).

4.7.1. Batılılaşmanın Serüveni

Türkiye'nin Batı medeniyetine girme çabaları iki yüzyılı aşkın bir süredir gündemden hiç düşmemiştir. Osmanlı modernleşmesi Tanzimat'tan daha eskiye uzanan bir olgudur (Ortaylı, 1987:11). Türk devletinin muasırlaşma hareketleri Üçüncü Selim'den beri devam eder (Gökalp, 1976a:1). Osmanlıların Lale Devrinden önceki ıslahat çalışmalarında Batı taklidi yerine sorunlar için eski düzene dönülmesi önerilir. Batı kültür ve müesseselerine yoğun ilgi ve askeri alanda reformlar III. Selim ile başlar (Erdem, 2018:453). Türkler, 3. Selim'den beri batılılaşma yoluna girmiştir. Devlet eliyle yeni bir düzen vermek maksadıyla Nizam-ı Cedid düzenlemeleri, 2. Mahmud'un yaptığı yenilikler, Tanzimat, Islahat, 2. Abdülhamid'in açtığı okullar batılılaşmanın yönünü gösterir. Türkiye'nin Batı yolculuğu aslında daha cumhuriyet kurulmadan, ondokuzuncu yüzyıl sonundaki Batılılaşma hareketleriyle yoğunlaştığı söylenebilir.

Batılılaşma, Osman İmparatorluğunu çöküşten kurtarabilmek için Batı'ya karşı Batı'nın kurumlarıyla verilen sürecin adıdır. Osmanlı'da başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde sürdürülen reform hareketlerinin kaynağıdır (Kentel, 2009:20). Tanzimat'ın esaslı ikiciliği (düalizm) doğu-batı yahut kültür–medeniyet ikiliği bir taraftan ruhta ve esasta yerli kalmak, diğer taraftan şekilde Avrupalılaşmak istemesidir (Ülken, 2008:179). Türk siyasi düşünce tarihinde batılılaşma aslında Batı'nın teknik yanında medeni üstünlüğünü kabul etmek demektir (Tunaya, 1960:18).

Osmanlı aydınlarının modernleşme çabasında Batı'nın ahlakını dışarıda bırakarak teknolojisini alma prensibi özellikle Türkçü ve İslamcı çevrelerce önerilir. Diğer tarafta batıcılar Osmanlı'nın içine düşmüş olduğu durumdan kurtuluşu için İnsanlığın ortak malı görülen demokrasi (şura), anayasa, parlamento gibi kurumları, kuvvetler ayrılığı, adalet, hürriyet gibi prensipleri ve değerleri almanın gerektiğini savunur. Osmanlı modernleşmesi ilk başlarda devleti eski güçlü konumlarına yeniden kavuşturmak gayesiyle yapıldığından pragmatist ve muhafazakâr bir karakter taşır. Türk milliyetçiliğinin en ayırt edici özelliğinden birisi bir tarafta Batılılaşmayı kucaklarken öbür tarafta özgün Doğulu faziletleri muhafaza etme dürtüsüdür.

Objektif düşünme ve bilim zihniyeti üzerinde sürekli duran Mümtaz Turhan, *Garplılışmanın Neresindeyiz?* adlı eseri için 1958 yılında ikinci baskısı için yazdığı önsözde 150 senelik garplılışma (batılılaşma) tarihimizde yol alınamadığını söyler. Cumhuriyetle birlikte son batılılaşma hareketi öncekiler gibi hüsrarla neticelenir. Batı ile aramızda mesafenin kapanacağı yerde tam tersine baş döndürücü bir hızla ilerleyen ilmin tekniğe uygulanması neticesinde fark daha da artmıştır. Toplumsal hayatta yıkılanların yerine yapılanların az olması bir kültür buhranına neden olmuştur. Toplumsal bünyeyi kuvvetlendirmenin yolu içtimai istiklal savaşından geçmektedir. Gerçekte Türk milleti için iki buçuk asırdır bir ölüm-kalım meselesine dönen garplılışma hareketi en büyük davadır (Turhan, 1961:8).

4.7.2. Batılılaşmanın Ölçüsü

Tanzimat ile hızlanan Batılılaşma (modernleşme) çabalarına her zaman bu Batılılaşmanın nereye kadar olacağı sorusu eşlik eder. Batı'nın, modernleşmesinin meydan okuyuşuna Batı'ya öykünme veya uyarlanmayı çözüm sunanlar yanında bunlara tepki olarak aksini savunanlar da bulunur. Bir toplumsal olgu (Yavuz, 1977:114) olarak Batılılaşmanın ölçüsü konusunda Batıcılar, Osmanlıcılar, Türkçüler ve İslamcılar birbirinden ayrı görüş zikrederler. Aşırı Batıcılardan Abdullah Cevdet geleneksel Osmanlı uygarlığının tamamen terkedilerek yerinin Avrupa usulleri ile doldurulmasını önerir (Zürcher, 2004:128). İslamcılar, ekonomik alanda idari ve teknik moderniteyi desteklerken, toplumsal alanda siyasal ve kültürel moderniteyi reddederler (İrem, 2011:30).

Batılılaşma hem Türkçülerin hem de İslamcılarının üzerinde görüş zikrettikleri ortak konulardandır. Batılılaşma istisnalar hariç Türkçü ve İslamcılar tarafından Avrupa'nın ilmini, fennini, sanayiini, metotlarını alma ancak imanda, kültürde, irfanda, törede kendimiz kalma biçiminde tanımlanır. Türkçüler, Batılılaşma fikrini milliyetçilikle uzlaştırırken Gökalp'in meşhur "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" formüle edilen düsturuna müracaat ederler (Güngör, 1995:13). Milliyetçiler, modernleşme anlamında batılılaşmayı İslamcılara nazaran daha ılımlı bakar.

Gökalp, batı dışı milletlerin modernleşmesi süreci ve hedefi için Avrupalılaşmak yerine muasırlaşmak ifadesini kullanır. Batı medeniyetine katılmanın, "ilmi mefhumları, fenni aletleri, iktisadi mahsulleri taklit ve mübadele yoluyla" olabileceğini ifade eden Gökalp'in koyduğu çerçeve İslamcılarının genel çerçevesiyle örtüşmektedir. Gökalp "muasırlaşmanın şekilce ve yaşayışça Avrupalılara benzemek olmadığını, Batının sadece ilim ve fendeki gelişmelerinin takip edilmesi gerektiği" belirtir (1976:12). Başka ifadeyle Batı'nın körü körüne taklit edilmesi değil, seçici davranılarak onun teknik, bilimsel ve düşünsel gelişmelerde model olarak alınmasına salık verir. Başka deyişle Batının her alanda harfiyen taklit edilmesi değil toplumun kendi değerlerinin, birikiminin farkında olarak ihtiyaç duyulan bilim ve tekniğinin alınması gerekmektedir. Benzer şekilde İslamcılar da teknik ve endüstri çerçevesinde bir medeniyet aktarımına karşı çıkmazlar.

Diğer tarafta garp medeniyeti ile garp emperyalizmini karıştıran (Safa, 1981:84) ve batılılaşmaya temkinli duran İslamcılar, maneviyatı soyutlayan pozitivist Batıcıları iki yüzyıldır içinden çıkılamayan zillet halinin sorumlusu, batı taklitçiliği ve gâvur uşaklığı olarak görürler. İslamcılar, Türkiye'nin ekonomik olarak Batı'ya bağımlılığının kültürel bağımlılığı da beraberinde getireceğini söylerler. Batının teknolojisi de kendisini üreten toplumun zihniyet yapısından bağımsız işleyemeyeceği düşünülür. İslamcı Mehmet Akif, İstiklal Marşı'nda batı medeniyeti için "tek dişi kalmış canavar" benzetmesini yapar. Batı'nın çöküşünün başladığı, yıkılışının çok yakın olduğu söylemleri tekrar edilir.

Batı medeniyetine girmekle Türklükten ve Müslümanlıktan bir şey kaybedilmeyeceğini söyleyen Gökalp'in hars (kültür) medeniyet (teknik, ilim) ayrımının temel düsturu "Batı'nın fennini alıp yaşam tarzını reddetme" düşüncesinin bir başka söylemidir. Gökalp

Batılılaşma tezindeki fenden kasıt, Batının “ilim ve tekniğinin” alınmasıdır. Ziya Gökalp’te modernleşme düşüncesine bir karşı çıkış yoktur fakat hars bu modernleşmede temel kalkış noktası olmalıdır. Muhafazası sağlanacak hars ile Batı medeniyeti sayesinde modernleşmek ve milli kimliğin korunması bizi modernleşme anlamında daha başarılı kılacaktır (Gökalp, 1980:39). Gökalp bu düşüncesini şu şekilde sentezler: “Bir millette hars asıldır, medeniyet ise alınır... Biz, Osmanlı medeniyeti sahasında inkılâpçıyız, Türk harsı sahasında da muhafazakâriz... Türk inkılâpçılığı, medeniyet hususunda muhafazakârlığı asla kabul edemez. Türkçülük ancak harsta muhafazakârdır.”

Remzi Oğuz Arık, Nurettin Topçu gibi birkaç istisna dışında batı ile aramızdaki açığı kapatmak anlamında fen ve bilim alanında kültür içermeyen teknolojinin transfer edilmesi arzulanır. Batı karşıtlığı daha çok fenninden ziyade kültürü, materyalist, pozitivist düşünce anlayışınadır. Aydınların büyük çoğunluğu batı medeniyetinin Türkiye için lüzumlu görülen unsurlarının alınması taraftardır (Güngör, 1986:99). Batının kapitalist, emperyalist ekonomik sistemine eleştiri getirilse de savunulan ekonomik politikalar kabaca serbest piyasayı dışlamayan kalkınmacılık, tımtırlı adıyla devletçilik (Keyder, 2014:137) anlayışdır.

Mümtaz Turhan’a göre bugün tamamiyle Batılılaşmış olduğumuz söylenemez. Batılılaşma gayesine erişebilmek için ortaya atılan hal çarelerine bakmak gerekir. Hümanistlerin dile getirdiği, en çok yaygınlık kazanan Eski Yunan ve Latin Kaynaklarına inilememesi Garplılaşmamızın sebeplerinden birisidir. Garplılaşma hareketi ile henüz Rönesans yapılamamıştır. Rönesanstan öte objektif, insanın zihniyetinde hakiki değişikliği meydana getiren ilmi düşünce hareketidir. Öğrenilmesi gereken diller Yunanca ve Latince yerine bugün yaşayan İngilizce ve Almanca dilleridir (Turhan, 1961:16-19). Garp medeniyetinin esas unsurlarından arasında Hristiyan dini olmakla birlikte Garp medeniyetini Yunan — Lâtin kültürü çevresi içinde meydana gelmiş bir Hristiyan medeniyeti olarak değerlendirmek doğru değildir. Doğuda yer alıp da batı medeniyeti içinde yer alan Rusya ve Japonya bunların istisnasıdır (1961:19-20). Sonuncu olarak bugünkü batı medeniyetinin başlangıçtaki çizgisinden uzaklaştığı çoktan tarihe karıştığı iddiası doğru değildir. Batı medeniyeti iflas etmemiştir, her zamankinden daha kuvvetlidir (Turhan, 1961:21-23).

Turhan'ın muhafazakâr ve milliyetçi tavrı onu Batı'ya imrenen Batıcılardan ayırır. O batı medeniyetini hem yüzeysel taklit ile hem de bütünüyle almayı karşı çıkar. Ona göre batı medeniyetini başka medeniyetlerden mahiyet bakımından farklı yapan, modern bilim zihniyeti ve metodudur. Temasa geçilen batı kültürünü anlayamama çözülme sebeplerinden başında gelir. Başka deyişle Osmanlı İmparatorluğu, olayların zorlamasıyla Batıyla temasa geçtiğinde medeniyeti tam anlamıyla anlayacak durumda değildi. Batı medeniyetini karakterize eden bilim zihniyetinin ve bilim kapasitesinin edinilmeden yüzeysel taklit yoluyla alınan kültür çözülmeye yol açar. Bilim zihniyetinin ve bilim metodunun toplumun bütün işlevlerine sindirilmesi milli eğitim ile mümkündür. Bilim ve teknoloji uzmanları yetiştirmenin önemini vurgulayarak milli eğitimin ıslahına üniversiteden başlanması gerektiğini söyler.

Erol Güngör, Türk milletinin batılılaşma (veya Batı medeniyeti dairesine girme) gayretlerinin parçalanmak üzere olan bir memleketin kurtuluş çırpınmaları halinde süre geldiğini söyler (1986:41). Ona göre Türkiye'deki batılılaşma hareketlerinin büyük bir kısmı, halk nazarında, savaşta bizi yenemeyen düşmanların yerli aydınları aracılığıyla galip gelmesi olarak anlaşılır (1986:43). Batılılaşma hareketlerinin yoğunluğu arttıkça aynı kesim ile halk arasındaki görüş, düşünüş ve ideal ayrılıkları gitgide büyümesi neticesinde bu iki tabakanın gaye birliği içinde müşterek hareket etme imkânları azalmaktadır (Güngör, 1986:55). Aydınların büyük çoğunluğu batı medeniyetinin Türkiye için lüzumlu görülen unsurlarının iktibas edilmesine taraftardır. Anlaşmazlık lüzumlu görülen unsurları belirlemededir (Güngör, 1986:99).

Kabaklı, Türk milletini müstemleke memurları gibi sömürmüş ve yozlaştırmış, kimi Batı'ya kimi Kuzey'e bağlı tarih, vatan, din ve ilim sevgisi taşımaz bu zümrelerden milleti kurtarmayı milliyetçi aydınlara milli vazife olarak yükler (1975:96). Ona göre batı, emperyalizmle Hristiyanlık ve sömürücülüğün bir terkibi olarak, hak tanımaz, hileci, kan dökücü ve saldırgandır. 1918-1923 arası yıllar Avrupa'nın gerçek yüzünü gördüğümüz şuurulu yıllar olup batı hayranlığı yerine batıdan tiksinimeyi bırakır. Partinin çıkarlarını milletin geleceğinden daha önemli gören nüfuzlu aydınlar bu gerçeği çabuk terk ederek Batı'nın dini, ahlakı, yaşayış tarzı dâhil, her şeyine avukat kesilirler (1990:350). Türk halkına hiçe sayan aydın ve yöneticiler taklitçi, kökünden çıkmış, diktacı mutlu azınlıktır (1990:363).

Kabaklı yaptığı eleştirilerin "Batı düşmanlığı" olmaması gerektiğini, Batı züppeliğine, kökünden çıkmışlığa, "dejeneresans" denilen "soysuzlaşma"ya, gereksiz ve şahsiyetsiz Avrupa hayranlığına bir reddiye olduğunu söyler (Kabaklı, 1990:353). Kemal Tahir, *Yol Ayrımı* adlı romanında Tanzimat'la birlikte görülmeye başlandığı öne sürülen kültür ikiliğinden Batılılaşmayı sorumlu tutar ve bu ikilik sonucunda aydınların halktan koptuğunu öne sürer. Batılaşma halktan gelmediğinden hiç su katılmamış yerli halktan kopuştur (2010:144).

Türk milliyetçiliği, batılı sömürgeci güçlere karşı bir hareket olarak gelişse de genel olarak batı karşıtı bir çizgide gelişmemiştir. Batı'ya karşı gösterilen birlik ruhu Batı'nın kendisinden ziyade "öze dönme, geleneğe sahip çıkma" hissiyatı etrafındadır. Batılaşma karşıtlığı, "Türk'ün Türk'ten başka dostu olmadığı" inancı ile sürekli zinde tutulmaya çalışılsa da muhafazakâr milliyetçilerin yüzü hep batıya dönüktür. Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olma çabasına, muhafazakâr milliyetçi çevreler batılılaşmanın ileri bir aşaması olarak gördükleri için karşı çıkıyor görünse de bir taraftan kimlik değiştirmeye gerek kalmadan kendisine ekonomik açıdan daha fazla refah sağlayacağı düşüncesiyle bu çabalara desteğini sürdürür. Özetle muhafazakâr milliyetçilik, Batılaşma eleştirilerini daha ziyade inkılapçı, Kemalist rejimin Batılılaşma projesinin aşırılıklarına yöneltir.

4.8. Mefkûre

Mefkûre, Fransızcadaki ideal sözüne karşılık Ziya Gökalp tarafından "uzak hedef" anlamında fikr kökünden üretilen kavramdır. 1930'lu yıllarda başlayan Türkçeleşme hareketi sonrasında Türkçe kökenli bir karşılık *ülkü* kavramı bulunur. Mefkûre, bir milletin gelecek tasavvurudur. Mefkûresiz millet olunamaz. Mefkûre, millet olan bedene hayat veren ruhtur. Türkçülükte, Turan da denilen Türk ülküsü, bütün Türklerin birleşmesi ve en büyük güç hâline gelmesidir. Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilikte, millet olmanın vasıfları ortak kültür, ortak inançlar gibi *ortak gelecek* de bulunur. Bir milletin üyeleri arasındaki birlik duygusunu artırmak için ortak geçmişten ve içinde yaşanan zamandan yararlanıldığı gibi *gelecek tasavvuru* bir milletin aşkın karakterinin üzerinde oluşturulduğu bir süreklilik duygusunu vermek için birleştirici unsur olarak kullanılır. Gökalp, "millet ne sadece ırki ne

sadece coğrafi ne sadece kan bağı kısaca millet ortak kültürü almış insanlar topluluğu” şeklinde tanımlar. Gökalp’e göre millet aynı zamanda ortak gelecek tasavvurudur.

Mefkûre; amaç edinilen, ulaşmak istenen şey, *ideal* anlamına gelen *ülkü*’dür. TDK’da mefkûre insanı duyular dünyasının üstüne yükselten ve hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemeyecek olan, yalnızca erişilmesi istenen amaç olarak kalan kılavuz ilke olarak tanımlanır. Ülkü, elde olmayanı tasavvur etmektir. Tasavvur ise geleceğe aittir (Niyazi, 1979:75). İdealsiz bir millet, inkıraza doğru yürüyen insanlar demek olduğundan Türk milletinin sahip olduğu idealin adı milliyetçilik, ileri gitmiş hali ise Türkçülük’tür (Orkun, 1977:6). Ülkü, önce kendi milletini sonrasında milleti vasıtası ile bütün insanlığı, zulümden, acıdan, sömürüden, adaletsizlikten, zorbalıktan kurtaracak cihan şümul bir inancın ifadesidir (Bahçeli, 2009:54).

Peyami Safa, ideal’i ferdi ve içtima manasıyla tanımlar. Ona göre içtimai manasıyla *ideal*, gelecekte varılması özlenen ve tasarlanan meçhul yarınlara ait bir hayal değil, taze ve dolgun bir milli şuur hali, toplumda fertler arasındaki gizli telleri seslendiren bir sosyal uyanıştır. İdeal peşinde habire koşulmaz, bir türlü varılamayan bir ideal yerine ulaşılabilen bir merhale(ler) söz konusudur. Toplumda amaçsız, faydasız işler yoktur. Evlilik, yemek, içmek bile bu milli şuur kaygısıyla yapılır. Başka deyişle ferdi hareketlerimizin hepsinde bir mili menfaat hesabı vardır. Bir milletin uzvu olmayan hayvanlaşır. Fani olan ferdi hayatımızı baki olan mili hayatımızın emrine vermek lazımdır (Safa, 1975:74).

Gökalp’e göre “Bir millet, büyük bir felakete uğradığı, korkunç bir tehlike karşısında bulunduğu zaman, onu meydana getiren fertlerin kişilikleri ortadan kalkar. O zaman ‘toplumsal ruh’da yalnız bir ‘milli şahsiyet’ yaşar. Toplumu oluşturan fertlerin yüreklerinde, bu ‘milli şahsiyet’i devam ettirme isteğinden başka bir duygu kalmaz. İşte bu karışıklık döneminde fertler kendi hürriyetlerini değil, milletin bağımsızlığını düşünürler. İşte o kutsal duygu ile karışık bu kutsal düşünceye mefkûre denilir” (1976:63).

Gökalp’te mefkûre, bir toplumsal zümrenin kendi fertleri tarafından duyulmasıdır. Bu kutlu ülkü, toplumun ruhi birliğinde şüursuz bir surette her zaman mevcuttur (1976:87). Devlet ve vatan kurumları, milli mefkûreye dayanırsa varlığını devam ettirir. Kavme, ümmete, devlete, vatana, aileye, sınıfa, küçük el sanatlarına vs mensup ne kadar mefkûreler varsa, hepsi milli mefkûrenin yardımcılarıdır. Hatta Türkiye’de büyük sanayi teşekkül ettikten

sonra ortaya çıkacak sosyalizm ülkesi bile milli mefkûrenin yardımcısı seviyesinde kalacaktır (1976:93-95). Nitekim milli mefkûrenin olmadığı bir toplumda ahlak, hamiyet, fedakârlık beklemek beyhudedir (Gökalp, 1976a;47-8).

Ömer Seyfettin, milletlerin insanları gibi, içtima ruhları, hisleri ve vicdanlarının olduğunu söyler. Mefkûreler, asla birkaç kişinin eseri olmayıp milletlerin vicdanlarından doğar. Mefkûresi olmayan bir millet ölmüş olacağından o milletin başına her türlü felaket gelir. Büyük milletler gibi küçük milletlerin mefkûreleri vardır. Her milletin bir milli mefkûresi vardır. Milli mefkûresi olmayan millet bir hayvan sürüsünü andırır. Mefkûresi olmayan millet miskindir. Mefkûresiz bir milletin fertleri dağınık ve perişan olup her türlü felaketin gelmesi mümkündür (Seyfettin, 1987:80).

Mefkûre, milletin kendi varlığını mukaddes bir halde içinde duyması ve ateşin bir idrakidir. Mefkûresiz millette fertler milletin varlığından habersizdir. Milli şuur yerine şahsi ve ferdi arzularla yaşayan Türkler, milliyetlerini idrak etmemiş birtakım hayvancıklardır (Seyfettin, 1987:59). Seyfettin, Türk milletinin ruhunda uyanışa geçen *ülküyü* dil sevgisi, millet ve din sevgisi, vatan sevgisini kapsayacak şekilde tanımlar (1987:87). Başka ifadeyle bir milletin mefkûresi; lisan, din, terbiye, can ve his kardeşliği birleştirip siyasi bir hudut içinde toplamak ve her türlü menfaatlerini temin etmektir (Seyfettin, 1980:17).

Muhafazakâr milliyetçiliğin önde gelen isimlerinden Osman Turan 1969 yılında kendi kurduğu yayınevi aracılığıyla yayınladığı *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* adlı eserinde Türkçülerin kullandığı *ülkü* yerine Ziya Gökalp'in Arapça kökenli *mefkûre* kavramını kullanmayı yeğler. Türk milletinin cihan hâkimiyeti mefkûresi milli, dini ve insani duygulara bağlı olup bunların ahengi üzerine kuruludur. Türklerin milli ve İslami mefkûrelerin imtiazı sayesinde daha yüksek bir medeniyet ve daha kudretli bir cihan hâkimiyeti ile yeni bir tarih devresine çıkar (Turan, 1969b:179). Türk tarihinde devletin kutsiyeti ve hükümdarların babalık sıfatı da bu zihniyetin mahsulüdür. Osmanlı mefkuresi ve "*nizam-i alem*" davası da *din, devlet, mülk* (vatan) ve *millet* gibi dört mukaddes unsura dayanır ve devlet dinden sonra ikinci sırada yer alır (Turan, 1969b:XII).

Mefkûresiz milliyetçilik düşünülemez. Milliyetçilik, milletini sevmek, onu yüceltmek, yükseltmektir (Gökalp, 1968:15, Türkkan:1946:12). Gökalp'le benzer şekilde milliyetçilik, milletini sevmek ve onun örnek millet haline yükselmesini istemek bu yolda elinden gelen bütün hizmetleri esirgememektir (Arık, 1981:32). Türk milliyetçiliği, Türklüğün büyüklüğü adına milli menfaatleri, fert, zümre ve klik menfaatleri üstünde tutarak, ferdi özellikle milli ve içtimaiye tabi kılarak şuurlu fertler ve nesiller arasında sağlam bir tesanüt ve bağlılık yaratmaktır (Başgil, 2008:57).

Türklüğün olma ve ölme davası olarak görülen milli şuur davası iktisadi kalkınma davasından bile önce gelir. Milli varlığı korumanın yolu gövde sağlamlığı yanında yüksek bir maneviyat ile ruh sağlamlığından geçer (Atsız, 2008[1964]:4). Milliyet, millete ait her şeyi, milletin insanlarını bir anne şefkati, bir baba muhabbeti, bir Yunus Emre sevgisi ile sevmektir. Milliyet, bu vatanın taşına, toprağına bir deruni aşk ile bağlanmaktır. Milliyet, bu milleti köylüsüne, kentlisine, fakirine, zenginine bir Hazreti İshak tevekkülü ile bağlı olmak, icap ederse onun yoluna kurban olmaktır. Milletin huzuru için, huzuru terk etmek, onun refahı için şahsi refahı bırakmak, unutmaktır. Onun derdi ile hemdert, neş'esi ile hem neşe' e olmaktır (Ünsal, 2007:8).

Milliyetçilik, kişinin üyesi bulunduğu millete ve kültürel unsurlara sevgi ve bağlılık göstermesidir. Milliyetçilik, insanların kendi milletlerine karşı duydukları bağlılıktan ibaret bir ruh haletidir. Bütün insanlığın kültürce yükselmesi, ekonomik refaha kavuşması, sosyal açıdan adil bir nizama kavuşabilmesi için bütün milletlerin hür ve müstakil olması lazımdır. İnsanlık milletlerden kurulu bir bütündür. Bütün insanlığın ilerlemesi için her milletin kendisi için çalışmasına bağlıdır (Arsal, 1975:169-170).

Milli seciyenin meydana gelmesinde milletin oturduğu coğrafi sahanın doğal ve ekonomik şartlarının, içinde hâkim inançların, komşu milletlerle olan dostluk veya düşmanlık münasebetlerinin, tarihi olaylar ile büyük şahsiyetlerin bıraktığı milli ve tarihi izlerin, özetle millet oluşumunda etkisi görülen hemen bütün unsurların rolü vardır. Bir kere oluşan milli karakter ve onun neticesi olarak milliyet duygusu millet içinde yayılarak ve irsiyet içinde soydan soya intikal ederek kuvvetlenir ve milliyetin bir unsuru olur. Milli karakterin

oluşumu ve milliyet duygusunun derinleşmesi büyük şair, yazar, âlim ve mütefekkirler sayesinde (Arsal, 1975:85).

Bir toprağın ve ülkenin vatanlaşması milli ruhun güçlü olmasıyla doğrudan ilişkilidir (Çetin, 2008:6). Millet olmak, tek tek fertler, millet ölçeğinde biz şuuruyla birbirlerine bağlanmaktır. Milliyetçilik, Türk milletinin kendi varlık şuurunun tabii bir tecellisidir. Bir milletin kendi varlığını müdafaa etmesi tabii olanıdır. Güzel olan, Batı toplumunun temel kıymet ve müesseselerini içten benimserken milli varlığımıza sımsıkı bağlı kalmaktır (Kaplan, 1969:10). Kaplan'a göre ruh daima Türk kalmıştır, beden Selçuklu'dur, Osmanlı'dır. Cumhuriyet Türkiye'si'dir. Kaplan tarihi "vakalar tarihi" olarak değil, Türk milli eğitiminin de esaslarından biri olması lazım gelen bir şuur ve kültür değeri olarak kabul eder.

Bir dünya görüşü ve düşünce sistemi olan milliyetçilik bir vasıta değil, gayedir. Milliyetçilik siyasi bir doktrin olmadığından ne siyasi ve iktisadi rejimle, ne devlet şekliyle kayıtlıdır. Toplum ihtiyaçları ve devletin imkânları hedefe ulaşmak uğruna ne yapmaya gerektiriyorsa o yapılır (Hacıeminoğlu, 2004:22). Milliyetçilik, Türk milletinin sahip olduğu bütün milli değerleri ile beraber ebediyete kadar yaşatma ve yüceltme ülküsüdür (Hacıeminoğlu, 2004:23).

4.8.1. İstirap

Millet olmanın yolu ıstıraptan geçer. Bir ideal uğruna çekilen ıstırap, bir milletin fertlerini birbirine bağlar. Millet olmak ancak ıstırapın şuuruna varmakla mümkündür. İstirap, milliyetçiliğe dayanmadan önce iç dünyamızın beslendiği kaynaktır. Kendimiz, ailemiz, milletimiz, mesleğimiz, idealimiz veya ideolojimiz için çekilen ıstırap, insanlığı yükselişlere, ilerlemeye, birliğe götüren bir amildir. İstirap, en geri bir toplum arasında, bir toprak üstünde mükemmel bir örnek haline gelmek, kahrolmak demektir. Bu uğurda çekilen ıstırap mukaddestir (Arık, 1969:12-3).

Her ideal behemehal bir ıstıraba dayanmalıdır. İstirap, bir kütlenin kaderi önünde durup düşünmek, acı duymaktır. İstıraptan idealin doğması, ıstırapın şuuruna varmakla mümkündür. Çektiği ıstıraptan habersiz bir kütlenin ideali de olamaz. Türk kütlesini bu kadar zamandır ayakta tutan ideallerden ilki din, ikincisi ise Osmanlılık'tır. 1070'den beri

Önasya'nın kaderini ellerinde tutan Türker'in mukaddes endişesi, ıstırapı din olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde dinin yanında Osmanlılık ikinci bir ideal olmuştur. Dokuz yüz yılı aşkın bir süredir gurbet acısı çeken bir kitlenin her an uyanmasını, kendine gelmesini beklemektedir (Arık, 1981:7).

Avrupa'ya giden kişilerin her biri devletin Avrupalılardan daha geri hale düştüğünü görmekten doğan bir ıstırap, yeni bir şuurun ortaya çıkmasını sağlar. Türkiye'deki milliyet şuurlarını besleyen faktör Rusya'daki Müslüman Türkler'dir. Milliyetçilik şuuru, batı romantizminden ilham almaktadır. Kaybedilen Balkan Savaşlarında Osmanlılık ideolojisinin de çökmesiyle Türkçülük halinde fışkıran milliyetçilik ideolojisi, ıstıraplarla şuuruna varılmış, siyasi bir hareket haline yükselmiş olup kökü yine Tanzimat'a kadar gitmektedir (Arık, 1981:12-17).

4.8.2. Milli His

Milli his, biz duygusundan beslenir. Kederde sevinçte, tasada ve kıvançta bir araya gelebilme duygusu olan 'biz duygusu' ait olduğumuz millete yüce bir sadakati gerektirir. Türkiye'de yaşayanlar kendilerini hâkim ve kurucu toplum olan Türk milletinden hissettiğinde ve ortak duyguları paylaştığında milletleşme süreci gerçekleşmiş olur (Türkdoğan, 2003:40). Milliyetçilik, milli bir histir. Milliyetçilik, milletlerin tarihinde en tesirli rolü oynamış olan bir manevi kuvvettir. Bir milletin çoğunluğun ruhunda derin, kuvvetli milli his ve şuur kaynaklarının bulunması, o milletin topraklarında en kıymetli ekonomi kaynakların bulunmasından daha kıymetlidir. Milli histen ve milli mukaddesattan mahrum bir insan ruhen züğürt bir zavallıdır. Milli his, fertlerin olduğu gibi, milletlerin de manevi hazinelerinin kaynağıdır (Arsal, 1975:196).

Milletin oluşunda kütleden millete geçişte kültür birliğinin önem veren Anadolu milliyetçilerinden Remzi Oğuz Arık, korku ile menfaatin yanında fikir ve his birliğinin, insanları tarih boyunca küçük ve büyük topluluklar halinde bir arada tutmaya sağlayan eksenlerden biri olduğunu söyler. (Arık, 1969:8-9). Korku ve menfaat yalnız başına bir topluluğu yaşatmaya yetmez. İnsanları birbirine yaklaştıran, topluluğu yaratan, devam ettiren, tarih ve medeniyet meydana getirmesine sebep olan asıl faktör gönüle hükmeden

fikir ve his birliğidir. Fikir ve his birliği iman mertebesinde olup insan topluluklarına temel oluşturur (Arık, 1969:15).

Nurettin Topçu, iradeyi milletin ruhu görür. Ona göre irade, coğrafya ile birlikte tarih milli vücudun ifadesidir. Millet mukaddesatını yaratmış olan millet ruhunun kaynağının ilki dindir (Topçu, 1978:84). Biz duygusunun doğal hali olan mensubiyet ile milliyetçilik arasında fark olsa da milliyetçilik, daha çok görevdeşlik ihtiyaç duyulan anlarda gündeme gelen bir şuurunu öne çıkaran bir etkiye sahiptir. Milliyetçilik fikrinin ortaya çıkmasından öncede bir topluma mensup olma duygusu (doğal mensubiyet) vardır. Aynı millete mensup olma duygusu olarak milliyet, bir sosyal politika esası olarak zuhuru çok yeni olmakla birlikte Türklerde öteden beri vardır (Başgil, 2008:56). Milliyetçilik, öteden beri var olan bu bir duygusunu daha da güçlendirir. Muhafazakâr milliyetçilikte özellikle *millet*, milli ruh sayesinde var olur. Bu öyle bir manevi kuvvet, bir şuurdur ki, ırk, din, coğrafya ve menfaat ile alakasız olarak, tarih içinde fertlerin müşterek acıları ve müşterek sadetlerinden doğar ve millet birliğini yaratır.

Milli duyguyu anlatmak için ruh-beden tasviri, Ülkücü camiasında Alparslan Türkeş'e atfedilen meşhur "İslamiyet ruhumuz, Türklük bedenimizdir, ruhsuz beden cesettir" ifadesinden çok çok önce 1878 yılı Kazan doğumlu bir yıl süreyle Kırım'da Gaspıralı İsmail'in öğrencisi olan Tatar Türklerinden Sadri Maksudi Arsal tarafından ilk kez dile getirilir. Milliyet duygusunun sosyal ve biyolojik esaslarını incelediği çalışmasında "ruhsuz vücut nasıl bir ceset ise, milli duygudan mahrum kalmış veya bırakılmış bir millet de bağımsızlığını kaybetmeğe namzet, ruhsuz bir kütledir" der (Arsal, 1975:196). Milletlerin, millet olarak yaşamasını temin eden diğer milletler içinde erimesine, yok olup gitmesine engel olan milli histir. Milli his hayat için mücadelenin, var olmak azim ve iradesinin de bir tezahürüdür. Milletlerin var olmak azim ve iradesi de "milli şuur", "milliyet duygusu" veya "milliyetçilik" adlarını alır (Arsal, 1975:64-65). Milletin bütün fertleri arasında meydana gelen ortak ruhi temayüllere ve temayüllerden doğan hareket ve düşünce tarzlarına milli seciye denir (Arsal, 1975:73-74). Çekler, Finler ve Yahudiler tarihte devletlerini (siyasi istiklalini) kaybetse de tekrar milli hissin canlanmasıyla toparlanarak ayağa kalkmışlardır (Arsal, 1975:144).

Peyami Safa, “milliyet olmayan yerde şahsiyet ve şahsiyet olmayan yerde insan yoktur” der. İnsanın ‘hayvanlık’ olarak nitelediği ferdiyetçiliğini aşabilmesi içinde yaşadığı toplumun tesiriyle milli bir insicama sahip olmasına bağlıdır. Milli bir ahenkten mahrum olan toplum çil yavrusu gibi dağılacaktır. Çeşitli milliyetlerden oluşan ABD’de tek dil ve Anglo - Saksoa ruhu hâkimdir, sun’i bile olsa Amerika’da bir Amerikalılık yaratılmıştır (1943:28-29).

Türk-İslam sentezinin fikir mimarı kabul edilen Kafesoğlu’na göre, milliyetçilik, en kısa ve umumi tarifi ile insanın sevgi ve saygı hisleri ile milletine bağlanmasıdır. Bu bağlılık, milletin diline, dinine, ahlakına, maddi-manevi bütün kültür değerlerine karşı derin alaka beslemek; milletin varlığını geliştirme, kudretini artırma, ülkeyi koruma hususunda her türlü fedakârlığa katlanmak suretinde belirir (1970:260). *Millet*, milli ruh sayesinde var olur. Bu öyle bir manevi kuvvet, bir şuurdur ki, ırk ile, din ile, coğrafya ve menfaat ile alakasız olarak, tarih içinde fertlerin müşterek acıları ve müşterek sadetlerinden doğar ve millet birliğini yaratır (1970:267).

4.8.3. Milli Şuurda İştirak

Milliyetçiliğin, toplumsal ve ekonomik alanda liberalizm ile sosyalizm gibi bütün insanlara hitap eden her bir konu için bir sözü olmadığından, milliyetçilik temel bir sistem, ideoloji olarak kabul edil(e)mez. Milliyetçilik Bergson'un dediği gibi, "bir şuur değil, bir haldir". Başka ifadeyle ideoloji değil, bir psikolojidir. Milliyetçilik bütün insanlara hitap etmediğinden, her millet için sözü olmayan bir sistem, ideoloji olamaz. Durum böyle olmakla birlikte sosyalistlerin savunduğu ideoloji gibi milliyetçilik de yol göstermek istediği kitlelerle buluşup onlar için şuur dünyasında bir anlam ifade ettiğinden, onlara rehberlik ettiğinden, en azından takipçilerini peşinden sürüklediğinden milliyetçilik düşünce ya da akımdan daha öte bir ideoloji yanı bulunur. Milliyetçilik kapitalizm, sosyalizm ideolojileri gibi evrensel olmasa da tüm ideolojileri yatay kesen bir ideolojidir.

Milliyetçilik bir duygudur. İnsanın üyesi olduğu millete karşı güçlü bir bağlılık duymasının adıdır. Milliyetçilik, milletin yükseltme ülküsüne sahip olabilmek için duygudan daha fazlası, şuur sahibi olma halidir. İstiklal Marşını dinlerken, her duyuşta yaşanan duygu kabarmasıdır. Kendisini muhafazakâr olarak tanımlayan grubun yasayıdır. Milliyetçilik

ülkedeki ortak dil, din, geçmiş, gelecek ülküsü gibi öğeleri vurgular (olumlu öge), ya da başka milletlerin üyelerinden kendisini ve yakınlarını ayıran öğelere vurgu yapar (olumsuz öge). Türkiye şarkısı biz bilincini; Kurtuluş Savaşı, İstiklal Marşı ise biz bilincinden daha ziyade onlar bilincini oluşturur.

Milliyetçilik duygusu, kitleler arasında doğal olarak yaygın bir biçimde bulunduğu düşünülür. Bu milliyetçilik duygusunu işleyerek onu sürekli biçimde ayakta tutan ve ona yol gösteren ise milliyetçilik ideolojisidir. Kitlelere yol gösterecek ideoloji olmadan sırf duygu ile milliyetçilik hareketi olmaz. Toplumda milliyetçi duygu yeterince olgunlaşmadan ortaya bir milliyetçi ideoloji atılacak olursa, tutmaz. Bir milliyetçilik hareketini görebilmek için bunun birinci ölçütü hem duygunun hem de ideolojinin oluşmuş olması ve duygunun ideoloji tarafından yönetilmesi olacaktır. Ayrıca bu hareketin yöneleceği aile, kabile, sınıf, ümmetten farklı olarak ulus olarak kavramlaştırılan odak noktasının varlığına ihtiyaç vardır. Son olarak toplumsal hareket, ulusun içinde örgütleneceği bağımsız ulusal devleti siyasal birim olarak seçmiş olmalıdır (Oran, 1990:17-21).

Milliyetçilik bir yönüyle *tarihi romantizm* şeklinde bir duygu ve fikir cereyanıdır. Milliyetçilik, millet hayatında ebedi olan tek duygu, hayal ve düşünce akımıdır. Milliyetçiliğin duygu temelini milli romantizm oluşturur. Bir fikir ve inanç sistemi olan Türk milliyetçiliğin duygu temeli, bilgi ve kültür temelinden daha mühimdir. Milli konulardaki heyecan ve hassasiyet duygu ile kazanılır. İnsan, milletini ve ona değerleri şuurlu olarak sevmelidir. Millete ait değerlerin iyi, doğru ve güzel olduğuna samimiyetle inanmalı ve onlarla gurur sahibi olmalıdır (Hacıeminoğlu, 2004:43).

Milliyetçilik, duygu açısından, insanın Türklük şuuruna varması ve bunun gururunun her an hissetmesidir. Milletini diğer milletlerden üstün görmesi ve herkesten çok sevmesidir. Milletinin menfaatlerini bir çeşit “mili bencillik”le her şeyden önce düşünmesi ve millete at değerleri “milli kıskançlık” ile korumasıdır (Hacıeminoğlu, 2004:24). Sonuçta insanda bulunması gereken ilk meziyet, milli tarih şuuruna ve kendi kültür hazinelerine dayanan milliyet duygusudur (Hacıeminoğlu, 2004:35).

1980’lerde Milliyetçi Demokrasi Partisi’nden milletvekili seçilen muhafazakâr milliyetçi Yılmaz Öztuna, millet oluşumuyla milliyetçilik ruhu ve milliyetçiliğin ideolojiye dönüşmesi çok ayrı safhalar olduğunu belirtir. Bundan dört bin sene önce aynı dili konuşan, ortak hükümdarları olan, bir devlet çatısı altında menfaat birliği anlamında Mısır ve Sümer milletlerinden bahsedilmesi mümkündür. Ancak milliyetçiliğin ideolojiye dönüşmesi modern zamana özgüdür.

Millet oluştuktan sonra o toplumda milliyetçi duygunun başladığını söyler. Türk milliyetçiliğini de milattan önce birinci asra götürür. Öztuna’da millet, milliyetçiliği doğurur. Milliyetçiliğin bir fikir akımı, bir ideoloji olarak başlaması, Fransız İhtilali fikri, Fransız İhtilalini hazırlayan, Fransız İhtilaline takaddüm eden 18'inci asrın ikinci dönemindeki Aydınlanma dönemi denilen Avrupa tarihinde çıkan d' Alambert', Montesqieu, Voltaire gibi Fransız düşünürlerinin eseridir (Öztuna, 1999:422).

4.8.4. Mensubiyet Duygusu

Aidiyet ilişkin, ilgili olma durumudur. *Mensubiyet* mensupluk ile ilgili olup bir yerle, bir kimseyle ilgili, ilişkili olma durumudur. Aidiyet, milleti meydana getiren unsurların belki de en kıymetlisidir. Aidiyet, bireyleri topluluklarda birbirine bağlayarak grup kimliğinin devamını sağlar. Geçmişte bir arda yaşamış ve gelecekte de bir arada yaşama arzu ve ümidi taşıyan insan topluluğu mensubiyet duygusuyla kendisini içinde yaşadığı siyasi topluluğun bir parçası görür. Milliyetçilik, özünde bir soyutlamayı barındırsa da aidiyetle bireyleri kolektif bilincin parçası yapar. Milliyetçilik, üyesi olduğu ya da olduğunu düşündüğü milletine karşı güçlük bir bağlılık duygusudur.

Aidiyet ve kimlik kavramları arasında çok koyu bir çizgi olmasa da etnik menşeye dayalı farklılık *aidiyet* kavramı ile ifade edilirken, bu aidiyeti aşan mensubiyetler üst bir toplumsal, kültürel ve politik kimlik inşasında kullanılan kategoridir. Kimlik, gerekli malzeme kaynağını geçmişte bulan ve şimdiki zamanda hareket eden bir kolektif organizmadır. Kimlik iddialarının meşruluk zemini tarih ve tarihe mekân teşkil eden coğrafyadır. Kimlik tarihi tecrübe ile birlikte medeni ve kültürel bir birikimdir. Kimlik iddialarının hiç biri tamamen bu günün eseri değildir (Çalık, 2016:10).

Muhafazakâr milliyetçilikte milleti meydana getiren unsurlarından *mensubiyet duygusu* üzerinde ısrarla durulur. Türk toplumun zihin yapısında aile, sülale, hemşehrilik, cemaat gibi bir gruba üyelik alt kimliğimizin aslıdır. Gruplara üyelik ile aidiyet görünür hale gelir. Grup aidiyetleri epey baskındır. Türk toplum kültüründe biz şuuru baskındır. Kişisel çıkarlarımız veya hedeflerimiz ait olduğumuz grupların çıkar ve hedeflerine aykırı olması beklenmez.

Türk milliyetçiliği köklü ve güçlü olmakla birlikte inşa edilen üst kimliğin varlığı geçmişte yapılan ve yapılmaya devam edilen hatalar, yaşanan acılar nedeniyle ne yazık ki hâlâ sorgulanmaktadır. Soy birliği, hemşerilik gibi modern öncesi aidiyet referansları yerine vatandaşlık ve milli kimlik aidiyetleri tam manasıyla ikame edilememiştir. Bünyesinde barındırdığı bireylerin ve grupların meydana getirdiği bir varlık olarak millet kültürel olduğu kadar hukuki bir zeminde hayat bulabilirse aidiyetler mensubiyete, mensubiyet de milliyetçiliğe evrilecektir.

4.9. Hareket ve Simgeler

Hareket, sadece muhafazakâr milliyetçiliğe has olmayıp tüm milliyetçiliklerde karşımıza çıkar. Hareket, milliyetçiliğin duygu ve ideoloji ile birlikte üçüncü anlamıdır. Milliyetçilik duygusunun toplum üyeleri arasında kendiliğinden yaygınlaşması ya da bir ideoloji ile harekete dönüşmesi beklenir. Bu duygu istenilen seviyede değilse milliyetçilik *ideolojisi*, egemen sınıf ya da başat tabaka tarafında toplumda var olan duyguyu sürekli ayakta tutmak için ona yol rehberlik etmek için kullanılır. Bir başka deyişle duyguyu harekete dönüştüren ideolojidir. Milliyetçilik hareketinin ön şartı olarak duygu ve ideolojilerinin oluşması gerekir (Oran; 1990:19-21).

4.9.1. Hareket

Kitleleri arkasından sürükleyebilen, örgütlenmede mahir olan milliyetçiliğin eylem yönü kuvvetlidir. Anthony D. Smith, milliyetçiliğin beş farklı anlama gelecek şekilde kullanıldığını söyler. Bunlardan ilki ulusların oluşumu veya büyümesi süreci, ikincisi ulusa ait olma duygusu veya bilinci, üçüncüsü ulusun bir dili ve sembolizmi, dördüncüsü ulus adına sosyal ve politik bir hareket, beşincisi milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi *harekettir* (1991:72; 2010:5-6). Birlik ve bütünlük aracı olarak

milliyetçilik ulus olmanın eyleme dönük bilincidir. Dünya toplumlarının, ulus öncesi soysal oluşumlardan, ulus olma aşmasına varma sürecinin hem bir ürünü hem de ideolojik aygıtıdır (Ergil, 1986:81).

Hareket, milliyetçiliğin aksiyon halidir. Hareket ile milliyetçilik hayat bulur. Harekette bereket olduğu vurgulanır. Milliyetçi muhafazakâr düşünürlerden Nurettin Topçu'nun düşünce yapısını şekillendiren Maurice Blondel, aksiyon felsefesini sistemleştiren kişidir (2004:111-131). Topçu'ya göre fertten doğan hareket, inananları etrafında toplayarak sonsuzluğa doğru yol alır. Sonsuzluğa doğru yol alan hareketin hayatı, cemiyette birliğe kavuşmasıyla mümkündür. Şuurun birliğe erişmesiyle hareket doğar. Her hareket, ferdin ruhuna birliğin iradesinden doğmaktadır. Cemiyette de birliğe kavuşan hareket, müessese ve medeniyet yaratabilir (Topçu, 1978:38). Dil, din ve dilek birliğine dayanan mefkûre evrim geçirerek yeni hareketler doğurur. Hareket doğurucu olan mefkûre yine hareketlerden doğar (Topçu, 1978:44).

Milliyetçilik aktif tavır almayı, hareket halinde olmayı, sahip olunan dünya görüşünü hayatın yegâne gayesi yapmayı gerektirir. Milliyetçiler bir dini yaymaya ve insanlığı o nizam üzere kurmaya çalışan veliler gibidir. Bugünkü Türk milliyetçileri Anadolu'yu manen fetheden Horasanlı Alperenlere benzetilir. Ön sırada bayrak taşıyan "serdengeçtiler" gerçek Türk milliyetçisi kabul edilir (Hacıeminoğlu, 2004:27). Nitekim MHP'nin tabanını oluşturan *ülkücü hareket*, Türk milliyetçiliğinin 1965 sonrası dönemin özel adıdır.

Hareket ya da aksiyon milliyetçiliğin eyleme bakan dinamik yanıdır. Mehmed Niyazi Türk milletin özellikleri arasında aksiyonu da sayar. Hareketin kaynağı inançtır. İnanç ile olmaz olur yapılır (1979:96). Türk destanlarındaki başlıca kahramanı, Türk neslinin atası, Türklerin eski çağlardan beri kutlu bildikleri *bozkurt* sembolünün seçilmesi tesadüfi değildir. Bozkurt uslu ve miskin varlık değildir. Bozkurt sembolünün bilinçli kullanımıyla Türklerin, savaşçı, yırtıcı, atılgan, yiğit ve dinç oluşlarına gönderme yapılır. Cenk, ataları tarafından bırakılan en şanlı miras görülür. Bütün savaşlar ölüm, yokluk, harabeye neden olmaz. Milletlerin var oluşlarının önemli gerekçelerinden biri olan savaş, sürekli dinamizm sağlayacağından tembelliği, miskinliği bertaraf eder.

Türk milliyetçilerin önde gelenlerinden Ömer Seyfettin, toplumun farklı zamanlarda farklı taleplerle değişime açık olduğunu söyler. Milli ülkünün olmayışını miskinlik olarak telaffuz eder. Ona göre milletlerin ülküleri daima atılımcı olup savunmada kalan ve korkak düşünceler, ülkü sayılmaz. Başka milletlerden toprak almayı istemeyip kendi sınırları içinde sonsuza kadar oturmayı düşünen korkaklık ve miskinliktir. Bir milletin atılımcı ve milli bir ülküsü olmazsa, o millet korkak ve emelsizdir. Daha da ileri giderek “ezmeyen ezilir...” ilkesi gereğince başka milletlere ezilmemeyi, sürekli uyanık olmayı salık verir (1987:87). Ona göre milletleri harp değil, sulh mahveder der. Sulhcu ve sükuncu bir millet ikinci bir milletin hücumuna maruz kalmasa bile kendi kendine kokuşur. Terakki yolundan geri döner. Uyuşur, geri kalır. Bir milletin milliyetini inkâr etmesi intihar demektir (Seyfettin,1987:24)

Milliyetçilik, ideolojiden ziyade sosyal bir hamle görülür. Nitekim hareket kelimesi ‘Milliyetçi Hareket Partisi’nin ismine doğrudan, MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası hizmet etmek maksadıyla 1983 yılında yayımlanmaya başlanan ve 32 sayı süren *hizmet için yeni* ‘Hamle Dergisi’ne dolaylı şekilde sirayet eder. Millet fikri de Fransız ihtilâline kadar tamamıyla teşekkül etmiş sayılmaz. Modern manada milliyetçilik, on dokuzuncu asrın sonunda ortaya çıkmaya başlar. Uzak doğu milletlerini geri olarak gören Peyami Safa, Türk milliyetçiliğini onların kurtuluş davalarından ayrı tutar. Osmanlı olmayı bile reddeden Türk milliyetçiliği, ne Çin’li, ne Fransız, ne Alman, ne de İtalyan’dır, yüzde yüz Türk’tür (1981:183-186). Peyami Safa “milli adam sakın değil, mücadelecidir; emniyeti değil tehlikeyi; politikayı değil kahramanlığı; uyusukluğu değil atılganlığı sever. Milli adamın gözünde barış ve savaş aynıdır. Milli adamın ideali her zaman uyanıktır” der (1975:76-77).

Baltacıoğlu’nun hareket için çıkış noktası daha etkileyicidir. Ona göre tabiatı görmek, duymak, yaşamak hakkın olmasına rağmen asıl vazifen onu yenmektir. Yaratıcı olmak için tabiatla oynamak gerekir. Tabiatın toprağını eşeleme, suyunda yüzme, havasında uçma, balıklarını tutma, midyelerini çıkarma tabiatla oynamaktır. Ona göre “durmak ölmektir; yaşamak ise yaratmaktır. Türk! durma, yarat” (Baltacıoğlu, 1943:29). Baltacıoğlu, evrimciliğe dayanan milliyetçiliği savunur. Millet hayatında durmak ölmekle birdir. Değişmeyen millet yaşayamaz (Baltacıoğlu, 1943:134). Ahmet Kabaklı, milliyetçileri pısırıklık ve pasifliği bırakıp yürek noktasında birleşmelerine salık verir (1975:99).

Türküne, milliyetçilik ile harekete başka açıdan yaklaşır. Ona göre milliyetçilik bir entegrasyon projesi olduğundan sabit bir adres değil, hareketli ve değişken bir fay hattını ifade eder. Merkez ile bütünleşmeye çalışan kitleler milliyetçilik ile sosyalleşmeye çalışırlar (Türküne, 2004:85). Milliyetçilik reaksiyon değil, aksiyondur, dinamiktir (Türkeş; 1976b:125). Muhafazakâr milliyetçilikteki hareket, ilerleme vurgusunu hümanist düşünür Tevfik Fikret’de bile görmek mümkündür: “yükselmeyen düşer, ya terakki, ya inhitat!”.

Milletler yaşayan, canlı organizmalardır; sabit kalmazlar. Milletin ve milli kültürün oluşturulma, kurgulanma süreci günün koşulları uyarınca evrilerek devam eder. ‘Milli değerler’, milli kültür, hatta ‘milli kimlik’ zaman içinde değişir, evrilir. Ezelden ebediyete uzanan tek ve bölünmez bir millet yoktur. Milliyetçilik zamanın şartlarına uyan fikir hareketi olarak görülür. Hatta en çağdaş milletlerin en muhafazakâr oldukları düşünülür. Çağdaşıktan anlaşılan, mevcudu muhafaza ederek ona yenilerini ilave etmektir. Yaşadığı cemaatin sorumluluğunu bütünüyle ruhunda hissederek bir cemaatin ideoloğu (Pamuk, 1995:41) olan Tanpınar’ın cümlesini tekrarlayarak söyleyecek olursak “devam ederek değişen, değişerek devam eden” bir değerler bütünüdür.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik bir milli duruş olduğu kadar kendi içine kapalı olmayan, dışa açık bir fikir cereyanıdır. Muhafazakâr milliyetçilik gerici değil, ilericidir. Milliyetçilik gayesi itibarıyla ileriliği şart koşar. İlim ve teknikle tabiatın esaretinden kurtulan insan icat edilen çeşitli vasıtalarla Türkiye’yi değiştirdiğine ve değiştireceğine inanmaktadır (Kaplan, 1969:10-11). Mehmet Kaplan’a göre ideolojiler “imal edilmiş hazır fikir kalıpları”ndan, “her şeyi önceden izah eden fikir sistemleri”nden ibarettir. Bu ise düşüncenin ölmesi demektir. Ona göre, milliyetçilik ideolojik bir sistem değil, pek çok unsuru terkibine alan dinamik bir sentezdir. Milliyetçiliğin oldukça derin bir doktrin olan Marksizm’den üstün olan tarafı, kendisini, ideoloji denilen bir fikirler hapishanesine kapatmamasıdır (Kaplan, 1969:174).

4.9.2. Simgeler

Milletin bileşenlerinden dil ve din gibi simgeler, semboller, sloganlar, mitler bir taraftan bireyleri birbirlerine bağlayarak grup aidiyetini oluştururken diğer taraftan öteki olanın sınırlarını çizerek. Sözcükler, çoğu zaman simgesel sınır muhafızları vazifesi görür

(Armstrong, 1882:8). Slogan bir topluluk, örgüt, kurum veya kuruluşun amaç ve araçlarını özlü bir biçimde tanımlayan kimlik, deyiş veya sözdür. Slogan, bir topluluğun ötekilerle olan farklarını görünür hale getirerek mensupların kolektif bilince ulaşabilmesini kolaylaştırır. Cemil Meriç, sloganı “karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çılgılığı” şeklinde tanımlar (2005:95). Müslüman ve Türk kavramının ifade ettiği değerleri yaşanan *mahalle kavgalarının* (Meriç, 2005:253) sloganı haline getirilerek milletin zihnini açıp yoluna ışık tutacak yüksek fikir hareketleri yok etmektedir. Muhafazakâr milliyetçiliğin seçtiği sembolleri daha kuvvetli ve daha kolaydır. Bu sayede kalabalıklarla çok daha kolay ilişki kurabilmektedir.

Osman Turan’ın 1969 yılında yayımladığı *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* ile 1970’lerde, *nizam-ı âlem* kavramı ülkücü literatüründe daha sıklıkla kullanılmaya başlanır. Nizam-âlem kavramı, cihan hâkimiyetinin Türklere emanet edildiğine inanmadır. Daha önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde büyük ölçüde başarılan *nizam-ı âlemi tesis*, dünyaya nizam verme mefkûresi ülkücülerden beklenen tarihi görevdir. Türk-İslam sentezinin “davamız nizam-ı âlem, menzilimiz Kızılelma ve maksadımız i’la-yı kelimetullah’tır” sözü sıklıkla kullanılır. Türk-İslam sentezinin başka bir ifadesi olan *alperen* kavramı da yaygınlık kazanır. *Alperen*, Nihal Atsız’ın 1940’larda dile getirdiği Kürşat’ın yerini alan yeni rol modelidir (Ayvazoğlu, 2013:156-8).

Öteden beri müreffeh, ilim, kültür ve sanatta yüksek seviyeye ulaşan bir Türk dünyası olarak *Kızılelma* Osmanlı Devletinin cihan hâkimiyetinin hedefi olmuştur (Turan, 1969b:38-42). CKMP’den MHP’ne dönüşümün yaşandığı 1969 parti kongresinde kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli *üç hilal* ambleminden hilal İslam’ın sembolünü, *üç hilal* ise Osmanlı medeniyetini temsil eder. Yine Türkçülüğün sembolü haline gelen *bozkurt* MHP gençlik kolları amblemi olarak kabul edilir (Ayvazoğlu, 2013:154). Türklerin birçok mitolojisinin ana karakteri *Bozkurt*, Türkçüler tarafından kutsal kabul edilir. Bozkurdun yanında *Turna*, *kartal*, *at* gibi hayvanlar da kutsaldır.

Resmi milliyetçiliğin “ebedi şef”, “milli şef” uygulaması, muhafazakâr milliyetçilikte “başbuğ”, “mücahit”, “reis” olarak karşımıza çıkar. Atatürk imzalı rozetlerin ve araba arka cam yazıları gibi, muhafazakâr milliyetçilikte dini ve milleti sembolize eden kurt/tuğra

rozetler, üç hilal gibi özel işaretler kullanılır. Ülkücülerin bozkurt işareti, milli görüş hareketinin başparmak işareti, muhafazakâr düşüncenin Rabia işareti toplumsal gösterilerde sıklıkla kullanılan sembollerdir. Solun “Tek yol devrim” sloganlarına karşılık, sağda “vur bozkurdum vur tilkiye vur kurtulsun Türkiye”, “bozkurdum ulusun, Tanrı Türkü korusun” sloganlarıyla karşılık verilir. Muhafazakâr milliyetçilikte “Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslüman” gibi sloganlar yaygın olarak karşımıza çıkar. Ayrıca “Türkün Türk’ten başka dostu yoktur”, “Avrupa Avrupa duy sesimizi” gibi yaygın kullanılan bu söylem, muhafazakâr milliyetçiliğin dış dünyaya ilişkin tasavvurları resmeder.

Benzer slogan ve söylemleri “kanımız aksa da zafer İslam’ın (Ağırel, 2020:67)”, “hâkimiyet Allah’ındır”, “ezeli ve ebedi olan Allah”, “ezanlar susmaz”, “Müslüman Türkiye”, “İslam’ın eski haşmetine yeniden kavuşması”, Akif’in “kenar-ı Dicle’de bir kurt kapa koyunu/gelir de adl-i ilahi sorar Ömer’den onu” şeklinde İslamcılarda görmek mümkündür. Yine İslami kesimde “kadim medeniyetin ihyası, yeni medeniyet inşası, Anadolu irfanı”, “İslam dünyası Türkiye’yi bekliyor...” söylemi yaygındır. Gönül coğrafyası görülen üç kıtada yerleşik İslam dünyasına Türkiye’nin liderlik edeceği günlerin hayaliyle yaşanır. Ayasofya/Anıtkabir, Abdülhamit/Atatürk, Ulu Hakan/Ulu Önder, Necip Fazıl/Nazım Hikmet, İHL/Köy Enstitüsü karşıtlıkları üzerinden kimlik üretilir.

Muhafazakâr milliyetçilikte nesil yetiştirme iddiası, kendi elitini yetiştirme hedefi hep vardır. Özellikle İslamcı gelenekte, Asım karakterinde tarifi yapılan bir kurtarıcı nesil, bir inşacı nesil, zafer nesil, altın nesil, dindar nesil yetiştirme ülküsü öteden beri güçlüdür. Nesil yetiştirme isteği resmi milliyetçiliğin aydınlanmış, çağdaş, tek-tip genç yetiştirme arzusuna bir tepki olarak gelişir. Yine resmi milliyetçiliğin 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos, 29 Ekim günlerine verilen önemin bir benzeri muhafazakâr milliyetçilikte karşımıza çıkar. Zaferler Ayı, Fetih kutlamaları, Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri, anma günleri muhafazakâr milliyetçiliğin önemli günlerine örnektir. Benzer şekilde muhafazakâr milliyetçiliğin gelecek tasavvurunda sürekli olarak Cumhuriyet’in yüzüncü yıl dönümü 2023, İstanbul’un fethinin altı yüzüncü yıl dönümü 2053, Malazgirt Savaşı’nın bininci yıl dönümü 2071 tarihleri toplumsal hafızada sürekli hatırlatılır.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilikte *egemenlik* sembolü görülen Ayasofya’nın fethi ziyadesiyle ehemmiyet verilen bir konudur. Arif Nihat Asya’nın Fetih Marşı Şiirindeki “Fatih’in İstanbul’u fethettiği yaştasın” dizesi muhafazakâr milliyetçilerin dilinden düşmez. Ayasofya’da 450 yıldır okunan ezanın hiçbir düşman baskı olmadan kendi şahsiyetsizliğimiz yüzünden susturulması sıkça dile getirilir (Kaplan, 1978:9). 1950’lerde İstanbul Fethinin 500’inci yıldönümü kutlamaları için başkanlığını İsmail Hami Danişmend’in yaptığı İstanbul Fethi Derneği önderliğinde milliyetçi ve İslamcı çevrelerce “Ayasofya’nın camiye çevrilmesi” isteği uzun bir süre yoğun bir şekilde canlı tutulur.

Ayasofya’nın bir İslâm mabedi olmanın ötesinde, fethi temsil eden en büyük “millî ve tarihî abide” olması gerekçesiyle böyle bir eseri müze hâlinde bırakmanın tarihi hiçe saymak anlamına geleceği söylenir. Sonraki dönemlerde Ayasofya’nın yeniden ibadete açılması hemen hemen tüm muhafazakâr milliyetçi cenahın ortak hayalidir (Ağırel, 2020:59). Bu hayalin gerçeğe dönüşmesi muhafazakârlar ile milliyetçiler arasında kurulan ittifak sonrası geçilen yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi dönemine denk düşer.

SONUÇ

Bu tez çalışması ile Cumhuriyet dönemi muhafazakâr milliyetçi düşünce geleneğindeki millet anlayışının karakteristik özelliklerinin tanımlanması amaçlanmıştır. Çalışmaya zemin oluşturması beklentisiyle milliyetçilikle ilgili Batıda yaşanan teorik tartışmalara ve yapılan akademik çalışmalara giriş bölümünde değinilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde temel milliyetçilik sınıflandırmaları, milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın Batı’da ortaya çıkışı, gelişimi ve muhafazakârlık ile tüm ideolojileri yatay kesen milliyetçiliğin birbirine eklemlenme süreci ele alınmıştır. Buradan hareket ile Batıda muhafazakârları milliyetçilerle buluşturan gerekçeler ile Türkiye’de milliyetçileri muhafazakâr değerlere yaklaştıran saikler arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. İlk bölümde yine takip eden bölümlere altlık teşkil etmesi amacıyla modernleşme, kimlik, öteki, kültür, etnik grup, halk, millet, milliyet gibi temel kavramların yanı sıra milleti oluşturan unsurlar tanımlanmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyet dönemi muhafazakâr milliyetçiliğe kaynaklık adan ana akımları görmek amacıyla ikinci bölümde Türk milliyetçiliğin tarihsel arka planına gidilmiştir. Osmanlı devletinin içinde bulunduğu çöküşten kurtarmaya çare olarak sırasıyla uygulanan Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük tecrübelerine kısaca değindikten sonra düşünce mirası olarak Osmanlı’dan devralınan Türkçü ve kültürel milliyetçilik akımlarının yanı sıra resmi milliyetçiliğin Cumhuriyet sonrası dönemde gelişimi üzerinde durulmuştur. Osmanlı’nın son döneminde pratik bir durumdan ve ihtiyaçtan ortaya çıkan Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak kavramsallaştırması kendi içerisinde dönüşümler yaşayarak bugünlere kadar gelse de bu üçlü terimden özellikle ilk ikisi üzerinden 1970’lerde formüle edilerek geliştirilen Türk-İslam sentezi dışında farklı bir bakış açısının geliştirilemediği sonucuna varılmıştır. Öteden beri muasırlaşmayı savunan muhafazakâr milliyetçi düşünürler Garp’ı olduğu gibi taklit etmeyi değil, batıyı anlamayı, batıdan kendi inkişafına yarayacak unsurları seçmeyi ve kendi bünyesinde eritmeyi sürekli telkin etse de muhafazakâr milliyetçilikteki çalışmalar daha çok kültür ve medeniyet etrafında sıkıştığı, muasırlaşma idealinin entelektüel düzeyden topluma inmede yetersiz kaldığı kanaatine varılmıştır.

Çalışmanın kuramsal çerçevesini muhafazakârlık ile milliyetçiliğin fikri kökeni ve tarihsel gelişiminin ele alındığı üçüncü bölüm oluşturmaktadır. Literatür tarama değerlendirme metodunun kullanıldığı bu çalışmada takip edilen ana hat Gökalp-Turhan-Güngör çizgisidir.

Muhafazakâr milliyetçiliğe katkı yapan dini cemaatler çalışmanın sınırı dışında tutulmuş olup tezin odak noktasını Anadolu milliyetçiliği, kültür milliyetçiliği ve 1970'lerdeki Türk-İslam sentezi etrafında yapılan çalışmalar oluşturmıştır. Muhafazakâr milliyetçiliğin gelişim dönemlerine ait sınırlarının keskin hatlarla çizilemediği ve dönemler arası iç içe geçişlerin fazlaca olduğu üçüncü bölümde muhafazakâr milliyetçi düşünürlerin çoğunlukla fikri yönleri, sınırlı ölçüde siyasi tarafı ağır basan yazıları tercih edilmiştir. Bu sayede muhafazakâr milliyetçiliğin üreticileri olan aydınlar ve taşıyıcı özneleri olan siyasetçiler vasıtasıyla Türkiye'nin siyasal kültüründe etkili olan muhafazakâr milliyetçiliğin millet anlayışı irdelenmeye çalışılmıştır. Güçlü düşünce geleneği ve ocak tarzı sivil oluşumlar ile 1970'lerde adından fazlasıyla söz ettiren muhafazakâr milliyetçiliğinin tarihsel düşünce arka planı irdelenerek siyasetin merkezine taşınma sürecinde resmi milliyetçilikle çatışan ve/veya uyuşan yanları tarihsel dönemler içerisinde yer yer incelenmiştir.

Çalışmanın asıl gövdesini teşkil eden dördüncü ve son bölümde ise Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik düşünce geleneğinin millet anlayışının ayırt edici vasıflarını tasnif ederken coğrafyanın kutsal vatana dönüşmesi, kültür birliği, içtimai birlik, halka dayanma ve millilik vurgusu, devlet eksenli milli kalkınma, muasırlaşma, milli şuurda iştirak (mefkûre), hareket ve simgelerden oluşan kavram setine başvurulmuştur. Muhafazakâr milliyetçiler milleti meydana getiren unsurlardan özellikle dinin, toplumu bir arada tutma gücünü harekete geçirme düşüncesiyle Türk-İslam sentezi etrafında geliştirdikleri formülle muhafazakâr değerlere daha fazla önem vererek kültür inşası üzerinden politika yapmayı hedeflemişlerdir. Muhafazakâr milliyetçilik, 1980'lerden sonra resmi milliyetçiliğin Atatürk milliyetçilik adıyla geliştirdiği ulus anlayışındaki vatandaşlık temelli kimlik yorumunu sahiplenmiş, resmi milliyetçiliğin dışarıda bıraktığını düşündüğü seküler alanı kültür ile inşa ederek resmi milliyetçiliğin ulus (millet) anlayışına ruh kazandırmak istemiştir. Yapılan bu çalışmayla ilgili olarak elde edilen bulgular ve yorumlar aşağıda özetlenmiştir.

18.yüzyılın sonlarına doğru 1789 Fransız İhtilalini hazırlayan ve sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik akımı muhafazakârlar tarafından ilk başta kuşkuyla karşılanmıştır. Batıda muhafazakârlığın milliyetçilikle eklemlenmesi en az yarım asırlık bir zaman dilimi sonrasında gerçekleşmiştir. Milliyetçilik, işçi köylü ittifakına dayanan sosyalist hareketlerin hız kazandığı 1840'lardan itibaren bu sefer egemen sınıfça düzenin teminatı olarak görülmeye başlanır. Modernleşme ile birlikte toplumsal değerlerin hızla aşındığı ortamda toplumu bir

arada tutmakta zorlanan muhafazakârlar 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ulusal bütünlüğü sağlamada bir nevi modern din olarak önemli görev yükledikleri milliyetçiliğe sarılırlar. Bundan yaklaşık bir asır sonra 1970’lerde Türkiye’de milliyetçiler, toplumsal birliği sağlamada kültürün en önemli beslenme kaynaklarından biri olan dinin milleti bir arada tutmadaki gücünü Türk-İslam sentezi ile sistemleştirerek muhafazakâr değerlere daha çok ehemmiyet vermeye başlarlar. Aslında bu sentez çalışmasının esası Osmanlı’nın son döneminde ilk kez formüle edilen Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak üçlü tanımlamasına dayanır.

Osmanlı’nın son döneminde milli kimlik inşa süreci, sosyolojik olarak değil entelektüellerin öncülüğünde pratik zorunluktan hareketle devletin bütünlüğünün korunması kaygısıyla başlar. Devlet içindeki hâkim Türk unsuru, öncelikle Osmanlı devletinin içinde bulunduğu sorunu bütünlüğe hâle getirmeden çözmeğe çalıştığından Türklerde milliyetçilik fikrinin gelişmesi 19.yüzyılın sonlarına doğru başlar. Birçok kavmin, dinin ve kültürün iççice yaşadığı Osmanlı’da azınlık milliyetçiliklerine meşruiyet kazandırmamak gayesiyle 19.yüzyılın sonlarına kadar Türk kelimesi açık bir şekilde telaffuz edilmez. Devletin varlığının ve bütünlüğünün korunmasına öncelik veren Osmanlı devlet erkânı sırasıyla Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi bütüncül politikaları uygulamaya koyarlar.

Milliyetçiliğin neden olduğu kimlik arayışları karşısında çok uluslu imparatorluğun birliğini korumak, halkı ortak bir vatan kavramı etrafında bir arada tutmak için geliştirilen politikalardan ilki Osmanlılıktır. Dini kimliğe dayalı millet sisteminin yerine bütün tebaayı vatandaşlık ekseninde tanımlayan Osmanlılık politikasının başarısızlığı sonrasında devletin nasıl kurtulacağı sorusuna çözüm olarak uygulanan ittihat-ı İslam fikri de beklenen faydayı sağlayamaz. 1916’da Arnavutluk isyanı ve Arap milliyetçiliği sonrasında patlak veren Arap isyanı İslamcıların son umutlarını yok eder.

Milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı’nın son döneminde ilk olarak Türkçülük olarak ortaya çıkar. Türkçülük, siyasi bir niteliğe bürünmeden önce milli bir şuur aşılama çalışması olarak doğar. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar geleneksel bir milliyetçilik olarak Gökaltın çizgisindeki Türkçülük anlayışı, dini değerleri yadsımaz, hatta Türklük mefkûresi, İslam ümmeti, muasırlaşma gayesi etrafında uzlaştırılmaya çalışılır. Balkan Savaşı kayıplarıyla Türkçüler ile İslamcıların arası açılmaya başlar. Cumhuriyet sonrası tek parti döneminde

Türkçülük, resmi milliyetçiliğin hizmetine girerken, İslamcılık varlığını daha çok maneviyatçı-mukaddesatçı bir çizgide devam ettirir.

Milliyetçilik Batıya nazaran Osmanlı'da geç bir tarihte yoğun acıların yaşandığı bir dönemde ortaya çıkar. Milliyetçilik (ilk haliyle Türkçülük) ve İslamcılık fikir akımları 19. yüzyılın son çeyreğinde birbirleriyle ihtilaf ve/ya ittifak halinde bulunur. Türkiye'de sağ siyasal düşünce geleneğinin ana akımlarından Türkçülük ve İslamcılık fikir hareketleri sosyalizm tehdit algısının da etkisiyle ikinci kez 1970'lerde Türk-İslam sentezi etrafında bir araya gelmekte zorlanmaz. Türkçü kesimler kültürel öğeleri öncellerken, İslamcı cenahın ehemmiyet verdiği konular dini ve muhafazakâr değerler olur. Sentez çalışmasında Türkçüler ve İslamcıların öncelikleri farklı olsa da belirgin ortak noktaları milliyetçiliktir. Nitekim Türkiye'de sağ düşünce geleneğinin millet anlayışının tarihsel arka planı vatan, millet ve devlet anlayışı üzerine kuruludur. Sağ düşünce geleneğinde vatan kutsal toprak, millet halkın saf özgün hali, devlet ise milletin var olmasının aracıdır.

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik yalnız soğuk savaş döneminde sola karşı geliştirilmiş bir reaksiyoner hareket değildir. Osmanlılık, İslamlaşmak, Türkleşmek temaları etrafında inşa edilen kültürel temelli muhafazakâr milliyetçilik ilk başta imparatorluğun kurtuluşuna yönelik bir reçete arayışından doğmuştur. Cumhuriyet sonrası dönemde muhafazakâr milliyetçilik, resmi milliyetçiliğin ulus tanımındaki laik yorumuna şerh koyarak eksik bırakılan alanı din başta olmak üzere kültür ile inşa etme gayretiyle millet anlayışına ruh kazandırmaya çalışır. Muhafazakâr milliyetçilik ve(ya) milliyetçi muhafazakârlık toplumsal sorunlar ve sosyalist dış tehdit algısı karşısında 1970'li yıllarda Türk-İslam sentezi çalışmalarıyla adından fazlasıyla bahsettirir. Ancak bu düşünce geleneği 1980 sonrasında Türk-İslam Ülküsü gibi eklektik ve senkretik bir alayışla varlığını sürdürmeye çalışsa da kalıcı ve kuşatıcı bir çözüm üretmede yetersiz kalır.

Türkiye'de ister sol, ister sağ düşünce geleneğinde olsun toplumdaki hemen hemen tüm grupların zihninde kendilerine özgü bir milliyetçilik algısı bulunur. Türkiye'de varlığını güçlü bir şekilde devam ettiren ve farklı damarlardan beslenen milliyetçilik merkez, sağ ve sol partilerin hepsinde farklı düzeyde görülür. Sol düşünce tarihinde ulusalcılık, sağda ise muhafazakârlık, milliyetçilik ve İslamcılık akımı Türkiye'de kendine has bir geleneğe sahiptir. Bazı dönemlerde yaşanan dâhili ve/ya harici gelişmelerle milliyetçilik daha fazla görünür

hale gelir. Türkiye’de kitlesel bir tabanı olan milliyetçiliğin tek bir yorumu yoktur. Farklı damarlardan beslenen milliyetçilik telakkileri mevcuttur. Sağ cenaha atfedilen milliyetçilik kavramı, sol düşüncede farklı değer yüküyle ulusçuluk/ulusalcılık şeklinde karşımıza çıkar.

Türkiye’de milliyetçilik-ulusçuluk, millet-ulus, milli-ulusal kavramları resmi tanımlamada eşanlamlı görölse de milliyetçilik, millet, milli sözcükleri kullanıcıları tarafından kendisine yüklenen değerler dolayısıyla genellikle sağ kesime, muhafazakâr milliyetçi çevreye hasredilir. Millet tanımlamasıyla dini ve kültürel değerlere vurgu yapılarak resmi milliyetçiliğin laik içerikli ulus tanımına gönderme yapılır. Maneviliği, dini yok sayan ya da arka plana iten laik ve seküler eğilimleri ön plana alan ulusçuluğun aksine muhafazakâr milliyetçilik, manevi değerlere atıf yapmaktan, dinle barışık bir görüntü vermekten çekinmez. Başka ifadeyle muhafazakâr milliyetçilik, din başta olmak üzere maneviyat, gelenek, tarihsel miras, kültür üzerinden millilik söylemine vurgu yapar.

Türkiye’de milliyetçiliğin tarihsel serüvenine kafa yoran aydınlar, Türklerdeki millet anlayışını eski çağlara dayandırmaya gayreti içine girer. Devletin çabasıyla ulus bilincini canlandırmaya, ulusun coğrafya ile bağını kurmaya çalışan resmi milliyetçiliğin savunucuları Sümerler ve Etiler aracılığıyla Anadolu tarihinin en eski dönemleriyle bağ kurmayı tercih eder. Diğer tarafta Türkçüler, ata yurdu Orta Asya ile bağ kurarken millet bilincinin varlığını kanıtlamak için Orhun Abidelerindeki söylev gelişmiş bir ulus bilincinin varlığına örnek gösterir. Muhafazakâr milliyetçilikte Orta Asya, Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügati’t Türk atıf yapılmakla birlikte millet asıl anlamını Türklerin İslam’la tanışmaları ve sonrasında Türklere Anadolu’nun kapılarını açan Malazgirt Zaferiyle bulur. Türkiye tarihinin başlangıcı Malazgirt zaferi görülür, 1071’den öncesi kavmi tarih, sonrası milli tarih olarak adlandırılır. Doğu Roma İmparatoru ile Malazgirt meydanında girilen savaşta başlangıçta Bizans ordusundaki Türk unsurlarından olan Oğuzlar ve Peçeneklerin aynı dili konuştukları soydaşları gördükleri Türklerin safına dâhil olmaları eski çağlardan beri var olan Türklük bilincinin korunduğuna delil gösterilir. Yine Osmanlı hanedanının ilk kurulduğu dönemden beri Oğuzların kayı boyuna dayandırma stratejisi millet bilincinin varlığının işareti kabul edilir.

Türkiye’de muhafazakâr milliyetçilik, kendini Selçuklu ve Osmanlı geçmişi üzerine süreklilikle konumlandırarak din ve gelenekten beslenen kültürü milli kimliğin önemli bir

unsuru olarak görür. Muhafazakâr milliyetçilik, resmi milliyetçiliğin görmezlikten geldiği ya da arka plan ittiği İslam, Osmanlı ve Selçuklu mirası üzerinden milli kimlik inşasını yeniden kurmaya çalışır. Resmi ideolojinin Sümerler, Hitiler gibi Anadolu'da yaşamış kültürlerin aslında Türkler tarafından oluşturulduğunu ispat etmeyi hedefleyen Türk Tarih Tezinin aksine kültür mirasını sahip çıkarak Osmanlı ve Selçuklu tarihini, milli kimlik inşa sürecinin esaslı malzemesi görür.

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçiler milletin modernite denilen bir dönemin ürünü olduğu görüşüne kuşkuyla bakar. Muhafazakâr milliyetçilik Türk milletinin doğal, verili ve süregelen niteliğini öne çıkararak tarih sahnesinin her devresinde var olduğunu vurgular. Millet ve milli devlet kavramlarının modernizm ile bugünkü kullanımı yaygınlaşsa da bu kavramlar modernizmin ürünü görülmez. Modernist milliyetçilik teorisyenlerin aksine milliyetçilik milleti öncelemez, millet kültürel ve yazınsal araçlarla zaten vardır. Milleti millet yapan modernite değil, devralınan kültür miras ve geleneklerdir. Millet anlayışındaki zaman algısı çizgisel olup millet, tarih içinde geçmişten geleceğe doğru akar. Başka ifadeyle millet, toplumun tarihi gelişimin, geleneğin, kültürün bir ürünüdür. Millet bilincinin varlığı Orhun kitabelerine ve asıl millet olma şuuruna varılması ise Türkler'in İslam ile karşılaşmasına dayandırılır.

Muhafazakâr milliyetçilik her zaman mekânla özel bir ilişki kurmak ister. Milleti var eden vatandır. Vatan, milli devlet inşasının araçlarından biri olmakla kalmaz milleti meydana getirir ve yaşatır. Vatansız bir millet yok olmaya, milletsiz bir vatan cansız bir coğrafya dönüşmeye mahkûmdur. Soyut anlamda cansız, ruhsuz, donuk, katı duran toprak muhafazakâr milliyetçilikte milli ruhla canlanarak vatan olur. Kuru coğrafya, uğruna feda edilen hayatlarla kutsal vatana dönüşür. Vatan din, ahlak, estetik güzelliklerden oluşan milli harsın kaynağıdır. Türk milletinin manevi değerlerinden biri olan vatan, ezan sesinin duyulduğu, Türk bayrağının dalgalandığı yerdir. Müebbet bir ülke olan *Turan*'dan son parça olarak elde kalan bugünkü Anadolu, Türk yurdu olup milli vatandır.

Muhafazakâr milliyetçilikte milletin unsurları arasında esaslı yer tutan kültür, nesilden nesile aktarılıp üst üste konularak kurumları devlet, toplumu millet yapar. Bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının uyumlu bir bütünü olan milli kültür, milletin geleceği görülür. Tarih içinde ortaya çıkan manevi kültür unsurlarından ortak

tarih şuurun yanında dil ve din birliği milletin kuruluşunda başlıca rolü oynar. Millet, dinleri bir olmakla birlikte, dilleri de bir olan insanların meydana getirdiği bir sosyal varlıktır.

Tarih, bir milletin ruhunun kaynağıdır. Ortak tarihsel miras ortak gelecek tasavvurunun aracı görülür. Muhafazakâr milliyetçilikte tarihin icat edilmesine gerek yoktur. Ortak tarih tüm gerçekliğiyle ortada olup keşfedilmeyi beklemektedir. Millet her şeyden önce dil birliği anlamına geldiğinden, dil kültürün ilk ve temel unsurudur. Millet, aynı dili konuşan fertlerin toplamıdır. Din, millet kimliğinin taşıyıcı unsurudur. Resmi milliyetçilikte din milleti oluşturan unsurlar arasında sayılmazken muhafazakâr milliyetçilikte din ve millet birbirine iç içe geçer. Ruhu olarak tasvir edilen İslam dini, Türklük bedeninin ayrılmaz parçasıdır.

Muhafazakâr milliyetçilik milli kültürün bileşenleri arasında edebiyat ve tarihe özel önem atfeder. Muhafazakâr milliyetçiliğin tarih anlayışı irredantalist söylemi dışlamamakla birlikte yerliliği ön plana çıkaran territorializme daha yakındır. Anadolu'da kurulan, bugüne kadar kesintisiz süren Türk-İslam siyasi egemenliğinin başlangıcı Malazgirt Zaferi görülür. Türk-İslam tarihinde dönüm noktası olan Malazgirt zaferiyle Anadolu'nun Türk ve Müslüman kimliği giderek daha belirgin hâle gelir. Türk kültürünün yayılması ve hâkim konuma gelmesine imkân sağlar. Muhafazakâr milliyetçilik, Batılılaşma adı altında büyük çaplı kültürel kopuştan sorumlu tuttuğu Kemalist politikalardan duyulan endişe neticesinde milli kültürü yeniden inşa etmeyi arzular. Muhafazakâr milliyetçilik, geçmişindeki kültürel zenginliği hasret ve coşkuyla anar, ancak yüksek ortak kültürü yeniden üretecek güçlü bir elit zümrenin yokluğunu da hisseder.

Muhafazakâr milliyetçilikte ortak tarihsel miras, ortak gelecek tasavvurunun aracıdır. Ortak tarih, topluma gaye birliği verir. Müşterek tarih, milleti meydana getiren şartların en büyüklerinden sayılır. Geçmişsiz bir milletin var olmasına imkânı yoktur. Millet, tarihi ile var olur. Mazi millet demektir. Milli tarih bir milletin çağlar içinde ortaya çıkan aksiyon yönüdür. Milli tarih şuuru, o milletin insanlarını belli bir milli benliğe sahip kimseler haline getirir. Tarihteki ortak sevinçlerin yanında ortak acılar, büyük felaketler milletin fertlerini birleştirir. Milli tarihin büyüklüğü kuvvet ve zaaf kaynağı olabileceğinden temkinli olmanın gerekliliği hatırlatılır.

Muhafazakâr milliyetçilikte milli kültürün unsurlarından örf ve adetler, gelenekler en az tarih kadar maziye atıye bağlayan bir köprü vazifesi görür. Nizam koruyucu örf ve adetler Türk milletinin yazılı olmayan kanunlarıdır. Muhafazakâr milliyetçilikte gelenek Hobsbawm'ın ifadesiyle icat edilmez, zaten hep vardır. Bir milletin hatıraları geleneklerini oluşturur. Gelenek yaratma ve ilerleme demektir. Bir milletin gelenekleri ruhunu, alışkanlıkları ise bedenini oluşturur. Dilin, dinin, soyun kaynağı eksiler olup pek çok şey eskiden bugüne gelmiştir.

Türkiye'de muhafazakâr milliyetçilik, gayri-etnik anlayışa dayanan millet kavramını etnik kökenlerle tanımlamaz. Millet, kendini oluşturan tüm etnik kökenlerin toplamından oluşur. Millet, ne yalnız coğrafya ve soy, ne de sadece dil ve din beraberliğidir. Muhafazakâr milliyetçilikte vatan, tarih, sanat, dil, din ve geleneklerinden beslenen milli kültür bir milleti var eden ve şahsiyet sahibi kılan en esaslı unsurdur. Geçmişten kuvvet alıp geleceğe yön veren milli kültür, bir fikir ve his birliği olarak milli şuuru yaratır. Edebiyat ve tarih millet ve yurt sevgisi kazandırarak milleti millet yapar. Resmi milliyetçiliğin ulus devlet anlayışına benzer şekilde muhafazakâr milliyetçilik milleti devlete zıt bir mefhum olarak görmez, millet-devleti özdeş kabul eder

Muhafazakâr milliyetçilikte, bir milletin gelecek tasavvuru mefkûre ile tanımlanır. Mefkûre, millet olan bedene hayat veren ruhtur. Mefkûre, milletin kendi varlığını mukaddes bir halde içinde duymasıdır. Mefkûre ile kitleleri arkasından sürükleyebilen, örgütlenmede mahir olan muhafazakâr milliyetçiliğin hareket yönü kuvvetlidir. Muhafazakâr milliyetçilikteki hareket, ilerleme demektir. Hareket, mefkûre uğruna atılan adımdır. Hareketin kaynağı inançtır, peşinden gidilen mefkûredir. Milli mefkûrenin olmadığı yerde miskinlik vardır. Muhafazakâr milliyetçiliğin grup aidiyetleri oluşturmada kullandığı simgeler, semboller, sloganlar kuvvetli ve kolay olup seçilen söylemlerle kalabalıklarla iletişim kurmakta zorlanmaz.

KAYNAKLAR

- Abadan Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç Konut İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 273-294.
- Acar, H. (2018). “Muhafazakâr Milliyetçilik Anlayışı”. Hasan Acar (Ed.). *Milliyetçilik Tipolojileri* içinde, (1. Basım), Ankara: Nobel Yayınları, 205-220.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J.A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. (First published). London: Profile Books.
- Açıkgenç, A. (1995). “Fazlurrahman Pakistanlı İlim ve Fikir Adamı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 12.Cilt*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 280-286.
- Adalet ve Kalkınma Partisi. *Parti Programı*. <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/> (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- Ağaoğlu, A. (1933). *Devlet ve Fert*. İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.
- Ağaoğlu, A. (2013). *Üç Medeniyet*. (3. Baskı) İstanbul: Doğu Kitapevi, 37-41. (İlk Baskı 1927 yılında yapılmıştır.)
- Ağaoğulları, M.A. (2010). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. (İkinci Baskı). İstanbul: İmge Yayınevi, 151-165.
- Ağırel, M. (2020). *Sarmal*. (Birinci Basım). İstanbul: Kırmızı Kedi Kitapları, 17-90.
- Ahmad, F. (1993). *The Making of Modern Turkey (The Making of the Middle East Series)*. (First published). London and Newyork: Routledge, 31-51.
- Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Eserin orijinali ilk defa Kahire’de çıkan Türk gazetesinde, 1904’te “Üç Tarz-ı Siyaset” adı ile uzun bir makale şeklinde yayımlanır.)
- Akçura, Y. (1978). *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. Yeni Yazı Birinci Baskı, İstanbul: Türk Kültür Yayını.
- Aksakal, H. (2017). *Türk Muhafazakârlığı, Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*. (Birinci Basım). İstanbul: Alfa Basım.
- Akyol, T. (2002). *Osmanlı Mirasından Cumhuriyet Türkiye’sine İlber Ortaylı ile Konuşmalar*. (1. Baskı). İstanbul: Ufuk Kitapları, 35-55; 117-138.
- Akyol, T. (2020). *Malazgirt’ten 30 Ağustos’a*. (28.08.2020). Karar Gazetesi.
- Alkan, A.T. (1998). “Yerlilik ve Milliyetçilik Kavramının Siyasi Temsiline Dair Bazı Düşünceler”. *Türkiye Günlüğü*, 2(50), 175-178.

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. (Third Edition). London: Verso, 6. (First published 1983).
- Arai, M. (1994). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 49-75.
- Arık, Remzi O. (1967). *Coğrafyadan Vatana*. (İkinci Baskı). Ankara: Hareket Yayınları.
- Arık, Remzi O. (1968). *Türk Gençliğine*. (Birinci Baskı). Ankara: Hareket Yayınları.
- Arık, Remzi O. (1969). *İdeal ve İdeoloji*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Devlet Kitapları Milli Eğitim Basımevi. (İlk baskı 1947 yılında Kurtulmuş Basımevine aittir).
- Arık, Remzi O. (1981). *Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, E.B. (2010). "Ülkücülerin Siyasal İslam'la İmtihanı: Türk-İslam Sentezi, MHP, BBP ve AKP". R.Ö. Dönmez, P.Enneli, N.Altuntaş (Editörler). *Türkiye'de Kesişen - Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* içinde. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları, 49-79.
- Armstrong, John A. (1982). *Nations before Nationalism*. (First edition). North Carolina: University of North Carolina Press, 3-13.
- Arsal, S. M (1975). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi. (İlk baskısı 1952'dir.)
- Arvasi, S.Ahmed. (2009a). *Türk İslam Ülküsü 1*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi, 11-14.
- Arvasi, S.Ahmed. (2009b). *Türk İslam Ülküsü 2*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınevi, 283-283.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin). (İkinci Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabay, M. (2008). "Anadoluculuk". T.Bora ve M.Gültekinil (Editörler). *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Milliyetçilik. Cilt:4 Milliyetçilik* içinde. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 515-532.
- Atasoy, F. (2019). Küreselleşen Dünyada "Milli Kültür Politikası" Nasıl Olmalıdır, *Yeni Türkiye Dergisi*, 109, 130-143.
- Ateş, H. (2017). "İslam ve Demokrasi Üzerine". *TESAM Akademi Dergisi*. 4(1), 215-224.
- Atsız, N. (2008). "Türk Milletinin Asıl Meseleleri". *Büyük Kurultay Dergisi*. 1 (5-6-7), 4. (Yazının aslı 5 Şubat 1964'te Ötüken'de yayımlanmıştır.)
- Aydın, M. (2005). "Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik", Y. Aktay (Editör) *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: İslamcılık, Cilt:6*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 452-468.
- Ayvazoğlu, B. (1997). *Geleneğin Direnişi*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 84-86;220-224.

- Ayvazoğlu, B. (2006). "Türk Muhafazakârlığının Kültürel Kuruluşu", A. Çiğdem (Editör). **Modem Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:5 Muhafazakârlık** içinde. (3.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, 509-533.
- Ayvazoğlu, B. (2013). **Tanrı Dağından Hira Dağı'na Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar**. (3.Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları, 83-162.
- Bahçeli, D. (2009). **Ülkümüz**. Ankara: MHP Yayınları. (29 Ağustos 2009'da Ankara Anadolu Gösteri Merkezi'nde "Çözülen Ülke Türkiye ve Ülkümüz" konulu toplantıdaki konuşma metni)
- Bakiler, Yavuz B. (2018). "Benim Alevi Düşmanlığım". **Alevilik Bektaşilik Türk Yurdu Yazıları**. (Ed. Erdal Aksoy).103-111.
- Balibar, E. and Wallerstein, I. (1991). **Race, Nation, Class Ambiguous Identities**. (First Published) Verso: London, 37-68.
- Baltacıoğlu, İsmayıl H. (1943). **Türke Doğru**. (İkinci Baskı). İstanbul: Yeni Adam, 165-210.
- Baltacıoğlu, İsmayıl H. (1949). **Ben Bir Türküm**. Ankara: Yeni Adam, 1-16.
- Banarlı, Nihad S. (2005). **Türkçe'nin Sırları**. 21. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 250. (Eserin ilk baskısı 1971'de yapılmıştır).
- Başgil, Ali F. (2007). **Türkçe Meselesi**. (3. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Başgil, Ali F. (2008). **Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar**. (1. Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınevi, 56-58.
- Bauman, Z. (1998). **Globalization: The Human Consequences**. (First published). Cambridge: Polity Press, 7.
- Bauman, Z. (2004). **Identity Conversations with Benedetto Vechhi**. (First published). Cambridge: Polity Press, 59.
- Belge, M. (1996). **Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye?** (İkinci Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları, 7-12.
- Bellah, Robert N. (2011). **Religion in Human Evolution: From the Paleolithic to the Axial Age**. London: Belknap Press of Harvard University Press, 94.
- Benda, J. (2017). **Aydınların İhaneti**. (Çev. C. Soydemir). (3. Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 37.
- Beneton, P. (1991). **Muhafazakârlık**. (Çev. C. Akalın). İstanbul: İletişim Yayınları, 110-113.
- Bergson, H. (1947). **Yaratıcı Tekâmül**. (Çev. M. Şekip Tunç). İstanbul: MEB Yayınları.

- Bergson, H. (1990). *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*. (Çev. M. Şekip Tunç). İstanbul: MEB Yayınları, 73-128. (Eserin orijinali ilk defa 1889 yılında, Türkçesi 1934 yılında yayınlanmıştır.)
- Beriş, H.E. (2005). "Türk Sağ ve Liberalizm" M.Yılmaz (Editör) *Modem Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt:7 Liberalizm içinde. (1. Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, 389-415.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. (Birinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınları, 239.
- Berkes, N. (1976). "Unutulan Adam". *Sosyoloji Konferansları*. İstanbul, XIV, 194-203.
- Berkes, N. (1997a). *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz -1?* Yenigün Haber Ajansı, 82-86.
- Berkes, N. (1997b). *Unutulan Yıllar*. (Yayına Haz. Ruşen Sezer). İstanbul: İletişim Yayınları, 177-221.
- Berktaş, H. (1983). *Kabileden Feodalizme*. (Birinci Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları, 115.
- Bilgiç, E. (1977). "Kültür Milliyetçiliği ve Kültür Emperyalizmi". *Kültür Bakanlığı Milli Kültür Dergisi*, 1(2), 2-3.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. (Birinci Baskı). Ankara: Aşina Kitaplar, 165-210.
- Bilgin, V. (2002). "21. Yüzyılda Türk Modernleşmesinde Paradigma Değişimi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 65-81.
- Bilici, M. (1995). "Modern Dünyanın Yeni Dini: Milliyetçilik". *Köprü Dergisi*, 95 (52), 49-63.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: SAGE Publication Ltd, 13-59.
- Bingöl, Y. ve Pakiş, A. (2016). "Milliyetçiliğin Anadolu Söylemde Yeniden Üretimi". *Amme İdaresi Dergisi*, 49(1), 1-27.
- Blondel, M. (2004). *Action: Essay on a Critique of Life and a Science of Practice*. (Translated by Olive Blachette from Frenche). (New Edidion). Notre Dame: University of Notre Dame Press. (First in 1893).
- Bora, T. (1994). "Türkiye'de Milliyetçilik Söylemleri: Melez bir Dilin Kalın ve Düzensiz Lügati", *Birikim Dergisi*, 67, 9-24.
- Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*. (3.Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar, Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. (2.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Can, K. (2000). *Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 160-190.
- Bora, T. ve Can, K. (2004). *Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 159-160.

- Bostancı, N. (1999). *Bir Kolektif Bilinç Olarak Milliyetçilik*. (1.Baskı). İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları, 380-382.
- Brass, Paul R. (1991). *Ethnicity and Nationalism*. (First Published). London: Sage Publications, 70-72.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*, (Second Edition). Manchester: Manchester University Press.
- Brockelmann, C. (1992). *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*. (Çev. N. Çağatay). (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 319-325.
- Brown, W. (2010). *Walled States, Waning Sovereignty*. New York: Zone Books, 7-42.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruinessen, Martin V. (2005). *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. (Çev. Hakan Yurdakul). (6. Baskı). İstanbul, İletişim Yayınları, 110-123.
- Buğra, A. ve Savaşkan, O. (2015). *Türkiye’de Yeni Kapitalizm, Siyaset, Din ve İş Dünyası*. (Çev. Bülent Doğan). (2.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 79-84.
- Bulaç, A. (1995a). *Modern Ulus Devlet*. (2.Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık, 151-172.
- Bulaç, A. (1995b). “Öteki”nin Kimliği ve İmajı”, *Etnik Kimlik ve Azınlıklar, Birikim Dergisi*, 71-72, 76-81.
- Büyük Birlik Partisi, (2017). *Parti Programı*. <https://www.bbp.org.tr/files/Parti-Programi.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- Calhoun, C.J. (1997). *Nationalism*. (First published). Minneapolis: University of Minnesota Press, 36-42.
- Cangızbay, K. (2003). *Globalleş(tir)me Terörü*. I. Basım. Ankara: Odak Yayın ve Dağıtım.
- Chatterjee, P. (1986). *Nationalist Thought and the Colonial World: A Derivative Discourse*. (First Published). London: Zed Books, 1-35.
- Chatterjee, P. (1993). *The Nation and Its Fragments Colonial and Postcolonial Histories*. (First Published). New Jersey: Princeton University Press, 3-13.
- Cohen, A. (1976). *Two Dimensional Man: An Essay on the Anthropology of Power and Symbolism in Complex Society*, University of California Press, 91-92.
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. (Çev. A.Berktaş). (2.Baskı). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 54-77.

- Çaha, Ö. (2001). **Dört Akım Dört Siyaset**. (1.Basım). İstanbul: Zaman Kitap.
- Çalık, M. (1999). **Teorik Denemeler**. (Birinci Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat, 11-48.
- Çalık, M. (2016). **Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik**. (Birinci Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat, 11-48.
- Çelenk, T. (2018). "Türk Sağının Yapısı". **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, 3 (1), 153-166 .
- Çetin, N. (2008). **Milletleşme Sürecimizce Yahya Kemal Aydınlanması**. (Birinci Baskı). Ankara, Öncü Kitap, 5-17.
- Çetinsaya, G. (1999). "Rethinking Nationalism and Islam: Some Preliminary Notes on the Roots of Turkish Political Thought 'Turkish-Islamic Synthesis' in Modern Turkish Political Thought". **The Muslim World**. LXXXIX(3-4), 350-376.
- Çetinsaya, G. (2005). "İslamcılıktaki Milliyetçilik". T.Bora, M.Gültekingil (Editörler). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6, İslamcılık* içinde. (2.Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık, 420-451.
- Çiftçi, K. (2020). "Fransız Milliyetçiliği". Tefik Erdem (Ed.). **Milliyetçilik** içinde. (1.Baskı). Ankara: Otorite Kitap, 395-406.
- Çiğdem, A. (2001). **Taşra Epiği "Türk" İdeolojileri ve İslamcılık**, (1.Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları, 65-72.
- Çoşkun, V. (2004). "Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği". **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 1(1), 239-258:
- Danışmend, İ.H. (1955). **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C**. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 387.
- Danışmend, İ.H. (1983). **Türklük Meseleleri**. İstanbul: İstanbul Kitapevi Yayınları, 96-202.
- Davis, Horace B. (1978). **Toward a Marxist Theory of Nationalism**. New York and London: Monthly Review Press, 3-28.
- Demokrasi ve Atılım Partisi, (2020). **Parti Programı**. <https://cdn.devapartisi.org/14/DEVA-PARTI%CC%87SI%CC%87-PROGRAMI2.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- Deutsch, Karl W. (1966). **Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality**. (Second Edition). London: The M.I.T. Press, 6. (First published 1953).
- Doğanay, Ü. (Der.). (2018). **Ayrımcılığın Yüzleri**. (1. Baskı). Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği Yay, 16-38.
- Duman, F. (2013). "Modern Siyasal İdeolojiler". (Ed. Tefik Erdem). **Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler**. Üçüncü Baskı: Ankara: Lotus Yayınevi, 153-197.

- Erbakan, N. (2014). **Davam**. (VI.Baskı). Ankara: Milli Gazete Vakfı Yayınları, 191-241.
- Ercilasun, Ahmet B. (2020). **Türk Milliyetçileri Neyi İhmal Etti**. (09.08.2020). Yeniçağ Gazetesi.
- Erdem, G. (2008). **Türk Kimdir, Türklük Nedir?** Haz. İbrahim Metin. (Birinci Baskı). İstanbul: Töre Devlet Yayınları, 148-152.
- Erdem, T. (2018). **Sosyoloji Notları**. (Üçüncü Baskı). Antalya: Otorite Kitap, 45-47, 189-195, 199, 301-302.
- Erdem, T. (2020). "Türk Milliyetçiliği". Tevfik Erdem (Ed.). **Milliyetçilik** içinde. (1.Baskı). Ankara: Otorite Kitap, 329-351.
- Erdoğan, M. (2004). "Muhafazakârlık: Ana Temalar". **Liberal Düşünce Dergisi**, 34, 5-9.
- Ergil, D. (1986). **İdeoloji: Milliyetçilik, Muhafazakârlık ve Halkçılık**. Ankara: S. Yayınları, 81-108.
- Ergin, M. (1975). **Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri**. (İkinci Baskı). İstanbul: Güryay Matbaacılık.
- Ergüç, V. (2013). **Türkiye'de Muhafazakâr Milliyetçilik: Erol Güngör Örneği**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s.30-34.
- Ersanlı Behar, B. (1998). "Milliyetçilik Teorileri: Avrasya'da Siyaset ve İlişkiler". **Türkiye Günlüğü**, 2(50), 9-16.
- Ersöz, M. (1983). **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz**. İstanbul: Doğuş Yayın, 274-276.
- Ersöz, M. (1987). **Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu**. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türkiyat Matbaacılık, 59-71.
- Ete, H., Taşdelen ve H., Ersay S.O. (2014). **Ülkücülükten Tepkisel Milliyetçiliğe MHP'nin İdeolojisi ve Seçmen Eğilimleri**. (I.Baskı). İstanbul: Seta Yayınları.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin F. (1947). **İçtimaiyat**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, İsmail Akgün Matbaası, 63-65.
- Findley, C.V. (2010). **Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789-2007**. (First published). London: Yale University, 18.
- Freyer, H. (1964). **Din Sosyolojisi**. (Çev. T.Kalpsüz). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 46.
- Gat, A. and Yakobson, A. (2013). **Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism**. Cambridge: Cambridge University Press, 1-26.

- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books, 255-310.
- Gelecek Partisi, (2019). *Parti Programı*. Ankara, (<https://gelecekkpartisi.org.tr/partimiz/program>) (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- Gellner, E. (1978). *Thought and Change*. Chicago: The University of Chicago Press, 168. (İlk baskı 1965 yılında ABD’de yapılmıştır)
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism (New Perspectives on the Past)*. Oxford: Basil Blackwell Publisher Limited, 1.
- Georgeon, F. (1986). *Türk Milliyetçiliğın Kökenleri, Yusuf Akçura (1876-1935)*. (Çev. Alev Er). Ankara: Yurt Yayınları, 94-103.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı- Türk Modernleşmesi(1900–1930)*. (Çev. Ali Berktaş). (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 64-66.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. (Çev. C. Atay). (İkinci Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları, 159-166. (İngilizce’deki ilk baskı 1985’te yapılmıştır.)
- Goffman, E. (2014). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi*. (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı). (1. Baskı). İstanbul: Heretik Yayınları, 29-78.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün Esasları*. (7. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınevi, 20-21. (ilk baskı 1952’dir.)
- Gökalp, Z. (1976a). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. (Haz. İbrahim Kutluk). (Birinci Basılış). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976b). *Makaleler I (Yeni Gün-Yeni Türkiye-Cumhuriyet Gazetelerindeki Yazılar)*. (Haz. Şevket Beyzanoğlu). (Birinci Basılış). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 113-5.
- Gökalp, Z. (1980). *Makaleler IX (Diyarbakir-Peyman-Volkan Gazetelerindeki Yazılar)*. (Haz. Şevket Beyzanoğlu). (Birinci Baskı). Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 113-115.
- Gökalp, Z. (1982). *Makaleler VII (Küçük Mecmua'daki Yazılar)*. (Haz. M. Abdülhalûk Çay). (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökyay, Orhan Ş. (2018). *Bu Vatan Kimin?* (1.Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 19-20.
- Görmez, K. (2005). *Küreselleşme ve Yerelleşme*. Ankara: Odak Yayıncılık. 1-19.
- Göze, A. (1989). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (5. Bası). İstanbul: Beta Basım, 237-240.
- Göze, E. (1987). *Soruşturma*. (1.Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, 155-159.

- Gözler, K. (2001). "Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı". **Türkiye Günlüğü**. Sayı 64, Kış , 108-123.
- Gruen, A. (2016). **İçimizdeki Yabancı "Nefretin Kökenleri"**. (Çev. İ. İgan). (Üçüncü Basım). İstanbul: Çitlembik Yayınları, 7-201.
- Guibernau, M. (1997). **20.Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**. (Çev. N.Nur Domaniç). (Birinci Basım). İstanbul: Sarmal Yayınları, 11.
- Güler, İ. (2012). **Realpolitik-Muhafazakârlık Karşıtı Yazıları**. (Birinci Basım). Ankara: Ankara Okulu Basım Yayın, 47-66.
- Güngör, E. (1971). "Halkçılığın Sosyal Temelleri Üzerine Düşünceler". **Töre Dergisi**. 1(1), 4-10.
- Güngör, E. (1986 [1975]). **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**. (Beşinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 76-86.
- Güngör, E. (1995 [1982]). **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**. (9.Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 59-85.
- Güngör, E. (1996). **Sosyal Meseleler ve Aydınlar**. (Haz. R. Güler ve E. Kılınç). (3.Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 51-56.
- Güngör, E. (1997 [1981]). **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**. (11.Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 109-130.
- Güngör, E. (2019). **Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik**. (1. Baskı). İstanbul: Yer-Su Yayınları, 119-127.
- Güvenç, B. ve Diğerleri (1994). **Türk-İslam Sentezi**. (İkinci Baskı). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1976). **Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar**. (İkinci Baskı). Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 125-140.
- Hacıeminoğlu, N. (2004). **Millet ve Aydınlar**. (İkinci Baskı). İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 11-44.(İlk Baskısı Ahmet Kabaklı'ya ithafen 1975'tir).
- Halim Paşa, S. (1973), **Buhranlarımız**. (Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 225-256.(Eserin ilk hali 1919 yılında Şems Matbaasında basılmıştır.)
- Hanioğlu, M.Ş. (1985). **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 70.
- Hanioğlu, M.Ş. (2013). **"Ulusalçılık Milliyetçiliğin Türkçesi midir?"**, Sabah Gazetesi, 27 Ocak 2013.
- Hastings, A. (2001). **The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion, and Nationalism**. Cambridge: Cambridge University Press, 185-210. (First published in 1997).

- Hayes, Carlton J. H. (1926). *Essays on Nationalism*. New York: The Macmillan Company, 1-29.
- Hayes, Carlton J. H. (1960). *Nationalism: A Religion*. New York: The Macmillan Company.
- Hechter, M. (2004). *Containing Nationalism*. (Reprinted). Oxford: Oxford University Press, 15-17.
- Heyd, U. (1950). *Foundation of Turkish Nationalism The Life and Teachings of Ziya Gökalp*. (First Published). London: Luzac & Company Ltd and The Harvill Press Ltd, 140-146.
- Heywood, A. (2012). *Political Ideologies an Introduction*. (5th Edition). Basingstoke: Palgrave Macmillan, 168-198.
- Hilav, S. (1989) "Düşünce Tarihi 1908-1980". *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkler 1908-1980*. Sina Akşin (Yayın Yönetmeni). İstanbul: Cem Yayınevi, 35/-390.
- Hobsbawm, E. J. (2000). "Introduction: Inventing Traditions". Hobsbawm, E. J. ve Ranger, T. O. (Ed.). *The Invention of Tradition* içinde. (Reprinted). Cambridge: Cambridge University Press, 1-14. (First published 1983).
- Hobsbawm, E.J. (1989). *Age of Empire (1875-1914)*. (First Edition). New York: Vintage Books, 56.
- Hobsbawm, E.J. (1992). *Nations and Nationalism, Since 1780 (Programme, Myth, Reality)*. (Second Edition). Cambridge University Press, 14-45. (First published 1990).
- Hocaoğlu, D. (2002). *Devletçilik Bumerangı*. (1. Baskı). İstanbul: Ufuk Kitapları, 280-283.
- Hoffer, E. (1951). *The True Believer – Thoughts on the Nature of Mass Movements*. (First published). New York: Harper & Row Publisher, 89-125.
- Hroch, M. (1985). *Social Preconditions of National Revival in Europa*. (First published). London: Cambridge University Press, 1-7.
- Hüdavendigâr, O. (2009). *Türk Sağı İdeolojisi 1839-2009*. İstanbul: Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2016). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. (5. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları, 112-118.
- İnan, A. (2010 [1930]). *Medeni Bilgiler*. (2. Basım). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- İnceoğlu, Y. (Der.). (2012). *Nefret Söyleme ve/veya Nefret Suçları*. (Birinci Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 23-38.
- İrem, C. Nazım. (2002). "Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve 'Diğer Batı' Düşüncesi", *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, Doğu Batı Dergisi*, 57(52), 41-60.

- İrem, C. Nazım. (2009). "Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık", Ahmet Çiğdem (Ed.). **Modem Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt:5 Muhafazakârlık** içinde. (3.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, 105-117.
- İrem, C. Nazım. (2011). "Türk Muhafazakâr Modernleşmesinin Sınırları: Kültürcü Özgünlük ve Eksik Liberalizm", **Doğu Batı Dergisi**, 14(58), 27-36.
- İYİ Parti, (2019). **İYİ Parti Programı**. https://iyiparti.org.tr/Assets/pdf/iyi_parti_programi.pdf (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- İzzet, M. (1981). **Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat**. (1. Baskı). İstanbul: Ötken Yayınevi. (İlk hali 1923 yılında yayımlanmıştır.)
- Kabaklı, A. (1975). **Kültür Emperyalizmi Manevi Sömürgecilik**. (3. Baskı). İstanbul: Toker Yayıncılık.
- Kabaklı, A. (1978). **Müslüman Türkiye**. (3. Baskı). İstanbul: Toker Yayıncılık.
- Kabaklı, A. (1990). **Temellerin Duruşması**. (2. Baskı). İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları.
- Kabaklı, Ah. (2007). **Mâbet ve Millet**. (4.Baskı). İstanbul: Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 13-24.
- Kadioğlu, A. (1993). "Devletini arayan millet: Almanya örneği". **Toplum ve Bilim Dergisi**.62, 95-111.
- Kafesoğlu, İ. (1970). **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 260-261.
- Kafesoğlu, İ. (1997[1977]). **Türk Milli Kültürü**. (Onaltıncı Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 355-402.
- Kafesoğlu, İ. (2018[1985]). **Türk İslam Sentezi**. (7. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 155-200. (Kitabın ilk basımı 1985 yılında Aydınlar Ocağı tarafından yapılır).
- Kaplan, M. (1969). **Büyük Türkiye Rüyası**. İstanbul: Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 10-11.
- Kaplan, M. (1977). **Türk Milletinin Kültürel Değerleri**. (Birinci Basılış). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4-5.
- Kaplan, M. (1998). **Şiir Tahlilleri I, "Tanzimattan Cumhuriyet’e Kadar"**. (Onbeşinci Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları, 181-182.
- Kaplan, M. (2019a). **Nesillerin Ruhu**. (15. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları. (Kitabın ilk baskısı 1967 yılında yapılır).
- Kaplan, M. (2019b). **Kültür ve Dil**. (36. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları. (Kitabın ilk baskısı 1982 yılında yapılır), 76-80.

- Kara, İ. (1997). *Türkiye İslamcılık Düşüncesi 1, Metinler ve Kişiler*. (3.Baskı). İstanbul: Kitapevi, 17 (İlk baskı 1986 yılında yayımlandı).
- Kara, İ. (1998). *Türkiye İslamcılık Düşüncesi 3, Metinler ve Kişiler*. (3.Baskı). İstanbul: Kitapevi.
- Karaca, K. (1976). *Milliyetçi Türkiye Milliyetçi-Toplumcu Düzen*. (11. Baskı). Ankara: Emel Matbacılık Sanayii. (Asıl adı Prof.Dr. Fikret Eren'dir).
- Karagöz Yerdelen, B. (2014), "Devrimci Cumhuriyet'in Muhafazakâr Yeni Adamı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu". *LEGES Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 82-124. (Küçük müdahaleler yapılarak ikinci defa yayımlanan bu makale daha önce Düşünen Siyaset Dergisi (2009, 25:71-112) tarafından yayımlanmıştır.)
- Karakaş, M. (2006). "Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği", *Doğu Batı Dergisi*, 9(38), 57-76.
- Karakoç, S. (1987). *Mehmed Âkif*. (6. Baskı). İstanbul: Diriliş Yayınları, 34.
- Karakoç, S. (2013). *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. (13. Baskı). İstanbul: Diriliş Yayınları, 16. (İlk baskısı 1967 Ötüken yayınevinden çıkmıştır.)
- Karpat, K.H. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 64.
- Karpat, K.H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 329-339.
- Kaya, Osmanbaşıoğlu, G. (2017). "Kemalizmin Üç Yorumu: Katı, Sıvı ve Gaz Kemalizmler". *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 7(2), 233-255.
- Kaynar, M. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*. (Birinci Baskı). İstanbul: İmge Kitapevi, 100-103.
- Kedouri, E. (1961). *Nationalism*. (Revised edition). London: Hutchinson University Library.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. (Çev. M.Haluk Timurtaş). Ankara: Milli Eğitim Basımevi, VII-XV.
- Kellas, James G. (1991). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. (First published). New York: Macmillan Education, 20-33.
- Kemal, Y. (1995). *Aziz İstanbul*. (Birinci Baskı). İstanbul: MEB Yayınları, 20.
- Kentel, F., Ahiska, M. ve Genç, F. (2009). *"Milletin Bölünmez Bütünlüğü" Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler)*. (2.Baskı). İstanbul: TESEV Yayınları, 74-96.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. (19. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 126.
- Kısakürek, Necip F. (1976)]. *Bab-ı Ali*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 361.

- Kısakürek, Necip F. (2018 [1968]). *İdeolocya Örgüsü*. (25. Basım). İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 234-236.
- Kohn, H. (1946). *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. (Third Printing). New York: The Macmillian Company, 10-13.
- Kohn, H. (1965). *Nationalism: Its Meaning and History*. (Reprint Edition). Malabar: Robert E. Krieger Publishing.
- Köker, L. (1993). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. (2 Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 149-160.
- Köktürk, M. (2016). *Millet ve Milliyetçilik Eleştirel Yazılar-1*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 13-33.
- Köprülü, M.Fuad. (1943). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri". *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, 7(28), 219-312.
- Kösoğlu, N. (1999). "Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrinin Doğuşu". *Türk Yurdu Dergisi*. 139-140-141, 309-327.
- Kösoğlu, N. (2005). *Türk Olmak ya da Olmamak-Milli Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite*. (1. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 83-144.
- Kurtkan, Â. (1977). *Sosyolojik Açıdan Tasavvuf ve Laiklik*. İstanbul. Kutsun Yayınevi, 66
- Kurtkan, Â. (2000). *Türk Milletinin Manevi Değerleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 58-61.
- Kushner, D. (1977). *The Rise of Turkish Nationalism (1876-1908)*. (First Edition). London: Routledge.
- Lewis, B. (1968). *The Emergence of Modern Turkey*. (2nd Edition). London: Oxford University Press, 1-17.
- Lewis, B. (1988). *The Political Language of Islam* (Exxon Lecture Series). Chicago and London: University of Chicago Press, 32.
- Lewis, B. (1999). *The Multiple Identities of the Middle East*. (First Edition). New York: Schocken Books, 80-90.
- Manaz, A. (1998). *Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık*. (Birinci Baskı). Ankara: Ulusal Birlik İçin Düşünce - Eylem Vakfı Yayınları, 23-32.
- Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power, Volume 2: The Rise of Classes and Nation States, 1760-1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 723-739.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 84-91; 347-355.

- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesin Doğuşu*, (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 361.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). (İkinci Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 512.
- Marx, K. ve Engels, F. (2015[1948]). *Komünist Manifesto*. (Almancadan Çeviren: Nail Satlıgan) (Üçüncü Basım). İstanbul: Yordam Kitap, 64.
- Meinecke, F. (1970) [1907]. *Cosmopolitanism and the National State*. (Translated By Robert B. Kimber). Princeton: Princeton University Press.
- Meri, T. (2020). "Osmanlı İmparatorluğu'nda 'Millet Sistemi'". Tevfik Erdem (Ed.). *Milliyetçilik* içinde. (1.Baskı). Ankara: Otorite Kitap, 1021-1032.
- Meriç, C. (2005). *Bu Ülke*. (26. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 54-55.
- Milli Nizam Partisi, (1969). *Parti Programı ve Tüzük*. Ankara: TBMM Kütüphanesi, As Matbaası.
- Milliyetçi Demokrasi Partisi, (1983). *Parti Programı*. Ankara: TBMM Kütüphanesi, Kültür Ofset Matbaacılık.
- Milliyetçi Hareket Partisi, (2009). *Parti Programı "Geleceğe Doğru"*. Ankara, (https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf) (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- Mithat Efendi, A. (2019). *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- MTTB, (2020). *Milli Türk Talebe Birliği Tarihçe*. (<https://www.mttb.org.tr/sayfalar/tarihce/94>, (Erişim Tarihi: 20.10.2020).
- Mumcu, U. (1996). 40'ların Cadı Kazanı (Bütün Yapıtları Dizisi:20). 17'inci Baskı. Ankara: Um:ag Yayınları.
- Niyazi, M. (1979). *Millet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 100-115.
- Oran, B. (1990). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. (İkinci Basım), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 19-22.
- Oran, B. (2010). *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2016). "Türk Teriminin Öyküsü", E. Aktoprak ve A.C. Kaya (Derleyenler). *21. Yüzyılda Milliyetçilik Teori ve Siyaset* içinde. (1.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, 249-272.
- Orkun, Hüseyin N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Komen Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (İkinci Bası). İstanbul: Hil Yayın, 11-26.

- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. (3. Baskı). İstanbul: Merkez Kitapları, 170-177.
- Oruç, Z. (2009). "Geçmişten Günümüze Milli Türk Talebe Birliği". T.Bora ve M.Gültekingil (Editörler). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. Cilt:9 Dönemler ve Zihniyetler* içinde. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 703-709.
- Öğün, Süleyman S. (1998). "Türk Muhafazakârlığının Açık İkilemleri Üzerine". *Doğu Batı Dergisi*, 3, 75-82.
- Öğün, Süleyman S. (1999). "Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı Bir Değerlendirme". *Cogito Dergisi: Yerli Malı Yurdun Malı*, 21, 103-143.
- Öksüz, İ. (2018). *Millet ve Milliyetçilik*. (4. Baskı). Ankara: Panama Yayıncılık,
- Önder, T. (2009). "Ali Fuad Başgil", Ahmet Çiğdem (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:5 Muhafazakârlık* içinde. (3.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları, 291-301.
- Öz, M. (2020). "Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe". *Türk Yurdu Dergisi*. 109(391), 3.
- Özel, İ. (2013). *Üç Mesele Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma*. (18. Baskı). İstanbul: TİYO Yayınları, 25-27.
- Özipek, Bekir B. (2004). "Muhafazakâr Siyasetin Temelleri". *Liberal Düşünce Dergisi*. (34), 5-9.
- Özkırımlı, U. (2005). *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement*. (First published). London: Palgrave Macmillan, 21.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*. (1. Baskı). İstanbul: TESEV Yayınları, 30-36.
- Özkırımlı, U. (2010). *Theories of Nationalism A Critical Introduction*. (2nd edition). London: Palgrave Macmillan, 199-216.
- Öztuna, Y. (1977). "Kültür Savaşı". *Kültür Bakanlığı Milli Kültür Dergisi*, 1(2), 4-7.
- Öztuna, Y. (1999). "Türk Milliyetçiliği". *Türk Yurdu Dergisi*. 139-140-141, 422-426. (Bu yazı 30 Ocak 1999'da Altay Vakfı'nın Ankara'da TDK Konferansı'nda düzenlenen toplantıda konuşmadır).
- Pamuk, O. (1995). "Ahmet Hamdi Tanpınar ve Türk Modernizmi". *Defter Dergisi*. 23(995), 31-45.
- Parla, T. (1985). *Social and Political Thought of Ziya Gökalp 1876-1924*. Leiden: E. J. Brill, 34-37.
- Poole, R. (1991). *Morality and Modernity*. (First published). London and New York: Routledge, 83-91.

- Poole, R. (1999). ***Nation and Identity***. (First published). London and New York: Routledge, 31-39.
- Renan, E. (2016). ***Ulus Nedir?*** (Çev. Gökçe Yavaş). (Birinci Basım). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 37 (Eserin orijinal adı What is Nation? olup 11 Mart 1882’de Sorbonne’da verilen bir konferanstan alınmadır).
- Roger, A. (2008). ***Milliyetçilik Kuramları***. (Çev. Aziz Ufuk Kılıç). (Birinci Baskı). İstanbul: Versus Kitap. (Eserin orijinali Paris’te 2001 yılında yayımlandı).
- Rousseau, J.J. (2013). ***Toplum Sözleşmesi***. (Çev. V. Günyol). X.Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 124-136.
- Safa, P. (1943). ***Millet ve İnsan***. İstanbul: Halk Basımevi, 30-33.
- Safa, P. (1975). ***Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm***. (Üçüncü Baskı). İstanbul: a Yayınları, s.64-77. pe[İlk baskı Babıali Yayınevi tarafından 1961’de yapılmıştır]
- Safa, P. (1981). ***Türk İnkılabına Bakışlar***. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 183-186. (İlk 1938 yılında yazılan bu kitap Cumhuriyet gazetesinde tefrika şeklinde yayınlandı.)
- Sançar, A.N. (1965). ***Türk Kahramanları***. (İkinci Baskı). Ankara: Afşın Yayınları.
- Sançar, A.N. (1966). ***Gizli Komünist Belgeleri***. Ankara: Afşın Yayınları, 5-6.
- Sançar, A.N. (1995). ***Türkçülük Üzerine Makaleler***. İstanbul: Kamer Yayınları, 35-37.
- Sarıbay, Ali Y. (1985). ***Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası-MSP Örnek Olayı***. (Birinci Baskı). İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.
- Sarınay, Y. (1994). ***Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931***. İstanbul: Ötüken.
- Sarıtaş, İ. (2013). “Küreselleşme Kavramı”. (Ed. Tefik Erdem). ***Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler***. Üçüncü Baskı: Ankara: Lotus Yayınevi, 398-432
- Schmitt, C. (2012). ***Siyasal Kavramı***. (Çev. Aykut Çelebi). (İkinci Basım). İstanbul: Metis Yayınları, 56-59.
- Sefercioğlu, N. (1999). “1950-1960 Arasında Milliyetçi Kuruluşlar”. ***Türk Yurdu Dergisi***. 139-140-141, 295-298.
- Seignobos, C. (1960). ***Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi***. (Çev. Samih Tiryakioğlu). Varlık Yayınları: İstanbul, 401.
- Serdengeçti, O.Y. (1947). “Yolumuz: Bizim Milliyetçiliğimiz”. ***Serdengeçti Dergisi***, 1(1), 1-7.
- Serdengeçti, O.Y. (1960). ***Bu Millet Neden Ağlar***. (Dördüncü Basılış). Ankara: Serdengeçti Neşriyat.

- Seton-Watson, H. (1977). *Nations and States An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. (First published). London: Methuen & Co. Ltd. 1-15.
- Seyfettin, Ö. (1980). *Turan Devleti*. (3. Baskı). İstanbul: Su Yayınları, 11-17. (İlk olarak 1914 yılında İstanbul'da Kader Matbaası'nda basılmış ve Türk Yurdu Kitaphanesi tarafından yayınlanmıştır).
- Seyfettin, Ö. (1987). *Bütün Eserleri 16 Türklük Üzerine Yazılar*. (Der. Muzaffer Uyguner). İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Seyfettin, Ö. (1990). *Türklük Ülküsü*. (Haz. Yalçın Toker). İstanbul: Toker Yayınları.
- Shils, E. (1957). "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties: Some Particular Observations on the Relationships of Sociological Research and Theory". *The British Journal of Sociology*. 8(2), 130-145.
- Smith, A.D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. (First Published). Malden: Blackwell Publishing.
- Smith, A.D. (1991). *National Identity*. (First Published). London: Penguin Books, 32;71.
- Smith, A.D. (2010). *Nationalism, Theory, Ideology, History*. (Second Editidon). Cambridge: Polity Press, 9-10.
- Snyder, Louis L. (1968). *The New Nationalism*. (First published). Ithaca, New York: Cornell University Press, 64-68.
- Songar, A. (1986). *Dil ve Düşünce*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, Gür-Ay Matbaası, 99-111.
- Sunay, C. (2016). "Cumhuriyet Tarihi Üzerine Kısa Bir Dönemlendirme Denemesi". *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*. 3(7), 64-98.
- Şahingöz, M. (2017). "Takdim". *Ermeni Meselesi Türk Yurdu*. (Ed. Mehmet Şahingöz). Ankara: Türk Yurdu, 8-11.
- Şallı, S. (2020). "Alman Milliyetçiliği". Tefik Erdem (Ed.). *Milliyetçilik* içinde. (1.Baskı). Ankara: Otorite Kitap, 386-394.
- Şaylan, G. (1987). İslamiyet ve Siyaset Türkiye Örneği. (Birinci Baskı). Ankara: Verso Yayınları, 66.
- Şehsuvaroğlu, L. (2016). *Milliyetçilik ve Namık Kemal*. (2. Baskı). Ankara: Elips Kitap.
- Tanör, B. (1992). *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Afa Yayıncılık, 36-38.
- Tanpınar, Ahmet H. (1988). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Çağlayan Kitapevi, 187-188.

- Tanrıöven, E. (1995). **78 Türk Milliyetçiliği Kuşağı**. (I.Baskı). Ankara: Töre Yayıncılık, 14-45.
- Tanyol, C. (1993). **Türkler ile Kürtler**. (Birinci Basım). İstanbul: Era Yayıncılık.
- Taşkın, Y. (2019). **Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya**. (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, M. (2019). "İslamcılık Ne Önerdi? Entelektüel Birikimin Hesabını Çıkarmak". **Yetkin Düşünce Dergisi**. 2(8), 7-16.
- Tevetoğlu, F. (1963). **Faşist Yok, Komünist Var**. (İlaveli Üçüncü Baskı). Ankara: Komünizmle Mücadele Yayınları, 24-31.
- Tevetoğlu, F. (1967). **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**. (Birinci Baskı). Ankara: Ayyıldız Matbaası, 7-8.
- Tilly, C. (1990). **Coercion, Capital, and European States AD 990-1990**. (First published). Cambridge: Basil Blackwell, 1-5.
- Timurtaş, Faruk K. (1980). **Türkçemiz ve Uydurmacılık**. (2. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 16-35.
- Togan, Z.V. (1977). **Türklüğün Mukadderatı Üzerine**. (Haz. Tuncer Baykara). (2.Baskı). İstanbul: Yağmur Yayınevi, 9-47. (İlk baskı Kayı Yayınlarından 1970 yılında çıkmıştır).
- Topçu, N. (1939). "Bizde Milliyetçilik Hareketleri", **Hareket Dergisi**, 1 (3), 74-80.
- Topçu, N. (1978). **Milliyetçiliğimizin Esasları**. (Birinci Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları, 49-64.
- Topçu, N. (2008). **Ahlak Nizamı**. (Beşinci Baskı), İstanbul: Dergâh Yayınları, 155-159.
- Toplu, A. (1978). **Türk Milliyetçiliği ve Karşı İdeolojiler**. (3. Baskı). Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 28-40.
- Tunaya, T.Z. (1960). **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**. İstanbul: Yedigün Matbaası, 18-81-91.
- Tunaya, T.Z. (1988). **Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 (İkinci Meşrutiyet Dönemi)**. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 414-415.
- Tunçay, M. (1981). **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**. (Birinci Baskı). Ankara: Yurt Yayınları, 296.
- Turan, O. (1964). **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**. (1. Baskı) : Ankara: Şark Matbaası, 47-54.
- Turan, O. (1969a). **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**. İkinci Baskı. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 242-255.

- Turan, O. (1969b). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsanı Esasları*. (İlk baskı). İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1-18;179-187.
- Turan, O. (1979). *Türkiye’de Siyasi Buhran’ın Kaynakları*. (2. Baskı) : İstanbul: Nakışlar Yayınevi, 171-174. [İlk baskı 1969 yılında Turan Neşriyat Yurdu tarafından yapılır.]
- Turgut, H. (1995). *Türkeş’in Anıları, Şahinlerin Dansı*. (Birinci Baskı) İstanbul: Alparslan Türkeş & ABC Basın Ajansı Yayınları.
- Turhan, M. (1961). *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* (Üçüncü Baskı). İstanbul: Babıali Yayınevi, 24-25.
- Turhan, M. (1972). *Kültür Değişmeleri*. (İkinci Basılış). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 60-61. (İlk baskı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nce 1951 yılında yayınlanır.)
- Türk Dil Kurumu, (1998). *Türkçe Sözlük Cilt 2* (8. Baskı), 1565.
- Türk Dil Kurumu, (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. (<https://sozluk.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 30.12.2020).
- Türk, H.Bahadır. (2014). *Muktedir Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 295-342.
- Türkdoğan, O. (1999). *Milli Kimliğin Yükselişi Niçin Milletleşme*. (2. Baskı). İstanbul: Alfa Basım, 79-83.
- Türkdoğan, O. (2013). *Türk-Ulus Devlet Kimliği*. (2. Baskı). Konya: Çizgi Kitapevi, 126-136.
- Türkeş, A. (1976a). *Türkiye’nin Meseleleri*. (Altıncı Baskı). İstanbul: Kurluğu Yayınları, 58-60.
- Türkeş, A. (1976b). *Yeni Ufuklara Doğru*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Kurluğu Yayınları, 125.
- Türkkan, Reha O. (1943). *Solcular ve Kızıklar*. İstanbul: Bozkurtçu Yayını.
- Türkkan, Reha O. (1946). *İleri Türkçülük ve Partiler*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- Türkkan, Reha O. (1975). *Tabutluktan Gurbete*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Türküne, M. (1990). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu (1863 – 1873)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türküne, M. (2004). “Muhafazakâr Kavramlar”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(1), 79-86.
- Türküne, M. (2012). *Mankurtlar Küçük Türkiye Milliyetçiliği*. (6. Baskı). İstanbul. Etkileşim Yayınevi.
- Türküne, M. (Editör). (2003). *Siyaset*. (I. Basım). Ankara: Lotus Yayınevi, 631-665.

- Tylor, E. B. (1871). *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom, In Two Volumes, Vol.1*, London: John Murray, 1-22.
- Uydu Yücel, M. (2015). "Türk Tarihine Adanan Bir Ömür: İbrahim Kafesoğlu". *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 6(31), 9-20.
- Ülgener, Sabri F. (1983). *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*. (Birinci Baskı). Ankara: Mayaş Yayınları, Ankara, 74.
- Ülken, H.Z. (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları
- Ülken, H.Z. (1998). *İnsani Vatanseverlik*. (İkinci Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları, (İlk kez, İnsani Vatanperverlik 1933'de yayımlandı.)
- Ülken, H.Z. (2008). *Millet ve Tarih Şuuru*. (2.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (İlk baskı Pulhan Matbaası, 1948).
- Ünal, T. (2007). *Milliyet Üzerine Düşünceler*. (II. Baskı), Ankara: Berikan Yayınları, 1-10.
- Ünver Noi, A. (2007). *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 31-38 ve 108-118.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. (1. Baskı). Ankara: Dost Kitapevi, 149-151.
- Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları, 1912-1931*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 51-80, 125-163.
- Üstel, F. (2008). *"Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi"*. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 265-270.
- Vatandaş, C. (2004). *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğun Doğuşu*. Birinci Baskı. İstanbul: Açılım Kitap, 13-43.
- Vatikiotis, P.J. (1998). *İslam ve Ulus*. (Çev. Enis Arslanoğlu). (Birinci Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları, 7-27.
- Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi, Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. (2. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları, 263.
- Yalçın, A. K. (2018). "Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Demokrasi Partisi (1983-1986)". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (75), 462-477.
- Yaşlı, F. (2014). *AKP, Cemaat, Sünni-Ulus Yeni Türkiye Üzerine Tezler*. (2. Basım). İstanbul: Yordam Kitap, 127-163.
- Yavuz, H. (1977). *Felsefe ve Ulusal Kültür*. (Birinci Baskı). Bilgi Yayınevi, 114-121.

- Yavuz, H. (2003). *Islamic Political Identity in Turkey*. Oxford: Oxford University Press, 207-238.
- Yınanç, Mükrimin H. (1969). *Milli Tarihimizin Adı*. (Birinci Baskı). İstanbul. Hareket Yayınları, 14-15.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. (First published). London: SAGE Publications Ltd, 11-21.
- Zizek, S. (2011). "Milletinin Keyfini Çıkar, Kendinmiş Gibi" (Çev: T.Birkan), Kırılğan Temas içinde. (Üçüncü Basım). İstanbul: Metis Yayınları, 215.
- Zubrzycki, G. (2006). *The Crosses of Auschwitz Nationalism and Religion in Post-Communist Poland*. Chicago: The University of Chicago Press, 36.
- Zürcher, E.J. (2004). *Turkey A Modern History*. (Third Edition). London: I.B.Tauris, 181-182.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ukuşlu, Hüseyin
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi/Siyaset ve Sosyal Bilimi	2021
Yüksek Lisans	Kocaeli Üniversitesi/Kentleşme ve Çevre Sorunları	2004
Lisans	İstanbul Üniversitesi/Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2002

Yabancı Dil

Türkçe, İngilizce, Almanca

Yayınlar

- Ukuşlu, H. (2018). "Sosyal Demokrat Refah Modeli ve Türkiye'nin Yeri", **Çalışma ve Sosyal Güvenlik Hayatına Denetmenlerin Bakış Açısı Dergisi**, 6. Sayı, 1-28.
- Ukuşlu, H. (2005). "Gebze'deki Hızlı Kentleşmenin Sağlık Göstergelerine Olan Etkisi", **Toplum ve Hekim Dergisi**, 20(3), 192-200.
- Ukuşlu, H. (2006). "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", **Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi**, 3(5), 100-101. (10.07.07 <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>)
- Ukuşlu, H. (2005). "Urbanization in Gebze and its effects on Health Indicators", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2), 150-166.
- Ukuşlu, H. (2005). "Cumhuriyet Dönemi'nin İlk Şehremini: Ali Haydar Bey", **Sivil Akademi Dergisi**, 3(1), 3-19.
- Ukuşlu, H. (2004). "Yerel Yönetim ve Demokrasi", **Sivil Akademi Dergisi**, (2)3, 61-67.

DİZİN

A

Adil Düzen · 215
Anane · 30, 96, 160, 175, 180
Aydınlar Ocağı · 118, 122, 128, 188, 192, 199

B

Batılılaşma · 25, 57, 60, 92, 95, 116, 217, 219, 220, 221, 222, 245
Bediiyat · vi, 55
Bergsonizm · 92, 93, 95, 104, 229
Beynelmileliyet · 6, 209

C

Cumhur İttifakı · 138, 139

D

Dayanışmacılık · 22, 24, 28, 32, 50, 54, 148, 181, 184, 213
Devletçilik · 189, 212, 220
Dokuz Işık Yolu · 214

G

Gelenek · iv, 3, 5, 9, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 45, 96, 143, 174, 175, 176, 177, 246
Güzideler · 203

H

Halkçılık · 33, 34, 63, 115, 189, 201, 202, 203
Hars · 29, 30, 55, 58, 60, 66, 67, 117, 144, 152, 158, 162, 203, 209, 213, 219, 244
Hasım ve Hısım · 185

Havas · 203, 234

İ

İlmi sağ · 126
İnsani Vatanseverlik · 102
İslamcılık · iv, 8, 9, 11, 48, 50, 52, 53, 57, 61, 80, 81, 82, 85, 88, 89, 98, 101, 103, 107, 119, 121, 124, 125, 127, 135, 136, 137, 138, 139, 205, 241, 242

K

Kalkınmacılık · 194, 212, 213, 220, 225
Korporatizm · 213, 214
Kutsal ittifak · 133, 139
Kültür · iv, 3, 4, 5, 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 29, 30, 113, 114, 117, 157

M

Maneviyatçılık · 61, 69, 80, 81, 88, 93, 125, 136, 214, 242
Medeniyet · iv, 8, 30, 31, 50, 58, 60, 70, 85, 94, 95, 96, 99, 100, 103, 105, 106, 115, 116, 120, 130, 131, 157, 158, 162, 169, 175, 206, 209, 217, 219, 220, 236, 239
Mefkûre · 222, 223, 224, 233, 236, 240, 241, 246
Millet İttifakı · 138, 139
Millet mistikleri · 173
Milli Cephe · 127, 139
Milli Mücadele Birliği · 125, 126, 133, 188
Milli tarih Irki tarih · 99
Milli Türk Talebe Birliği · 68, 122, 188
Milliyetçi-Toplumcu Sistem · 213
Modernleşme · 25, 38, 42, 56, 94, 96, 106, 113, 115, 124, 129,

134, 204, 205, 217, 218, 220, 239, 240

Muasırlaşmak · iv, 60, 70, 158, 217, 219, 239, 241

Mücadeleciler · 125

Müstemleke tipi kalkınma · 216

O

Osmanlıcılık · 48, 49, 50, 57, 59, 60, 82, 95, 98, 101

R

Ruhçu Milliyetçilik · 103

S

Solidarizm · 181, 213, 214

T

Tehzib · 29
Tesanüt · 152, 213, 225
Türk İslam Sentezi · 61, 118, 122, 123
Türk İslam Ülküsü · 131, 132
Türk Ocakları · 62, 64, 65, 66, 67, 68, 80, 87, 89, 99, 108, 110
Türkçülük · 6, 8, 9, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 101, 107, 134

Ü

Üçüncü Yol · 21, 213, 214
Ülkücü Hareket · 55, 80, 90, 112, 123, 131, 132, 133, 233

Y

Yeni Hayat · 57
Yüksek ortak kültür · 208



GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

